

KÉPESSY IMRE

Az Országbírói
Értekezlet
története
és öröksége

GONDOLAT

Jogtörténeti
Értekezések 61.

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 61.

Sorozatszerkesztő
MEZEY BARNA

KÉPESSY IMRE

Az Országbírói Értekezlet
története és öröksége

JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK 61.

A kötet a Magyar Kutatási Hálózat tagjaként az ELTE Magyar Állam- és Jogi történelmi Tanszékén működő HUN-REN–ELTE Jogi történelmi Kutatócsoport programja keretében jelenik meg.

mtajogtortenet.elte.hu

A kötetet lektorálta
HOMOKI-NAGY MÁRIA

Minden jog fenntartva. Bármilyen másolás, sokszorosítás, illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás a kiadó előzetes, írásbeli hozzájárulásához van kötve.

© Szerző, 2023

Olvasószerkesztő (HUN-REN–ELTE Jogi történelmi Kutatócsoport)
Megyeri-Pálffy Zoltán

A borító Morelli Gusztáv *A magyar királyi kúria régi épülete a Ferenciek-terén* című grafikájának felhasználásával készült.
Megjelent Hauszmann Alajos: *A budapesti Igazságügyi Palota* (Budapest, 1897. Pátria) című albumában.

www.gondolatkiado.hu
facebook.com/gondolatkiado

A kiadásért felel Bácskai István
Borítót tervezte Lipót Éva
Tördelő Lipót Éva

ISBN 978 963 556 504 7
ISSN 0134-0026

TARTALOM

I. PROLÓGUS	11
A vizsgált témakörök vázlatos áttekintése	15
A kutatás módszertana, a felhasznált források áttekintése és a témakör tudományos feldolgozottsága	16
II. TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK	20
1848 „alkotmányos forradalma”	20
<i>Az 1848. évi reformok hatása a magánjogi intézmények változására</i>	25
Az olmützi alkotmány elfogadásához vezető út	29
A magyar igazságszolgáltatás átalakítása 1849-et követően	31
<i>Az olmützi alkotmánynak a jogegység megvalósítására irányuló rendelkezései</i>	35
Az osztrák jog uralmának kezdete Magyarországon	38
III. AZ OKTÓBERI DIPLOMA	45
Az októberi diploma előzményei és megalkotása	45
<i>A magyar közjogi aspirációk és az októberi diploma</i>	48
Vármegyei mozgalmak 1860–1861 fordulóján	53
IV. AZ ORSZÁGBÍRÓI ÉRTEKEZLET	59
Az országbíró személye	59
Az Országbírói Értekezlet összehívásának célja	64
Az értekezlet résztvevői	73
Az általános tanácskozások során megszületett alapelvek	78
<i>A rendi jog Scyllája és az osztrák jog Charybdise</i>	83
Az alvásztmányok megalakulása	93

V. „OCTROY VAGY NEM OCTROY?”	95
A polgári törvény feletti vita	95
<i>Visszaállíthatóak-e változtatás nélkül a magyar öröklési szabályok?</i> ²	98
<i>Milyen tartalmú javaslatot fogalmazhat meg az Országbírói Értekezlet?</i>	101
<i>Deák Ferenc utolsó felszólalása</i>	106
<i>A közvetítő javaslat megalkotása</i>	107
Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok egyéb rendelkezései	110
<i>Árvaügy</i>	110
<i>A törvénykezési szervezetre, polgári eljárásra és a telekkönyvre vonatkozó rendelkezések</i>	111
<i>Bányajog</i>	113
<i>A váltó-, csőd- és kereskedelmi jogi tárgyú törvények vonatkozásában született javaslat</i>	113
<i>Sajtójog</i>	115
<i>Úrbéri viszonyok rendezése</i>	116
<i>Büntetőjog</i>	117
Az Országbírói Értekezleten elfogadott alapelvek érvényesülése az egyes jogterületek vonatkozásában	120
Az értekezlet zárása	121
VI. AZ IDEIGLENES TÖRVÉNYKEZÉSI SZABÁLYOK	123
Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a birodalmi minisztertanács napirendjén	123
Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a képviselőház asztalán	132
<i>Az Országbírói Értekezlet munkálatának elfogadása mellett felsorakoztatott érvek</i>	135
<i>Az Országbírói Értekezlet munkálatának elfogadása ellenében felhozott érvek</i>	143
<i>Értelmezési kérdések a szavazás eredményéről</i>	147
Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a főrendiház előtt	149
Az Országbírói Értekezlet munkálata a birodalmi minisztertanács napirendjén – második felvonás	152
Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellege	157
<i>Iniciatívák</i>	158
<i>Az Országbírói Értekezlet tanácskozásai során megfogalmazott álláspontok</i>	160
<i>A jogtudomány utólagos értékelése</i>	162
<i>Összegzés</i>	168

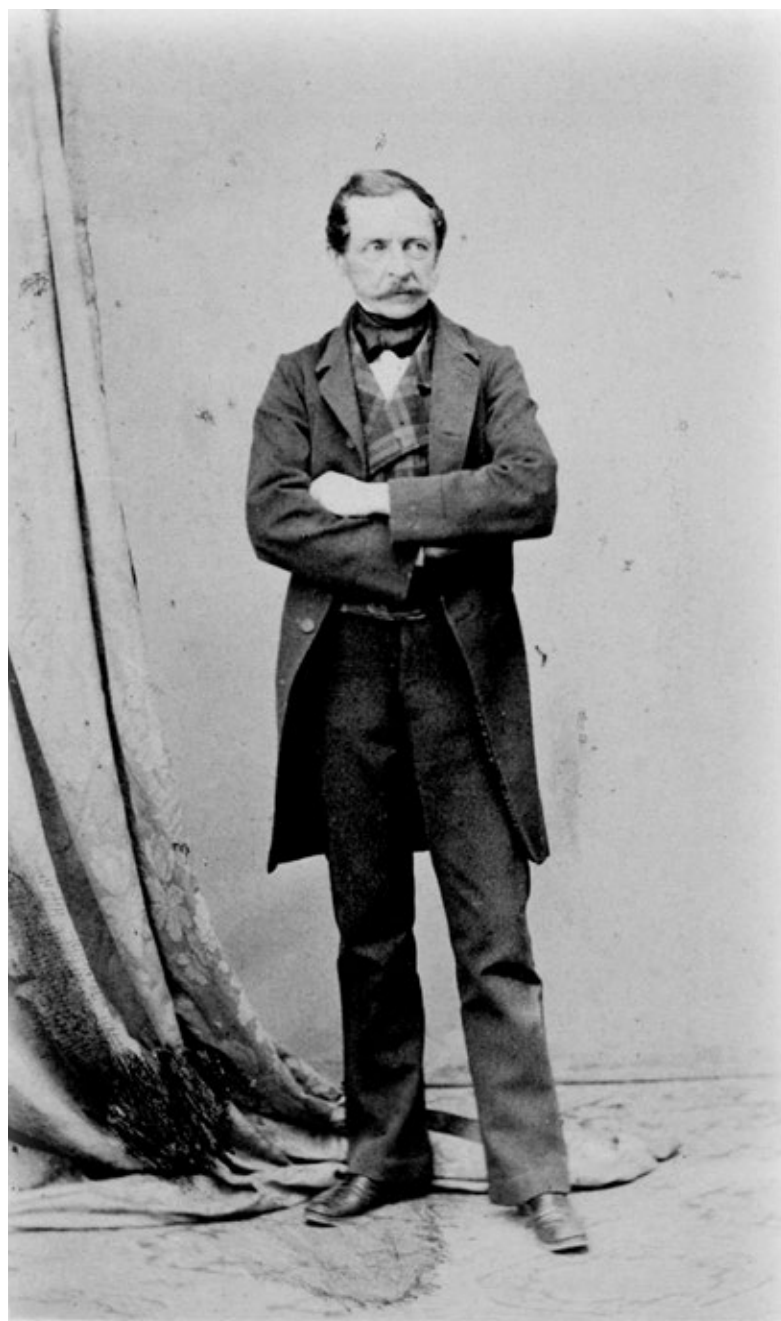
VII. AZ ORSZÁGBÍRÓI ÉRTEKEZLET HATÁSA ERDÉLYRE ÉS HORVÁT-SZLAVÓNORSZÁGRA	170
Az októberi diploma elfogadásának következményei az igazságszolgáltatás tükrében	172
Az erdélyi törvénykezési bizottmány	176
<i>A polgári eljárásjog kérdése</i>	181
<i>A törvénykezési értekezlet javaslatai</i>	190
<i>Az egyes jogterületek vonatkozásában megfogalmazott javaslatok</i>	193
A Főkormányshék felirata az erdélyi törvénykezés tárgyában	194
<i>Kitekintés: a száz universitas által megfogalmazott javaslatok</i>	196
Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok sorsa Erdélyben	197
Következtetések	200
Az Országbírói Értekezlet munkálatának hatása	
Horvát-Szlavónországra	201
<i>A polgári átalakulás hatása az igazságszolgáltatásra</i>	202
<i>A báni konferencia összehívása</i>	206
Az osztrák jogszabályok kérdése a szábor napirendjén	208
<i>A törvénykezési bizottság javaslatai</i>	209
Következtetések	213
VIII. AZ IDEIGLENES TÖRVÉNYKEZÉSI SZABÁLYOK FELÜLVIZSGÁLATÁRA IRÁNYULÓ TÖREKVÉSEK	215
A magyar igazságszolgáltatás helyzete a provizórium bevezetését követően	215
<i>A kereskedelmi jog egységesítésére és az ABGB ismételt hatálybaléptetésére irányuló törekvések 1861 és 1863 között</i>	217
A váltójog tárgyában összehívott Országbírói Értekezlet	221
<i>A kereskedők érvei a váltófogság visszaállítása mellett</i>	225
<i>A résztvevő bírák álláspontja</i>	227
<i>Az értekezlet lezárása</i>	231
Új országbíró – új javaslat	232
Intermezzo: Anton Ryger indítványa	237
Zichy Hermann főkancellár igazságügyi reformtervezete	238
<i>A tervezett igazságügyi reform alapelvei</i>	241
<i>A reform elfogadásának esélyei</i>	242
Kitekintés: az Országbírói Értekezlet munkájának megítélése az 50. évforduló alkalmával	246

IX. ÖSSZEGZÉS	251
FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE	261
FÜGGELÉK	285
Ghyczy Kálmán emlékiratainak az Országbírói Értekezletre vonatkozó része	285
JOGTÖRTÉNETI ÉRTEKEZÉSEK	287

Családomnak

*Graf Georges Apponyi.
Iudex Curiae.*

I. PROLÓGUS

Az 1861. január 23. és március 4. között ülésezett Országbírói Értekezlet tanácskozásainak eredményeként megalkotott Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat napjainkig a magyar jogfejlődés meghatározó dokumentumaként tartjuk számon. A másfél hónapos munka eredményeként megalkotott, hangsúlyozottan átmenetinek szánt normák ugyan közel sem voltak tökéletesek, de egy sorsfordító pillanatban elősegítették a magyar jogrendszer újjászületését, és a lehetőségekhez mérten igyekeztek e nagy horderejű változást a jobbiztonság és a magánérdekek sérelme nélkül végrehajtani.

A gróf Apponyi György¹ által összehívott testület sok szempontból magán viselte 1860 és 1861 fordulójának nyomait. A *forradalom és kiegyezés választóján*² saját jövőjét kereső Magyarország politikai elitje, illetve a birodalmi egység 1850-es évek szerinti felfogását épphogy feladó, de a kiegyenlítésre még fel nem készült *uralkodó* egyaránt szükségesek voltak az értekezlet egybehívásához. Szót kell ejteni az egyre erőteljesebben kibontakozó vármegyei ellenállásról, miután a hazai törvényhatóságok többsége a korabeli közhangulatnak megfelelően nem kívánta elfogadni a *Gesamtstaat* megvalósítására irányuló 10 éves periódust követően az októberi diplomában³ Magyarországnak

¹ Gróf Apponyi György életének 1848-ig terjedő feldolgozása Czinege Szilvia nevéhez köthető. Lásd CZINEGE Szilvia: *Gróf Apponyi György közéleti pályája a reformkorban – egy hivatalnok-politikus portré*. PhD-értekezés. Debrecen, 2013. Debreceni Egyetem. Továbbá uő: Gróf Apponyi György a kortársak szemével. *Történelmi Szemle*, 2018. 4. sz. 1–14. p.; Gróf Apponyi György a politikus hivatalnok – kancellár és kancellária a reformkor végén. *Századok*, 2012. 146. sz. 609–652. p. Az előző oldalon látható fényképet Ludwig Angerer készítette az egykori országbíróról, amely a néhai Albert herceg, Viktória királynő férjének gyűjteményébe tartozik. A Royal Collection Trust jóvoltából elérhető a következő hivatkozáson keresztül: <https://www.rct.uk/collection/search#/1/collection/2913745/gyoumlrgy-apponyi-1808-99>

² SZABAD György: *Forradalom és kiegyezés választóján 1860–61*. Budapest, 1967. Akadémia Kiadó.

³ *Oktober-Diplom vom 20. Oktober 1860*. RGBl. Nr. 226. Közli BERNATZIK, Edmund: *Die österreichischen Verfassungsgesetze mit Erläuterungen*. Wien, 1911. Manz, 223–228. p.

kijelölt helyet, egyértelművé téve: 1848-at tekinti az egyetlen törvényes alapnak, amelyhez hajlandó visszatérni. Az Országbírói Értekezlet tanácskozásait az első pillanattól kezdve a magyar jogrendszert az 1850-es években ért változások determinálták, amelyek megítélése azért vezetett élénk vitákhoz, mert a magyar közjog szabályaival ellentétesen behozott jogi normáknak köszönhetően jutott a hazai jogélet olyan, 1861-re nélkülözhetetlen intézményekhez, mint a telekkönyv – arról nem is beszélve, hogy az ausztriai általános polgári törvénykönyv (ABGB) olyan alapot kínált a honpolgárok számára, amely egyértelműen fejlettebb volt az 1848 előtti magánjogi intézményeinknél.

A hazai igazságszolgáltatás rendezésével kapcsolatos kérdések 1861-ben nem kerültek igazán reflektorfénybe, hiszen mind a bécsi politikusok, mind a magyar államférfiak elsősorban a „nagy közjogi kérdések” megoldására fókuszáltak. 1860/61 fordulóján az Ausztriával való közjogi kapcsolatok rendezése mellett megnyugtató válaszokat kellett találni a nemzetiségi kérdésre.⁴ Új alapokra kellett helyezni a horvát–magyar kapcsolatrendszert, és rendezni kellett az Erdéllyel 1848-ban kimondott unió ügyét (amelyet az októberi diploma nem ismert el). Ott volt még az áprilisi törvények kérdése, amellyel kapcsolatban az uralkodó 1861-ben még nem mutatkozott kompromisszumkésznek. E problémák megoldása önmagában is komoly kihívás elé állította a korszak államférfiait, ráadásul ezekkel az októberi diploma árnyékában kellett szembenézni, amelynek fogadtatása korántsem volt olyan örömteli, mint ahogy azt annak bécsi megalkotói remélték. Mindezen szempontok eredményeként a hazai törvénykezéssel összefüggő kérdések hátrébb sorolódtak a közvéleményben.

Ehhez mérten tekinthetjük igazán jelentősnek az Országbírói Értekezlet örökségét, mivel a magyar önállóság kivívása terén a törvénykezés⁵ kapcsán sikerült elérni az első fontos győzelmet. Ismerünk olyan szakirodalmi álláspontot, amely az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok megalkotásában egyfajta „igazságügyi kiegyezést” lát,⁶ de az értekezlet résztvevői valójában nem a

⁴ Andrási Dorottya megállapítása szerint Deák és Eötvös nemzetiségekkel kapcsolatos aggodalmához hozzájárult, hogy 1867-ben váltak ismertté a statisztikus Fényes Elek publikációi, amelyeknek köszönhetően a magyar közélet vezető szereplői megdöbbenve szembesültek azzal, hogy a részletes adatgyűjtés szerint a magyar korona országaiban a magyarok arányszáma mindössze 37,4 százalékot tett ki. Lásd ANDRÁSI Dorottya: *Az 1868-as nemzetiségi törvény és a magyar–horvát kiegyezés. Erdélyi Jogélet*, 2020. 2. sz. 142. p. A hivatkozott mű FÉNYES Elek: *A Magyar Birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járások szerint*. Pest, 1867. Eggenberger, 32–77. p. Lásd továbbá SOKCSEVITS Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig. Szomszéd népek történelme*. Budapest, 2011. Mundus Novus, 370–372. p.

⁵ „törvénykezési”: bíróság előtti pörlekedésre, pörös eljárásra vonatkozó. Lásd CZUCZOR Gergely – FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. VI. kötet. Pest, 1874. Emich Gusztáv, 451. p.

⁶ Szladits Károly 1904-ben írt munkájában tűnt fel e fogalom először, a Deák Ferenc születésének 100. évfordulójára írt megemlékezésében. Lásd SZLADITS Károly: *Deák Ferenc és mai magánjogunk. Jogtudományi Közöny*, 1903. 42. sz. 348–351. p. Megjelenik a Csizmadia Andor, Kovács Kálmán, Asztalos László által jegyzett magyar állam- és jogtörténeti tankönyvben is, ahol azt

magyar törvényeket egyeztettek az osztrák jogszabályokkal, hanem olyasfajta alkotmányos alapelvek mentén vizsgálták a magyar törvények visszaállításának lehetőségét, mint a jogfolytonosság,⁷ a törvényesség, a jogegyenlőség biztosítása, vagy épp a magánszemélyeket megillető jogok védelme.

E folyamat eredményeként több vitatható döntés született, amelyet nem kevesen kértek számon az értekezlet által javaslatba hozott *Ideiglenes Törvénykezési Szabályok*on. Erre tekintettel megkerülhetetlennek látom annak vizsgálatát, hogy milyen mozgástérrel rendelkezett az Országbírói Értekezlet, hiszen már annak összehívását megelőzően deklarálták egyes vármegyék,⁸ hogy az újjászervezett törvényszékeiken a jövőben csakis a magyar törvények alapján születhetnek ítéletek.⁹ Az ország legkiválóbb jogásza 1861. január 23-án számos megválaszolásra váró kérdéssel találták magukat szemben: miben is áll a tanácskozások célja? Mire jogosította fel őket a (törvényesen még meg nem koronázott) uralkodó, amikor az értekezlet összehívásáról döntött? Mitévők legyenek, ha az 1848 előtt megalkotott törvényi rendelkezések nem alkalmazhatóak a megváltozott viszonyokra? És végezetül: törvényhozói hatáskör hiányában milyen szabályokat hozhatnak javaslatba?

A legnagyobb tehertételt az ősiség képezte, amelynek eltörlését Széchenyi István¹⁰ három évtizeddel korábban előirányozta. 1848 tavaszán az „utolsó rendi gyűlés” törvénybe foglalta a magyar magánjog egyik legmeghatározóbb jogintézményének megszüntetését, de az 1848. évi XV. törvénycikk megalkotóinak arra már nem maradt idejük, hogy a múlt eltörlése mellett hidat képezzenek a jövő irányába.¹¹ A modern magyar magánjog alapjainak lerakása az 1850-es években működő birodalmi kormányzat feladatává vált. Az ekkoriban hatályba

---

olvashatjuk, hogy e rendelkezések a magánjogban előkészítették az a kompromisszumot, amelyet aztán a kiegyezés közjogilag is megvalósított. Lásd CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László: *Magyar Állam- és Jegtörténet*. Budapest, 1975. Tankönyvkiadó, 458. p. E tankönyv későbbi, átdolgozott változata úgy tekint az ITSZ-re, ami azt a „kompromisszumot tükrözi, amely az osztrák és a magyar uralkodó osztályok között jött létre a „magyar jog” és a tényleges gazdasági szükségletek áthidalásaként.” Emellett a szerzők úgy látják, hogy e rendelkezések teremtették meg a jogfolytonosságot a 1848. évi és az azelőtt törvényekkel, és e szemlélet teremtett áthidaló megoldás az 1848. évi törvények és a 1867. évi kiegyezés között. Lásd CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László: *Magyar Állam- és Jegtörténet* (átdolgozta Horváth Pál és Stipta István). Budapest, 1998. Nemzeti Tankönyvkiadó, 380. p.

⁷ KISS Albert: Az Országbírói Értekezlet félszázados évfordulójához. *Jogtudományi Közlöny*, 1911. 4. sz. 37. p.

⁸ Lásd KECSKEMÉTHY Aurél: *Vázlatok egy év történelméből (1860 október huszadikától 1861 októberig)*. Pest, 1862. Emich Gusztáv, 64–66. p.

⁹ Lásd HU-MNL-OL-O 125. Országbírói Hivatal. 30. sz. Fejér vármegye közönsége üdvözlő irata az országbíróhoz melyben egyszersmind az országbírói értekezlet útján netán hozandó törvények ellen óvást tesz. 1861. március 13. 123. p.

¹⁰ Lásd SZÉCHENYI István: *Hitel*. Pest, 1830. Pétrózi Trattner és Károlyi István.

¹¹ RADY, Martyn: *Customary Law in Hungary. Courts, Texts, and the Tripartitum*. Oxford, 2015. Oxford University Press, 228. p.

léptetett jogszabályok alkotmányos rangot sosem igényelhetek maguknak, de a feudális viszonyok lebontásában és a polgári átalakulásban betöltött szerepük elvitatathatatlanná vált. Így, amikor az Országbírói Értekezletet összehívták, az ország legkiválóbb jogászaiknak utat kellett találniuk az 1848. évi eszmékkel szemben álló rendi magyar jog *Scyllája*, és modernitás jegyével rendelkező, ámde alkotmányellenesen bevezetett osztrák törvények *Charybdise* között.¹²

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásához hosszú és rögzös út vezetett. Két „felvonásban” tárgyalt róla a Rainer főherceg nevével fémjelzett, de valójában Anton Schmerling államminiszter által vezetett birodalmi minisztertanács. A javaslat nem csak itt nézett szembe komoly oppozícióval: a képviselőház plénuma előtt zajlott vita is eléggé heves volt, és egészen 1861 júliusáig Ferenc József is vonakodott az elfogadásától. A *négy hónapra szánt munkálatban*¹³ foglalt szabályok végül éveken keresztül képezték a hazai törvénykezés zárókövét, miután – törvényesen megkoronázott király hiányában – a magyar országgyűlés egészen 1867-ig nem kezdhetett neki a törvényalkotói munkának.¹⁴ Az sem mellékes, hogy eközben az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok hiányosságait a gyakorló jogászok a jogtudomány jeles képviselőivel karöltve igyekeztek pótolni.¹⁵

Annak ellenére, hogy a jelesebb évfordulók alkalmával megemlékeztek az Országbírói Értekezlet jelentőségéről, a testület működésének átfogó bemutatását célul tűző tudományos mű Magyarországon máig nem született.¹⁶ Az eddigi kutatások inkább az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok, azon belül egyes részterületek elemzésére irányultak,¹⁷ és kevésbé fókuszáltak az azokat megalkotó testületre, vagy éppen az ITSZ elfogadásának részletes bemutatására, illetve e folyamat elemzésére.

¹² MEZEY Barna: Horvát Boldizsár az Országbírói Értekezleten. *Jogtörténeti Szemle*, 2005. 3. sz. 34. p.

¹³ *Sürgöny*, 1863. április 11. 1. p.

¹⁴ RADY 2015. 229–230. p.

¹⁵ Példaként szolgálhat Pauler Tivadar több kiadást megélt műve. PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan*. Pest, 1864. Pfeiffer Ferdinánd. A kérdés magánjogi vonatkozásaihoz lásd továbbá HOMOKI-NAGY Mária: A nemesi magánjog szabályainak tovább élése a neoabszolutizmus idején. In MEZEY Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. Budapest, 2021. Gondolat Kiadó, 130–140. p.

¹⁶ Lásd BATHÓ Gábor – LOSONCZI Eszter: *A magyar jogtörténet válogatott bibliográfiája 1560–1860*. Budapest, 2016. ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék. Szlovákiában 2014-ben jelent meg egy monográfia, amelynek középpontjában az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok állnak. Lásd GÁBRIS, Tomáš: *Dočasně súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861*. Bratislava, 2014. Wolters Kluwer.

¹⁷ MESZER Artur: *Országbírói értekezlet (21. és 156. §) és Osztrák polgári törvénykönyv*. Budapest, 1897. Politzer, 5–9. p.

A vizsgált témakörök vázlatos áttekintése

Az Országbírói Értekezlet tárgyalása köztörténeti síkon elválaszthatatlan az októberi diplomától, annak kontextusba helyezése igényelte az 1848. évi események, illetve az 1850-es években létezett *absolut hatalom*¹⁸ közjogi lényegének vázlatos bemutatását. A téma feldolgozása kapcsán megkerülhetetlennek láttam az 1850-es években a magyar jogrendszert ért változások áttekintését. Az sem érdektelen, hogy a bécsi kormányzat milyen módon kívánta megvalósítani az Osztrák Császárságon belüli jogegységet. Az Országbírói Értekezlet tárgyalásain folytonos utalások történtek a közhangulatra, illetve a törvényhatóságok intézkedéseire, így nem tekinthettem el a vármegyei mozgalmak vázlatos bemutatásától, amelyek a diplomát elutasítva, az 1848. évi alapokhoz való maradéktalan visszatérés gondolatához ragaszkodtak. Mindez a törvénykezés körében a *magyar törvények maradéktalan visszaállítására*¹⁹ irányuló törekvésekben manifesztálódott, főként Pest vármegyében, ahol a neoabszolutizmus idején²⁰ bevezetett jogszabályok mielőbbi hatályon kívül helyezéséhez képest kis híján a *birtok biztonsága, illetve a magánjogi viszonyok folytonossága és állandósága*²¹ is háttérbe szorult.

Jelen kötet középpontjában a gróf Apponyi György által vezetett testület működésének, tanácskozásainak, illetve az azok eredményeként megjelenő javaslatoknak közjogi szempontú elemzése áll. Az *országbírói tanácskozmány* történetének bemutatása kapcsán megkerülhetetlennek láttam az értekezlet összehívását elrendelő császári kézirat elemzését. E dokumentum, egybevetve a történelmi kontextussal, illetve a fennmaradt emlékiratokkal, választ adhat arra az ez idáig kevésbé érintett kérdésre, hogy miben összpontosult az Országbírói Értekezlet összehívásának eredeti célja, és ez változott-e az 1860. október 20-tól a tanácskozások tényleges megkezdéséig tartó időszakban. Az előzményekhez tartozó utolsó problémakört az országbírói méltóság betöltésével kapcsolatos kérdések tisztázása jelentette.

Az Országbírói Értekezlet első két napja során lefolytatott tanácskozásokból az egyes alválasztmányok számára irányadó alapelvek meghatározására irányuló folyamatot emelem ki, majd rátérek az öröklési jogi rendelkezések feletti vita

¹⁸ Korabeli elnevezéssel élve. RADY, Martyn: *A Habsburgok. A világ urai*. Budapest, 2022. Helikon, 266. p. Lásd továbbá RÁTH György: *Az országbírói értekezlet a törvénykezés tárgyában*. Első kötet. Pest, 1861. Landerer és Heckenast, (a továbbiakban OBÉ jkv. 1861. I. kötet.) 43. p.

¹⁹ A kötetben az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok szövegét figyelembe véve, illetve a korabeli magyar szóhasználat alapján használom e frázist, amivel kapcsolatban ki kell emelni, hogy ezalatt természetesen nemcsak a magyar törvények, hanem általánosságban véve a magyar jogi normák visszaállítását értették, amelyek 1848-ig jelentős részben szokásjogi jellegűek voltak.

²⁰ A neoabszolutizmus értelmezéséhez lásd RÉVÉSZ László: *Die Bedeutung des Neoabsolutismus für Ungarn. Donauraum*, 1969. 3. sz. 142–159. p.

²¹ Az *országbírói értekezlet előleges tanácskozásai*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 6. p.

elemzésére. Az 1848. évi XV. törvénycikk által okozott hézag következtében a közjogi és magánjogi elvek összeütközése elkerülhetetlen volt, ezért esett választásom a tárgyalások ezen részének bemutatására.²² A fejezet zárásaként áttekintem az értekezet munkálatában szabályozott egyéb jogterületeket vizsgálva, hogy mennyiben tudtak érvényesülni a magyar törvények visszaállítását célzó erőfeszítések, illetve ezek milyen következménnyel jártak.

Az Országbírói Értekezet által megfogalmazott javaslatok elfogadásának menetét a hazai szakirodalom még nem dolgozta fel. E folyamatot az elérhető levéltári forrásokra, a minisztertanácsi és az országgyűlési jegyzőkönyvekre, valamint a memoárirodalomra támaszkodva mutattam be. A dolgozat közjogi fókuszát tekintve megkerülhetetlennek láttam az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellegének vizsgálatát.

Az utolsó két fejezetben azt a kérdést járom körül, hogy kimutatható-e az Országbírói Értekezet munkálatának hatása Erdélyre, illetve Horvát-Szlavónországra. Végezetül ismertetem az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok felülvizsgálatára irányuló 1861 és 1865 közötti törekvéseket.

A kutatás módszertana, a felhasznált források áttekintése és a témakör tudományos feldolgozottsága

A történelmi előzmények tárgyalása során a pozitívista, kronologikus eseménytörténeti módszert alkalmaztam. Az értekezet által összeállított javaslatok értékelésénél a leíró mellett a szubjektív teleologikus módszertan került előtérbe a megfogalmazott álláspontok egységbe rendezésére. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellegének meghatározásakor a dogmatikus, elemző módszertanra támaszkodtam. Az Erdéllyel és a Horvát-Szlavónországgal kapcsolatos fejezetekben a törvénykezéssel kapcsolatosan megfogalmazott javaslatok elemzése során a komparatív módszer alkalmazására törekedtem. Ez főként Horvát-Szlavónország kapcsán vált hangsúlyossá, miután az 1861. évi szabornak nem kellett olyasfajta alkotmányos korlátokkal megküzdenie, mint a Magyarországon és Erdélyben összehívott értekezetnek.

Az Országbírói Értekezet működésének vizsgálata tekintetében megkerülhetetlen kiindulópontnak számít a Ráth György gondozásában *Az országbírói értekezet a törvénykezés tárgyában* címmel 1861 októberében kiadott

²² Találó ezügyben Kiss Albert 1911-ben írt megemlékezése, amelyben azt olvashatjuk, hogy az Országbírói Értekezetre hárult „megtalálni az Ariadne-fonalat, a mely a jogi zűrzavar labirintusából kivezet”. Kiss 1911. 37. p.

kétkötetes munka, amelyre Márkus Dezső az értekezlet határozatainak csaknem hiteles anyaggyűjteményeként hivatkozik. A kiadvány nemcsak a tanácskozások szó szerint vezetett jegyzőkönyvét tartalmazza, hanem az egyes alválasztmányok által kidolgozott javaslatokat is.²³ (Utóbbiak megtalálhatóak a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában, a Magyar Udvari Kancellária anyagai között.)²⁴

Az egyes kérdések tárgyalása során a fellelhető szakirodalmi források feldolgozása mellett kiemelt figyelmet fordítottam az elérhető elsődleges forrásokra. Az Országbírói Hivatal 1861 és 1869 közötti, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában található iratainak jelentős része megsemmisült, de a fennmaradt iratok egy része²⁵ is értékesnek bizonyult az Országbírói Értekezlet működésének rekonstruálása során. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok kötelező zsinórmértékké válásához vezető út bemutatása során a bécsi minisztertanácsai jegyzőkönyvek, illetve az országgyűlési naplók vizsgálatára támaszkodtam. A történeti hűség érdekében a memoárirodalmat is felkutattam, hiszen a kortársak által vezetett naplók, illetve az általuk írt emlékiratok olyan tényeket, információkat, véleményeket is megőriztek, amelyek a hivatalos dokumentumokba nem kerültek be. Apponyi György sajnos nem írt emlékiratokat (igaz, néhány levele fennmaradt),²⁶ de a Ghyczy Kálmán, Vay Miklós, Lónyay Menyhért, illetve Szógyény-Marich László²⁷ által hátrahagyott iratok, levelek, naplók fontos adalékokkal szolgáltak az 1861. évi értekezlet működésének bemutatásához.

A szakirodalmi forrásokra áttérve, az 1849 és közötti 1861 időszak alkotmánytörténetileg releváns változásainak ismertetésében főként Berzevichy Albert, Szabad György, Hanák Péter, Deák Ágnes és Gergely András

²³ MÁRKUS Dezső: *Magyar Jogi Lexikon hat kötetben. V. kötet.* Budapest, 1904. Pallas Rt., 717. p.

²⁴ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. Az alválasztmányi javaslatához 1–34. p., a telekkönyvekre vonatkozó javaslatához 229–234. p., 235–254. p., 269–274. p., a közvetítő javaslatához és a peres eljárás szabályozása tekintetében készült javaslatához 299–326. p.; illetve HU-MNL-OL-P szekció 1830. 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai.

²⁵ Minthogy gróf Apponyi György nyitotta meg nádor hiányában az országgyűlést, illetve látta el a főrendiház elnöki teendőit, az Országbírói Hivatal fennmaradt iratainak meghatározó része az 1861. évi országgyűléshez kapcsolódik. Lásd HU-MNL-OL-O 125. 4919. 201–202. p. HU-MNL-OL-O 125. 4922. 203–204. p.

²⁶ Lásd HU-MNL-OL-P 90-5.-e-2.; HU-MNL-OL-P 1830-10.-4.; Apponyi György levele Szentiványi Vincéhez HU-MNL-OL-P 1873-3.-98.-a; Szentiványi Vince válaszfogalmazványa Apponyi Györgynek HU-MNL-OL-P 1873-3.-98.-b; Desseffy Emil levelei Apponyi Györgyhez HU-MNL-OL-P 90-5.-d-1.

²⁷ Szógyény-Marich László (1806–1893) császári és királyi kamarás, valóságos belső titkos tanácsos, országbíró, az Országbírói Értekezlet működésének időszakában a magyar királyi udvari alkancellár működött, báró Vay Miklós vezetése alatt. Emlékirataihoz Lásd SZÓGYÉNY-MARICH László: *Idősb Szógyény-Marich László országbíró emlékiratai. Harmadik kötet 1860–1861.* Kiadja fia. Budapest, 1918. Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája

munkásságára támaszkodtam, míg az Országbírói Értekezlet működésében kardinális szerepet játszó vármegyei mozgalmak bemutatásában komoly segítséget nyújtottak Stipta István művei. Az 1850-es években bekövetkezett bírósági reformok megismerésében Varga Endre, Degré Alajos és Stipta István közleményei mellett a legfrissebb kutatási eredményeket is hasznosítottam (Balogh Judit, Papp László és Pétervári Máté).

Az osztrák jognak a magyar jogrendszerre gyakorolt hatását illetően megkerülhetetlenek Grosschmid Béni és Szladits Károly művei, utóbbi külön monográfiában vizsgálta az ABGB szerepét a hazai magánjog fejlődésében. Elévülhetetlen érdemeket szerzett e kérdéskör feldolgozásában Homoki-Nagy Mária, aki levéltárban végzett kutatásaira támaszkova, konkrét jogeseteken keresztül mutatta be számos tanulmányában a korabeli magánjogi intézmények tényleges működését.

Az osztrák történészek és jogtörténészek közül Stefan Malfèr, illetve Christian Neschwara munkássága bír komoly relevanciával. Előbbi nevéhez köthető az osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyvek kritikai kiadásának közzététele. Christian Neschwara – Malfèr kutatási eredményeit is hasznosítva – a 2010-ben megjelent terjedelmes művében komplex módon mutatta be az ABGB sorsát a Szent Korona országában.

Utalni kell Tomáš Gábriš *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár* című kötetére, amely a világon az első monografikus alkotás, amely az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok bemutatása mellett az Országbírói Értekezlet bizonyos aspektusainak ismertetésére fókuszált. A szerző célja azon jogforrás bemutatásában rejlett, amely Szlovákiában még az elmúlt években is felbukkant egyes bírói ítéletek indokolásában.²⁸ Az ő munkájának egyik, de nem kizárólagos érdeme, hogy tartalmazza az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok szlovák nyelvű fordítását, egyszerűbbé téve a szlovák jogászok és jogtörténészek számára e jogforrás megismerhetőségét.

Jelen kötet a hazai jogtörténeti szakirodalomban elsőként mutatja be az Országbírói Értekezletnek Erdélyre, illetve Horvát-Szlavónországra gyakorolt hatását. Erdély vonatkozásában – miután a vonatkozó levéltári források jelentős része megsemmisült – főként azokra a korabeli folyóiratokra²⁹ támaszkodtam, amelyek az utókor számára megőrizték a Kolozsvárott működött *törvénykezési értekezlet* tanácskozásainak jegyzőkönyveit, a nagyszebeni szász

²⁸ Lásd a 2Sžr/4/2019. számú ügyben hozott ítéletet <https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/i-detail/rozhodnutie/1305e5f7-44ee-4715-84f7-5199bf933696%3A5f43d36b-fcf2-459b-bf74-6b09ca1c251f>

²⁹ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. évf. 119., 120., 123., 142., 145., 146., 147., 151., 152., 153., 156., 157., 159., 164., 165., 177., 179. sz.; *Kronstädter Zeitung*, 1861. évf. 94. sz.; *Korunk*, 1861. évf. 158., 159., 180. sz.

universitas anyagaihoz hasonlóan. Releváns információkkal szolgáltak továbbá a korabeli okmánytárak és egyéb hivatalos kiadványok. Horvát-Szlavónország kapcsán a szábor által felállított bizottság tevékenységének, illetve az általa megfogalmazott javaslatok sorsának bemutatásához az 1861. évi szábor jegyzőkönyvét vettem alapul. A másodlagos forrásokat illetően a jelenkori horvát jogtörténészek közül főként Dalibor Čepulo műveit vizsgáltam, de törekedtem a tárgyalt korszakhoz időben közelebbi álláspontok bemutatására is. Ebben segítséget jelentett Ivan Maurović tanulmánya, aki 60 év távlatából ítélte meg az ABGB hatását, míg a történelmi kontextus tekintetében Heka László írásait vettem alapul.

Az utolsó fejezetben a minisztertanácsi jegyzőkönyvek, Christian Neschwara és Stefan Malfèr³⁰ írásai mellett a korabeli jogi és politikai publicisztikára támaszkodva mutattam be az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok felülvizsgálatára irányuló törekvéseket; valamint kitekintést tettem az 1840. évi váltótörvény visszaállításából eredő elégedetlenség okán összehívott „második” Országbírói Értekezletre – ahol jogi, társadalmi és gazdasági érvek egyaránt összecsaptak.

³⁰ Stefan Malfèr mutatta be elsőként az ABGB ismételt magyarországi hatálybaléptetésére irányuló törekvéseket. Lásd MALFÈR, Stefan: Das österreichische Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch in Ungarn zur Zeit des „Provisoriums“ 1861–1867. *Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte*, 1992. 14. sz. 32–44. p.

II. TÖRTÉNELMI ELŐZMÉNYEK

1848 „alkotmányos forradalma”

Az Országbírói Értekezlet összehívását elkerülhetetlenné tévő tényezők három olyan esztendőhöz köthetőek, amelyek a 19. századi magyar történelem fontos pillanatai és egyúttal cezúrái voltak. Az első ezek közül 1848. Miközben a népek tavaszának hullámai³¹ romba döntötték a bécsi kongresszuson létrehozott szent szövetségi Európának dinasztikus és konzervatív elveket mindennél jobban előtérbe helyező rendszerét, a forradalmi megmozdulások vezető egyéniségei mélyreható változásokat terveztek az egyes országokban: társadalmi, gazdasági és politikai szintéren egyaránt újra kívánták rajzolni az „öreg kontinens” térképét. Magyarországon az 1820-as évek közepe óta kibontakozó reformmozgalom legfontosabb képviselői közül főként Kossuth Lajos szerepére kell utalnunk, akinek 1848. március 3-án elmondott beszéde nemcsak a tíz nappal később kirobbant bécsi forradalom kapcsán hatott katalizátorként, hanem elindította azt a láncreakciót is, amely elvezetett a nevezetes törvénycikk megalkotásához.³² A magyar országgyűlésen belül felülkerekedett reformpárti erők e jogszabályok elfogadásával egyszerre kívánták lehetővé tenni a mélyreható társadalmi-gazdasági átalakulást, valamint kívíni az ország minél nagyobb önállóságát a Habsburgok birodalmán belül. A magyar „forradalom” annyiban azonban egészen egyedi volt, hogy

³¹ ROMSICS Ignác: *Magyar rebellesek*. Budapest, 2019. Helikon, 221–223. p.

³² FERDINANDY Gejza: *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*. Budapest, 1906. Franklin, 130–132. p.

a változásokat a hazai liberális nemesség az alkotmányos elvek³³ legteljesebb tiszteletben tartásával kívánta elérni.³⁴

1848 államférfiainak teljesítménye előtt nemcsak amiatt adózhatunk őszinte elismeréssel, mert néhány hét leforgása alatt – sokszor saját érdekeikkel is szembe fordulva³⁵ – utat nyitottak a modernizációnak,³⁶ hanem azért is, hogy nem riadtak vissza e sorsfordító lépésektől. 175 év távlatából, tetteik rövid- és hosszútávú következményeit mérlegelve kétséget kizáróan megállíthatjuk, hogy Kossuth Lajos, Széchenyi István, Batthyány Lajos, Deák Ferenc és Eötvös József számára 1848 tavaszán egy soha vissza nem térő alkalom kínálkozott a modern Magyarország megteremtésére.³⁷ Sőt: a hazai történetírás minden bizonnyal napjainkig szemükre vetné, ha e kegyelmi pillanatot elszalasztva nem éltek volna a történelmi lehetőséggel. 1848 nagyjainak nem kevés kétellyel kellett megküzdeniük. Széchenyiről köztudott volt, hogy korántsem volt bizakodó az alkotmányos forradalom során elért eredmények tartósságát illetően,³⁸ de Deákot is komoly dilemmák gyötörték.³⁹ 1848 nyarán – sajnos – beigazolódta

³³ DEÁK István: *A törvényes forradalom. Kossuth Lajos és a magyarok 1848-ban*. Budapest, 1994. Gondolat, 82–84. p. GERGELY András: *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 2003. Osiris, 238–241. p., KÉPESSY Imre: 1848 alkotmányos forradalma – kontextus és előzmény. In *Jogi tanulmányok. Jogtudományi előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának konferenciáján*. Budapest, 2016. ELTE ÁJK Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 109–121. p., illetve úő: National Modernisation through the Constitutional Revolution of 1848 in Hungary: Pretext and Context. In KLIMASZEWSKA, Anna; GALEDEK, Michał (szerk.): *Modernisation, National Identity and Legal Instrumentalism (Vol. II: Public Law)*. Leiden–Boston, 2020. Brill–Nijhoff, 51–68. p., HOFFMAN István: *Közjogi viták 1848–49-ben*. Kézirat. 2001. 9. p.

³⁴ MEZEY Barna: Szuverenitáskérdések. *Jogtörténeti Szemle*, 2015. 4. sz. 56. p.

³⁵ MEZEY Barna: Szuverenitáskérdések. In MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *Szuverenitáskutatás*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó, 45. p.

³⁶ SÁRLÓCZ Béla: Das Rechtswesen in Ungarn. In *Die Habsburgermonarchie 1818–1918. Verwaltung und Rechtswesen*. Band II. Wien, 1975. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 499. p.

³⁷ Lásd ECKHART Ferenc: *1848, a szabadság éve*. Budapest, 1948. Káldor György Könyvkiadóvállalat, 69–93. p.; SPIRA György: *Jöttányit se a negyvennyolcból!* Budapest, 1989. Gondolat; GERGELY András: *Egy nemzetet az emberiségnek. Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról*. Budapest, 1987. Magvető Kiadó, 380–430. p.; nemzetközi kontextushoz lásd URBÁN Aladár: *Európa a forradalom forgószélében 1848–1849*. Budapest, 1970. Kossuth Könyvkiadó.

³⁸ Berzeviczy Albert szerint „Széchenyi [...] csodálatosan megjövendölte a bekövetkezetteket: Ha a forradalom – úgymond – megrendíti a trónt és egy időre megtöri a hatalmat, mi pedig a szorult helyzetet fölhasználva [...] a követelők sorába lépünk, – a dynastia szorult helyzetében meg fog adni mindent, mit sem megtagadni, sem mérsékelni nem képes. De míg magunkat is kitesszük egy eléggé meg nem fontolt és a helyes mértéket túlhaladó átalakulás veszélyeinek, a dynastia is a szorultságában adott engedményeket kicsikartnak fogja tekinteni. Erejének helyreálltával feltámadnak benne a recuperationalis vágyak; és meg lesznek az új válságos összeütközések, melyekre az alkalom hiányozni nem fog.” BERZEVICZY Albert: *Az abszolútizmus kora Magyarországon*. Első kötet. Budapest, 1922. Franklin, 21–22. p.

³⁹ Ebbéli aggodalmait tükrözi Oszterhueber József írt levele: „Hazánk talán nagyobb veszedelemben soha nem volt. Oroszok nyomnak el bennünket vagy ismét az ausztriai hatalom, vagy talán

az aggodalmak.⁴⁰ A magyarok és az országban élő nemzeti(ségi) kisebbségek viszonyának egyre feszültebbé válása a szabadságharc kirobbanásához vezetett. Batthyány Lajos próbálta átszervezni kormányát, de a király megtagadta az új kormánytagok kinevezését. A törvényes kormányzat nélkül maradt Magyarországon a végrehajtó hatalom gyakorlását az Országos Honvédelmi Bizottmány vette át, amire válaszul V. Ferdinánd az egy nappal később, 1848. október 3-án kiadott királyi manifesztumával a magyar országgyűlés felosztatásáról döntött. Az uralkodó betiltotta a vármegyei közgyűléseket, és Josip Jelačić bán főparancsnoksága alá rendelte az egész országot. Ezzel a békés megegyezés lehetősége egyre távolodott.⁴¹

Az események ilyen irányú folyásának meghatározó szerepe volt abban, hogy az ország politikai önállóságának és parlamentáris közjogi szervezetének az 1848. évi törvényekben foglalt biztosítékait illetően a kezdetektől fogva komoly eltérés mutatkozott a bécsi udvar és az ahhoz közel álló osztrák és konzervatív magyar politikusok álláspontja,⁴² valamint a liberális államférfiak és a hazai közvélemény nézetei között.⁴³ Az előbbi csoportba tartozott az Országbírói Értekezletet 13 évvel később összehívó gróf Apponyi György, aki 1848 március 15-ig⁴⁴ Magyarország főkancellárjaként állt a rendi Magyarország és a dinasztia szolgálatában.⁴⁵ A Konzervatív Párt vezetői (ideértve Apponyit) az áprilisi törvényekben „nemcsak a belpolitikai téren radikális fölforgatást, hanem a Magyarországot Ausztriához csatoló, a Pragmatica Sanctióban biztosított közjogi kapcsolat veszedelmes meglazítását vagy éppen fölbontását” látták.⁴⁶

Az áprilisi törvények rendkívül mélyreható reformokat jelentettek a kormányforma, a népképviselő elvének meghonosítása, a közteherviselés és a törvény előtti egyenlőség tekintetében. Nem véletlenül írta Ludwig Carl von Rosenfeld tanácsos az 1848. évi III. törvénycikk javaslatáról⁴⁷ formulázott

a legborzasztóbb anarchia, ezt csak Isten tudja! minden pillanatunk bizonytalan.” DEÁK Ágnes – MOLNÁR András (szerk.): *Deák Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek*. I. kötet. Budapest, 2001. Osiris, 498. p.; KÖNYI Manó: *Deák Ferenc beszédei*. Második kötet. (1842–1861) Budapest, 1903. Franklin Társulat, 205–206. p.

⁴⁰ SPIRA György: *Negyvennyolc mai szemmel*. Budapest, 1976. Akadémiai Kiadó, 32. p.

⁴¹ BERZEVICZY 1922. 36. p.

⁴² RÁCZ Lajos: Adalékok Ausztria és Magyarország közjogi viszonyáról – a kezdetektől a kiegyezésig. In MEZEY Barna – VÖRÖS Imre (szerk.): *150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetek 1848-ról*. Budapest, 2001. Logod, 20–21. p.

⁴³ BERZEVICZY 1922. 19–20. p.

⁴⁴ Berzeviczy Albert március 13-át jelöli meg lemondásának dátumaként, mint sokan a szakirodalomban, de Czinege Szilvia utalása szerint a nyilatkozat nincs keltezve. Czinege Szilvia szerint legvalószínűbb dátum 1848. március 15., figyelemmel a kérelem tartalmára. CZINEGE 2013. 182. p.

⁴⁵ A Konzervatív Párt vezető alakjai voltak még Szőgyény-Marich László alkancellár, illetve báró Jósika Samu erdélyi kancellár. BERZEVICZY 1922. 21. p.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ RUSZOLY József: *Alkotmány és hagyomány*. Szeged, 1997. JATEPress, 33. p.

véleményében, hogy a törvény elfogadása felért egy új alkotmány megalkotásával.⁴⁸ Holott, Szalay László gondolatait idézve, az utolsó rendi országgyűlésen elfogadott jogszabályok⁴⁹ „nem a zavaros márcziusi pezsgés eredményei lévén, az akkor mindenünnen felénk zajlott forradalommal szemközt conservatív törvények voltak a szó legnemesebb értelmében”.⁵⁰

Figyelemre méltó a következetesség, amely 1848 márciusának megítélését illetően a liberális nemességet jellemezte: Petőfi Sándor feljegyzése szerint Nyáry Pál⁵¹ már 1848. március 16-án „hevesen, csaknem dühösen protestált minden forradalmi szó ellen, tagadta, hogy ez forradalom”.⁵² Hasonlóképpen, Kossuth Lajos is azt nyilatkozta 1848 nyarán, hogy április 11-én a reformkor véget ért, és eljött a konszolidáció időszaka.⁵³ Kossuth még a debreceni nagytemplomban egy évvel később elhangzott, a Habsburg-ház trónfosztását követelő beszédében is azt hangsúlyozta, hogy az 1848. évi törvények meggyőződése szerint nem *revolúció* szüleményei voltak – és e gondolatával alighanem valamennyi kortársa egyetérthetett.⁵⁴ Berzeviczy Albert megítélése szerint a magyar közvélemény *sohasem látott, nem is láthatott forradalmi cselekményt* az áprilisi törvények megalkotásában,⁵⁵ és azon gondolatával is csak egyetérteni lehet, hogy ezen jogszabályok „s a bennök foglalt reformok között egyetlenegy sem volt, melyet a magyar közvélemény évek óta nem követelt s nem formulázott volna.”⁵⁶

⁴⁸ „...es ist eine neue Verfassung für Ungarn.” KÁROLYI Árpád: *Az 1848-diki pozsonyi törvény-cikkek az udvar előtt*. Budapest, 1936. Magyar Történelmi Társulat, 232. p.; illetve BATHÓ Gábor: *A magyar kormány szerkezetének változásai és működése egyes aspektusai Magyarországon 1848 és 1944 között*. Doktori értekezés. Budapest, 2021. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 91. p.; uő: *A kormány szerkezete és működése. A minisztertanács működésének gyakorlata 1867 és 1944 között*. Budapest, 2020. Nemzeti Közszerkezet Intézet Közigazgatási Továbbképzési Intézet, 6. p.

⁴⁹ Az áprilisi törvények előkészítésében fontos szerepet játszó reformkori operátumokhoz lásd HEIL Kristóf Mihály: *The Transition from a Feudal Society to a Social Structure based upon Civil Rights in Hungary with Particular Regard to Preparatory Draft Law*. In TAUCHEN, Jaromír – KOLUMBER, David: *Edge of Tomorrow: The Next Generation of Legal Historians and Romanist. Collection of Contributions from the 2022 International Legal History Meeting of PhD Students*. Brno, 2022. Masaryk University Press, 119–140. p.

⁵⁰ BERZEVICZY 1922. 25. p.

⁵¹ Nyáry Pál (1805–1871) politikus, Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye alispánja, képviselő, 1848–1849-ben az Országos Honvédelmi Bizottmány tagja. 1861-ben a törvénykezés tárgyában kiküldött képviselőházi bizottság tagja.

⁵² SPIRA György: *A negyvennyolcas nemzedék nyomában*. Budapest, 1973. Magvető Kiadó, 231–232. p.

⁵³ DEÁK 1983. 121. p.

⁵⁴ MEZEY 2015. 56. p.

⁵⁵ BERZEVICZY 1922. 24. p.

⁵⁶ BERZEVICZY 1922. 25. p

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy 1848 tavaszán nemcsak Magyarország, hanem a Habsburgok birodalmának egésze került válaszut elé.⁵⁷ Deák István *A törvényes forradalom* című művében kiválóan mutatta be a helyzet komplexitását, miszerint a birodalom „11 nemzetiségének és szerencsétlen ügyefogyott uralkodójának egyik napról a másikra kellett megbirkóznia olyan kérdésekkel, mint például, hogy megmaradjon-e a monarchia, vagy csatlakozzék-e Ausztria (de nem az egész monarchia) az akkor még nem is létező, egyesült Németországhoz? És ha csatlakoznék, akkor miképp alakuljon Ausztria viszonya a monarchia többi tartományával? Hogy a Monarchia, amennyiben fennmarad, centralizált legyen-e vagy federalizált, és hogy alkotmányos legyen-e vagy diktatórikus? Hogy a monarchiában egy hadsereg legyen-e vagy kettő, esetleg három vagy négy? Hogy a magyarok, horvátok, szerbek, csehek és szlovákok, lengyelek, ukránok, románok és olaszok [...] maradjanak-e a monarchiában, és ha igen, milyen formában?” Továbbá: Erdély egyesüljön Magyarországgal? Vajdaság egyesüljön Horvátországgal? Legyen-e cseh önkormányzat? Mi történjen a szlovákokkal? Önkormányzatisággal rendelkező Galiciát hozzanak létre, vagy megszülessen a független Lengyelország? Megtörténjen-e az egyre elodázhatóbb társadalmi, gazdaság reform, és ha igen, ki valósítsa meg?”⁵⁸ A nemrégiben elhunyt kiváló történész találó gondolatát idézve: „nyugodtan állíthatjuk, hogy az osztrák birodalom 35 millió lakosát két közös tulajdonság jellemezte 1848-ban: a konfúzió és a tanácstalanság.”⁵⁹

Az osztrák–magyar (és ezzel párhuzamosan a horvát–magyar)⁶⁰ viszonyrendszer 1848 nyarára egyre feszültebbé vált, és ugyan magyar részről a békülésre való igény több alkalommal megmutatkozott, a bécsi kormány köreiből 1848 őszére már megszületett a döntés Magyarország beolvasztásáról.⁶¹ V. Ferdinánd 1848. október 20-án kiadott manifestumában Magyarországnak az *ausztriai császárság egységébe* való szükségszerű beillesztését hangoztatta, míg Felix zu Schwarzenberg miniszterelnöki kinevezésekor utalt rá, hogy a Habsburgok birodalmán belül „új köteléknek kell létrejönnie, mely a népek és fajok egyenjogúsága mellett a monarchia minden országát és néptörzsét egyetlen állami egységbe forrassa össze s az akképp létesülő új Ausztria számára a fönmaradást biztosítsa.”⁶²

⁵⁷ DEÁK Ágnes: *From Habsburg Neo-absolutism to the Compromise 1849–1867*. New York, 2008. Columbia University Press, 9–14. p.

⁵⁸ DEÁK 1983. 18–19. p.

⁵⁹ DEÁK 1983. 19. p.

⁶⁰ A horvát–magyar kapcsolatok kérdéséhez Lásd HEKA László: A horvátok és az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, 2004. 10. sz. 3–38. p.

⁶¹ BERZEVICZY 1922. 36–37. p.

⁶² BERZEVICZY 1922. 42. p.

A bécsi udvar elképzeléseire adandó reakciót illetően a magyar liberális államférfiak között nem alakult ki egységes álláspont.⁶³ Kossuth arra a meggyőződésre jutott, hogy a Habsburg-abszolutizmus ellen fellépő forradalmi erők és nemzeti mozgalmak összefogásával, illetve a nagyhatalmak támogatásával ki lehet vívni Magyarország teljes függetlenségét. Teleki László – megelőlegezve Kossuth 1850-es években formálódó vízióját – egy dunai konföderáció megszervezésében látta a Habsburgok abszolutisztikus kísérleteivel szembeni fellépés zálogát, míg Deák és Batthyány, a mérsékelt liberálisokkal egyetemben ragaszkodott a Magyarországot Ausztriával összekötő történelmi kapcsolatok megőrzéséhez, miután a magyarok hatalmának fenntartását⁶⁴ a történelmi országhatárokon belül csak a dinasztiával közösen tartották elképzelhetőnek.⁶⁵ Deák az ország fejlődését „forradalmi módszerek mellőzésével, az igazságszolgáltatást és az egyén jogállását illetően következetesen demokratikus szellemben óhajtotta elősegíteni.”⁶⁶

Az 1848. évi reformok hatása a magánjogi intézmények változására

A szabadságharc kirobbanása miatt egyre feszültebb helyzet megakadályozta az 1848 tavaszán megindult törvényhozói munka folytatását, és e hiányosságok következményei áthatották a tárgyalt korszakot.⁶⁷ A 31 nevezetes törvénycikk jelentős számban tartalmazott ideiglenes rendelkezéseket, és a *vágtatva tárgyalt törvények* megszületésének körülményeit ismerve azon sem csodálkozhatunk, hogy az 1848. évi törvénymű bizonyos részei kifejezetten deklaratív jellegűre sikerültek. Az Országbírói Értekezlet előzményei kapcsán mindenképp meg kell emlékezni az ősiség eltörléséről szóló 1848. évi XV. törvénycikkről. A gróf Széchenyi István által már 1830-ban⁶⁸ eltörlőni kívánt jogintézmény kiiktatása⁶⁹ magánjogunkból a polgári átalakulás előfeltétele volt, hiszen a régi

⁶³ GERGELY András: *Magyarország története a 19. században*. Budapest, 2003. Osiris, 256. p.

⁶⁴ BERZEVICZY 1922. 36–37. p.

⁶⁵ TAKÁCS Péter: *Deák Ferenc politikai pályája 1849–1865*. Budapest, 1991. Akadémiai Kiadó, 23–24. p.

⁶⁶ TAKÁCS 1991. 27. p.

⁶⁷ RÉZ Mihály: *Magyarország és Ausztria közjogi viszonya*. Budapest, 1910. Pallas Rt., 73. p.

⁶⁸ Lásd SZÉCHENYI 1830. 153–219. p.

⁶⁹ HORVÁTH Attila: A magyar magánjog átalakítása 1848-ben (Nemzeti hagyományok és a modernizáció kérdése). In MEZEY Barna – VÖRÖS Imre (szerk.): *150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jegtörténetek 1848-ról*. Budapest, 2001. Logod, 172–173. p., továbbá HORVÁTH Attila: Az 1848-as törvények magánjogi reformjai. In HORVÁTH Attila (szerk.): *Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc állam- és jogfejlődéséről: az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150 éves évfordulója alkalmából a Pázmány Péter*

magyar magánjog középpontjában a nemesi birtokjog állott,⁷⁰ amelynek három legfontosabb elemét képezte az adományrendszer, az ősiség és az úrbériség.

Az ősiség (latinul: *aviticitas*) genesisé arra vezethető vissza, hogy a honfoglaláskor őseink nemzetségenként telepedtek le. Az ekkor megszerzett szállásbirtok a nemzetség közös tulajdonát képezte, amelyet ugyanakkor megosztottak az egyes családok között. Az egyéni birtok rendszere ugyan fokozatosan kialakult, de a vérségi kötelék erejének köszönhetően a nemzetség sikerrel meg tudta akadályozni, hogy a szállásbirtok egésze vagy annak egy része kikerüljön a tulajdonából.⁷¹ A kialakult gyakorlat értelmében a szállásbirtokot csak a férfi lemenők örökölhették meg, meghatározott öröklési rendben. Nagy Lajos nevezetes dekrétuma 1351-ben eltörölte az élők közötti rendelkezés jogát, amelynek korlátait Werbőczy részletezte a Hármaskönyv I. részének 58–59. címeiben.⁷²

Az *aviticitas* ugyanakkor csak az egyik bilincs volt a szabad rendelkezéshez fűződő jogon: legalább ennyire fontos szereppel bírt ebben az *adományrendszer* létrejötte. Az adománybirtok esetében ugyanis a főtulajdonos a király volt, aki határozott időre átadta a földterület használati jogát – a tulajdonjog átengedése nélkül. Ebből kifolyólag az öröklési rendet közvetlenül az uralkodó szabta meg, aki többnyire csak a lemenők számára, esetleg (mint Könyves Kálmánál láthatjuk)⁷³ a testvérek számára biztosította a birtok megszerzését, a távolabbi oldalági rokonok számára nem.⁷⁴ A nemzetségek és a királyi hatalom eltérő érdekei csaptak össze mind az Aranybulla elfogadásakor,⁷⁵ mind bő egy évszázaddal később, az ősiség törvénybe iktatásakor.⁷⁶ Végezetül, utalni kell a földesúri hatalomból folyó urbariális kötöttségre, amely mindezt még tovább bonyolította.⁷⁷ A szabad tulajdon elvével teljesen ellentétes rendszer hosszú évszázadokon keresztül fennmaradt – 1848-ig közel változatlan formában.⁷⁸

Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán 1998. március 13-án elhangzott előadások, kiegészítésekkel. Budapest, 1999. Szent István Társulat, 139–147. p.

⁷⁰ Vö. GOSZTONYI Miklós: *Ősiség*. Budapest, Trattner és Károlyi, 1847. 9. p.

⁷¹ HOMOKI-NAGY Mária: *A magyar magánjog történetének vázlatja 1848-ig*. Szeged, 2010. JATEPress, 50–51. p.

⁷² A kötöttségeket tovább erősítette a nemzetség tagjait az ősi javak tekintetében megillető elővásárlási jog. RÉVÉSZ 1969. 147. p.

⁷³ HOMOKI-NAGY Mária: Private law institutions in the Golden Bull. In BALOCH Elemér (ed.): *Golden Bulls and Chartas: European Medieval Documents of Liberties*. Budapest–Miskolc, 2023. Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, Central European Academic Publishing, 158. p.

⁷⁴ HOMOKI-NAGY 2010. 52. p.

⁷⁵ HOMOKI-NAGY Mária: Magánjogi intézmények az Aranybullában. In MEZEY Barna (szerk.): *Az Aranybulla a jogtörtételemben*. Budapest, 2022. Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet, 86–87. p.

⁷⁶ Az 1351. évi változások eredményeként a serviensek birtoka leszármazók hiányában a nemzetség oldalági rokonaira szállt – meghatározott öröklési rend szerint. Lásd HOMOKI-NAGY 2010. 52. p.

⁷⁷ HOMOKI-NAGY 2010. 53. p.

⁷⁸ SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog*. Első kötet. Budapest, 1938. Grill Károly, 77. p.

A rendszer kötöttségein – főként az úrbéri viszonyok oldaláról nézve – a reformkorban elfogadott törvények enyhítettek némiképp.⁷⁹

Az 1848. évi XV. törvénycikk⁸⁰ közel egyhangú elfogadása bizonyítja,⁸¹ hogy 1848-ra beérett a politikai helyzet az ősiség eltörlésének deklarálására,⁸² és tehetjük hozzá: a magyar magánjog rendszerének alapvető reformja 1848-ban elkerülhetetlennek mutatkozott.⁸³ E törvénycikk megalkotása nélkülözhetetlen volt a törvény előtti egyenlőség, illetve a tulajdon szentségének és sérthetlenségének elvének érvényesítéséhez.⁸⁴ A jogszabály lakonikusan, elvi éllel mondta ki a magyar rendi magánjog egyik legfontosabb jogintézményének megszüntetését.⁸⁵ Az adományrendszerről külön nem rendelkeztek, mert 1848-ban úgy gondolták, hogy az ősiség felszámolása magában foglalja az adományrendszer eltörlését is – ami viszont tényszerűen nem volt igaz.⁸⁶ A 2. § az ősiséggel kapcsolatos pereket moratórium alá helyezte. E szükségszerű megoldásról Deák a következőképp vélekedett: „Kimondani, hogy az ősiség el van törölve, még magában nem elég, mert annak nyomán hézag marad, melyet pótolni kell, s új összefüggést hozni létre nem egy nap munkája. Ellenben, ha a részletes törvényjavaslat elfogadtatnék, a legnagyobb zavar fogna bekövetkezni.”⁸⁷

Ezzel párhuzamosan az 1848. évi IX. törvénycikk⁸⁸ nyolc évvel az önkéntes örökvltság törvénybe iktatását követően általánosságban véve szüntette meg

⁷⁹ Az 1836. évi törvények rendezték a jobbágyság helyzetét; az 1840. évben elfogadott a váltó-, kereskedelmi- és csődjogi törvényeknek köszönhetően dinamikusan fejlődött a kereskedelmi jog, míg az 1840. évi 30. tc. a betáblázás intézményével a hazai telekkönyvi rendszer kialakulásának ágazott meg. Lásd SZLADITS 1938. 78. p.

⁸⁰ BALOGH Judit: A magánjog átalakításának 1848-as kísérlete és az osztrák jog uralma. In MEZEY Barna – VÖRÖS Imre (szerk.): *150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetek 1848-ról*. Budapest, 2001. Logod, 182–183. p.

⁸¹ KÉPES 2018. 1025. p.

⁸² MÁDL Ferenc: Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrechts im Zeitalter des Dualismus. In CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán (Hrsg.): *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa*. Budapest, 1970. Akadémiai Kiadó, 87–119. p.

⁸³ HOMOKI-NAGY Mária: „Az ősiség eltörlése elvileg kimondatván”. In *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Szeged, 2014. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 187. p. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica 77.

⁸⁴ HOMOKI-NAGY Mária: Az Osztrák Polgári Törvénykönyv és a kiegyezés. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 3. sz. 16. p.

⁸⁵ KÉPES György: An Overview of the Hungarian Private Law Codification Until 1918, with Special Regard to the Codification Aspects of a Separate Commercial Law. In ŠVECOVÁ, Adriana – LANCOVÁ, Ingrid (eds.): *Právo-historické trendy a výhľady V. Legal-Historical Trends and Perspectives V*. Trnava, 2020. Trnavská Univerzita, 56. p.

⁸⁶ HOMOKI-NAGY Mária: A törvényes öröklési jogi szabályozása Magyarországon 1861-ig. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica*, 2000. 17. sz. 227. p. Az ebből fakadó kétértelműség 1861-ben is visszaköszönt. Lásd Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. RÁTH György: *Az országbírói értekezlet a törvénykezés tárgyában*. Második kötet. Pest, 1861. Landerer és Heckenast, 292. p. (A továbbiakban OBÉ jkv. 1861. II. kötet.)

⁸⁷ DEÁK–MOLNÁR 2001. 495. p.

⁸⁸ RÉVÉSZ 1969. 148–150. p.

az úrbéri viszonyt⁸⁹ a földesurak állami kárpótlásának elvi deklarálásával.⁹⁰ Ennek tükrében egyáltalán nem tekinthető túlzónak Szladits Károly azon kijelentése, miszerint ezen változások eredményeként „egyszerre rombadólt régi magánjogunknak úgyszólván egész művészi épülete.”⁹¹

Az előírányzott változások szükségessé tették a magánjog egészének átfogó reformját. Az ősiség eltörléséről szóló törvénycikk a *ministerium* feladatává tette a polgári törvénykönyv javaslatának elkészítését,⁹² és annak benyújtását a *legközelebbi* országgyűlés számára – amelyre, mint tudjuk, végül több mint fél évszázadot kellett várni.⁹³ A törvénycikk elfogadásának elsődleges oka vég-eredményben abban keresendő, hogy az országgyűlés már 1848 tavaszán ki akarta jelölni a jövőbeni magánjogi kodifikáció irányát. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy akkoriban még senki sem láthatta előre az 1850-es évek eseményeit. Rendkívül találóak Szladits Károly szavai, aki szerint „az a tragikus ebben az átalakulásban, hogy a magyar törvényhozás a lebontást hamarabb végezte el, semmint az építéshez hozzáfoghatott volna”,⁹⁴ így e törvénycikk elfogadása is hozzájárult ahhoz, hogy 1852-t követően az ősiség eltörlésének elvi deklarációja által ütött „résen át sebes áradattal nyomult be az idegen jogrendszer, mely egész jogéletünket ellepve, a régi alapokon való továbbépítést jórészt lehetetlenné tette.”⁹⁵ Homoki-Nagy Mária is úgy gondolja, hogy „[k]ódex nélkül, az ősiség megszüntetésével kihúzták a szőnyeget a magyar rendi magánjog alól, s nem volt mire építeni.”⁹⁶ Emiatt vált elkerülhetetlenné az ABGB hatálybaléptetése Magyarországon, amivel kapcsolatban hangsúlyozza: „ha szokásjogi rendszerünk nem állt volna azon a szinten, ahol az egyes szerződési típusoknál állt, akkor az ABGB szabályait nem lehetett volna megfelelően

⁸⁹ A kérdéshez lásd HOMOKI-NAGY Mária: Jobbágyfelszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. In MEZEY Barna – VÖRÖS Imre (szerk.): *150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetesek 1848-ról.* Budapest, 2001. Logod, 105–118. p. A kérdéshez lásd továbbá VARGA János: *A jobbágyfelszabadítás kivívása 1848-ban.* Budapest, 1971. Akadémiai Kiadó.

⁹⁰ HOMOKI-NAGY Mária: A feudális kötöttségektől mentes tulajdonjog kialakítására tett intézkedések. *Debreceni Szemle*, 1998. 3. sz. 438–439. p.

⁹¹ SZLADITS 1938. 78. p.

⁹² Deák Ferenc azonnal nekilátott a feladatnak, Szalay Lászlót bízta meg a javaslat elkészítésével. *KÉPES* 2020. 56. p.

⁹³ A Polgári Törvénykönyv elfogadására pedig még többet, egészen pontosan 111 évet. Lásd A Magyar Népköztársaság Polgári Törvénykönyvéről szóló 1959. évi IV. tv., a Polgári Törvénykönyv hatálybalépéséről és végrehajtásáról 1960. évi 11. törvényerejű rendelet. Lásd NAGY Péter: Tanulmánykötet az 1959-es Polgári Törvénykönyv születéséről. *Jogtudományi Közöny.* 2020. 3. sz. 145–148. p.

⁹⁴ SZLADITS 1938. 79. p.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ HOMOKI-NAGY Mária: A polgári kori magánjog kialakulása. In MÁTHÉ Gábor (szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede.* Budapest, 2014. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 286. p.

alkalmazni Magyarországon.”⁹⁷ Azaz, a jelentős értékkel nem rendelkező ingó dolgokra vonatkozó jogi szabályozás megállta a helyét, csak a nemesi ingatlanra vonatkozó rendszer mondott csődöt.

Az olműtzi alkotmány elfogadásához vezető út

A magyar jogrendszert az 1850-es évek folyamán érő változásokat nem írhatjuk csupán az 1848. évi törvényhozásban található hiányosságok számlájára.⁹⁸ Az 1848. november 21-én miniszterelnökké kinevezett Felix zu Schwarzenberg által vezetett *ministerium* már hónapokkal a világosi fegyverletételt megelőzően egyértelművé tette, miként képzelel el az Osztrák Császárság és azon belül a magyar koronatarományok jövőjét.⁹⁹

V. Ferdinánd lemondását¹⁰⁰ és Ferenc József trónra lépését¹⁰¹ követően Magyarország sorsa a szabadságharc kimenetele mellett attól függött, hogy miként fog eldőlni a magyar konzervatívokkal is szoros viszonyt ápoló Alfred Candidus Ferdinand zu Windisch-Grätz herceg nevével fémjelzett csoport, illetve a Felix zu Schwarzenberg és köre közötti hatalmi harc. A két politikus alapvetően eltérő nézeteket vallott Ausztria jövőjéről. Windisch-Grätz és társai a birodalom föderális átalakítását javasolták: terveik szerint annak egyes tartományaiban egyfajta „javított” rendi struktúra épült volna ki, az arisztokrácia vezetése alatt. Schwarzenberg ehhez képest az osztrák-német liberális polgárság döntő többségének alkotmányos igényeit figyelembe véve egy olyan

⁹⁷ Uo.

⁹⁸ HOMOKI-NAGY Mária: A magyar magánjog kodifikációja a 19. században. *Jogtörténeti Szemle*, 2004. 1. sz. 5. p.

⁹⁹ GERGELY 2003. 283. p.

¹⁰⁰ V. Ferdinánd lemondásának körülményeihez lásd BATHÓ Gábor: V. Ferdinánd lemondásának törvényessége és törvényesítése. *Pro Publico Bono*, 2022. 3. sz. 28–41. p.; BEKE-MARTOS Judit: After 1848 – The Heightened Constitutional Importance of the Habsburg Coronation in Hungary. In VAN GELDER, Klaas (szerk.): *More than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy, 1700–1848*. New York–Oxford, 2021. Berghahn Books, 284., 288–289., 295. p.; uő: Restoring the Historical Constitutional Order with a Coronation in 1867. In GALEDEK, Michał – KLIMASZEWSKA Anna: *Modernisation, National Identity and Legal Instrumentalism (Vol. II: Public Law)* Leiden–Boston, 2020. Brill–Nijhoff, *Legal History Library*, Volume 36. 71., 73–74. p.; uő: Elevating the Monarch to the Throne: The Legal Relevance of the Coronation. In MEZEY, Barna (szerk.): *Rechtsgeschichtliche Vorträge* 68. Budapest, 2013. Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte Eötvös-Loránd-Universität, 5. p.; uő: Az Osztrák Császárság története és az államfői ceremóniális hatalomlegitimáció hiánya. *Századvég*, 2012. 3. sz. 100–102. p.

¹⁰¹ Schwarzenberg kormánya kifejezetten sürgette a változást az államfő személyében, hogy V. Ferdinánd ígéretei nem kössék a minisztertanács kezét. Lásd SOMOGYI Éva: *Ferenc József*. Budapest, 1989. Gondolat, 22–26. p.

centralizált birodalomban gondolkodott,¹⁰² amelyben korlátozottan működhet-
tek volna a polgári államokra jellemző alkotmányos szervek.¹⁰³

Magyarország szemszögéből nézve az jelentette a legfőbb különbséget,
hogy Schwarzenberg a szerinte még mindig túlsúlyban levő magyar elem s
különösen a nemesség teljes visszaszorításával akart új fejezetet nyitni az or-
szág történetében, míg Windisch-Grätz a hozzá hűséges főnemességre akart
támaszkodni. „A főparancsnok csak az 1848-iki vívmányokat akarta kiirtani, a
miniszterelnök szemében az egész magyar alkotmány pusztulásra volt kárhoz-
tatva; Windisch-Grätz pacificálni és restaurálni akart, Schwarzenberg hódítani,
megtorolni és tabula rasát csinálni.”¹⁰⁴

A két politikai tábor közötti küzdelem 1849 elején dőlt el, miután a ma-
gyar történetírásban olműtzinnek, az osztrák (jog)történészek által legtöbbször
*Märzverfassung*nak nevezett alkotmány első tervezete¹⁰⁵ 1849. január 6-én az
osztrák minisztertanács asztalára került.¹⁰⁶ Az 1849. március 4-én kihirdetett¹⁰⁷
alkotmány¹⁰⁸ elfogadása¹⁰⁹ Schwarzenberg számára kettős politikai győzelmet
hozott: nemcsak Windisch-Grätz fölé sikerült kerekednie,¹¹⁰ de egyúttal vég-
zetes csapást tudott mérni a Kremsierben¹¹¹ üléselőző alkotmányozó gyűlésre
is. Berzeviczy Albert egészen lesújtó kritikáját idézve: „Ezt a minisztériumot
mi sem jellemzi oly élesen, mint az a tény, hogy mialatt a kremsieri birodal-
mi gyűlés bizottságát lázasan dolgozni hagyta az alkotmány nagy művén, sőt
utólag még szemére is hányta késedelmét, mialatt [...] már éppen az utolsó
szerkesztési munkát végezte azon az octroyált birodalmi alkotmányon, mely

¹⁰² RÉVÉSZ 1969. 144. p.

¹⁰³ BRAUNEDER, Wilhelm: *Osztrák alkotmánytörténet napjainkig*. Pécs, 1994. JPTE Állam- és
Jogtudományi Kar, 136. p.

¹⁰⁴ BERZEVICZY 1922. 92. p.

¹⁰⁵ HEINDL, Waltraud (red.): *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867*. II.
Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg 1848–1852. Band I. Wien, 2002. öbv & hpt, 77. p.
(A továbbiakban ÖMR. II. Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg 1848–1852. Band I.)

¹⁰⁶ „[M]egalkotása nehéz küzdelem szüleménye volt, melyet a Stadion centralismusa és uni-
formismusa volt kénytelen a Windischgrätz conservatív nézeteivel megvívni, míg végre az előbbi
győzött, főképp Schwarzenberg állásfoglalása következtében.” Lásd BERZEVICZY 1922. 68. p.

¹⁰⁷ Kaiserliches Manifest vom 4. März 1849, RGBl. Nr. 149 (Politisches Programm). Közli
BERNATZIK 1911. 147–150. p.

¹⁰⁸ Reichsverfassung vom 4. März 1849, RGBl. Nr. 150; Kaiserliches Patent vom 4. März 1849,
RGBl. Nr. 151 (Grundrechte). Közli BERNATZIK 1911. 150–170. p.

¹⁰⁹ ÖMR. II. Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg 1848–1852. Band I. 148–150. p.

¹¹⁰ Windisch-Grätz bukását Berzeviczy Albert főként a március 20-án, Budán kelt kiáltványá-
val magyarázza, amellyel kihirdette az oktrojált alkotmányt, majd hozzátette, hogy Ferenc József
elhatározott szándéka az új alkotmányos rend kialakítása során figyelembe venni a különleges
magyarországi viszonyokat, „a létező intézményeket a lehetőségig kímélni, [...] s a béke helyre-
álltával a magyar országgyűlés törvényhozó tevékenységének mielőbb tért nyitni.” BERZEVICZY
1922. 92–93. p.

¹¹¹ Lásd Kremsierer Entwurf der Verfassung, Kremsierer Entwurf der Grundrechte. Közli
BERNATZIK 1911. 115–145. p.

mindez orgánumok föladatának elébe vágott s melyet ismét általános meglepetésképen egy, márczius 4-ről kelt császári pátens kíséretében 1849. márczius 7-én, a kemsieri parlamentnek egyidejű, államcsínyszerű föloszlatása mellett hirdetett ki.”¹¹²

Nota bene: noha a kemsieri alkotmány csak Ciszlajtániának „szólt”, szemben a Magyarország sorsáról is közvetlenül rendelkező olmützi alkotmánnyal, bizonyos elgondolásait tekintve a két dokumentum között fel lehet fedezni hasonlóságokat. A császári pátens formájában kihirdetett alkotmányt ugyanakkor sokkal könnyebben vissza lehetett vonnia a későbbiekben, mint a valódi parlament által elfogadottat – amire 1851. december 31-én ténylegesen sor került. Hozzá kell tenni: a *Schwarzenberg*-kormányzatnak sosem állt szándékában az alkotmányban fellelhető szabályok tényleges érvényesítése.¹¹³ A *Märzverfassung* a miniszterelnök néhány évvel később tett nyilatkozata szerint „csak expediens volt a pillanatnyi zavarban, amely csak arra szolgált, hogy annak alapján a trón tekintélyét újra föl lehessen építeni.”¹¹⁴

A magyar igazságszolgáltatás átalakítása 1849-et követően

Az 1850-es évek Magyarországon lezajlott változásokra tekintettel (amelyek jelentős részét Schwarzenberg az 1852-ben bekövetkezett halála következtében már nem láthatta) egyáltalán nem tekinthető túlzónak a gondolat, miszerint az Osztrák Császárság egykori miniszterelnöke a tabula rasa elvét kívánta megvalósítani, hiszen az általa vezetett kormányzat a magyar alkotmány felüggesztését követően azonnal nekilátott a Habsburgok régi ideája, a *Gesamtstaat* megvalósításának.¹¹⁵ Az e célból elrendelt változások lényegében a teljes magyar államszervezetet érintették.

Az áprilisi törvények megalkotásakor nem maradt idő az igazságszolgáltatással kapcsolatos kérdések átfogó rendezésére, így csak a legszükségesebb döntések meghozatalára került sor.¹¹⁶ A legmarkánsabb változások abban ra-

¹¹² BERZEVICZY 1922. 66. p., BRAUNEDER 1994. 140–141. p.

¹¹³ BRAUNEDER 1994. 147. p.

¹¹⁴ Lásd BERZEVICZY 1922. 64–65. p.

¹¹⁵ MÁTHÉ Gábor: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemi forrásai 16–20. század. (Geburt Mitteleuropas in der Neuzeit. Elementare Quellen des ungarischen Staatsrechts vom 16. bis 20. Jahrhundert)*. Budapest, 2021. Gondolat, 58. p.

¹¹⁶ Tekintettel arra, hogy milyen ellentétek feszültek a centralizációt felvállaló Deák-párti kormányzat és a vármegyék jogait védő Balközép Párt között a bírói jogállásnak és a bírói hatalomgyakorlásnak alapelveit tisztázó 1869. évi IV. tc. vitája során, kétséges, hogy 1848 tavaszán képes lett volna-e egy olyan törvényt alkotni az országgyűlés, amely egy valóban modern bírósági

gadhatóak meg, hogy az 1848. évi IX. tc. 4. §-a megszüntette az úriszéket, és ezzel összefüggésben az 1848. évi XI. tc. a korábban a földesúri hatósághoz tartozó ügyeket ideiglenes jelleggel átadta a szolgabírák, illetve a vármegyei törvényszékek részére. A cenzúra eltörlésével a nyomtatott szó szabadságát deklaráló 1848. évi XVIII. tc. a sajtóvétségek ügyében esküdszéki eljárást irányzott elő. Végezetül, az ország közhivatalnokairól szóló 1848. évi XXIX. törvénycikk kimondta, hogy „a törvény útján kívüli elmozdíthatatlanság egyedül az igazság kiszolgáltatásával megbízott bírói hivatalokra szoríttatik.”¹¹⁷ E tételt a bírói függetlenség nélkülözhetetlen elemének tekinthetjük, de a jogszabály az előbb idézett normán túl semmilyen egyéb rendelkezést nem tartalmazott. Egyebekben az 1848. évi III. törvénycikk 27. §-a elvi éllel rögzítette, hogy „a törvényes bíróságok és ítélőszékek törvényes önállásukban, s a törvény további rendeletéig eddigi szerkezetükben fentartandók.”¹¹⁸

Az igazságszolgáltatás reformját illetően Bécsben már 1848 tavaszán körvonalazódtak bizonyos elképzelések, amelyek főként a bírói hatalomnak a közigazgatástól való elválasztására, a bírói függetlenség megteremtésére és az egységes állami bírósági szervezetrendszer kialakítására vonatkoztak.¹¹⁹ Hasonlóképp, a *Märzverfassung* 102. §-a is rögzítette (Magyarországra kiterjedő igénnyel) az *igazságszolgáltatás és közigazgatás elválasztását, egymástól való függetlenségét*, és ennek biztosítékeként *rendelkezett a bírák elmozdíthatatlanságáról*. A szabályozás előrevetítette, hogy – leszámítva II. József¹²⁰ sok tekintetben rendkívül előremutató¹²¹

---

szervezet alapját képezhette volna. Lásd MÁTHÉ Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. Budapest, 1982. Akadémiai Kiadó, 35–49. p., illetve KÉPESY Imre: *A bírói függetlenség kialakulása Magyarországon*. In MENYHÁRD Attila – VARGA István (szerk.): *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara: a jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai* (I–II. kötet), Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó, 1052–1058. p., BARNA Attila: „messze ható gyökeres reform – a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvény vitája az országgyűlésben (1869). In *A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk megalkotásának 150. évfordulója – a Kúria ünnepi teljes ülése és tudományos konferenciája*. Budapest, 2019. Kúria–HVG-ORAC, 49–56. p.

¹¹⁷ 1848. évi XXIX. törvénycikk az ország közhivatalnokairól. I. §

¹¹⁸ Lásd 1848. évi III. tc. 27. §

¹¹⁹ GOLDINGER, Walter: *Die Zentrverwaltung in Cisleithanien – Die zivile gemeinsame Zentrverwaltung*. In *Die Habsburgermonarchie 1818–1918. Verwaltung und Rechtswesen*. Band II. Wien, 1975. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften, 133–134. p.

¹²⁰ SUGAR, Peter F. – HANÁK Péter – FRANK Tibor: *A History of Hungary*. Indianapolis, 1994. Indiana University Press, Bloomington, 175. p.

¹²¹ II. József bírósági reformja érvényesíteni kívánta a közigazgatás és bírászkodás elválasztásának elvét. 1785-ben felfüggesztette a hagyományos rendi törvénykezést, 1786-tal felszámolta a tárnoki és a személynöki széket, a nádori bíróságot, a Báni Táblát, valamint az alispáni és szolgabírói ítélőszéket, illetve az úriszékeket megfosztotta a pallosjogtól. 1786-ban 38 új elsőfokú királyi bíróság szervezését tűzte ki célul, amelyek átvették volna a vármegyék igazságszolgáltatási funkcióját, tisztán közigazgatási szervekké téve azokat. Lásd MEZEY Barna: „Törvények s törvényszékek

*Novus Ordo Judiciarius*át¹²² – Magyarországon Schwarzenberg kormánya fogja első alkalommal létrehozni a polgári kor igényeinek megfelelő, központosított, egységes bírósági szervezetet. Egy dologról azonban nem feledkezhetünk meg. Az olmützi alkotmány ez ügyben kétségkívül előremutató rendelkezéseit semmilyen módon nem lehetett összeegyeztetni azzal, hogy a *Märzverfassung* megalkotói valójában egy olyan hatalmi rendszert kívántak kiépíteni, amelyben a bírói függetlenség intézményesülésére reális esély sosem mutatkozott.¹²³

Ferenc József 1849. június 14-én hagyta jóvá (akkor még csak a Lajtán túli tartományokra kiterjedő hatállyal) a bíróságokra vonatkozó alapelveket.¹²⁴ Az uralkodói döntés értelmében a bíróságoktól el kellett venni az igazságszolgáltatással nem összefüggő hatásköröket. Az új bírói szervezettel kapcsolatos részletszabályok az 1849. november 3-án kelt, és november 10-én „Ideiglenes törvényszéki szerkezet és perlekedési rend Magyarországon” címmel kihirdetett rendelkezések által váltak ismertté.¹²⁵ A jogszabály a törvény előtti egyenlőség princípiumából indult ki. A bírákat a császár nevezte ki, akik fizetésüket az államtól nyerték. A rendelet kimondta a bírák elmozdíthatatlanságát, az igazságszolgáltatásnak a közigazgatástól való különválását, továbbá elrendelte az 1848. június 19-én, az Osztrák Császárság egyéb koronaországaira kiterjedő hatállyal kiadott rendeletben meghatározott bírósági szervezetrendszer magyarországi kiépítését is.¹²⁶ Ennek realizálására 1850 és 1851 fordulóján¹²⁷ került sor.¹²⁸

---

javításának gondja” (A felsőbíráskodás szervezetének átalakítása a 18. században). *Jogtörténeti Szemle*, 2017. 1–2. sz. 18–19. p.

¹²² Papp László megjegyzésére utalva: „a hivatkozott §§-ok is előrevetítik azt az igényt, amely egyébként az egész neoabszolutizmusra jellemző volt, nevezetesen a polgári átalakulás előmozdítását”. Lásd PAPP László: A rendes bírósági szervezet változásai Magyarországon 1849–1861 között. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*, 2014. 1. sz. 159. p.

¹²³ Uo.

¹²⁴ *Ideiglenes törvényszéki szerkezet, és perlekedési rend Magyarországon*. Pest, 1850. Landerer és Heckenast.

¹²⁵ Lásd RUSZOLY József: *Újabb magyar alkotmánytörténet*. 1848–1849. Budapest, 2002. Püski, 140. p.

¹²⁶ SUHAYDA János: *A magyar polgári törvénykezés rendszere az országbírói értekezlet által megállapított ideiglenes törvénykezési szabályokhoz alkalmazva*. Pest, 1865. Trattner Károly, 3. p.

¹²⁷ Balogh Judit értékelése szerint a „késlekedés” oka abban rejlett, hogy az új bírósági szervezetrendszer kiépítése csak a közigazgatás átfogó reformjával egyidejűleg volt lehetséges. BALOGH Judit: A neoabszolutizmus időszakának bíróságszervezési törekvései. In BIRHER Nándor – MISKOLCZI-BODNÁR Péter – NAGY Péter – TÓTH J. Zoltán (szerk.): *Studia in honorem István Stipta*. Budapest, 2022. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 78. p. *De juris peritorum meritis* 18.

¹²⁸ A cs. kir. bíróságok működésének tényleges megkezdéséig érdemben módosult a jogszabályi környezet, az 1850. szeptember 27-én kihirdetett bélyegtvörvény, az 1852. július 24-én hirdetett ügyvédi rendtartás és az 1852. szeptember 16-án kihirdetett ideiglenes polgári perrendtartás hatálybalépését követően. 1850. június 30-án az igazságügyi miniszter rendelkezett az államügyészség felállításáról. További fontos változást jelentett az 1853. február 16-án kelt nyílt parancs, amely

A rendelet felfüggesztette a folyamatban lévő ősiségi pereket, illetve a zálogpereket, valamint felmentette a peres eljárás megindítása alól a földjeiket elveszített földbirtokosokat az 1848. április 11. előtti kölcsönügyletekből származó igényeket illetően. Azaz: az 1848. évi XV. tc. 2. §-ával ellentétben, amely kivételként tekintett az 1836. évi XIV. törvénycikkben foglalt esetekre, az 1849 novemberében kibocsátott jogszabály kibővítette a moratórium alá helyezett perek körét.¹²⁹

A változások eredményeként első fokon az újonnan szervezendő járásbíróságok (*Bezirksgericht*, illetve *Bezirks-Collegial-Gericht*)¹³⁰ és törvényszékek (*Landesgericht*) jártak el.¹³¹ Másodfokú hatáskörrel a törvényszékek és az öt Kerületi Főtörvényszék (*Districtual Obergericht*) rendelkezett, míg harmadfokon a kerületi főtörvényszékekhez és a Legfőbb Ítélo- és Semmítőszékhez (*Oberster Gerichts- und Cassationshof*) lehetett fordulni.¹³² A meghirdetett tervekhez képest a magyar legfőbb törvényszéket nem hozták létre, hanem a bécsi legfelső törvényszéken belül szerveztek meg egy magyar tanácsot, aminek eredményeként a bírósági szervezet csúcspontja egy évtizedre Bécsbe került.¹³³ A bécsi kormányzat által megállapított rendszer kétségtelen előnyének számított, hogy – 1851 és 1854 között – rendszerszinten érvényesült a törvénykezés elválasztásának elve a közigazgatási hatóságoktól. Ez ugyanakkor nem járt együtt a bírói függetlenség tényleges érvényesülésével, hiszen amint Balogh Judit is megjegyzi, a korabeli birodalmi kormányzat fontos célkitűzésének

---

megváltoztatta a bíróságok illetékességére vonatkozó szabályokat. Lásd *Ideiglenes polgári perrendtartás Magyar-, Horvát-, Tótország, a Szerbvajdaság és Temesi Bánság számára*. Bécs, 1852. Cs. k. udv. és áll. nyomda; továbbá RUSZOLY 2002. 140. p.

¹²⁹ Homoki-Nagy Mária kutatásainak köszönhetően tudunk olyan perről, ahol az 1849. évben kiterjesztett moratóriummal összhangban a Csongrád megye Szegeden tartott polgári törvényszéke az 1841-ben indult bírói eljárásban a per felfüggesztése mellett döntött. A felperes ezt követően a Pesti császári és királyi Kerületi Főtörvényszékhez fordult, amely fellebbezésének helyt adva, megváltoztatta az per szünetelését kimondó ítéletet. Homoki-Nagy Mária megállapítása szerint az ősiség eltörlését ugyan kimondták, de a bíróságok sem tudták mindig, hogy mikor kell szüneteltetni egy pert, és gyakran a cs. és kir. Legfőbb Ítélo- és Semmítőszéknek kellett az alsóbb fokú bíróságok figyelmét felhívnia arra, hogy az 1848 előtt született jogszabályok közül melyiket kell alkalmazniuk. HOMOKI-NAGY 2014. 188. p.

¹³⁰ A járásbíróság (*Bezirksgericht*) az 500 pengő forintnál kisebb értékű jogvitákkal, bérleti szerződésekkel, birtokháborítással, egyszerűbb megítélésű csődügyekkel és a kisebb jelentőségű büntető esetekkel foglalkozott. Az első osztályú járásbíróság (*Bezirks-Collegial-Gericht*) a „nagyobb tévtettek fölötti büntető hatóságot gyakorolta”, területi illetékessége több járásra terjedt ki. SÚR-TA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998. Multiplex Media – Debrecen University Press, 115. p.

¹³¹ DEGRÉ Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. (Béli Gábor szerkesztésében). Pécs, ID-research Kft., 2009. Publicon Kiadó, 320. p.

¹³² BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre (szerk.): *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Kézirat. Budapest, 1961. Levéltárak Országos Központja, 138–189. p.

¹³³ BERZEVICZY 1922. 139. p.

számított, hogy a bírói kar „a központi kormányzat érdekeit szem előtt tartó, rendszerhű állománnyá váljék.”¹³⁴

Nem sokkal a provizórikus rendszer tényleges működésének megkezdését követően került sor a *Sylvesterpactent* kihirdetésére, amely magában hordozta a politikai szándékot az 1849 óta épülő rendszer konszolidációjára. Ennek következtében hívtak össze 1852 januárjában, Bécsben egy bizottságot, amelyet megbíztak a Magyarország számára véglegesnek szánt közigazgatási rendszer kidolgozásával – a január első napjaiban kihirdetett alapelveknek megfelelően.

Egy évvel később, 1853. január 19-én hirdették ki azt a rendeletet, amely (az 1850 óta érvényesülő tendenciának megfelelően) a magyarországi közigazgatás dekoncentrációjával párhuzamosan az ország öt részre bontását célozta.¹³⁵ E szemléletbeli változás eredményeként 1854-től az országos főtörvényszékek (*Oberlandesgericht*) léptek a kerületi főtörvényszékek helyébe.¹³⁶ A *definitivum* igazságszolgáltatási reformjai tartalmaztak egy kifejezetten retrográd elemet, miután az 1851-ben felállított rendszer hatékonyságát ért negatív visszajelzések hatására „alsó fokon” ismét egyesítették a közigazgatást az igazságszolgáltatással: a járásbíróóságok megszüntetését követően az ún. *vegyes szolgabírói hivatalok* közigazgatási és bíraskodási teendőket is elláttak 1854-től.¹³⁷

Az olmützi alkotmánynak a jogegység megvalósítására irányuló rendelkezései

Az Országbírói Értekezlet elkerülhetetlenségében a második fontos tényezőt azok a jogrendszer *egységesítésére* irányuló törekvések képezték,¹³⁸ amelyek a Habsburgok birodalmában már a 18. század második felében megfigyelhetőek voltak. A magánjog területén ezeket Mária Terézia uralkodására vezethetjük vissza,¹³⁹ aki 1753-ban döntött egy kodifikációs bizottság felállításá-

¹³⁴ Uo.

¹³⁵ SASHEGYI Oszkár: *Az abszolútizmus kori levéltár*. Budapest, 1965. Magyar Országos Levéltár, 59. p.

¹³⁶ LÁSD SZABÓ Máttyás: A neoabszolútizmus igazságszolgáltatási reformjai. In KARLOWITZ János Tibor (szerk.): *Tanulmányok a kompetenciákra építő, fenntartható kulturális és technológiai fejlődés köréből*. Révkomárom, 2019. International Research Institute, 255. p.

¹³⁷ BALOGH 2022. 80. p., továbbá PAPP 2014. 166. p., illetve PÉTERVÁRI Máté: Az igazságszolgáltatás és a közigazgatás elválasztása járási szinten. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*, 2018. 1. sz. 242. p.

¹³⁸ RÉVÉSZ László álláspontja szerint a *Gesamtstaat* létrehozásának szükségszerű igénye a jogegység megteremtése. RÉVÉSZ László: Die Bedeutung des Neoabsolutismus für Ungarn. *Der Donauraum*. 1969. 3. sz. 146. p.

¹³⁹ ifj. SZIGETI László: Az osztrák polgári törvénykönyv 125 éves. *Polgári jog: a hazai és külföldi magánjog és hiteljog szemléje*, 1937. 13. sz. 54. p.

ról.¹⁴⁰ A folyamat első kézzelfogható eredményei¹⁴¹ II. József országlása alatt materializálódtak, a *Josephinisches Gesetzbuch* kihirdetésének eredményeként; de talán még fontosabb mérőföldkőnek volt tekinthető a büntetőjog fejlődését illetően a *Sanctio Criminalis Josephina* megalkotása.¹⁴² E jogszabályok hatálya Magyarországon 1790-ben megszűnt, egyfelől a nevezetes tollvonásnak, másrészt a II. Lipót által 1790-ben visszaállított Curiának köszönhetően, amely a magyar jogi normák *in integrum restitutió*járól döntött.

Az önkényuralom rendszere ehhez mérten lényegesen komolyabb és tartósabb eredményeket tudott felmutatni.¹⁴³ A kormányzati elképzeléseket világosan jelezte az olmützi alkotmány 68. §-a, amely a birodalmi parlament hatáskörébe utalta, és ezáltal „közös ügyé” tette nemcsak a bírósági szervezetre vonatkozó, hanem a magánjogi, büntetőjogi és eljárásjogi normák megállapítását¹⁴⁴ – tökéletesen előrevetítve mindazon változásokat, amelyeket az 1850-es évek a magyar jogrendszer számára tartogattak.

Az olmützi alkotmány idevágó rendelkezéseit azért érdemes megvizsgálni, mert általuk megismerhetjük, hogy – elvi szinten – milyen „forgatókönyv mentén” képzelte el Schwarzenberg kormánya azon folyamatot, amely egyik oldalról az Osztrák Császárságon belül megvalósuló jogegység megvalósításaként fogható fel, másik oldalról viszont egyet jelentett a magyar jogi normák felszámolásával. A Szent Korona országaiban és a ciszlajtán tartományokban létező jogrendszerek közötti fundamentális különbségekre tekintettel az alaptörvény *ideiglenesen* az öt magyar koronartartomány tartományi gyűlésének hatáskörében hagyta az e tárgyakkal kapcsolatos hatásköröket.¹⁴⁵ Ezen átme-

¹⁴⁰ Lásd NESCHWARA, Christian: Über das Schicksal der ältesten Materialien zur Gesetzgebungsgeschichte des Österreichischen ABGB. In Dny Práva – 2010 – Days of Law. Brno, Masarykova Univerzita, 2010. *Acta Universitatis Brunensis Iuridica*, No 378. 1571. p. [https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Neschwara_Christian_\(3668\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/08_promeny/Neschwara_Christian_(3668).pdf)

¹⁴¹ Gondolva a *Codex Theresianus* megszületésére. Lásd FÖLDI András: Római jogi elemek az Optk.-ban. In *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*. Budapest, 2010. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 206. p.

¹⁴² II. József büntetőjogi reformjait illetően lásd BARNÁ Attila: Kísérlet a magyar vármegyerendszer átalakítására – II. József közigazgatási és büntetőjogi reformjai a magyarországi vármegyékben. In MEZEY Barna – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2006. Gondolat Kiadó, 77–96. p.; illetve RIGÓ Balázs: A büntetőjog történetéből II. Kora újkor – újkor. In FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest, 2022. ELTE Eötvös Kiadó, 348–349. p.

¹⁴³ Szladits Károly korábban ismertetett véleményéhez hasonlóan Grosschmid Béni is úgy véli, hogy e folyamatot az áprilisi törvények annyiban ténylegesen megkönnyítették, amikor a régi jogintézményeinkből „igen sokat letaroltak, s illetőleg úgynevezett tabula rasat csináltak.” GROSSCHMID Béni: *Jogszabálytan. Magánjogi előadások*. Budapest, 1905. Athenaeum, 839. p.

¹⁴⁴ Lásd *Reichsverfassung* 1849. 68. § (1) (RGrBl. Nr. 150).

¹⁴⁵ „Amennyire azonban Magyarország, Erdély-, Horvát- és Tótországban a Horvát-tenger-mellék és Fiumével együtt a törvényhozás most előadott ágaira nézve, sajtáságos, a többi koronartartományokétól különböző törvényes szabályok és intézkedések léteznek, a törvényhozás ezen

neti állapot megszüntetését irányozta elő a 68. § harmadik mondata, amely az érintett tartományi gyűlések feladatává tette „az eddigi törvényhozást az említett ágakban vizsgálat alá vetni, miszerint a törvényhozás óhajtható összhangzása a birodalom minden részeiben mielőbb eszközöltethessék.”¹⁴⁶

Az olmützi alkotmány rendelkezéseiből nem a konkrét eljárási rend, hanem inkább az a mögött húzódó logika érdemel figyelmet. Az osztrák törvénykönyvek hatályának kiterjesztése a Szent Korona országaira 1849-ben még nem volt eldöntött tény, ugyanis a magánjogot illetően két koncepció versengett egymással: az ABGB hatálybaléptetése mellett felmerült az önálló kódex megalkotásának gondolata, amelynek alapját az ABGB képezte volna.¹⁴⁷ Ennek fényében értelmezhető az alkotmány vonatkozó rendelkezése, miszerint az érintett tartományok közbejöttével került volna sor a magánjogi és büntetőjogi, illetve perjogi intézmények harmonizálására azon kódexekkel, amelyekre az alkotmány szövegezői mintaként tekintettek.

---

részére nézve, az előbb nevezett koronartartományok tartományi gyűléseinek hatásköre fennhagyatik.” Eredeti, német szövegváltozat: „An der Gesetzgebung über die Reichsangelegenheiten nehmen die Abgeordneten aus allen Kronländern Theil. Diese gemeinsame Theilnahme findet auch rücksichtlich der Gesetzgebung über das bürgerliche Recht, das Strafrecht, die Gerichtsverfassung und das Gerichtsverfahren statt. In soferne aber in Ungarn, Siebenbürgen, Kroatien und Slavonien samt dem kroatischen Küstenlande und Fiumne für die eben angeführten Zweige der Gesetzgebung eigene, von jener für die übrigen Kronländer abweichende gesetzliche Normen und Einrichtungen bestehen, wird für diesen Teil der Gesetzgebung die Wirksamkeit der Landtage der zuerst ernannten Kronländer aufrecht erhalten.” *Reichsverfassung* 1849. (RGBl. Nr. 150).

¹⁴⁶ Eredeti, német szövegváltozat: „Es wird jedoch eine Aufgabe der Landtage dieser Kronländer sein, die bisherige Gesetzgebung in den erwähnten Zweigen einer Revision zu unterziehen, um baldigst die wünschenswerte Uebereinstimmung der Gesetzgebung in allen Theilen des Reiches herbeizuführen.” *Reichsverfassung* 1849. (RGBl. Nr. 150).

¹⁴⁷ NESCHWARA, Christian: Das ABGB in Ungarn. In BERGER, Elisabeth (szerk.): *Österreichs Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Eine europäische Privatrechtskodifikation. Band III Das ABGB außerhalb Österreichs*. Berlin, 2010. Duncker & Humblot, 46. p. (Schriften zur europäischen Rechts- und Verfassungsgeschichte 57.) (A továbbiakban NESCHWARA 2010a.)

Az osztrák jog uralmának kezdete Magyarországon

Az ABGB magyarországi hatálybaléptetését előkészítő munka 1850 áprilisában vette kezdetét Anton Schmerling igazságügy-miniszter vezetésével.¹⁴⁸ A kódex egyes rendelkezéseinek a hazai viszonyokhoz való adaptációja érdekében több magyar jogászt is felkértek a munkálatokban való részvételre. Köztük volt Deák Ferenc, aki határozottan visszautasította a megkeresést,¹⁴⁹ míg Frank Ignác elfogadta ugyan a felkérést, de vélhetően ez is szerepet játszott tragikus halálában.¹⁵⁰ A munkálatok kezdetben egy 30 főből álló bizottság keretében zajlottak, amelynek tagjai közül többen az egykori Hétszemélyes Tábla bírái közül kerültek ki. Amikor Anton Schmerling távozott a miniszteri pozícióból, utóda Karl von Krauß lett, aki Comité néven új bizottságot hozott létre, amelynek munkájába horvát és erdélyi szakembereket is bevont.¹⁵¹

Krauß szándéka a Szent Korona országaiban az ABGB¹⁵² mielőbbi bevezetésére irányult, amivel kapcsolatban Christian Neschwara szerint több akadályt kellett legyőzni. A fő kihívást az jelentette, hogy az ABGB-hez annak 1812. évi hatálybalépése óta számos ún. *hiteles értelmezést* adtak ki. Ezek tartalma sokszor túlmutatott az egyszerű törvényt magyarázaton, és valójában a kódex rendelkezéseinek érdemi kiegészítését eredményezték, ámde szövegszerűen mégsem módosították azt.¹⁵³

Az igazságügy-miniszter az eltérő magyarországi viszonyokra tekintettel elkerülhetetlennek látta az osztrák kódex egyes szabályainak módosítását: főként az ősiség eltörlése okán létrejött joghézag, illetve a házassági jogban rejlő

¹⁴⁸ NESCHWARA 2010a. 34. p. idézi KAJTÁR István: Österreichisches Recht in Ungarn: Die Problemen der Rezeption und Identität während der Modernisation des ungarischen Rechtssystems um die Mitte des 19. Jahrhunderts. In PÉTER Orsolya Márta (szerk.): *A bonis bona discer. Festgabe für János Zlinszky zum 70. Geburtstag*. Miskolc, 1998. Bíbor Kiadó.; BRETTNER-MESSLER, Horst – KOCH, Klaus (red.): *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867 V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865)*. Band 4. Wien, 1986. Österreichischer Bundesverlag, 24. p. (A továbbiakban ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 4.)

¹⁴⁹ GEDEON Magdolna: Az osztrák polgári törvénykönyv bevezetése Magyarországon. (Ismeretetés) *Klió történettudományi szemléző folyóirat*, 2011. 4. sz. 79. p.

¹⁵⁰ VÉCSEY Tamás: *Széchenyi és a magyar magánjog*. Budapest, 1895. Magyar Tudományos Akadémia, 19. p.

¹⁵¹ NESCHWARA 2010a. 46. p.

¹⁵² Lásd FÖLDI András: A modern magánjog rendszerének kialakulása. In FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest, 2022. ELTE Eötvös Kiadó, 362–363. p.

¹⁵³ További problémát jelentett, hogy az értelmezések címzettje sokszor egy hatóság volt, aminek eredményeként nem lehetett mindig egyértelműen megállapítani, hogy az azokban foglalt rendelkezések pontosan mely állami szervekre nézve voltak kötelezőek – főként a különböző tartományok szintjén. NESCHWARA 2010a. 49. p.

különbségek igényeltek speciális szabályozást. A bizottság ennek fényében látott hozzá a munkához, amelynek eredményeként 1851 közepére megszületett a személyi jogról szóló törvénytervezet. A kimondottan Magyarország részére készülő javaslat alapját az ABGB vonatkozó szakaszai képezték, de azokat több ponton módosították, és a munkálat házassági jogi szabályokat egyáltalán nem tartalmazott. A következő lépést az öröklési jogi szabályok kidolgozása jelentette volna – ezek megalkotásának azonban a *Comité* már nem látott neki, sőt a személyi jogról szóló tervezet hatálybaléptetését is felfüggesztette az igazságügyi miniszter.¹⁵⁴

E lépés hátterében azok az alkotmányos változások álltak, amelyekről a *Reichsrat* és a minisztertanács 1851. december végi együttes ülésén döntöttek. Ugyan 1851 őszén Alexander Bach kísérletet tett az olmützi alkotmány „megmentésére”, és ennek érdekében indítványozta annak átfogó módosítását, de az elképzelést Ferenc József elvetette. A megváltozott politikai irányvonal az 1851. december 31-én kibocsátott szilveszteri pátensben¹⁵⁵ testesült meg, amely néhány rendelkezésétől eltekintve hatályon kívül helyezte a Stadion-féle alkotmányt,¹⁵⁶ és bevezette a nyíltan abszolutisztikus kormányzást.¹⁵⁷ Másfél héttel később kihirdették azon császári kéziratot,¹⁵⁸ amelyben az ifjú uralkodó Schwarzenberg miniszterelnöknek címezve részletezte a birodalma koronartományainak átszervezésére vonatkozó elveket. Az olmützi alkotmány hatályon kívül helyezését követően Krauß igazságügy-miniszter azt javasolta, hogy az ABGB-t *nyilvánítsák az Osztrák Császárság valamennyi tartományának közös jogává*, és ezzel párhuzamosan annak hatályát terjesszék ki valamennyi koronartományra.¹⁵⁹ Magyarországon ezzel egyidejűleg intézkedni kellett az ősiség intézményének tényleges megszüntetéséről.

Noha a birodalmi tanács tagjainak többsége elhamarkodottnak, a magyar birodalmi tanácsosok¹⁶⁰ pedig egyenesen lehetetlennek tartották az igazságügy-miniszter javaslatát, Krauß azzal érvelt, hogy 1811-ben az osztrák örökös tartományokban is néhány hónap alatt lezajlott az áttérés a kodifikált

¹⁵⁴ NESCHWARA 2010a. 47–48. p.

¹⁵⁵ RADY 2022. 266–267. p.

¹⁵⁶ DEÁK Ágnes: *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867*. Budapest, 2009. Kossuth Kiadó, 41. p.

¹⁵⁷ BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: *Die Judexcurialkonferenz und die Provisorischen Justizregeln 1861. Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 2022. 6. p.

¹⁵⁸ Allerhöchstes Kabinettschreiben Seiner Majestät des Kaisers vom 31. December 1851. RGBL. Nr. 4/1852. Forrás <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=rgb&datum=1852&page=114&size=45>

¹⁵⁹ Wilhelm BRAUNEDER: *Die Dauerhaftigkeit einer Kodifikation: 200 Jahre österreichisches ABGB. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, 2010. 73. sz. 227. p.

¹⁶⁰ Főként Szögyény-Marich László és Zichy Ödön. Lásd NESCHWARA 2010a. 48–49. p.

magánjogra,¹⁶¹ hasonlóképp Galíciához, ahol azt megelőzően a régi lengyel jogot alkalmazták.¹⁶² Alexander Bach pedig azzal érvelt a gyors ütemű hatálybalépés mellett, hogy az Optk. bevezetése 1815-ben a Lombard–Velencei Királyságban sem ütközött nehézségekbe, holott akkor már évek óta a Code civil szabályait alkalmazták.¹⁶³

A *Reichsrat* elnöke, Karl Kübeck támogatta a kormányzat javaslatát, de hangsúlyozta: az ABGB bevezetését „megfelelő előkészületeknek” kell megelőzniük, aminek során tekintettel kell lenni az érintett koronatarományok körülményeire. E gondolat Ferenc József tetszését is elnyerte, aminek eredményeként 1851. december 28-án, az olmützi alkotmány hatályon kívül helyezéséről folytatott végső megbeszélésen a császár jóváhagyta az igazságügyi tárca vezetőjének az igazságszolgáltatási és közigazgatási szervezet elveiről szóló tervezetét. Ennek eredményeként került sor az előzőekben hivatkozott császári kézirat jóváhagyására,¹⁶⁴ amelynek 33. pontja szerint „az általános polgári törvénykönyv az osztrák állam valamennyi tagja számára közös jogként bevezetendő azokban a tartományokban is, amelyekben még nincs hatályban, megfelelő előkészítést követően, ezen országok sajátos körülményeinek figyelembevételével.”¹⁶⁵

*

Az új irányvonalnak megfelelő előkészítő munkálatok 1852 elején kezdődtek az igazságügyi minisztériumban. Az ABGB minél gyorsabb ütemű hatálybaléptetése érdekében úgy döntöttek, nem kerül sor a kódex rendelkezéseinek átfogó tartalmi felülvizsgálatára, ellenben annak szövegéhez egy függelékben mellékelni fogják az 1812 óta kiadott módosításokat, figyelemmel a koronarságok *sajátos viszonyaira*.¹⁶⁶ A függelék összeállítása és a hatályba léptető pátens előkészítése 1852 március első felére készült el. A kérdést 1852 május végén tűzte napirendre a bécsi minisztertanács. A tárgyalások során

¹⁶¹ Lásd FÖLDI 2010. 208–210. p., FÖLDI 2022. 364–365. p.

¹⁶² Csupán csak annyit „hallgatott el”, hogy 1786 óta a *Josephinisches Gesetzbuch* néven ismert „*Teil-ABGB*” már hatályban volt az örökös tartományokban, illetve éppen Nyugat-Galíciában léptették hatályba az ABGB korai változatát. NESCHWARA 2010a. 48. p.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ A nyílt egyeduralom bevezetése a következő jogszabályok által zajlott: *Kaiserliches Patent vom 31. Dezember 1851, RGBl. Nr. 2. von 1852 (Aufhebung der Märzverfassung)*, *Kaiserliches Patent vom 31. Dezember 1851, EGBL. Nr.3 von 1852 (Aufhebung der Grundrechte)*, *Allerhöchstes Kabinettschreiben vom 31. Dezember 1851, RGBl. Nr. 4 von 1852 (Verfassung des absoluten Einheitstaates)*. Lásd BERNATZIK 1911. 208–216. p.

¹⁶⁵ NESCHWARA 2010a. 49. p.

¹⁶⁶ Szemben a kódex 1852. évi krakkói hatálybaléptetésével, ahol csak egy záradékban utaltak arra, hogy a kódex annak valamennyi módosításával együttesen lép hatályba. Lásd NESCHWARA 2010a. 50. p.

– váratlanul – Leo Thun-Hohenstein kultuszminiszter a kódex átfogó reformját indítványozta. Thun elhamarkodottnak tartotta az 1852-re tervezett hatálybalépést, miután a bíráknak, az ügyvédeknek és a jogkereső embereknek is időt kellett adni arra, hogy a törvénykönyv rendelkezéseivel megismerkedjenek.¹⁶⁷ Tartalmilag is problematikusnak vélte az ABGB hatálybaléptetését, miután nézete szerint az előkészületek folyamán nem vették kellőképpen figyelembe a magyar koronatarományok eltérő viszonyait (kivéve a házassági jogi szabályokat,¹⁶⁸ de álláspontja szerint azok vonatkozásában is komolyabb módosításokra lett volna szükség). Kiemelte az örökösödésre vonatkozó szabályokat, amelyek kapcsán úgy látta, hogy figyelembe kellett volna venni az ősiségben foglalt *családiság* eszméjét.¹⁶⁹

Krauß igazságügy-miniszter nem értett egyet a megfogalmazott kritikával, és a vita során őt támogatta Alexander Bach belügyminiszter, Andreas Baumgartner kereskedelmi miniszter és a minisztertanács elnöke, Karl Ferdinand Buol-Schauenstein is.¹⁷⁰ A vita eredményeként 1852 júliusában összehívták a *Reichsrat*ot az ABGB magyarországi hatálybalépéséhez¹⁷¹ szükséges jogszabályi rendelkezések felülvizsgálata céljából. 1852 szeptemberére lezárultak az ezzel kapcsolatos viták, majd 1852. november 29-én kihirdették¹⁷² az ősiségi nyílt parancsot.¹⁷³ A pátens záradéka rendelkezett az Általános Osztrák Polgári

¹⁶⁷ Az ABGB hatálybaléptetését követő gyakorlati nehézségek vonatkozásában lásd NESCHWARA 2010a. 83–84. p.

¹⁶⁸ NESCHWARA 2010a. 56–58. p.

¹⁶⁹ Lásd *Bemerkungen des Ministers für Kultus und Unterricht Graf Thun zur Einführung des ABGB in Ungarn. Beilage zum Ministerkonferenzprotokoll v. 19. 5. 1852.* In HEINDL, Waltraud (red.): *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867.* III. Abteilung Das Ministerium Buol-Schauenstein. 1852–1859. Band 1. Wien, 1975. Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 77. p.

¹⁷⁰ Uo.

¹⁷¹ Lásd VÉKÁS Lajos: *Az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar magánjog fejlődésére.* In RÁCZ Lajos (szerk.): *A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi. Tanulmányok az OPTK és a BGB évfordulói alkalmából.* Budapest, 2011. Martin Opitz Kiadó, 21–34. p., továbbá HOMOKI-NAGY Mária: *Az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar örökési jogra.* In RÁCZ Lajos (szerk.): *A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi. Tanulmányok az OPTK és a BGB évfordulói alkalmából.* Budapest, 2011. Martin Opitz Kiadó, 59–74. p.

¹⁷² Császári nyíltparancs, kiható Magyar-, Horvát-, Tótországgra, a Szerbvajdaságra és temesi bányságra, mely által ezen koronaországokban a felkvő javakhoz tulajdoni jog szerzését és gyakorlását, ezen javak terhelését és elzlogitását, valamint az ősiségét tárgyazó eddigi törvényes rendeletek és intézmények megváltoztatnak. *Magyarországot illető országos törvény- és kormánylap.* 1852. 2. kötet. 487–497. p.

¹⁷³ BÉLI Gábor: *A tulajdonátruházásra vonatkozó kötöttségek és formások felszámolása az ősiségi nyíltparancsban. Jogtudományi Közlöny.* 1999. 9. sz. 393–396. p. Lásd továbbá TÓTH Lőrincz: *Az ősiségi s egyéb birtokviszonyokat rendező 1852. november 29.-i legfelsőbb nyíltparancs ismertetése s magyarázata.* Pest, 1854. Landerer és Heckenast.

Törvénykönyv¹⁷⁴ 1853. május 1-jén esedékes hatálybalépéséről a magyar koronatarományban¹⁷⁵ – Erdély kivételével.¹⁷⁶

Az *Avitizitáts-Patent* – Eckhart Ferenc és Béli Gábor egyező álláspontja szerint – az 1848. évi XV. törvénycikkben foglalt célokat realizálta, sőt, még túl is terjeszkedett annak rendelkezésein, amikor az ősiséggel együtt az adományrendszer is felszámolta. A nyílt parancs eltörölte az ősi és szerzett, a jobbágyi és földesúri javak közötti, továbbá a fiági és leányági öröklés közötti különbséget. Képes György értékelése szerint a pátens végeredményben minden hiányt orvosolt, amelyek az 1848. évi törvény elsietett elfogadásából fakadtak,¹⁷⁷ sőt, az 1. §-ban foglalt (az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének elvét tükröző polgári törvénykönyv elfogadására irányuló célnak) is lényegileg eleget tett Ferenc József, amikor hatályba léptette az ABCB-t.¹⁷⁸

Ebben összpontosult a korabeli osztrák kormányzat talán legfontosabb, de korántsem egyetlen reformja a magánjog területén. Az 1849 után kiadott jogszabályok sorában meg kell említeni az 1850. január 14-én kihirdetett igazságügy-miniszteri rendeletet, amely fenntartotta a betáblázási könyvek vezetését; az 1850. január 25-én kelt császári pátent,¹⁷⁹ amely hatályba léptette az osztrák váltótörvényt Magyarországon.¹⁸⁰ 1852. szeptember 16-án hirdették ki az ideiglenes polgári perrendtartást,¹⁸¹ majd 1853. március 2-án az úrbéri pátent.¹⁸²

¹⁷⁴ HARMATHY Attila: Die Entwicklung des ungarischen Privatrechts. In HAMZA Gábor (szerk.): *Hundert Jahre Bürgerlicher Gesetzbuch. Entwicklung des Privatrechts im deutschen und mitteleuropäischen Sprachraum seit dem Inkrafttreten des BGB.* Budapest, 2006. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 56–66. p.

¹⁷⁵ BODZÁSI Balázs: Die Änderungen der ungarischen Regelungen des Pfandrechts und ihr Verhältnis zur Wirtschaft. In HAMZA Gábor – HLAVÁČKA, Milan – KAZUHIRO, Takii (szerk.): *Rechtstransfer in der Geschichte. Internationale Festschrift für Wilhelm Brauner zum 75. Geburtstag.* Berlin, 2019. Peter Lang, 65–66. p.

¹⁷⁶ BALOGH Judit: Österreichisches Recht in Ungarn und in Siebenbürgen – Westeuropäische Einflüsse auf das ungarische Zivilrecht im 19. Jahrhundert. In POLASCHEK, Martin F. – ZIEGERHOFER, Anita: *Recht ohne Grenzen. Grenzen des Rechts Europäisches Forum Junger Rechtshistoriker.* Frankfurt am Main, 1998. Peter Lang, 127. p.

¹⁷⁷ KÉPES György: An Overview of the Hungarian Private Law Codification Until 1918, with Special Regard to the Codification Aspects of a Separate Commercial Law. *Journal on European History Of Law.* 2016. 2. sz. 106. p.

¹⁷⁸ KÉPES 2018. 1027. p.

¹⁷⁹ ZLINSZKY János: A nemzetközi magánjog kezdetei Magyarországon. *Jogtudományi Közlöny* 1981. 11. sz. 941–948. p.

¹⁸⁰ KÉPES György: A kereskedelmi jog mint önálló diszciplína történeti helye a magyar egyetemi szintű jogi oktatásban. A kezdetektől a második világháború utáni változásokig. *Jogtörténeti Szemle,* 2022. 4. sz. 22. p.

¹⁸¹ *Ideiglenes polgári perrendtartás Magyar-, Horvát-, Tótország, a Szerbvajdaság és Temesi Bánság számára.* Bécs, 1852. Cs. k. udv. és áll. nyomda.

¹⁸² Gergely András szerint a Batthyány-kormány által eredetileg tervezett megoldáshoz képest néhány nagyon lényeges változtatásra került sor a bécsi kormányzat által, miután a maradvány- és irtásföldek megváltását visszahárították a parasztságra, a majorsági zsellérek földjeinek sorsát pedig – éppúgy, mint a nem úrbéres szőlők utáni dézsma megválthatóságát — teljes egészében a

Július 18-án látott napvilágot az igazságügy-miniszter rendelete, amelynek értelmében hatályba lépett az ideiglenes csódtartás.¹⁸³ 1854. augusztus 9-én hirdették ki a hagyatéki ügyekre, illetve gyámságra és gondnokságra vonatkozó szabályokat, míg 1855. december 15-én a telekkönyvi rendtartást. 1852-ben lépett hatályba az ügyvédi rendtartás,¹⁸⁴ illetve az 1858. február 7-én kiadott császári pátenssel kiterjesztették az 1855. évi osztrák közjegyzői rendtartás hatályát¹⁸⁵ valamennyi koronatarományra.¹⁸⁶ A magánjog intézményeit számtalan további rendelet szabályozta, amelyeket gyűjteményes formában a Kléh István és Nagy Károly által szerkesztett *Törvénykezési rendeletek gyűjteménye* tartalmazott.¹⁸⁷

A büntetőjogot illetően a legfontosabb változást az 1803. évi StGB hatálybaléptetése jelentette, amelyet 1852. május 17-én felváltott a Strafgesetz.¹⁸⁸ A büntetőeljárást az 1853-ban hatályba léptetett kódex szabályozta,¹⁸⁹ a katonai büntetőjog vonatkozásában pedig az 1855-ben kihirdetett törvénykönyv rendelkezései voltak irányadók.¹⁹⁰

A magyarországi jogrendszer ilyen léptékű átalakítása következtében hirtelenjében hatalmas igény keletkezett az osztrák jogszabályokat ismerő és azokat

---

földesurak kénye-kedvére bízták. Óvatos becslések szerint mindez azt jelentette, hogy a parasztság a jobbágyfelszabadítás pillanatában kezén lévő föld mintegy 3-4%-át elveszítette, további ötödének pedig önmegváltására kényszerült. Lásd GERGELY 2003. 295. p.

¹⁸³ ZLINSZKY János: Ungarn. In COING, Helmut (Hrsg.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Band III. Das 19. Jahrhundert.* Teilband III. *Gesetzgebung zu den privatrechtlichen Sondergebieten.* München, 1986. C.H. Beck, 3514–3515. p.

¹⁸⁴ NESCHWARA, Christian: Österreichs Recht in Ungarn. In *Der Österreichisch-ungarische Ausgleich 1867. Rechtsgeschichtliche Vorträge* 52. Budapest, 2008. Rechtsgeschichtlichen Forschungsgruppe der Ungarischen Akademie für Wissenschaften an dem Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte Eötvös Loránd Universität, 108. p.

¹⁸⁵ ROKOLYA Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban.* Budapest, 2013. Gondolat, 14–15. p.

¹⁸⁶ ROKOLYA Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban.* PhD-értekezés. Miskolc, 2012. Miskolci Egyetem, 7. p. idézi 1858. február 7-dikén kelt császári nyíltparancs, az 1855. május 21-én kelt jegyzői rendtartásnak (birodalmi törvénylap 94. szám) Galíciában, a Krakkói nagyhercegségben s Bukovinában, továbbá, Magyar-, Horvát-, Tótországban, Erdélyben s a Szerbvajdaságban és Temesi bánágságnak behozatala iránt. (Birodalmi törvénylap 1858, VIII. darab, 26. sz., kiadott 1858. február 27-én.) *Magyarországot illető Országos Kormánylap*, 1858. évf. Első rész. VI. darab. Buda, 1858. Császári Királyi Pesti Egyetemi Nyomda, 155–156. p.

¹⁸⁷ SUHAYDA 1865. 4. p.

¹⁸⁸ FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Budapest, 1914. Grill Károly, 83. p.

¹⁸⁹ NESCHWARA 2008. 108. p.

¹⁹⁰ Utóbbi egészen az első világháború végéig hatályban maradt Magyarországon területén. Lásd FINKEY 1914. 128–129. p. A témáról bővebben lásd KELEMEN Roland: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867–1949. Egy elfelejtett jogterület a jogalkotás tükrében.* Budapest, 2017. Gondolat Kiadó, 37–50. p., továbbá uő: A katonai jog, a katonai büntetőjog helye a dualizmus kori magyar államban. In Kis Norbert – Peres Zsuzsanna (szerk.) *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára: Studia sollemnia scientiarum politico-cameralium.* Budapest, 2017. Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft., 203–210. p.

alkalmazni képes szakemberek iránt.¹⁹¹ Ennek kielégítése érdekében a jogi képzésben átmeneti könnyítéseket vezettek be, de miután ez sem bizonyult elegendőnek, főként Cseh- és Morvaországból, illetve Galíciából helyeztek át bírákat és hivatalnokokat a magyar koronatarományokba.¹⁹²

E jogszabályok megítélése, mint közismert, meglehetősen negatív volt. A bécsi kormányzat gazdasági reformjai eredményeként ugyanakkor a magyar gazdaság fejlődése egyértelműen pozitív irányba mozdult el az 1850-es években.¹⁹³

¹⁹¹ Ebben nyújtott segítséget Wenczel Gusztáv munkája, amely magyar nyelven ismertette az ABGB szabályait. WENCZEL Gusztáv: *Az ausztriai polgári törvénykönyv magyarázata*. Budapest, 1854. Geibel Ármin.

¹⁹² Az ezzel járó kihívásokat jól mutatja egy 1861-ből származó visszaemlékezés, amelyet egy valószínűleg Morvaországból származó bírósági ülnök örökített meg a *Gerichtshalle* c. folyóiratban, aki az 1850-es években „jogfejlesztő segédként” került egy felvidéki járásbíróságra. NESCHWARA 2010a. 83–84. p. idézi *Gerichtshalle*, 1861. 5. sz. 138–141. p.

¹⁹³ Lásd RÉVÉSZ 1969. 152–154. p.

III. AZ OKTÓBERI DIPLOMA

Az októberi diploma előzményei és megalkotása

Az Országbírói Értekezlet harmadik, egyben utolsó lényeges előzményét az 1860. évi októberi diplomában találjuk.¹⁹⁴ A neoabszolútizmus rendszere a polgári átalakulás, illetve az 1850-es években elért gazdasági eredmények ellenére sem tudott megszilárdulni. Hanák Péter megfogalmazásával élve, a szilveszteri pátenis óta teljesen centralizáltan működő *Gesamtstaat*ot a Habsburgok fegyveres erővel és ellenforradalmi eszközökkel teremtették meg, és azt egyedül a katonai és bürokratikus diktatúra tartotta fenn.¹⁹⁵ Belpolitikai téren Magyarország, az örökösen rebellis „tartomány” helyzetét nem sikerült megnyugtatóan rendezni, aminek következtében az 1850-es évek végére újra éledezni kezdtek a hazai ellenzéki hangok, amelyeket a rendőrség sem volt képes teljesen elfojtani.¹⁹⁶ Az 1850-es években elszenvedett külpolitikai kudarcok – amelyek közül főként Ausztriának a krími háborúban vállalt szerepét kell kiemelni – nemzetközileg elszigeteltté tették a birodalmat.¹⁹⁷ Az évtized végére a legfontosabb problémát az 1848-ban is puszkaporos hordó szerepét betöltő költségvetési hiány okozta, ami a krími háborútól kezdve egyre növekvő problémát jelentett a birodalom egésze számára.

1859 nyarán, a szárd–francia–osztrák háború kimenetelét egyértelműen eldöntő solferinói csatában elszenvedett vereséget követően nyilvánvalóvá váltak a rendszer gyengeségei. Bécs még a vereséget követően sem szánta el magát

¹⁹⁴ KÉPESSY Imre: Az út a kiegyezéshez. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta juridica et politica*, 2019. 1. sz. 85–97. p.

¹⁹⁵ Lásd HANÁK Péter: *1867 európai térben és időben*. Budapest, 2001. MTA Történettudományi Intézet, 20–21. p.

¹⁹⁶ DEÁK Ágnes: „Zsandáros és policzájós idők” *Államrendőrség Magyarországon 1849–1867*. Budapest, 2015. Osiris, 96–106. p.

¹⁹⁷ A kiegyezés nemzetközi kapcsolatokba való beágyazottságához lásd RIGÓ Balázs: Alkotmányos változások az 1860-as évek második felében. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*, 2017. 7. sz. 193–222. p.

komolyabb lépésekre,¹⁹⁸ de az 1850-es évek kezdete óta partvonalra szorított magyar konzervatív főurak elérkezettnek látták az időt, hogy felszólaljanak a politikai rendszer átalakítása érdekében. Elsőként Dessewffy Emil aktivizálta magát, tervezete – amely sok szempontból az októberi diploma alapját képezte – Magyarország vonatkozásában az 1848 előtti rendi alkotmány visszaállítását és annak az időközben beállott változások okán feltétlenül szükséges modernizálását célozta.¹⁹⁹ Az 1848-ban meghirdetett társadalmi reformokat elfogadta, ugyanakkor – a dinasztikus érdekek, illetve a főurak ekkoriban már javarészt illuzórikus hatalmának megerősítése céljából – a „*theoretikus*” *szabadelvűséget* elvetette.²⁰⁰ Dessewffy a politikai rendszer átalakítását a császár teljhatalma alapján kihirdetett alkotmány útján vélte megvalósíthatónak.²⁰¹ Ferenc József ekkor még vonakodott az átfogó reform gondolatától, és a kormány részleges újjáalakítása mellett csak kisebb változtatásokat tervezett. Magyarország jövőjét illetően 1859 második felében a Habsburg-udvar álláspontja nem volt konzekvens: a dinasztia eleinte hajlott némi engedmények nyújtására, de csakhamar visszakozott, és visszatért a kemény kéz politikájához.²⁰²

Fél évvel később – a pénzügyi helyzet romlásával egyidejűleg – a császár bizalmát ismételten elnyerő Windisch-Grätz herceg kapott megbízást a magyar konzervatívokkal való tárgyalások megkezdésére.²⁰³ Ferenc Józsefnek e kérdésben tanúsított magatartását a szakirodalom leginkább azzal magyarázza, hogy ekkoriban ismerte fel a dinasztia azt, miszerint a pénzügyi és az alkotmányos konszolidáció egymást kölcsönösen feltételezi, és ennek előfeltétele a Magyarországgal való kiegyezés.²⁰⁴ A folyamat első lépéseként sor került a *Reichsrat* felélesztésére és létszámának 1860. március 5-én bekövetkezett bővítésére. További fontos fejleményt jelentett azon 1860. július 17-én kihirdetett császári rendelet, amelynek értelmében a *Reichsrat* jóváhagyása nélkül nem lehetett új adót kivetni, illetve új államkölcönt felvenni.²⁰⁵ E fórum nem ellensúlyozhatta császár hatalmát, de szerepe egy szempontból elvitathatatlan: a különböző tartományok konzervatív politikusai számára lehetőséget kínált a szerveződésre.

¹⁹⁸ KECSKEMÉTHY 1862. 5. p.

¹⁹⁹ KÓNYI 1903. 412. p.

²⁰⁰ HANÁK 2001. 22. p.

²⁰¹ FERENCZI ZOLTÁN: *Deák élete*. Második kötet. Budapest, 1904. Magyar Tudományos Akadémia, 244. p.

²⁰² HANÁK 2001. 24. p.

²⁰³ HANÁK 2001. 29. p.

²⁰⁴ HANÁK 2001. 31. p.

²⁰⁵ HANÁK 2001. 33. p. idézi REDLICH, Josef: *Das österreichische Staats- und Reichsproblem*. I. kötet. Leipzig, 1920. P. Reinhold, 514. p.

Az októberi diploma megalkotásában Dessewffy Emil, Windisch-Grätz herceg és Benedek Lajos tábornagy mellett Szécsen Antal,²⁰⁶ Apponyi György és ifj. Mailáth György²⁰⁷ szerepét kell hangsúlyozni, akik Richard Clam-Martiniccal²⁰⁸ együttesen 1860. augusztus 25-én tárták elképzeléseiket a császár elé.²⁰⁹ A tervezett alkotmányos reform alappilléret a föderatív átszervezés jelentette. Ennek keretében az ún. *történeti-politikai egyéniségek* (azaz a magyar korona és a cseh korona országai, az osztrák-német tartományok és Galícia) bizonyos fokú önállósághoz juthattak, de a birodalom egységének biztosítása érdekében a külügy, hadügy, pénzügy, illetve a vám- és kereskedelemügy változatlanul a központi kormány hatáskörében maradt.²¹⁰ Magyarország vonatkozásában fontos garanciát jelentett, hogy a birodalmi kormány tervezett jogköre csakis a közös ügyek intézésére terjedt ki, és a rendkívül korlátozott jogkörökkel felruházott Reichsrat sem szólhatott bele a magyar belügyekbe.²¹¹

A hazai közvélemény a változtatás szándékáról 1860. április 19-én, Ferenc Józsefnek Benedek Lajos kormányzói és országos főparancsnoki kinevezéséhez fűzött magyarzatából értesülhetett. A császár az országgyűlés újbóli összehívása, az 1847-ig létezett központi közigazgatási szerve ismételt felállítása mellett a vármegyei igazgatás bevezetését helyezte kilátásba. Az uralkodó egyértelművé tette: az 1847. évi állapotokból fog kiindulni, de annak megvalósítása során tekintettel lesz a *korabeli viszonyokra*.²¹²

A változás elkerülhetetlenségét látva, szűk két hónappal később hirdette ki²¹³ Ferenc József „vissza nem vonható állami alaptörvényül”²¹⁴ az októberi

²⁰⁶ Szécsen Antal (1819–1896) konzervatív politikus, tárca nélküli miniszter, történész, az MTA tagja, 1889-től 1894-ig a Magyar Történelmi Társulat elnöke.

²⁰⁷ Székhelyi Mailáth György (1818–1883) országbíró, a főrendiház elnöke, a Magyar Tudományos Akadémia igazgatótanácsának tagja. Lásd BÓDINÉ BELIZNA Kinga: „Római fő Justitia székében” Székhelyi (ifj.) Mailáth György pályája (1818–1883). In BÓDINÉ BELIZNA Kinga (szerk.): *A Kúria és elnökei I.* Budapest, 2014. HVG-ORAC, 33–63. p.; PERES Zsuzsanna: Ifj. Mailáth György országbíró életpályája (1818–1883). *Bírósági Szemle*, 2020. 1. sz. 50. p.

²⁰⁸ Teljes nevén *Richard Maria Karel hrabě Clam-Martinic* (1832–1891) osztrák és cseh főúri családok sarja, konzervatív politikus, 1867 és 1891 között megszakításokkal a cseh tartományi gyűlés képviselője, 1879 és 1888 között a Reichsrat tagja, majd 1889 és 1891 között a cseh főrendiház tagja.

²⁰⁹ HANÁK 2001. 34. p.

²¹⁰ HANÁK 2001. 35. p.

²¹¹ DEÁK Ágnes: Dessewffy Emil újfajta közvetítő szerepben – 1860–61. *Századok*, 2017. 3. sz. 553. p.

²¹² STIPTA István: Vármegyék a politikai publicisztikában (1860–1861). *Publicationes Universitatis Rerum Polytechnicarum Miskolciensis Series Juridica et Politica*. Tomus I. Fasciculus 10. Miskolc, 1985. Nehézipari Műszaki Egyetem, 235. p.

²¹³ *Kaiserliches Manifest vom 20. Oktober 1860*. R.GBl. Nr. 225 (Publikation des Oktober-Diploms), Közli BERNATZIK 1911. 222–223. p.

²¹⁴ FERENCZI Zoltán: *Deák élete*. Budapest, 1904. MTA Könyvkiadó vállalata, III. könyv. 245. p.

diplomát,²¹⁵ amelyre az Országbírói Értekezlet összehívásának legközvetlenebb okaként tekinthetünk. A jelleméből adódóan²¹⁶ az abszolutizmus eszméihez húzó uralkodó²¹⁷ ekkor saját hatalmának – ha nem is túlzottan erőteljes²¹⁸ – korlátozásáról döntött. A külpolitikában, a hadügyekben az uralkodói jogkörök érintetlenek maradtak, és az októberi diplomában megjelenő Reichsrat képlete sem felelt meg egy modern parlament definíciójának. Ferenc József a további „engedmények” tételétől világosan elzárkózott, amit a diploma kiadásának másnapján tartott minisztertanácsi értekezlet alkalmával világossá is tett: „Az új rendszerhez és az új szabadságjogokhoz mint a Monarchia újjáépítésének elmozdíthatatlan és meg nem haladható bázisához kell ragaszkodni, és semmiképpen sem szabad úgy tekinteni, mintha azok egy engedményláncolat első tagjai volnának.”²¹⁹

A magyar közjogi aspirációk és az októberi diploma

Az októberi diploma nem váltotta be a hozzá fűzött hazai reményeket.²²⁰ Kihirdetése mégis jelezte az uralkodó készségét a közjogi kérdések rendezésére, továbbá egyértelmű jelét adta annak, hogy Ferenc József ekkorra eltávolodott a *Verwirkungstheorie*²²¹ gondolatától, jelentős lépést téve a magyar alkotmányosság helyreállítása érdekében.²²² Gróf Apponyi György is úgy tekintett 1860. október 20-ra, mint amikor „honunknak hosszú éjjele után politikai egünkön az epedve várt virradás beállott”.²²³ Az egykori országbíró idézett metaforáját továbbgondolva, a napfelkelteire ugyanakkor még sokat kellett várni: az

²¹⁵ *Oktober-Diplom vom 20. Oktober 1860*. RGBl. Nr. 226. Közli BERNATZIK 1911. 223–228. p.

²¹⁶ SOMOGYI 1989. 115. p.

²¹⁷ SOMOGYI Éva: *Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867*. Budapest, 1981. Gondolat, 122. p.

²¹⁸ Édesanyjának, Zsófiának azt írta a Diploma kihirdetése kapcsán, hogy „Valami parlamentáris életet fogunk kapni, de a hatalom az én kezemben marad, és az egész jól fog illeszkedni az osztrák viszonyokhoz.” SOMOGYI 1989. 119. p.

²¹⁹ Uo.

²²⁰ KATUS László (szerk.): *Magyarország története. 1848–1890*. Budapest, 1979. Akadémia Kiadó, 667. p.; BEKSICS Gusztáv: *A dualisztikus monarchia*. Sepsiszentgyörgy, 1895. Jókai Nyomda, 4. p.

²²¹ SZERENCÉS Anna Réka: A Magyar Királyság és a Habsburg-birodalom közjogi kapcsolódási pontjai a Pragmatica Sanctiotól a Kiegyezésig. *Történelmi tanulmányok*. 2021. 73. sz. 169. p.

²²² Mindez azonban távolról sem jelentette az 1848. évi törvények uralkodó általi elismerését: Ferenc József 1861-ben az áprilisi törvények közül mindössze a közös teherviselésről szóló VIII. tc., az úrbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok (robot), dézsma és pénzbeli fizetések megszüntetéséről szóló IX. tc., az összesítésről, legelők elkülönözéséről és faizásról szóló X. tc. és a papi tized megszüntetéséről szóló XIII. tc. érvényességét ismerte el. Lásd KECSKEMÉTHY 1862. 15. p., BELIZNAI 2022. 9. p.

²²³ *Az Országbírói Értekezlet megnyitása*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 4. p.

osztrák–magyar közjogi viszonyt valóban megnyugtatóan rendező kiegyenlítésre csak 1867-ben került sor.²²⁴

Az októberi diploma az Osztrák Császárság egészével foglalkozott,²²⁵ Magyarország helyzetét számos, 1860. október 20-án kelt legfelsőbb császári kézirat rendezte. Fontos garanciát jelentett a deklaráció, miszerint „[j]övendőre a magyar államjognak azon ősrégi elve, hogy a törvények hozásának, változtatásának, magyaráztatásának, vagy megszüntetésének joga csak a törvényes fejedelem által, az országosan összegyűlt törvényes rendekkel közösen gyakoroltathatik, és azonkívül nem eszközölthetik.”²²⁶ A Magyar Udvari Kancellária visszaállításáról rendelkező kéziratban Ferenc József szolt a közigazgatás, illetve az igazságügyi igazgatás (*politische und Justizverwaltung*) helyreállításáról.²²⁷ Hasonló formában döntött az uralkodó a vármegyék újjászervezéséről, a magyar nyelv hivatalos státuszának újbóli elismeréséről, illetve elrendelte az esztergomi értekezlet összehívását, amelynek feladatává tette a választójog rendezését az országgyűlés mielőbbi összehívása érdekében.

Ferenc József az átmeneti időszak során prioritásként kezelte az állami szervek folyamatos működésének biztosítását: „Midőn mai elhatározásaim által Magyarországomnak alkotmányos szerkezeteit ismét életbe léptetem, elhatározott szándékom, sőt uralkodói tisztem, gondomat arra fordítani, hogy ezen átmenet az ujon életbe léptetendő kormányzási és törvényhozási alakulásra, a közigazgatási és törvénykezési rend folytonosságának megzavarása és csorbulása nélkül történjék”.²²⁸ Az rendelkezés értelmében az 1849 után létrehozott közigazgatási hatóságok és bíróságok továbbra is az 1860. október 20-át megelőzően kiadott jogszabályok szerint gyakorolhatták feladatkörüket. Az uralkodó leszögezte: „intézkedéseiket, parancsaikat, utasításait és ítéleteiket mindenki ellenzés nélkül elfogadni tartozik.”²²⁹

A császár a bíróságok és a hatóságok által követendő jogszabályok tekintetében ugyancsak a status quo megőrzését tűzte ki célul: „(...) minden főnálló rendeletek, nevezetesen minden polgári és büntetőjogi határozmányok és intézmények teljes erőben fönntartandók és egész elhatározottsággal foganasítandók mindaddig, mig ezen rendeletek az Altalam azóta kibocsátott, vagy kibocsátandó elhatározásaim, a polgári és bünjogi rendeletek és intézmények

²²⁴ KÉPESSY Imre: Az út a kiegyezéshez. *Forum: Acta Juridica et Politica*, 9. Szeged, 2019. 85–98. p.

²²⁵ Ez volt Thun gróf kifejezett célja, nehogy Magyarország privilegizáltnak tűnjék. Lásd DEÁK Ágnes: „*Nemzeti egyenjogúsítás*” 1849–1860. Budapest, 2000. Osiris, 328. p.

²²⁶ Közli BERNATZIK 1862. 230–232. p., KECSKEMÉTHY 1862. 13–15. p.

²²⁷ BERNATZIK 1862. 232–233. p., KECSKEMÉTHY 1862. 16. p.

²²⁸ KECSKEMÉTHY 1862. 63. p.

²²⁹ Uo.

pedig a törvényhozás útján módosíthatni fognak.”²³⁰ Azaz, Ferenc József 1860 októberében egyértelműen amellel tört lándzsát, hogy az 1849-et követően Magyarországon hatályba léptetett jogszabályok változatlan formában továbbra is érvényel bírnak a magyar államterületen,²³¹ és ezek módosítása csak a magyar országgyűlés és az uralkodó közös akaratából lesz lehetséges.²³²

A törvénykezéssel kapcsolatos kérdéseket egy másik császári kézirat is érintette, amely a hazai forrásokban kevésbé jelent meg hangsúlyosan – talán amiatt, mert ennek címzettje nem báró Vay Miklós, hanem Rechberg miniszterelnök volt. Az uralkodó arról tájékoztatta a miniszterelnököt, hogy „[a]z igazságügyi tárgyak, és az igazságszolgáltatásra nézve Magyarországon, elhatároztam,²³³ a királyi curiát az országbíró elnöke alatt Pesten ismét helyreállítani; a többi tartományaim számára pedig a fellebbezésnek lehetőleg két fokozatra szorításával Bécsben egy semmisítő törvényszéket állítandok föl, melynek elnöke a miniszteri tanácsban az igazságszolgáltatás érdekeit és álláspontját képviselendi. A magyar igazságügynek képviselője miniszteri tanácsomban az országbíró által teendő javaslatok alapján magyar udvari kancellárom által fog eszközöltetni. Az új szervezésnek végleges keresztülviteléig az ügyek szokott módon fognak továbbá is vezetettetni.”²³⁴ E kéziratnak a későbbiekben lesz még jelentősége.

Végezetül utalni szükséges azon dokumentumra, amely kifejezetten a magyar törvénykezés ügyét rendezte: „Minekutána szándékom, Magyarországon összes törvénykezési ügyét ismét ezen ország határai közé visszahelyezni, – ennélfogva országbirám Nékem több alkalmas egyéniségeket fog kijelölni a királyi Curia tagjaiul, kik az ő elnöke alatt, más alkalmas egyéniségek közbejöttével, minden előtt a magyar igazságszolgáltatásnak szervezése felett tanácskozzandván, ebbeli javaslataikat magyar kir. cancelláriám útján haladéktalanul Elém terjesztendik; mire nézve önként értetődik, miszerint a birtok biztosságának és a magánjogi viszonyok állandóságának érdekében, a polgári és büntető jognak minden határozmányai és intézkedései mindaddig teljes hatályban maradnak, míg azok iránt a netaláni változások törvényhozás útján meg fognak

²³⁰ *Allerhöchstes Handschreiben vom 20. Oktober 1860 (Wiederherstellung- der politischen und Justizverwaltung Ungarns*. Lásd BERNATZIK 1911. 231–232. p. A magyar nyelvű változatot lásd KECSKEMÉTHY 1862. 63. p.

²³¹ SARLÓS 1975. 514. p.

²³² Hasonló rendelkezések születtek Erdély, illetve Horvát-Szlavónországok vonatkozásában is, ez ügyben lásd a vonatkozó, későbbi fejezeteket.

²³³ Az eredeti német szövegben a „Hinsichtlich der Justizangelegenheiten und Rechtsprechung in Meinem Königreiche Ungarn bin Ich entschlossen” kifejezések szerepelnek. Lásd BERNATZIK 1911. 229. p.

²³⁴ *Pesti Napló*, 1860. október 23. 1–2. p. Az eredeti német nyelvű változatot közli BERNATZIK 1911. 228–229. p.

állapíttatni.”²³⁵ E császári kézirat következményeként ült össze három hónappal később, 1861. január 23-án az Országbírói Értekezet, azonban az addig vezető utat áttekintve könnyen megállapíthatjuk: az események korántsem a császár akaratának megfelelően alakultak.²³⁶

Az októberi diploma fogadtatása eléggé felemásra sikeredett nemcsak a magyar közvélemény, hanem a birodalom azon nemzetei-nemzetiségei körében is, akikre Ferenc József az új alkotmányos struktúra legitimitását alapozni kívánta. Magyarországon az újjászerveződött vármegyék jelentős része nem fogadta el a diplomában számukra meghatározott korlátokat, és az 1848. évi törvények alapján követelték mind az ország, mind az alkotmányos intézmények jogállásának elismerését. A vármegyei törekvések kordában tartásában kiemelt szerepet szánt a bécsi kormányzat a főispánoknak, akik azonban többségükben ragaszkodtak az 1848. évi törvényekhez – már csak azért is, mert az 1848. évi XVI. tc. a főispáni kart megerősítette állásában.²³⁷ A vármegyék *döntő többsége* jogköreinek meghatározásakor az 1848. évi állapotból indult ki, aminek következtében a törvényhatóságok jelentős része magáénak vindikálta az ítélkezés jogát.²³⁸ Amint Stipta István is megjegyzi, nem a bírászkodás képezte 1860/1861 fordulóján a politikai diskurzus legközpontibb kérdését, de az *Országbírói Értekezet* helyzetének megértéséhez nélkülözhetetlen röviden ismertetni a törvénykezéssel kapcsolatosan megfogalmazódott főbb álláspontokat. A feladat teljesítéséhez a politikai sajtót hívjuk segítségül.

Az 1848. évi törvények irányában legelkötelezettebbnek tekinthető *Pesti Napló* 1860. november 23-án kiadott számának hasábjain jelent meg egy írás, amelynek szerzője úgy vélte, hogy „a birói hatalom gyakorlására az újon alakuló megyék hivatván, alispánaik, szolgabíráik s esküdteik, polgári, büntető és csődtörvényszékeik által annál inkább, mert az okt. 20. rendeletekkel a megyék visszaállítván, vissza kell állni a megye törvényhatósági jogának is, mely mindig hatáskörébe tartozott.”²³⁹

Az alsóbb szintű bírászkodás átszervezése során a *Pesti Napló* lehetségesnek látta a vegyes szolgabírói hivatalok, a járásbíróóságok és az úrbéri törvényszékek lényegében azonnali megszüntetését (ez alól az egyedüli kivételt a központi váltótörvényszékek jelentették), miután az 1849-ig létezett törvényszékeket (újjászervezésük esetén) alkalmasnak látta arra, hogy érdemi *főnnakadás s megszakítás nélkül* megkezdjék az igazságszolgáltatást. Az átmenet érdekében

²³⁵ BERNATZIK 1911. 233. p. A magyar nyelvű változatot lásd KECSKEMÉTHY 1862. 64. p.

²³⁶ Az *Országbírói Értekezet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet 4. p.

²³⁷ STIPTA 1985. 259. p.

²³⁸ Ez korántsem tekinthető véletlennek, hiszen az 1848 előtti vármegye egyik legfontosabb jogosultságáról volt szó, amit az áprilisi törvények az úriszék eltörlésével átmenetileg, de még tovább erősítettek. Lásd uo.

²³⁹ *Pesti Napló*, 1860. november 23. 2. p.

kettő vagy négy, szükség esetén legfeljebb hatheti időre terjedő törvényszünet beiktatását látta szükségesnek, amely alatt sor kerülhet az átadás-átvételre. Az átalakítást gazdaságilag is előnyösnek vélte, miután a vármegyei bírászkodás költségigényét az 1849 után bevezetett rendszer tizedére taksálta. A Hét-személyes és a Királyi Tábla újjáalakítását a jövőbeni országbíró feladatának tulajdonította, és a „fellebbviteli törvényszékek” megalakulását is a *legközelebbi jövőben* esedékesnek gondolta.

A *Pesti Napló* az anyagi jogot nem gondolta megváltoztathatónak, csak a bírósági szervezet, illetve az eljárásjogok tekintetében javasolta az 1848 előtti viszonyok helyreállítását. A magánszemélyeket megillető jogok védelme állt a gondolat háttérében, miután a cikk szerzője „az ügy érdemére befolyást gyakorló polgári törvényen visszaható erejű változtatást nem kívánt eszközöltetni.”²⁴⁰ Az 1850-es években bevezetett alaki jogi törvények hatályon kívül helyezését viszont fontosnak tartotta, mivel ezáltal „az igazságszolgáltatásban kevesebb munkával gyorsabb eljárás volna elérhető” – a törvénykezés menetének megtorpanása nélkül. Álláspontjának igazolása érdekében a végrehajtási eljárás szabályaira utalt, ugyanis amíg a 200 forint perértékig terjedő perekben a követelések végrehajtás útján történő érvényesítése 8-10 napnál nem vett többet igénybe az 1849. év végéig gyakorlatban volt eljárás alapján, addig a végrehajtási eljárás az osztrák perrendtartás szerint akár 4 évig is elhúzódhatott. A fennálló szabályok mielőbbi megszüntetését nélkülözhetetlennek látta „a közhitelre, a személy és vagyonbiztonságra” tekintettel, és azok helyébe az 1848 előtti peres eljárás visszaállítását sürgette, „amely egyszerűségénél, rövidegénél fogva a mostani eljárás fölött minden előnnyel kínálkozik”.²⁴¹

Mindezek alapján az országgyűlés döntéséig alkalmazhatónak vélte a büntetőeljárás menetét 1848-ig megállapító gyakorlatot, a szóbeli perekre nézve az 1836. évi XX. és 1840. évi XI. törvénycikket, a csódeljárásban az 1840. évi XXII. törvénycikket, az 1840. évi váltótörvényt, a kereskedési, gyári, társasági, alkusz- és fuvaros ügyekben az 1840. évi törvénycikkeket, a mezei rendőrségre nézve az 1840. évi IX. törvénycikket, telekkönyvi ügyekben az 1840. évi XXI. törvénycikket, sajtóperekben az 1848. évi XVIII. törvénycikket. Végül arra emlékeztetett, hogy az újjáalakuló vármegyék közgyűlései egyértelművé tették: nem az 1847. évi, hanem az 1848. évi állapotot tekintik az egyedüli törvényes alapnak.²⁴²

Még egy gondolatot emelek ki az írásból: „Igazságügyünknek a nemzet történeti jogai alapján javallott ezen átalakítása életbeléptetendő volna, még mielőtt a fenn elősorolt tényezők által az igazságszolgáltatás gyakorlása ténylegesen

²⁴⁰ Uo.

²⁴¹ Uo.

²⁴² *Pesti Napló*, 1860. november 23. 3. p.

teljesen lehetetlenné válnék, ellen esetben legalább egy időre, a törvényes rend fölbomlásának lehető veszélye következhetnék be, mit komolyan senki sem akarhat.”²⁴³ E szavakat nem lehet másként értelmezni, mint egy, az „októberi férfiakból” álló kormányzat részére címzett jótanácsot (vagy épp figyelmeztetést), miszerint az igazságszolgáltatás alkotmányos alapokra helyezése elkerülhetetlen, és ez ügyben bármennemű késlekedés a törvénykezés megbénulásához is elvezethet.²⁴⁴ Ugyanezt bizonyítja Mocsáry Lajos írása a *Pesti Napló* 1860. december 29-i számában, aki a legsürgetőbbnek látta „a kormány segíts[égét] a törvénykezési ügy elrendezésében, amint az a főispáni utasításokban megígértetett.”²⁴⁵

Amint Stipta István megjegyzi, a konzervatív párt eltérően értékelte a megyék első lépéseit. A *Sürgönyben* 1860. január 20-án Tájékoztató címmel megjelent írás az országszerte érezhető csalódottságot a vármegyéknek tulajdonította, mondván: „a megyei és városi hatóságok szervezése azonnal belevitte a nemzetet a tévedések hínárjába”.²⁴⁶ A folyóirat a vármegyéket okolta a kialakult helyzetért, mivel „azok nem elégedtek meg ideiglenes hatáskörükkel, tettlegességükkel, s ebbeli türelmetlenségükkel zavarba hozták az igazságszolgáltatást, veszélyekkel fenyegették a magánjogot és a tulajdont.”²⁴⁷ Minthogy a korabeli publicisztika is összekapcsolta a vármegyék szerepét a törvénykezéssel összefüggő kérdések rendezésével, szeretném röviden áttekinteni a témánk szemszögéből releváns eseményeket Szabad György és Stipta István kutatásaira támaszkodva, valamint Müller Gyula gyűjteményes művét alapul véve.

Vármegyei mozgalmak 1860–1861 fordulóján

A vármegyéknek az 1860. október 27-én kihirdetett főispáni utasításokra adott csattanós válaszát az októberi diploma országos fogadtatásához lehetett hasonlítani. Törvényhatóságok egész sora tiltakozott az abban foglalt szabályok ellen. Számos helyen került sor olyan tartalmú határozatok elfogadására, amelyek a főispáni utasításokban megszabotthoz képest eltérő összetételű és hatáskörű tisztikar alakítását irányozták elő. A vármegyék egymás után szögezték le: nemcsak a közigazgatás, hanem a törvénykezés átvételéhez is ragaszkodnak.²⁴⁸ Az

²⁴³ *Pesti Napló*, 1860. november 23. 2. p.

²⁴⁴ Uo.

²⁴⁵ *Pesti Napló*, 1860. december 29. 1–2. p.

²⁴⁶ Tájékoztató. *Sürgöny*, 1861. január 20. 1. p.

²⁴⁷ STIPTA István: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*. Budapest, 1995. Osiris Kiadó, 107. p.

²⁴⁸ SZABAD 1967. 165. p.

1848. évi alapokhoz való szilárd elkötelezettségüket a közvélemény lényegében egyhangúlag támogatta.

A vármegyék ugyanakkor a többi helyhatósági hatáskörhöz képest a törvénykezés átvétele kapcsán nagyobb óvatosságot tanúsítottak. Jelentős részük nem ambicionálta a bíraskodással összefüggő jogkörök azonnali átvételét. Békés vármegye bizottsága 1860. december 10-én határozta el, ha „a törvénykezés, ha a megye ebbeli joga felülről hat hét alatt el nem ismertetik, szintén át fog vetetni”.²⁴⁹ Hasonló tartalmú felirat érkezett a Magyar Udvari Kancelláriához Árva vármegyétől. Bihar vármegye Tisza Kálmán indítványa alapján négyhetes határidőt tűzött a kormányzat számára a *megbukott rendszer törvénytelen hagyományainak* megszüntetésére; ennek eredménytelen elteltét követően jelezte szándékát *jogszerű önkormányzatának* tetteleges visszaállítására a *közigazgatás és a törvénykezés terén egyaránt*.²⁵⁰ Szepes és Arad a főispánt hatalmazta fel a törvénykezés átvételét előkészítő döntések meghozatalára.²⁵¹ Szeged városa kimondottan mérsékeltnek volt mondható, miután egészen 1861. április végéig nemcsak „tűrte” a cs. kir. törvényszéknek és a járásbíróságnak pusztá létezését, de szükség esetén karhatalmi segítséget is nyújtott az ítéletek végrehajtásában.²⁵²

Az ilyesfajta visszafogottság ugyanakkor nem jellemezte valamennyi vármegyét. Erre a legfontosabb példát Pest megye jelenti,²⁵³ amelynek közgyűlése 1860. december 10-én leszögezte: „a vármegye az 1848. évi törvénycikkek alapján szervezte magát újra, és ezen törvények szabta úton kíván haladni”.²⁵⁴ Ennek alapján igyekezett visszaszerezni valamennyi közhatalmi jogosítványát, amelyek gyakorlását 1849-ig a magyar törvények lehetővé tették. A törvénykezés ügyét illetően a közgyűlés a még fel nem oszlatott, 1849-et követően létesített hatóságok tényleges megszüntetéséről döntött. Közhírré tette, miszerint a peres felek nem kötelesek a továbbra is működő *nem alkotmányos vármegyei bíróságok* ítéleteit végrehajtani, és idézéseiknek sem szükséges eleget tenniük, ellehetetlenítve azok működését. A *változott viszonyok követelményének utat engedve* döntöttek az 1850-es években bevezetett telekkönyvezés fenntartásáról (mondván, hogy az az 1840. évi XX. törvénycikk 21. §-ban már benne foglaltatott),²⁵⁵ és annak kezelését a megyei törvényszék hatáskörébe utalták.²⁵⁶

²⁴⁹ STIPTA 1995. 107. p.

²⁵⁰ *Politikai Ujdonságok*, 1861. január 3. 5. p.

²⁵¹ STIPTA 1995. 107. p.

²⁵² RUSZOLY 2002. 141. p.

²⁵³ A választás alapjául annak ténye szolgál, hogy Pest megyére irányadóként tekintettek az országban, az itt meghozott döntések gyakran túlmutattak a megye határain. Lásd KATUS 1979. 666. p., illetve SZABAD 1967. 188. p.

²⁵⁴ SZABAD 1967. 160 p.

²⁵⁵ SZABAD 1967. 189. p.

²⁵⁶ SZABAD 1967. 189. p. idézi MÜLLER 1861. Első rész. 6–7. p.

Az intézkedések végrehajtására 1861. január 5-én került sor, amikor Nyáry Pál a tisztújítást követő közgyűlésen felszólította a cs. kir. törvényszék elnökét a bíróság működésének beszüntetésére, iratainak átadására,²⁵⁷ a megyeházán lévő törvényszéki helyiségeket pedig lefoglaltatta.²⁵⁸

Pest megyének december 11-én elfogadott nyilatkozatát számos vármegye átvette (köztük Csongrád, Fejér, Borsod, Sopron, Zólyom és Tolna, illetve egy apró toldással Árva is.) Vas megye szerint „az 1848-as alapot elrúgva lábaink alól az oktroj elvét fogadnánk el, s akkor hasztalan ringatnók magunkat alkotmányos illúziókba”.²⁵⁹ Nyitra vármegye közgyűlése pedig „osztatlan egyetértéssel kiindulási pontul az 1848-iki törvényeket azon szilárd elhatározással kiáltotta ki sajátjának, hogy azokból egy hajszálnyit engedni nem fog.”²⁶⁰ Komárom erőteljesen hangsúlyozta ragaszkodását az ország valamennyi és „jelesül a jogilag most is fennálló 1848-dik esztendei törvényeihez minden tekintetben”.²⁶¹

A Pest vármegye közgyűlésén megfogalmazott elképzelések²⁶² következtében törte meg 1861. január 17-én Deák Ferenc az akkor már több mint egy évtizede fennálló hosszú csendet, és ismét felszólalt a nyilvánosság előtt. Gondolatai megelőlegezték az Országbírói Értekezleten képviselt álláspontját. Nézete szerint a vármegyék álláspontja a törvénykezés gyakorlását illetően teljesen természetesnek tekinthető az októberi diploma tükrében, hiszen az uralkodó ígéretet tett Magyarország alkotmányos intézményeinek újbóli életbeléptetésére. Komoly bírálatot fogalmazott ugyanakkor meg azon követelést illetően, miszerint az újjászerveződött vármegyei törvényszékek bírának a magyar törvények szerint kellene ítélniük. Deák a közjogi és a magánjogi kérdések eltérő kezeléséről akarta meggyőzni a közgyűlés tagjait: „a politikai rendszabályoknak rögtöni megváltoztatása gyakran baj nélkül létesíthető”, azonban az igazságszolgáltatás körében „minden rögtönzés fölötte nehéz, gyakran káros,

²⁵⁷ Erre tekintettel jegyezte meg Lónyay Menyhért, hogy „bár már mielőbb organisálná [Apponyi] a törvénykezést. Nyáry tetteleg megszüntetné a törvénykezést, s ha a megyék követik, úgy vége az igazság kiszolgáltatásának, a magánjog és érdekek legnagyobb sérelmével.” Lásd DEÁK Ágnes (szerk.): *Lónyay Menyhért naplója*. Budapest, 2004. Századvég, 113. p.

²⁵⁸ Hasonlóan járt el Szentés város újjáalakult képviselőtestülete is, amikor az 1861. február 14-én tartott közgyűlésén kimondta, hogy elengedhetetlennek tartja az elsőfolyamodású bíráskodás azonnali megkezdését, így be sem várva az országbírói értekezlet eredményét, nyomban intézkedéseket tettek a városi törvénykezés megszervezésére. A „bíróági tanács” elnevezést viselő ideiglenes bírói fórum már 1861. február 15-én megkezdte működését. Lásd BARTA László – LABÁDI Lajos: *Szentés Város Levéltára 1703–1950*. Szeged, Agapé, 1995. A Csongrád megyei levéltár kiadványai. Segédletek 5. 103. p.

²⁵⁹ SZABAD 1967. 192. p. idézi HU-MNL-OL-D Magyar Udvari Kancellária 1861-VIII.V-10-1273.

²⁶⁰ SZABAD 1967. 200. p. idézi HU-MNL-OL-D Magyar Udvari Kancellária 1861-VIII.N-15-714.

²⁶¹ MÜLLER 1861. Első rész. 194. p.

²⁶² Szilágyi Virgil tette az indítványt, aki, mint látni fogjuk 1861 júniusában, a képviselőházi vitában az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat szűkségtelennek tekintette. FERENCZI 1904. II. kötet. 257–258. p.

néha veszélyes is”.²⁶³ Éppen ezért óva intette Pest vármegye közönségét attól, hogy azonnali hatállyal beavatkozzon a törvénykezés menetébe. Deák szerint az igazságszolgáltatás újjászervezésénél két fő elvet kell figyelembe venni: Magyarországnak vissza kellett szereznie alkotmányos jogait az ítélkezésre nézve, de eközben ügyelni kellett a magánszemélyek jogainak védelmére.²⁶⁴

Beszédében utalt II. József uralkodásának időszakára. A néhai uralkodó halálát követően a Curia – meg sem várva az országgyűlés összehívását – a magyar törvények visszaállításáról döntött. Az 1780-as években azonban csak az eljárásjog, illetve a bírósági szervezetrendszer módosult, míg a magánjog nem változott. A II. József uralkodása alatt keletkezett magánjogi jogviszonyokat ebből következően ugyanazon jogszabályok szerint kellett megítélni, mint a korábbiakat, tehát nem volt akadály az *in integrum restitutió*nak. 1861-ben jelentősen különbözött a helyzet. Az ősiséget a magyar országgyűlés 1848-ban elvi szinten eltörölte, a jogalkotói szándékot 1849-et követően az *Avitizitátspatent* realizálta, amit 1853-ban az osztrák polgári törvénykönyv hatálybaléptetése követett. „Mindezt ignorálni, mellőzni vagy éppen felforgatni” nem szabadott.²⁶⁵ Összegezve: Deák Ferenc szerint a jogbiztonság garantálása legalább akkora jelentőséggel bírt, mint a törvényesség érvényre juttatása, ellenkező esetben az intézkedések kárvallottjai maguk a polgárok lettek volna.²⁶⁶ Beszéde célt ért. A megszövegezett feliratban a közgyűlés kimondta: „a törvénykezés visszaállítására nézve be akarjuk várni az ország bírāja és illetőleg a Hétszemélyes Tábla által teendő javaslatokat, mint ideiglenes intézkedéseket, főképp azért, hogy a törvénykezésre nézve egyforma legyen a hazában, mit egyébként a törvényhatóságoknak sokban egymástól eltérő nézetei miatt elérni alig lehetne; de várakozásunkat azon bizalom és kívánathoz kötjük, hogy az ország alkotmányos jogai a törvénykezésre nézve is a magánjogviszonyok megzavarása nélkül minél előbb vissza fognak állíttatni.”²⁶⁷

Stipta István értékelése szerint Deák beszédének meghatározó szerepe volt abban, hogy a vármegyék egy része ismét óvatosabban nyilatkozott a törvénykezésről.²⁶⁸ Ezt tükrözi Ugocsa megye közgyűlésének 1861. január 21-én meghozott határozata, amely hűen érzékeltette az igazságszolgáltatás

²⁶³ KÓNYI 1903. 256. p.

²⁶⁴ Szó szerint ugyanerre hivatkozott egy héttel később gróf Apponyi György, az Országbírói Értekezlet megnyitásakor. Lásd *Az Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 5–6. p.

²⁶⁵ KÓNYI 1903. 257. p.

²⁶⁶ DEÁK 2004. 120. p. Igaz, meg kell említeni, hogy Fényes Elek a Pesti Hírnök 1861. február 1-jei számában elismerően írt Deák Ferenc beszédéről, amelyet úgy jellemezett, mint egy hazafi példaszerű, ha kell az igazságért a népszerűtlenséget is vállaló magatartását. Lásd STIPTA 1985. 34. p.

²⁶⁷ KÓNYI 1903. 545. p.

²⁶⁸ Ferenczi Zoltán szavaival élve, „[a] megyék megdöbbenek, midőn Deákot ily határozottan és keményen fellépni látták s nem hiában mondták sokan, hogy ha ez csak novemberben történik, jó hatása ki nem maradt volna.” FERENCZI 1904. II. kötet. 258. p.

szervezésével kapcsolatos dilemmákat. A vármegye álláspontja szerint három lehetőség kínálkozott. Az első opciót a törvényszünet elrendelésében látták a közgyűlés tagjai – arra viszont csak az országgyűlés volt jogosult. A második, úgyszintén lehetetlen forgatókönyvet a „német” törvényszék elismerése jelentette volna, de ez esetben a megye a cs. kir. törvényszéknek rendelte volna alá magát, feladva saját hatáskörének egy részét. A harmadik lehetőséget a saját törvényszék alakítása jelentette, de miután a császári kéziratok az 1849 után létesített törvényszékek működését ideiglenesen fenntartották, a két bíróság párhuzamos működése ismét csak hallgatólagos törvényszünethez vezetett volna. Így Ugocsa vármegye „a magyar törvények közeli kilátásba helyezé- séig” várt az intézkedésekkel.²⁶⁹ Szatmár vármegye ugyancsak kijelentette, az országgyűlés intézkedésig nem avatkozik a cs. kir. törvényszékek dolgába.²⁷⁰ Baranya vármegye pedig levelében kérte az országbíró a szükséges intézke- dések megtételére, hogy az országban tapasztalható zilált helyzet megszűnjék, és a törvénykezést saját hatóságai által gyakorolhassa.²⁷¹

Pest megye 1861. január 23-án ténylegesen átvette a törvénykezést,²⁷² és ezzel párhuzamosan döntések születtek a császári törvényszékek ellehetetlení- tése érdekében.²⁷³ A bírákat, illetve az egyéb tisztségviselőket megfosztották hivatali szobáiktól, és a közgyűlés megtiltotta saját tisztviselőinek, illetve községi előljáróknak, hogy a cs. kir. bíróságok idézéseit kézbesítsék, illetve végrehajtási rendelkezéseit foganatosítsák. Szabad György szerint „a maguk módján a megyei bizottmányok is a rend liberális alkotmányos értelmezésé- nek hívei voltak, azonban Deákkal ellentétben többségük úgy ítélte, hogy a hatalom megszerzésének és biztosításának előfeltétele az önkényuralom ma- radványainak felszámolása. Ezért törekedtek a közigazgatás mellett a törvény- kezés átvételére is, ezért igyekeztek a letűnt rendszer maradék tekintélyét is megsemmisíteni.”²⁷⁴ E nézetet támasztja alá Fejér vármegye közönségének az országbíróhoz címzett levele is, amelyben „az abszolút rendszernek még mindeddig fennálló törvénykezési maradványainak” megszüntetésére kérték az országbíró.²⁷⁵ Heves megyéből pedig egyenesen azt jelentették: a bojkott

²⁶⁹ STIPTA 1985. 267. p. idézi MÜLLER 1861. 125. p., 61. p

²⁷⁰ STIPTA 1985. 267. p. idézi MÜLLER 1861. 52. p.

²⁷¹ HU-MNL-OL-O 125 Országbírói Hivatal. 27. sz. Baranya vármegye közönsége üdvözlő és köszönetet valamint bizalmat szavazó felirata az országbíróhoz. 1861. március 31. 114. p.

²⁷² Ugyanígy járt el a vármegyék jelentős része a helytartótanács vonatkozó rendeletének elle- nére. Lásd SZABAD 1967. 189. p.

²⁷³ Az országbíró a főkancellártól a császári törvényszékek bíráinak és hivatalnokainak felmen- tését kérte. Lásd HU-MNL-OL-O 125 Országbírói Hivatal iratai. 37–38. p.

²⁷⁴ SZABAD 1967. 197. p.

²⁷⁵ HU-MNL-OL-O 125 Országbírói Hivatal. 30. sz. Fejér vármegye közönsége üdvözlő irata az országbíróhoz melyben egyszersmind az országbírói értekezlet útján netán hozandó törvények ellen óvást tesz. 1861. március 13. 123. p.

hatására „az ügyvédek nem bátorkodnak védenceik ügyét a törvényszékek előtt képviselni”.²⁷⁶

Az alkalmazandó jog tekintetében számos vármegye kifejezett óvatosságot mutatott. Tolna megye deklarálta ugyan a hazai jog alkalmazásának igényét, de a jogbiztonság megóvása érdekében az 1853-at követően keletkezett jogviszonyok vonatkozásában szükségesnek látta az osztrák jog alapján történő elbírálást. Ugocsa a peres ügyek eldöntésénél ideiglenesen az ABCB-t rendelte alkalmazni, amit a megye bizottmánya olyasfajta anomáliának tekintett, amely a „felek érdekei által parancsolt kényszerűség” miatt bizonyult szükségesnek. Csongrád megyében elrendelték az örökkelssel kapcsolatos jogviták felfüggesztését mindaddig, amíg a törvényhozás e tárgyban nem rendelkezik.²⁷⁷ Somogy megye ugyancsak jelezte: az igazságszolgáltatásban egységességnek kell lennie, így tartózkodtak attól, hogy megyei szinten határozzák meg a bírák számára irányadó jogot – mind az alaki, mind az anyagi jogot illetően.²⁷⁸

Apponyi György február 8-án kelt körlevelében reagált a vármegyei törekvésekre,²⁷⁹ türelemre intve a törvényhatóságokat, és az Országbírói Értekezlet eredményének bevárására kérte a vármegyéket.²⁸⁰ A vármegyei törekvések nem kerültek el a bécsi kormány figyelmét sem.²⁸¹

²⁷⁶ SZABAD 1967. 195. p.

²⁷⁷ STIPTA 1985. 34. p.

²⁷⁸ HU-MNL-OL-O 125 Országbírói Hivatal. Somogy megye közönsége üdvözlő és bizalmat szavazó felirata az országbíróinak. 29. sz. 1861. március 12. 117–118. p.

²⁷⁹ MÜLLER 1861. 10. p.

²⁸⁰ „Honunk önálló törvénykezésének óhajtvá várt visszaállítását tárgyzó legfelső elhatározását Felsőes urunk azon jogszerű, és a legfontosabb közérdekek által követelt feltételhez kötni méltóztatott, hogy az által a személyes bátorság, a birtok biztonsága, és a magánjogi viszonyok folytonossága és állandósága ne veszélyeztessenek, s a hitet meg ne rendíttessék, fejedelmi legfőbb tiszte egyikének tekintvén azt, hogy az igazság kiszolgáltatása hű alattvalóinak érdekében ekként biztosíttassék.

Egyedül ezen jogérzet által indítatva, a cs. k. Apostoli Felsője addig is, míg a legközelebbi hazai törvényhozás e részben véglegesen intézkedendik, a törvénykezésnek ideiglenes szervezésében is nélkülözhetlenül megkívánató egyformaság és összhangzás tekintetéből legcélszerűbbnek, sőt a fenforgó körülmények közt egyedül lehetőnek azt tartotta, miként ezen fontos feladattal egy központi tanácskozmány bizassék meg, mely az országbíró elnöklete alatt, nevezetesen a törvényes alakban újra feleledt n. m. hétszemélyes táblának tagjaiból, és több jeles magyar törvényudókból s kitűnőségekből alakíttatván, a törvénykezés minden ágainak szervezése, nemkülönben az ár-vák vagyonának mikénti kezelése iránt, ideiglenes javaslatait, legfelsőbb jóváhagyás alá mielőbb felterjeszse.” HU-MNL-OL-O 29–32. p. A törvényhatóságoknak címzett országbírói körlevél tervezete. Kelt 1861. február 8-án.

²⁸¹ MALFÉR, Stefan (red.): *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867*. IV. Abteilung Das Ministerium Rechberg. 1859–1861. Band 3. Wien, 2009. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 265–267. p.; FERENCZI 1904. II. kötet. 258. p.

IV. AZ ORSZÁGBÍRÓI ÉRTEKEZLET

Az országbíró személye

Ferenc József október 20-án megbízta a főkancellárrá kinevezett báró Vay Miklóst, hogy mihamarabb tegyen számára javaslatot a jövőendő országbíró személyére, de a pozíció betöltése jóval vontatottabban haladt annál, miként azt a magyar konzervatívok remélték.²⁸² Vay Miklós eredendően Apponyi Györgynek szánta a hivatalt, de ő vonakodott annak elvállalásától. A főkancellár ezt követően Deák Ferencet akarta megnyerni, aki szintén visszautasította a felkérést.²⁸³ A kinevezendő országbíró személyét illetően november elején még csak találgatások folytak, ám a sajtóban már ekkor felröppent gróf Cziráky János neve,²⁸⁴ akit rövid idővel korábban nevezett ki az uralkodó Fejér vármegye főispánjává. Az értesülések igaznak bizonyultak, és bár a főkancellár által november 18-án felterjesztett személyi javaslat két nevet tartalmazott (első helyen Apponyiét, másodsorban Czirkáyét),²⁸⁵ Ferenc József választása a november 25-én kelt elhatározásában utóbbira esett. Így került e pozíció birtokába Cziráky János, akinek személyében Magyarország minden idők legrövidebb ideig hivatalban lévő²⁸⁶ országbíráját tisztelhetjük.²⁸⁷ Ennek elvi oka volt, ugyanis az újonnan kinevezett *judex curiae* nélkülözhetetlennek tartotta *az ország alkotmányával összhangzólag* nemcsak az 1848 előtti bírósági szervezet, hanem az

²⁸² Lásd SZABAD 1967. 319–320. p.

²⁸³ A korabeli sajtóhírek szerint egy, a protestáns ügyekben sokat emlegetett államférfiút kértek meg, hogy járjon ez ügyben közre, de ebbéli fáradozásai eredménytelenek maradtak. Lásd Hazai közügyek és események II. *Politikai Ujdonságok*, 1860. november 1. 689. p.

²⁸⁴ *Pesti Napló*, 1860. október 23. 3. p.

²⁸⁵ MALFÈR, Stefan (red.): *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867*. IV. Abteilung Das Ministerium Rechberg. 1859–1861. Band 3. Wien, 2009. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, XVIII. p. (A továbbiakban *ÖMR*. IV. Abteilung Das Ministerium Rechberg. 1859–1861. Band 3.)

²⁸⁶ HÜ-MNL-OL-D 185. Magyar Udvari Kancellária. Elnöki iratok. 1861/29.

²⁸⁷ *Wiener Zeitung* <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=wrz&datum=18601127&seite=1&zoom=33> Hazai közügyek és események. *Politikai Ujdonságok*, 1860. november 29. 751. p.

ősi magyar törvények visszaállítását.²⁸⁸ Egy korabeli híradás szerint Cziráky az esetlegesen fellépő zavarokat egy-két ideiglenes „praktikus rendszabály s különösen az 1848 előtti magyar váltó-eljárás alkalmazása által” kívánta elhárítani az országgyűlés összehívásáig.²⁸⁹

Cziráky János törekvései²⁹⁰ felmentéséhez vezettek.²⁹¹ A magyar közvéleményt erről és gróf Apponyi György országbírói kinevezéséről²⁹² hivatalosan január 13-án értesítették: „Ő cs. k. Apostoli Felsége f. évi jan. 7-től kelt legfelsőbb határozatával, gróf Cziráky Jánost a magyar királyság országbírójának reáruházott méltósága alól fölmenteni s ezen méltóságot az alábbi legmagasb sajtókezű irattal, legkegyelmesebben gróf Apponyi György, saját titkos tanácsosára ruházni méltóztatott:

Kedves gróf Apponyi. Midőn arra indítatva érzem magamat, hogy önt, – bízván önnek magyar királyságom törvényei-, s alkotmányszerű intézményeiben kitűnő jártasságában, valamint az államszolgálatban gyűjtött gazdag tapasztalataiban, magyar királyságom országbírójává nevezem ki, – örömmre szolgál, ennek – a személyemhezi ragaszkodásnak ezen alkalommal is tanúsított bizonyítványáért, s a közjő-, s az annak előmozdítására irányzott szándékaim iránti buzgalmaért – különös elismerésemet fejezni ki.”²⁹³

²⁸⁸ Maga Fejér vármegye is eléggé sarkos álláspontot képviselt e tekintetben, lásd HU-MNL-OL-O 125 Országbírói Hivatal. 30. sz. Fejér vármegye közönsége üdvözlő irata az országbíróhoz melyben egyszersmind az országbírói értekezlet útján netán hozandó törvények ellen óvást tesz. 1861. március 13. 121–123. p.

²⁸⁹ A Pesti Hírnök tudósítására hivatkozással lásd Vegyes hírek. *Politikai Ujdonságok*, 1860. december 13. 790. p.

²⁹⁰ Hozzáteszem, Cziráky grófnak az *in integrum restitutio*-hoz való ragaszkodása végeredményben hozzásegítette célja megvalósulásához. Az Országbírói Értekezlet összehívása körüli késedelem egészen biztosan hozzájárult az igazságszolgáltatás átalakításával kapcsolatos vármegyei ambíciók felerősödéséhez. Másik oldalról nézve az ok-okozati viszonyt meg is fordíthatjuk. Miután az Országbírói Értekezlet összehívását 1861. január 23-ra kellett halasztani, a közvélemény nyomását jóval erőteljesebben érezhették az Országbírói Értekezlet tagjai, mintha a tanácskozások megkezdésére egy hónappal korábban sor került volna. Ennek kapcsán utalok az 1863-ban összehívott váltójogi értekezletre, ahol Apponyi gróf óva intette a kereskedői testületek vezetőit, hogy olyan javaslatot tegyenek, ami az ország közvéleményével ellenkezne. De, tegyük hozzá, javaslataik az ő személyes meggyőződésével is ellentétben álltak. Lásd Elnök ő nméltóságának bezáró beszéde. *Pesti Napló*, 1863. március 18. 3. p.

²⁹¹ Több forrásban utalnak arra, hogy nem tudta vállalni a hivatalt – valószínűleg ezt úgy kell érteni, hogy ő maga távozni kívánt a pozícióból. Lásd SZINYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. 2. kötet. Budapest, 1893. Hornyánszky Viktor könyvkereskedése, 529. p.

²⁹² Lásd HU-MNL-OL-D 185. 1861/29. Magyar Udvari Kancellária. Elnöki iratok.

²⁹³ Lásd *Sürgöny*, 1861. január 13. 1. p.; Változatlan formában közölte: Hazai közügyek és események. *Politikai Ujdonságok*, 1861. január 17. 36. p. A *Pesti Napló* 1861. január 13-án megjelent számában kissé más fordítást találunk, de az itt megjelent szöveg tartalmilag megegyezik. *Pesti Napló*, 1861. január 13. 3. p. Az eredeti német nyelvű változatot lásd Amtlicher Theil. *Wiener Zeitung*, 1861. január 12. 1. p.

E szavakkal köszöntötte immáron országbíróként Ferenc József gróf Apponyi Györgyöt, aki kinevezését követően rögtön munkához látott, hiszen két, rendkívül sürgető feladat várt rá, amelyek egymással szorosan összefüggtek. Az uralkodó számára javaslatot kellett tennie a hétszemélyes táblára kinevezendő bírákat illetően, és meg kellett szerveznie azt a fórumot, ahol a hétszemélyes tábla *más alkalmas egyéniségek közbejöttével* javaslatokat fogalmaznak meg az uralkodó számára a törvénykezés szervezését illetően. Ghyczy Kálmán naplójának tanúsága szerint az országbíró törekedett az értekezlet mielőbbi összehívására: eredetileg 1861. január 20-ra, majd január 22-re tervezte annak kezdetét.²⁹⁴

A néhány napos csúszás oka minden bizonnyal abban keresendő, hogy január 19-én és 20-án Apponyi György részt vett a bécsi minisztertanács ülésén. Az országbíró január 19-én számolt be a magyar bírósági szervezet újjászervezésével kapcsolatos kérdésekről, és terjesztette elő javaslatát a Hétszemélyes Tábla tervezett létszámát illetően. A hétszemélyes táblát illetően az országbíró 30 tag (ezen belül négy tanácselnök, négy főpap és 22 tanácsos) kinevezését tartotta szükségesnek,²⁹⁵ ami az 1848 előtti állapothoz képest 50 százalékos emelkedést jelentett.²⁹⁶ Az 1723 és 1849 között a Curia részét képező Királyi Tábla visszaállításától egyelőre eltekintett, mivel annak feladatait az 1850-es években a(z országos) főtörvényszékek látták el, amelyek jövőbeni sorsáról az országgyűlésen születhetett döntés. Végezetül a közelgő Országbírói Értekezletről szól: „A legfelsőbb kézirat alapján a törvénykezés szervezésével kapcsolatos további kérdéseket egy bizottság fogja előkészíteni, amely az országbíró elnöke alatt a Hétszemélyes Tábla tagjaiból és más szakértőkből fog állni.”²⁹⁷

A minisztertanács január 20-án tartott ülésén a császár is részt vett, és az iránt érdeklődött, nem túl magas-e az országbíró által javasolt létszám. Apponyi elmondta, hasonló számban dolgoztak magyar tanácsosok a legfőbb ítélőszéken, és a tervezett létszám magában foglalja a főpapokat, illetve a szenátusi elnököket, akik ügyek előadásával nem fognak foglalkozni. Elmondása szerint még abban sem volt biztos, hogy a 30 fős létszám nem fog-e alacsonynak mutatkozni. Az előbbi érvet Lasser igazságügy-miniszter is alátámasztotta, Plener

²⁹⁴ Ghyczy Kálmánt Deák Ferenc értesítette 1861. január 12-én arról, hogy az országbíró meg fogja őt is hívni az értekezletre, és kérte, 20-át megelőzően utazzon fel Pestre. A hivatalos meghívót Ghyczy Kálmán január 17-én kapta meg, ekkor január 22-t jelölte meg Apponyi György a tanácskozás kezdeteként. Lásd Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára. Ms 4851/1. 99. p.; *Ghyczy Kálmán emlékiratai*. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára. Ms 4856/79. 155. p. *Ghyczy Kálmán gépelt emlékirata kézírásos jegyzetekkel*.

²⁹⁵ DEGRÉ Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. (Béli Gábor szerkesztésében) Pécs, 2009. Publikon Kiadó, 263–264. p.

²⁹⁶ A Hétszemélyes Tábla működésének megkezdését február 15-re tűzte ki. Lásd ÖMR. IV. Abteilung Das Ministerium Rechberg. 1859–1861. Band 3. 285–286. p.

²⁹⁷ Uo.

pénzügyminiszter pedig javasolta a főpapok fizetésének a tanácsosoktól eltérő megállapítását. Egyéb hozzászólás hiányában a minisztertanács elfogadta a javaslatot.

Az országbíró 1861. január 17-én kelt levelében hozta a császár tudomására a hétszemélynökök személyét illetően megfogalmazott javaslatait.²⁹⁸ A jelöltek között volt Prónay Albert,²⁹⁹ Török Bálint,³⁰⁰ Torkos Mihály,³⁰¹ Jenesszky János,³⁰² Lipovniczky Miklós,³⁰³ Zsivora György,³⁰⁴ Eötvös József,³⁰⁵ Kiss Andor,³⁰⁶ Szentiványi Vince,³⁰⁷ Zsoldos Ignác,³⁰⁸ Markovits József,³⁰⁹

²⁹⁸ HU-MNL-OL-O Provizórium- és dualizmus-kori bírósági levéltárak. O 125 Országbírói Hivatal 5–6. p. Gróf Apponyi György Ferenc Józsefnek címzett levelének kézirata.

²⁹⁹ Prónay Albert (1801–1867). 1846-tól a Hétszemélyes Tábla bírása. Magyar királyi koronaőr.

³⁰⁰ Szendrői gróf Török Bálint (1806–1882), a levéltári anyag szerint a Legfőbb Urbéri Törvényszék elnöke. Később valóságos titkos belső tanácsos, Szent-István közép- és a Lipót rend keresztés vezete. Andrássy György 1865. évi felmentését követően a Curia ideiglenes vezetője, és országbíró-helyettes.

³⁰¹ A Legfőbb Ítéld- és Semmítőszék tanácselnöke.

³⁰² Volt hétszemélynök.

³⁰³ Lipovniczky Vilmos (1801–1879). 1824-ben Bars vármegye tisztí ügyésze, majd szolgabírája, főszolgabírája és később alispánja. 1833–40 között országgyűlési követ. 1840-ben az akkori váltótörvényszék bírása. 1846-ban a tábla hétszemélynöke. 1850-ben a volt pesti főtörvényszék elnöki helyettese. 1854-ben, a bécsi Legfőbb Ítéld- és Semmítőszék tanácselnöke.

³⁰⁴ Zsivora György (1804–1883) jogász, kúriai tanácselnök, az MTA levelező tagja. Csanád vármegye főispánja 1861 elején. 1864-től a Hétszemélyes Tábla, majd 1869-től 1873-ig a Curia tanácselnöke.

³⁰⁵ Sárvári báró Eötvös József (1798–1883). Nem összekeverendő a mindenki által ismert báró Eötvös Józseffel, hétszemélynökké történő kinevezését megelőzően a Pesti Főtörvényszék bírájaként működött.

³⁰⁶ Az ő nevével különbözőképpen is találkozhatunk: Kis Andor Ráth György könyvében, Kiss Endre Krassó megye főispáni méltóságának hajdani administratoraként jelenik meg a Sürögöny c. napilap 1861. január 23-i számában; míg a Pesti Napló Kiss András Krassó megyei volt főispáni helyettesként hivatkozik rá. Lásd *Az Országbírói Értekezletre meghívott személyek*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. VII. p., *Sürögöny*, 1861. január 23. 1. p., illetve *Pesti Napló*, 1861. január 23. 3. p. Az eredeti, német nyelvű elhatározásban Andreas Kiss szerepel, ezért a Kiss Andor formát választottam. *Wiener Zeitung*, 1861. január 22. 1. p. *Amthlicher Theil*.

³⁰⁷ (szentiványi) Szent-Iványi Vincze (1811–1868) 1829-től Zemplén vármegyei tiszteletbeli főjegyző, 1835-től a helytartótanács munkatársa, tanácsosi minőségben. 1846-tól Széchenyi István gróf elnöke alatt felállított közlekedési bizottság tagja lett. Az 1848–1849. évi szabadságharc idején Windisch-Grätz herceg mellett szolgált. A levéltári anyag szerint hajdani helytartósági tanácsos és cs. k. kamarás.

³⁰⁸ Zsoldos Ignác (1803–1885) 1827-től a pápai járás szolgabírája, 1832-től főszolgabíró, 1834-től vármegyei főjegyző. 1843-ban országgyűlési követnek választották. 1843 végén a Pesti Váltótörvényszék bírása lett, 1848 elején a nádor alelnökké nevezte ki. A Függetlenségi nyilatkozat kihirdetését követően állásáról lemondott, Bécsbe költözött, 1850-ben a Legfőbb Ítéld- és Semmítőszék magyar osztályának udvari tanácsosa lett.

³⁰⁹ A Legfőbb Ítéld- és Semmítőszék udvari tanácsosa. Egyes írásmód szerint Markovich. Lásd *Sürögöny*, 1861. január 23. 1. p.

Nagy István,³¹⁰ Kováts István,³¹¹ Zádor György,³¹² Lukáts Ignác,³¹³ Fábry István,³¹⁴ Ambrus Mihály,³¹⁵ Stojaković György,³¹⁶ Fabinyi Teofil,³¹⁷ Nagy István,³¹⁸ Sárközy Kázmér,³¹⁹ Hubay József,³²⁰ Melczer István,³²¹ Kopácsy József,³²² Sutsits Károly³²³ és Somoskeőy Antal.³²⁴ A tábla klerikus tagjai vonatkozásában az országbíró Lonovics József,³²⁵ Bezerédy Miklós,³²⁶ Németh György³²⁷ és Léway Sándor³²⁸ püspökök kinevezését javasolta.³²⁹

³¹⁰ A Pesti Úrbéri Törvényszék elnöke.

³¹¹ A Budai Úrbéri Főtörvényszék elnöke.

³¹² Zádor (eredeti nevén Stettner) György (1799–1866). A Kisfaludy Társaság egyik alapító tagja volt. A Magyar Tudós Társaság 1831-ben levelező, 1832-ben a Törvénytudományi Osztály rendes tagjává választotta. Mint a pápai jogakadémia tanára írta a *Váltójogtan* című könyvét. 1848-ban a Váltófeltörvényszék ülnöke. A levéltári anyag a Legfőbb Ítéld- és Semmitőszék udvari tanácsosként hivatkozik rá. A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

³¹³ A Legfőbb Ítéld- és Semmitőszék udvari tanácsosa.

³¹⁴ Bártfaujfalusi Fábry István (1810–1882) 1861 elején a Legfőbb Ítéld- és Semmitőszék udvari tanácsosa, később a kir. Curia másodelnöke.

³¹⁵ Bárány Ambrus Mihály (1793–1884). Kinevezését megelőzően a Legfőbb Úrbéri Törvényszék udvari tanácsosa.

³¹⁶ Djordje von Stojaković lovag, a Legfőbb Ítéld- és Semmitőszék udvari tanácsosa.

³¹⁷ *Fabinyi Theophil*ként (1822–1908) is lehet a nevével találkozni, 1850-ben lépett bírói pályára, a Legfőbb Ítéld- és Semmitőszék udvari tanácsosa volt 1861 elején. 1886 és 1889 között igazságügyminiszter.

³¹⁸ Nagy István (1799 körül–1863). 1861 elején a pesti úrbéri törvényszék elnöke.

³¹⁹ Nadasdi Sárközy Kázmér (1801–1879) 1828. szolgabíró, 1832. főszolgabíró, 1836. Fejér vármegye másodalispánja, 1844-ben első alispánja lett. E mellett 1836. és 1839–40-ben országgyűlési követ is volt és Dessewffy Aurél gróf konzervatív pártjához csatlakozott. 1845-ben nevezték ki a Királyi Táblához az úrbéri osztály elnökévé, 1847-ben pedig István nádor alnádorrá nevezte ki. A szabadságharc után birtokán tartózkodott. Küzdött az 1859-ben kiadott protestáns pátenst ellen.

³²⁰ Hubay József (1790–1864) 1861-ben udvari tanácsos, a pesti országos főtörvényszék helyettesített tanácselnöke.

³²¹ Melczer István (1810–1896) A Királyi Tábla egykori ülnöke. 1861-ben hétszemélynökké, majd az utolsó királyi személynökké nevezi ki az uralkodó.

³²² Feltehetőleg a Királyi Tábla egykori ülnöke.

³²³ Sutsits Károly (1805–1874) Bács vármegye főjegyzője. 1832-től az országgyűlésen Bács vármegye követe. A levéltári anyag szerint a pesti országos főtörvényszék tanácsosa.

³²⁴ Somoskeőy Antal (1810–1893) A levéltári anyag a pesti országos főtörvényszék tanácsosaként hivatkozik rá.

³²⁵ Volt csanádi püspök, címzetes érsek.

³²⁶ Címzetes püspök, és veszprémi székesegyházi rector.

³²⁷ Címzetes püspök, esztergomi nagyprépost.

³²⁸ Egri prépost, az uralkodó címzetes püspöki ranggal ruházta fel.

³²⁹ MNL OL O szekció Provizorium- és dualizmus-kori bírósági levéltárak. O 125 Országbírói Hivatal 4–5. p. Gróf Apponyi György Ferenc Józsefnek címzett levelének kézirata.

A bírák kinevezésére a minisztertanácsi ülést követően, 1861. január 20-án került sor.³³⁰ Ugyanezen a napon nevezte ki Ferenc József Ráth Györgyöt, a Magyar Udvari Kancellária fogalmazóját³³¹ az országbíró elnöki titkárává, felruházva őt a valóságos udvari titkári ranggal és címmel.³³²

Az Országbírói Értekezlet összehívásának célja

Az Országbírói Értekezlet bemutatását megelőzően szükségesnek tartom megvizsgálni, hogy mire irányulhatott Ferenc József szándéka, amikor elrendelte a testület összehívását.³³³ Kiindulópontként szolgálhat az 1860. október 20-án kelt, törvénykezés szervezéséről szóló császári kézirat tartalma, amelyben öt érdemi rendelkezést találunk:

- az uralkodó az értekezlet megszervezését és tagjainak kiválasztását az országbíró feladatává tette,
- a résztvevőknek *az igazságszolgáltatás szervezéséről* kellett tanácskozniuk,
- a tanácskozások eredményeként megszületett javaslatokat Ferenc József elé kellett terjeszteni a kancellária útján,
- az 1849-et követően hatályba léptetett törvények és rendeletek hatályban maradtak a birtok biztosságának és a magánjogi viszonyok állandóságának érdekében,
- és végezetül: e tekintetben bármiféle változás csakis a magyar országgyűlés útján volt elképzelhető.

A klasszikusnak tekinthető szakirodalmi álláspontot Ferdinandy Gejza szavai-val mutatom be, akinek megállapítása szerint a magyar alkotmány részbeni visszaállítását követően szükség mutatkozott a jogfolytonosság helyreállítására a magyar magánjog területén.³³⁴ Az országgyűlésnek a közjogi kérdések rendezésére kellett fókuszálnia, így attól *a jogrevízió munkájának nyugodt elvégzését elvárni nem lehetett*. A helyzetet tovább bonyolította, hogy Ferenc József

³³⁰ A legfelsőbb elhatározást a *Wiener Zeitung* közölte, annak magyar nyelvű fordítását a *Pesti Napló*. Amthlicher Theil. *Wiener Zeitung*, 1861. január 22. 1. p.

³³¹ Lásd HU-MNL-OL-D 185 1860/272. Magyar Udvari Kancellária. Elnöki iratok.

³³² *Sürgöny*, 1861. január 23. 1. p.

³³³ A szerző korábbi művei közül lásd KÉPESSY Imre: Kérdések az ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellegét illetően. In PERES Zsuzsanna – BATHÓ Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas*. Budapest, 2021. Ludovika Egyetemi Kiadó, 608–617. p.

³³⁴ KALLÓS Lajos: *A magyar polgári jog alapelvei. Vagy a magyarhoni polgári jogtudomány alapjait képező elvek és szabályok értelmezése és világosítása*. Debrecen, 1865. Telegdi K. Lajos, III. p.

koronázása is bizonytalan volt,³³⁵ annak megtörténteig viszont törvényalkotásra gondolni sem lehetett.³³⁶ Mindezen körülmények rendkívüli megoldást tettek szükségessé: „(...) hogy a bajon segíteni lehessen, az országbíró a magyar jogtudósokat értekezletre hívta össze, s ezen értekezlet, mely az országbíró elnökléte alatt a hétszemélyes tábla biráinak és más jogtudóknak részvétele mellett (...) januárius 23-ától márczius 4-éig működött, egy munkálatot készített, mely helyreállítja a magyar jogot, de azon módosításokkal, amelyeket a megváltozott viszonyok és az osztrák jog uralma alatt keletkezett szerzett jogok fentartása megkívánt.”³³⁷ Hasonlóképp gondolkodott a kérdéstről Grosschmid Béni, aki szerint „Ő Felsege a Hétszemélyes tábla tagjaiból és [...] más jogtudósokból tanácskozmányt hívott egybe, mely ez átmenet egyengetése s illetőleg a régi törvények visszaállításának mikéntje s illetőleg miként eszközlése iránt s illetőleg tárgyában javaslatot dolgozzon ki, szóval azt kimódolja, hogy a jogrend és jogviszonyok megrázkódtatása e visszaállítás alkalmából lehetően elkerülhető legyen.”³³⁸ E nézetet osztja Ökröss Bálint is, szerinte „az országbíró a fejedelem meghagyásáról hívta össze a kérdéses bizottmányt a törvények revisiója s a törvényhozás ideiglenes szervezése iránti ajánlatok megtételére.”³³⁹ Végül Csizmadia Andor idézem, aki szerint az Országbírói Értekezlet feladatait a császár abban jelölte meg: „terjesszen elő javaslatokat a magyar bírói szervezet visszaállítására, illetve újjászervezésére, és jelölje, illetőleg dolgozza ki azokat a jogszabályokat, amelyek alkalmazását helyesnek tartja.”³⁴⁰

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellegét a későbbiekben fogom vizsgálni, de már most utalnom kell arra, hogy a történelmi, jogtudományi és jogtörténeti munkák³⁴¹ többsége szerint Ferenc József az Országbírói Értekezletet törvényjavaslat előkészítésével bízta meg.³⁴² Ezt az álláspontot képviseli Peschka Vilmos, feltehetően Szladits Károly hatására.³⁴³ Szabad György 1967-ben kiadott művében szintén az szerepel, hogy a javaslatot országgyűlési

³³⁵ Ennek jelentőségéhez lásd BEKE-MARTOS Judit: *Állami legitímációs eljárások és az államfői jogkör a dualizmus időszakában*. Doktori értekezés. Budapest, 2010. Eötvös Loránd Tudományegyetem, 43–47. p., uő: *Állami legitímációs eljárások és az államfői jogkör 1867–1918 között*. Budapest, 2012. Kossuth Kiadó, 63–74. p.

³³⁶ MÁTHÉ 2021. 64. p.

³³⁷ FERDINANDY 1902. 110. p.

³³⁸ GROSSCHMID 1905. 861. p.

³³⁹ ÖKRÖSS Bálint: *Általános magyar polgári magánjog az 1848. évi törvényhozás és az országbírói tanácskozmány módosításai nyomán*. Pest, 1863. Heckenast Gusztáv, XIII. p.

³⁴⁰ CSIZMADIA Andor: *A jogi hagyományok, mint a jogi reformok korlátai Magyarországon a XIX. században. Jogtudományi Közlöny*, 1979. 1. sz. 34. p.

³⁴¹ Lásd PESCHKA Vilmos: *Jogforrás és jogalkotás*. Budapest, 1965. Akadémiai Kiadó, 104. p., illetve BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet*. Budapest-Pécs, 2000. Dialóg Campus Kiadó – Nordex Kft., 314. p.

³⁴² Lásd SZLADITS 1938. 88. p.

³⁴³ PESCHKA Vilmos: *Jogforrás és jogalkotás*. Budapest, 1965. Akadémiai Kiadó, 104. p.

tárgyalásra szánták. Hasonlóképp vélekedik a kérdésről Béli Gábor.³⁴⁴ Azaz: a 20. század második felétől kezdve született szakirodalmi munkák visszaigazolják a Szladits Károly (és Grosschmid Béni) által képviselt álláspontot, miszerint az Apponyi György elnökletével működött *értekezletet* eleve azzal a céllal rendelte összehívni az uralkodó, hogy az igazságszolgáltatással összefüggő kérdések általános áttekintésével foglalkozzon, aminek szerves részét képezte a jogviták során alkalmazandó jog kérdése. Ezt támasztják alá Ghyczy Kálmán emlékiratai, amelyek tanúsága szerint ő néhány nappal az Országbírói Értekezlet összehívását megelőzően Deák Ferencsel és Szalay Lászlóval a magyar törvények visszaállításának kérdéséről tanácskozott.³⁴⁵

Az értekezlet összehívásának célját illetően Apponyi György is egyértelműen fogalmazott a törvényhatóságoknak küldött levelében. Eszerint Ferenc József a törvénykezés ideiglenes szervezése kapcsán is nélkülözhetetlen *egyformaság és összhangzás* elérése kapcsán elengedhetetlennek tartotta, „miként ezen fontos feladattal egy központi tanácskozmány bizassék meg, mely [...] a törvénykezés minden ágainak szervezése, nemkülönben az árvák vagyonának mikénti kezelése iránt, ideiglenes javaslatait, legfelsőbb jóváhagyás alá mielőbb felterjeszse.”³⁴⁶

Hasonlóan vélekedett Ráth György, aki az Országbírói Értekezlet teljes anyagát közreadó művének előszavába a következő sorokat írta: „Valóban rövid időszak a kitűzött feladat megoldására, mely szerint a magyar anyagi és alaki jog a kor szellemével, a megváltozott helyzet igényeivel, a lefolyt 12 évi időköz alatt támadt új jog- és birtokviszonyokkal öszhangzásba hozandó, – az időközben egyoldalulag életbeléptetett rendeletek nagy tömege pedig, a magánjog ótalma alatt álló érdekek sérelme s a jogfolytonosság fennakadása nélkül, hatályon kívül helyezendő volt.”³⁴⁷ Suhayda János az 1861 őszen írott művében szintén arról értekezett, hogy „az 1860. évi october hó 20-án kelt, és honunk törvényes intézményeinek helyreállítását tárgyazó legf. kibocsátványok [...] egyike törvénykezésünknek ideiglenes szervezését elrendelé, ezzel az

³⁴⁴ BÉLI 2000. 314. p.

³⁴⁵ Ghyczy Kálmán *Emlékiratainak gépelt változata*. Készítette NAGY Miklós. Magyar Tudományos Akadémia kézirattára. MTA Kézirattára. Ms 4856/79. 156. p.

³⁴⁶ MÜLLER 1861. 10. p.

³⁴⁷ Ráth György *előszava*. In OBÉ jkv. 1861. I. kötet. III-IV. p. Ráth György e sorokat minden bizonnyal 1861 október havában vetette papírra, és bár teljes mértékig a valósághoz híuen írja le az eseményeket, álláspontom szerint inkább az derül ki e sorokból, hogy ő miben látta az értekezlet munkájának lényegét. A megfogalmazás egyértelműen egy kitűzött feladat megoldásának szükségességére utal – ebből azoban még nem következik feltétlenül, hogy Ferenc József 1860 októberében az alkalmazandó joganyag felülvizsgálatára utasította volna őket. Hasonló gondolatok jelennek meg Szladits Károly 100 év magánjoga című tanulmányában. SZLADITS Károly: A magyar magánjog jellegváltozásai az utolsó száz év alatt (1840–1940). In ECKHART Ferenc és DEGRÉ Alajos (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Viski Illés József ny. r. egyetemi tanár tanári működésének negyvenedik évfordulójára*. Budapest, 1942. Stephaneum, 489. p.

országbíró elnöklete alatt egy választmány bízott meg, hogy az anyagi és az alaki törvények iránt ideiglenes tervezetet ajánljon.³⁴⁸ Széher Mihály is ebben látta az Országbírói Értekezlet összehívásának³⁴⁹ indokát: „Ha a magyar törvények visszaállítása nehézségeket nem idézne elő, ezen conferentiára szüksége sem lett volna, és Ő Felsege egyszerűen csak azt mondhatta volna, Magyarországból visszaveszem a német törvényeket, ezennel életbelépnek tehát régi honi törvényeitek. – De ez másképp áll s azért hívta össze ezen nm. tanácskozmányt, mert látta, hogy vannak lehetetlenségek, mikben úgy lehet csak átgázolni, ha valami expediens leend föltalálva.”³⁵⁰

Szladits nyomdokain haladva tehát az uralkodói kéziratban *a magyar igazságszolgáltatás szervezésére* (az eredeti német változatban: *Organisierung der ungarischen Justizpflege*)³⁵¹ vonatkozó utalást kiterjesztően kell értelmeznünk. Következésképpen, Ferenc József kikötése, miszerint az 1849 után hatályba léptetett jogszabályok az országgyűlés döntéséig változatlanul hatályban maradnak, szoros összefüggésben állt az Országbírói Értekezlet összehívásával, hiszen a testület feladata éppen a törvényhozó testület asztalára kerülő javaslat kidolgozásában rejlett. És ugyan az országgyűlésre vonatkozó közvetlen utalást hiába keressük a kézirat szövegében, mégis felhozhatunk két érvet, amelyek alátámaszthatják ezen interpretációt.

Az első magában az októberi diploma kiadásában rejlik, hiszen Ferenc József az Osztrák Császárság föderatív átalakításával párhuzamosan³⁵² a magyar alkotmányos intézmények helyreállításáról is döntött. Márpedig, ha az uralkodó az 1847. évi állapotokhoz kívánt visszatérni, akkor tekintettel kellett lennie az 1790/1791. évi X. és XII. törvénycikk rendelkezéseire. Ezek értelmében Magyarország államfője az országot nem kormányozhatta pátensek útján, e jogforrás csakis az országgyűlés és a király közös akaratából elfogadott törvények végrehajtására szolgálhatott. A magyar igazságszolgáltatás rendezésével összefüggő kérdések sokaságára figyelemmel kétségkívül állíthatjuk, hogy ezek mindegyikét az *alkotmányos formák* tiszteletben tartásával lehetetlennek bizonyult volna „rendeleti” szinten szabályozni. Az országgyűlésre történő explicit utalás hiánya amiatt sem zárhatta ki a törvényjavaslat kidolgozására irányuló szándékot, mert a magyar közjog³⁵³ értelmében az uralkodót megillette a

³⁴⁸ SUHAYDA 1865. 3. p.

³⁴⁹ Lásd BALOGH Judit: A neoabszolútizmus időszakának bíróságszervezési törekvései. *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio juridica et politica*. 1997. 14. sz. 58. p.

³⁵⁰ *Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 287–288. p.

³⁵¹ Allerhöchstes Handschreiben vom 20. Oktober 1860 (Organisation der ungarischen Justiz). Az eredeti német szöveget közli BERNATZIK 1911. 233. p.

³⁵² BRAUNEDER 1994. 173. p.

³⁵³ Lásd STIPTA István: *A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó, 14–18. p.

törvénykezdeményezés joga. Ferenc Józsefnek tehát jogában állt felkérni az értekezlet résztvevőit egy majdani törvényjavaslat elkészítésére, amelyet előbb a Magyar Udvari Kancellária részére küldtek volna meg véleménynyilvánítás céljából, és a kancellária támogatása esetén maga az uralkodó terjesztette volna be a munkálatot az országgyűlés elé. Ferenc Józsefnek természetesen bárminemű törvény szentesítésére csak törvényes megkoronázását követően lett volna lehetősége,³⁵⁴ de az uralkodó ebbéli szándékát e körülmény figyelembevételével sem zárhatjuk ki.

Az eddigiekben felsorakoztatott források, illetve szakirodalmi álláspontok alapján akár le is zárhatnánk a kérdés tárgyalását, de bizonyos események, illetve egyes korabeli források teret adnak egy alternatív értelmezésnek: miszerint Ferenc József sosem szánta az Országbírói Értekezlet napirendjére a jogszabályok felülvizsgálatát.

Mindenekelőtt gróf Cziráky János felmentésére kell utalni, amelynek oka egyértelműen a magyar törvények visszaállítása iránti szilárd elköteleződésében rejlett. Feltehetjük a kérdést: mi szükség lett volna az országbíró távozására, ha legfőbb feladata épp azon Országbírói Értekezlet megszervezése volt, amelynek tagjai az uralkodó megbízása alapján a magyarországi bíróságokon alkalmazandó jogszabályok kérdéséről fognak tanácskozni. Ugyancsak ezen irányba billentik a mérleg nyelvét az 1860. október 27-én kibocsátott főispáni utasítások 12. pontjában foglalt rendelkezések,³⁵⁵ amelyek értelmében „[a] büntető, polgári és úrbéri törvényszékek szervezete jelen állapotban marad [...] míg az oct. 20-ki legmagasabb diploma értelmében az országbírói választmány a magyar törvénykezés szervezetére vonatkozó kérdésekre, javaslatait fölterjesztendi.”³⁵⁶ Az Országbírói Értekezlet feladata e dokumentum tanúsága szerint egyedül a magyar törvénykezési szervezet átalakítására irányuló javaslatok elkészítésében állt. A 13. pont is ugyanezen értelmezést erősíti: „[a]z új szolgabírák, a működési körükbe tartozó pörökben s minden törvénykezési ügyben hivaltársaik, s az eskütekkel együtt, az általános polgári s büntető törvénykönyv szerint fognak eljárni.”³⁵⁷

Ferenc József 1861. január 16-án kelt leiratában³⁵⁸ is azt olvashatjuk, hogy „[a] jövő országgyűlési megállapodásig, s illetőleg az országbírónk által teendő ideiglenes javaslatok fölötti intézkedésünkig, minden határozatokat érvényteleneknek nyilvánítunk, melyek a múlt évi Mindszent hó 20-dikán kelt

³⁵⁴ Lásd BEKE-MARTOS 2010. 43–46. p.

³⁵⁵ HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok. Főispáni utasítók. 130. p.

³⁵⁶ Lásd KECSKEMÉTHY 1862. 38–39. p.

³⁵⁷ KECSKEMÉTHY 1862. 39. p.

³⁵⁸ HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok. Ferenc József 1861. január 16-án kelt leirata. 153–157. p.

elhatározásaink által ideiglenesen hatályban tartott törvénykezési intézkedések megszüntetésére, vagy tevékenységük megszüntetésére irányozvák, utasítván egyszermind az országban létező törvényszékeket, miként a még hatályban álló törvényeket és szabályokat az említett időszakig pontosan és lelkiismeretesen alkalmazzák, miután ezek az országnak és egyeseknek érdekében véglegesen csak rendes törvényhozási tárgyalás útján, nem pedig egyoldalú helyhatósági határozatok által változtathatnak meg anélkül, hogy a jogi viszonyok föloldhatatlan bonyodalmakba sodortassanak.³⁵⁹ A leiratban ugyan maga az uralkodó is utalt az 1849 után bevezetett jogszabályok hatályban tartásának átmeneti voltára, de az országbíró által megfogalmazott javaslatok vonatkozásában nem az országgyűlést, hanem saját magát jelölte meg azon fórumként, amely azokról döntené fog.

Ugyanez jelenik meg a hazai szakirodalomban kevésbé hivatkozott, szintén az októberi diplomával együtt kiadott kéziratban, amelyben az uralkodó Rechberg miniszterelnököt arról tájékoztatta, hogy „[a] magyar igazságügynek képviselője miniszteri tanácsomban az országbíró által teendő javaslatok alapján magyar udvari kancellárom által fog eszközöltetni.”³⁶⁰ E dokumentum alapján Ferenc József a magyar törvénykezéssel kapcsolatos kérdéseket a minisztertanács keretén belül kívánta megvitatni.

Dessewffy Emil az 1861. január 7-én kelt levelében Apponyi György számára egy szűk tagú bizottság felállítását javasolta, körülbelül tizenkét fővel (köztük Ghyczy Kálmánnal és Deák Ferencsel).³⁶¹ A levél azon része, amelyben Dessewffy a törvénykezés rendezésének sürgősségét nyomatékosítja,³⁶² és az utalás, miszerint nyolc nap alatt végezhetnek a munkálatokkal, szintén arról tanúskodik, hogy az Országbírói Értekezletet eredendően egy szűkebb feladat elvégzésére szánták.

A bécsi minisztertanács 1861. március végén tartott üléseiről készült jegyzőkönyvek (ekkor kerültek a kormány napirendjére az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok) tanúsága szerint Ferenc József első kérdése arra vonatkozott, hogy ő gondoskodjon-e a munkálat kihirdetéséről, vagy erre feljogosítsa-e az országbíró – miközben ekkor még az Ideiglenes Törvénykezési Szabályoknak

³⁵⁹ HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok. Ferenc József 1861. január 16-án kelt leirata. 153. p. Lásd Pest város fölirata a január 16-dikán kelt kir. leiratra. In KÖNYI 1903. 542. p.

³⁶⁰ *Pesti Napló*, 1860. október 23. 1–2. p.

³⁶¹ Dessewffy Emil levele szerint kívül még Lipovniczky Miklós, Zsivora György, Stockinger Mór, Nyevezkey József és Samarjay Károly meghívását javasolta. Lásd Dessewffy levele Szécsenhez. Pest, 1861. jan. 7. HU-MNL-OL-P-90 5/d. 57-58. p.; DEÁK 2017. 558. p.

³⁶² Dessewffy szerint akkor „győzött volna”, azaz érte volna el célját a bizottság, ha működésének eredményeként sikerült volna a vármegyékben a kedélyeket lenyugtani. E tekintetben elsőrendű feladatnak látta a Curia és a felsőbbíróságok bírúinak kinevezését, amire egyedül a császár volt jogosult. Lásd Dessewffy levele Szécsenhez. Pest, 1861. jan. 7. HU-MNL-OL-P-90 5/d. 58–59. p.

a magyar országgyűlés elé utalásáról egy szó sem esett. A vita során pedig az is kiderült, hogy nemcsak az osztrák, de még a magyar miniszterek álláspontja szerint sem volt összhangban az Országbírói Értekezlet munkálata a testület összehívását elrendelő császári kéziratban foglalt rendelkezésekkel. Lasser igazságügy-miniszterhez hasonlóan Szőgyény-Marich László is elismerte az elkészült javaslat eltérő jellegét „az október 20-i állásponttól”. Magyarország alkancellárja a munkálat elfogadását amiatt látta lehetségesnek, mert az októberi diploma az 1849 után bevezetett törvények hatályban tartásáról nem rendelkezett – azaz, az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok csak a legfelső császári kéziratokkal álltak ellentétben, amelyeket a kormányzatnak lehetősége volt visszavonni.³⁶³ Grosschmid Béni szerint az Országbírói Értekezlet munkálatát illetően „eredetileg az volt az intenczió, hogy azt esetleg királyi rendelet alakjában fogják életbeléptetni, mint a helyzet kényszere és szűksége által motivált, sőt elkerülhetetlenné lett intézkedést.”³⁶⁴ E feltevést a kézirat szövege egyáltalán nem zárja ki, hisz abban épp az szerepelt, hogy a javaslatokat haladéktalanul terjesszék az uralkodó elé. Ferenc József viszont aligha várt azonnali választ egy annyira komplex kérdésben, mint amelyet a magyar törvények visszaállítása jelentett. Viszont, amennyiben Ferenc József saját hatáskörben kívánt a törvénykezés kérdésében dönteni, akkor az elébe kerülő javaslat sem az 1791. évi XII. tc., sem az októberi diploma rendelkezései alapján nem irányulhatott a magyar törvények módosítására.³⁶⁵

Mindezen körülmények egyértelműen abba az irányba mutatnak, hogy 1860. október 20-án Ferenc József eredendően csak a bírósági szervezettel összefüggő kérdések megtárgyalásával bízta meg a testületet, és a magánjogi, illetve a büntetőjogi jogszabályok kérdését csak annyiban érinthették (volna), amennyiben azt a törvénykezési szervezet módosulása feltétlenül megkívánta.

Ez ügyben perdöntő lehet, hogy az Országbírói Értekezlet ténylegesen csak 1861. januárjában kezdte meg tanácskozásait. A vitáknak – főként a vármegyei

³⁶³ „*wenngleich dieselben vom Standpunkte des 20. Oktober abweichen*”. Lásd BRETTNER-MESSLER, Horst (red.): *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867* V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. Wien, 1977. Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 203. p. (A továbbiakban ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1.)

³⁶⁴ Hogy pontosan mire alapozza Grosschmid ezen állítását, az nem derül ki, viszont azon kijelentését, miszerint a munkálat végül azért került az országgyűlés elé, mert – annak összehívását követően – az országbíró helyesebbnek találta az elhatározást a törvényhozó testület kezébe letenni, sem a bécsi minisztertanács 1861. március 21-én tartott minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve, sem Szőgyény-Marich László visszaemlékezései nem támasztják alá. Apponyi az 1861. július 22-én, a Kúria teljes vegyes ülésén elmondott beszédének Ferenc Józsefnek tulajdonította azt a gondolatot, hogy a magyar országgyűlés tárgyalja az Országbírói Értekezlet javaslatát. Amint a későbbiekben látni fogjuk, Apponyi majdnem lemondott hivataláról, amikor az uralkodó saját hatáskörben nem volt hajlandó a munkálatot jóváhagyni. Lásd GROSSCHMID 1905. 861. p.

³⁶⁵ Lásd SZŐGYÉNY 1918. 88. p.

mozgalmakra tekintettel – ekkor már szükségszerűen más dimenzióban kellett mozogniuk. Mivel a vármegyék jelentős része nemcsak az alkotmányos bíróságok, hanem a magyar törvények visszaállítását is zászlajára tűzte, az értekezlet aligha biztosíthatta volna az igazságszolgáltatás egységességét, ha deklarálta volna ugyan a visszatérést az 1848 előtti bírósági szervezethez, miközben egy szót sem szól arról, hogy a bírák mely jogszabályok alapján ítéljenek. Az Országbírói Értekezlet megnyitásakor gróf Apponyi György leszögezte: tökéletes szabadsággal tanácskozhatnak a meghívottak az igazságszolgáltatással összefüggő kérdésekben, ámde azon feltétel alatt, hogy a birtok biztonsága és a magánjogi viszonyok folytonossága ne veszélyeztessék. Az országbíró mindezt Ferenc József azon nyilatkozataira utalva állította, amelyeket az uralkodó személyesen hozzá intézett.³⁶⁶ Mivel Apponyi az értekezlet megnyitását megelőző napokban Bécsben tartózkodott, az uralkodóval történő személyes találkozásra lehetősége nyílhatott. Írásos nyoma annak maradt, hogy az 1861. január 20-án tartott minisztertanácsi ülésen a magyar törvények visszaállításának ügye nem került szóba, ott csakis a Hétszemélyes Tábla újjászervezésével kapcsolatos kérdéseket vitatták meg. Hasonlóképp a bírósági szervezetre vonatkoztak azon kérdések, amelyeket az uralkodó az Országbírói Értekezlet tagjaihoz intézett.³⁶⁷

Az uralkodó és az országbíró céljait illetően fennálló különbséget leginkább azzal tudom magyarázni, hogy míg 1860 októberében a birtok, a hitelbiztonság és a magánviszonyok védelme minden bizonnyal egyet jelentett Ferenc József számára az osztrák törvények hatályban tartásával, addig Apponyi 1861 januárjában már azt konstatálhatta, hogy Magyarországon e két tényező lényegében teljesen ellentétbe került egymással. Az előző fejezetben bemutatott vármegyei ellenállásból kiindulva a hazai törvényhatóságok az Országbírói Értekezlet által megalkotott szabályokat jó eséllyel elutasították volna, ha azok az oktrojált jogszabályokat hatályban tartották volna. Mindez olyan szinten ásta volna alá a Hétszemélyes Tábla tekintélyét, hogy a legfelső bírói fórum képtelenné válhatott volna legfontosabb feladatának, az igazságszolgáltatás egységességének biztosítására. E körülmények ébresztették rá az országbíró arra, hogy a közel biztosnak ígérkező ítélkezési anarchiát két módon kerülheti el. Az első

³⁶⁶ Kassay Adolf is megjegyezte az értekezlet megnyitásakor, hogy akkor „*hivatalosan tudatott; mikép az értekezlet hatásköre, ő felsége engedélye folytán nem leend mint az octob. 20-ki diplomák rendelék, pusztán a szervezésre szorítva; hanem kiterjedhet az összes jogrendszer alakítására, tehát az anyagi, alaki polgári, s bűnjog módosításaira is.*” Lásd KASSAY ADOLF: *Magyar polgári törvények és törvénykezési eljárás az országbírói értekezlet szabályai szerint.* Pozsony, 1862. Sieber Henrik, 1. p.

³⁶⁷ Az első a főtörvényszékek megszüntetésére vonatkozott, ami Ferenc József szerint a bűnvádi eljárásban okozott volna problémát. A másik pedig azzal állt összefüggésben, hogy a közelgő országgyűlésre tekintettel célszerű-e tárgyalni a Királyi Tábla visszaállításának kérdéséről. Lásd *Az Országbírói Értekezlet első ülése.* OBE jkv. 1861. I. kötet. 6. p.

lehetőség: a folyamat élére áll, és az Országbírói Értekezlet munkálata által igyekszik *kontrollált mederben* tartani a magyar törvények visszaállításának folyamatát, megakadályozva minden arra irányuló kísérletet, amely az igazság kiszolgáltatását veszélyeztetné (gondolva például a moratórium ismételt bevezetésére). A második „lehetőség” pedig abban állt, hogy a császári kézirat betűjéhez ragaszkodva minden bizonnyal lehetőséget kínál a bécsi kormánzatnak az ismételt beavatkozásra – a valószínűsíthető ítélkezési anarchiából kiindulva.³⁶⁸

*

Összegezve: 1861 januárjában az országbíró biztosan azzal a céllal hívta össze az értekezletet, hogy annak résztvevői a magyar törvények visszaállításáról tárgyaljanak. A kérdés számomra úgy hangzik: következtethetünk-e ebből arra, hogy az uralkodót is ugyanezen cél vezérelte három hónappal azelőtt, amikor az értekezlet összehívásáról döntött? Miután a Habsburg uralkodók közül Ferenc József kísérlete bizonyult a legsikeresebbnek a birodalmán belüli jogegység megteremtésére, egyáltalán nem tartom valószínűnek, hogy éppen ő initiált volna bármilyen, ezzel ellentétes folyamatot.³⁶⁹ Erről tanúskodik a kéziratok szövege, amelyekből az általa kihirdetett jogszabályok fenntartásának igénye rajzolódik ki.

Azaz: az Országbírói Értekezlet összehívásának célját vizsgálva el kell különíteni, hogy mire irányulhatott az uralkodó szándéka 1860. október 20-án, és mire irányulhatott az országbíróé 1861 januárjában. Álláspontom szerint Ferenc József a bírósági szervezettel kapcsolatos kérdések megvitatását és csak az ezzel szorosan összefüggő jogszabályi módosítások előterjesztését várta el; míg Apponyi György – a magyar igazságszolgáltatás megóvása érdekében – kiterjesztette az értekezlet tárgykörét valamennyi, a törvénykezéssel összefüggő kérdés megvitatására. Az országbíró döntésének eredményeként megszületett javaslatok megítélése igencsak változó,³⁷⁰ de azok jelentősége elvitathatatlan.

Paradox módon még talán Ferenc József is elősegítette az Országbírói Értekezletnek mérföldkövé válását a magyar jogtörténetben azáltal, hogy

³⁶⁸ Abból, hogy Deák Ferenc napokkal 1861. január 23-át megelőzően a magyar törvények kérdésről egyeztetett Ghyczy Kálmánnal, szintén arra következtethetünk, hogy Apponyi következetesen járt el.

³⁶⁹ A későbbi fejezetek egyikében lesz szó a Kolozsvár városában összehívott törvénykezési értekezletről, amelynek az ITSZ erdélyi hatálybaléptetésére irányuló javaslatait az uralkodó nem hagyta jóvá. Lásd Nemhivatalos rész. *Sürgöny*, 1861. december 15. 1. p.

³⁷⁰ VÉKÁS Lajos: *The Codification of Private Law in Hungary in Historical Perspective. Annales Universitatis Scientiarum de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica*. Budapest, 2010. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar, 55. p., SZENDE Pál. *Nemzeti jog és demokratikus fejlődés I. Az Országbírói Értekezlet*. Budapest, 1911. Deutsch Zsigmond, 28. p.

1860–1861 fordulóján nem lépett fel *túl erélyesen* a vármegyékkel szemben.³⁷¹ Természetesen ebben még nagyobb szerephez jutottak az októberi diploma atyjaiként emlegethető konzervatív politikusok, akiknek köszönhetően az átmeneti időszak elhúzódott. A késlekedés pedig ahhoz vezetett, hogy a rendszer immanens részét képező anomáliák még hangsúlyosabban jelentkeztek, ami már a mérsékeltebb vármegyéket is komoly dilemma elé állította. A „hevesebb vérmérsékletű” megyék számára pedig tálcán kínálta az 1848. évi állapotokhoz való ragaszkodás gondolatának kiterjesztését az igazságszolgáltatás területére.³⁷² Miután a szellem kiszabadult a palackból, és a magyar törvények visszaállítása országos követeléssé vált,³⁷³ már nem volt visszaút: e körülmények egyértelműen kijelölték az Apponyi György elnöklete alatt működő testület feladatát – lényegesen nagyobb súllyal, mint az uralkodói akarat.

Az értekezlet résztvevői

Az Országbírói Értekezlet megnyitására 1861. január 23-án, a Hétszemélyes Tábla korabeli üléstermében került sor³⁷⁴ – egy nappal azt követően, hogy az országbíró Bécsből Pestre érkezett.³⁷⁵ Az 1861. január 23–24-én zajlott tanácskozások áttekintését megelőzően röviden kitérek az Országbírói Értekezlet résztvevőire, akiknek névsorát Ráth György örökítette meg az utókor számára. A jegyzőkönyv szerint gróf Apponyi György hatvan személyt³⁷⁶ kért fel az értekezlet munkájában való részvételre.³⁷⁷ Ha ehhez hozzáadjuk az elnöklő országbíró és az értekezlet titkáraként közreműködő Ráth György személyét, akkor összesen hatvankét személyről beszélhetünk – valójában e kérdés megítélése némiképp árnyaltabb.

³⁷¹ DEÁK 2015. 96–106. p.

³⁷² STIPTA 1985. 265. p.

³⁷³ A magyar polgári jogi normák visszaállításának lehetőségét vizsgálta Füredi Lajos is az Országbírói Értekezlet üléséhez idején közreadott művében, aminek azonban az Apponyi György által vezetett testület működésére nem volt hatása. FÜREDY Lajos: *Nézetek a magyar polgári törvénynek jelen viszonyok szerinti módosíthatásáról*. Pest, 1861. Osterlamm Károly.

³⁷⁴ BÓDINÉ BELIZNAI Kinga kutatása alapján lásd *Pesti Napló*, 1863. március 17. 3. p. Az épülethez lásd MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: A Kúria helyszínei és épületei háromszáz év tükrében. In BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *300 éves a Kúria*. Budapest, 2023. Kúria, 188–200. p.

³⁷⁵ Különfélék. *Pesti Napló*, 1861. január 23. 3. p.

³⁷⁶ Ugyanezt közli MÁRKUS Dezső: „Gróf Apponyi György országbíró pedig 1861 január 23. napján értekezletre hívott egybe hatvan férfit”. MÁRKUS Dezső: Az Országbírói Értekezlet emlékünnepe. *Jogtudományi Közöny*, 1911. 4. sz. 35. p. Ugyanezt közli az általa szerkesztett Magyar Jogi Lexikon 5. kötete. MÁRKUS 1904. 717. p.

³⁷⁷ Lásd *Az Országbírói Értekezleten résztvettek névsora*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. VII–VIII. p.

A bizonytalanság oka, hogy a január 25-én felállított alválasztmányok munkájában részt vett négy olyan személy is, akik nem szerepelnek a Ráth György által összeállított listában: Boldizsár Ferenc, Schalatz Antal, Szlávy József és Breuer József – feltehetően azért, mert ők csak ezt követően kapcsolódtak be a munkálatokba.

A rendelkezésre álló adatok alapján nem mindegyik meghívott vett részt a tanácskozásokon a kezdetektől egészen azok befejezéséig.³⁷⁸ Ghyczy Kálmán emlékiratai tanúsítják, hogy január 24-én vett részt utoljára az értekezlet munkájában,³⁷⁹ míg az országbíró a büntetőjoggal kapcsolatos kérdések tárgyalását éppen azért halasztotta február 16-ra, mert az azt megelőző ülésen Deák nem tudott rész venni.³⁸⁰ Arra sem találunk bizonyítékot, hogy Deák február 25-ét követően részt vett volna az üléseken.³⁸¹ A jegyzőkönyvek tartalma szerint a kereskedői testületek képviselői csak a kereskedelmi jogi tárgyú üléseken vettek részt. A tényleges résztvevők létszámát egyedül az 1861. január 22-én tartott tanácskozás kapcsán tudjuk biztosan meghatározni, miután az ülésnap végén tartott szavazás eredménye szerint összesen negyvenhárman voltak jelen.

Jelenléti jegyzék hiányában azért is ütközünk nehézségekbe, mert a Ráth György által közölt hatvan személy közül tizenhárom³⁸² egyetlen alkalommal sem szólalt fel a tanácskozások teljes ideje alatt, és még három meghívotról tudunk,³⁸³ akik mindössze két alkalommal. Az előbb említett négy, feltehetően utólag bekapcsolódott személy egy alkalommal sem szólalt fel, a plenáris tárgyalásokon való részvételük nem bizonyítható.

Ennek következtében megállapítható, hogy az Országbírói Értekezlet munkájában Apponyi György és Ráth György mellett hatvannégy személy vett részt, de a tanácskozásokon rendszeresen jelenlévők száma ennél alacsonyabb volt.

³⁷⁸ Ezt támasztja alá gróf Apponyi György búcsúbeszéde is, aki március 4-én, a tárgyalások berekesztése alkalmával háláját nyilvánította ki azoknak is, kik innen már eltávoztak. Lásd *Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése*. Lásd OBÉ jkv. 1861. II. 1861. 456. p.

³⁷⁹ „*Én jelezvén az országbírói értekezlet kezdetén álláspontomat, annak elvetése után abban többé részt nem vettem, sőt Pestről is azonnal haza távoztam azért, mert az értekezletet magát s így az abbani további részvételemet is alkotmányos szempontból törvénytelennek tartottam.*” Lásd Ghyczy Kálmán emlékiratai. Ghyczy Kálmán emlékiratainak gépelte változata. Készítette NACy Miklós. MTA Kézirattára. Ms 4856/79. 156–158. p.

³⁸⁰ *Az Országbírói Értekezlet ötödik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 51. p.

³⁸¹ Addig változó intenzitással, de lényegében mindig hozzászólt az asztalon fekvő tárgyakhoz, viszont az 1843. évi büntető javaslatok ideiglenes hatálybaléptetésére irányuló indítvány elvetését követően ennek nem találjuk nyomát.

³⁸² Balázs Antal, Kiss Andor, Kováts István, Lang Ignác, Lukáts Ignác, Markovits József, Mihályfy Albert, Samarjay Károly, Soltész Albert, Szabó József, Szutsits Károly, Vecsey Sándor, Zsigmondy Vilmos.

³⁸³ Ambrus Mihály, Illésy János, Török Bálint.

A meghívottak jelentős része a három nappal korábban hétszemélynökké kinevezettek köréből került ki.³⁸⁴ Az értekezlet munkájában megkerülhetetlen szerep jutott Deák Ferencnek, illetve kezdetben – *ellenpólusaként* – Ghyczy Kálmánnak.³⁸⁵ Az ügyvédi karból jelen volt Balázsy Antal,³⁸⁶ Deák József,³⁸⁷ Horvát Boldizsár,³⁸⁸ Holovich Boldizsár,³⁸⁹ Ledniczky Mihály,³⁹⁰ Ráth Károly,³⁹¹ Rudnyánszky Béla³⁹², Rudnyánszky Ferenc,³⁹³ Samarjay Károly,³⁹⁴ Soltész Albert,³⁹⁵ Széher Mihály³⁹⁶ és Tóth Lőrinc.³⁹⁷

Az egyetemi szférát Wenczel Gusztáv³⁹⁸ és Szabó József³⁹⁹ képviselték, akik főként a bányajoggal kapcsolatos javaslat kidolgozásában vállaltak fontos szerepet.

A kereskedelmi testületek képviselőjében jelen volt Kochmeister Frigyes,⁴⁰⁰ Fuchs Rudolf,⁴⁰¹ Farkas Ferenc⁴⁰² és Vecsey Sándor,⁴⁰³ de csak a tanácskozások kereskedelmi joggal kapcsolatos részein. Végezetül utalni kell gróf Barkóczy

³⁸⁴ Nem találjuk a résztvevők között Lonovics József érseket, Bezerédj Miklóst, Németh Györgyt, illetve világi tagok közül Torkos Mihályt, Jeszenszky Jánost és Georg von Stojaković-ot.

³⁸⁵ Az 1861. évi országgyűlés képviselőházának elnöke, magyar konzervatív politikus, ügyvéd, pénzügyminiszter.

³⁸⁶ Egyes források szerint Balássy Antal. Ügyvéd, 1861. évi országgyűlés tagja, Buda város képviselője a II. kerületben.

³⁸⁷ Zalatárnoki Deák József ügyvéd, jogtudós, királyi táblai tanácselnök, Deák Ferenc unokatestvére.

³⁸⁸ Ekkor ügyvéd, később országbírói ítélmester, igazságügy-miniszter, az MTA tagja (I. 1861. t. 1868).

³⁸⁹ Ügyvéd, később nyug. tanácsos.

³⁹⁰ Ügyvéd, Pest város bizottságának tagja 1848-ban és 1861-ben.

³⁹¹ Ügyvéd, jogász, az 1873-ban egyesített Budapest első főpolgármestere.

³⁹² Rudnyánszky Béla (dezséri és zomorfalvi), ügyvéd, nyugalmazott királyi ítéltáblai bírósági elnök.

³⁹³ Rudnyánszky Ferenc (1827–1888) pesti ügyvéd.

³⁹⁴ Samarjay Károly (1821–1894) jogi doktor, ügyvéd, királyi tanácsos, kamari elnök.

³⁹⁵ Váltóügyvéd 1861-ben.

³⁹⁶ Széher Mihály (1817–1889) ügyvéd, királyi tanácsos. Pest, Buda és Óbuda egyesítésének legnagyobb szorgalmazója. 1870–1873-ig a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke, 1873–1884 között a fővárosi törvényhatóság tagja.

³⁹⁷ Tóth Lőrinc (1814–1903) ügyvéd, kúriai tanácselnök, a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság és a Petőfi Társaság tagja.

³⁹⁸ Jogtudós, egyetemi tanár, történétíró, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, a főrendiház tagja.

³⁹⁹ Szabó József (szentmiklósi) bölcséleti doktor, kir. tanácsos, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia igazgató-tanácsának tagja, Sz. Ferencz József érseki főpénztárnok.

⁴⁰⁰ Báró Kochmeister Frigyes (1816–1907), az 1864-ben megalakított Pesti Áru- és Értéktőzsde első elnöke.

⁴⁰¹ Fuchs Rudolf (1809–1892) kereskedő, újságíró. Alapítója és igazgatója az első magyar biztosító társaságnak.

⁴⁰² Farkas Ferenc Mihály (1809–1864) kereskedő, mecénás, a Debreceni Zenede alapítója.

⁴⁰³ A pesti polgári kereskedelmi testület alelnöke.

János,⁴⁰⁴ gróf Dessewffy Emil,⁴⁰⁵ Graenzenstein Gusztáv,⁴⁰⁶ Huszár Ferencz⁴⁰⁷ és Jendrassek Miksa⁴⁰⁸ nevére, a meghívottak listája velük zárult.

A résztvevők társadalmi összetételét⁴⁰⁹ vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az Országbírói Értekezlet leképezte a korabeli politikai elit megoszlását. Elsőprő többségben voltak a nemesek, míg a polgárságot mindössze hárman „képviseltek” (Horvát Boldizsár, Fuchs Rudolf, Farkas Ferenc). Az 1861-ben hétszemélynökké kinevezett személyek egy része bárói rangot viselt, jelentős részük az 1850-es években is betöltötte a bírói hivatást, és kétségkívül a konzervatív elemet erősítették. Utóbbi megállapítás igaznak mondható Dessewffy Emil részvételére, aki nem játszott kiemelkedő szerepet a tanácskozások folyamán, de nagyon fontosnak tartotta az igazságszolgáltatás mielőbbi szabályozását.⁴¹⁰ Ehhez képest Deák Ferenc, vagy épp Melczer István az 1850-es években visszavonultak a hivatalviseléstől, és kiemelten fontosnak tartották az 1848. évi vívmányok megőrzését.

Az ellenpólust Szentiványi Vince jelenti, aki 1849. április 14-ét követően lemondott hivataláról a dinasztia iránti hűsége miatt, és a bécsi Legfőbb Ítéltől- és Semmitőszék bírójává nevezték ki. Az öröklési jog körüli viták során láthatjuk majd, hogy míg a hétszemélynökök közül többen az ABGB ideiglenes hatályban tartása mellett érveltek, addig a Horvát Boldizsár nevéhez köthető különvéleményt inkább az ügyvédi kar tagjai támogatták. Az értekezlet egyes tagjai olykor kifejezetten retrográd módon gondolkodtak – utalva pont az előbb említett Szentiványi Vinczére, aki a büntetőjog területén kívánta a nemesek és nem nemesek közötti különbségtételt visszacsempészni a szabályozásba.

A résztvevőket illetően az értekezletről két nap után távozott Ghyczy Kálmán fogalmazott meg eléggé sarkos véleményt: „[a] meghívottak legnagyobb részben az absolut kormány által megállapított rendeletekbe és bírósági eljárásokba beleszokott, sőt beleszeretett bírákból és ügyvédekből áll[nak], kik nagy részének a valódi alkotmányosságról, a régi magyar törvényről, az osztrákon

⁴⁰⁴ Valóságos belső titkos tanácsos, országzászlós.

⁴⁰⁵ Konzervatív politikus, közgazda, az MTA tagja (I. 1843, ig. 1853, t. 1858) és elnöke. 1849 után az 1847-es önállóságot propagáló ókonzervatívok egyike, az októberi diploma egyik „atyja”. Lásd DEÁK 2017. 558–559. p.

⁴⁰⁶ Nyugalmazott királyi kincstári tanácsos, később m. kir. pénzügyministeriumi osztályfőnök és államtitkár-helyettes.

⁴⁰⁷ 1863-tól királyi táblai előadó.

⁴⁰⁸ Máshol Jendrassik Miksa. Szepesmegyei főügyész, utóbb a Királyi Tábla előadó bírója. 1861-ben a képviselőház tagja.

⁴⁰⁹ Az 1861-ben visszállított Curia kapcsán jegyzi meg Martyn Rady: „The courts of the Curia, which the ITSz restored, continued to be packed with barons, prelates, assessors and others.” Lásd RADY 2015. 230. p.

⁴¹⁰ DEÁK 2017. 558. p. idézi Dessewffy levele Szécsenhez. Pest, 1861. jan. 7. MNL OL P 90 5/d.; BERZEVICZY 1932. 187. p.

kívül lehető más jogrendszerrel fogalmuk nem volt.”⁴¹¹ Nem ő az egyetlen, aki kritikusan viszonyult az Országbírói Értekezlet többségéhez: Szende Pál 1911-ben megjelent tanulmánya szerint az Országbírói Értekezlet tagjainak többsége *az idők haladó szekerének rúdját akarta visszafordítani*, akik számára kedvező körülményt jelentett, hogy a progresszív eszméket megvalósító jogszabályokat a bécsi kormányzat alkotmányellenesen vezette be. Erre hivatkozással lehetett dönteni a volt jobbágságnak kedvező intézmények eltörléséről, miközben leplezni lehetett a valódi céljukat, a nagybirtokosok hatalmának megőrzését. E gondolat nála jelent meg először, és igazán elterjedtté az 1950-es években vált.⁴¹² Amint Szentiványi Vincze példája is mutatja, valóban voltak az Országbírói Értekezletnek olyan résztvevői, akik hajlandóak lettek volna még 1848 progresszív eszméinek is hátat fordítani, és hatalmas szerep jutott abban többek között Deák Ferencnek, Horvát Boldizsárnak és Tóth Lőrincnek, hogy erre ne kerülhessen sor.

Azt is látni kell, hogy a magyar törvények visszaállítása bizonyos kérdésekben szükségszerűen egyet kellett, hogy jelentsen a visszalépéssel, hiszen 1861-ben szigorú közjogi szemmel nézve csak az 1848 előtti született jogszabályokhoz és létezett joganyaghoz lehetett visszatérni. Márpedig a hazai jogi normák visszaállítása mellett az igazságszolgáltatásban megkerülhetetlen kompetenciákkal rendelkező vármegyék mellett az ország közvéleménye is felsorakozott. Az 1848. évi eszméket zászlajukra tűző vármegyék éppúgy nem voltak hajlandóak a haladást megtestesítő osztrák törvények alkalmazására, mint amennyire egyes esetekben az Országbírói Értekezlet konzervatív felfogású tagjai számára könnyebbséget jelenthetett a magyar törvények visszaállításának elvét érvényesítve egy olyan jogszabályi rendelkezés felélesztése, amely számukra kedvezőbb helyzetet eredményezett. Álláspontom szerint éppen emiatt nem lehet ennyire sommásan e kérdést megítélni. Ugyanez igaz Ghyczy Kálmán értékelésére, aki pedig az alkotmányossághoz való ragaszkodást kérte számon az értekezlet tagjain. Az ő közjogi aspektust teljes mértékig előtérbe helyező nézetei olyan alapelveket sértettek volna, mint a bíróhoz fordulás joga,

⁴¹¹ Ghyczy Kálmán emlékiratai. *Ghyczy Kálmán emlékiratainak gépelt változata*. Készítette NAGY Miklós. MTA Kézirattára. Ms 4856/79. 158. p. A teljes szöveghez lásd a függelékot.

⁴¹² Szende 1911. 11. p. Hasonló gondolat jelenik meg Világhy Miklós egy tanulmányában: „az 1861-ben tartott Országbírói Értekezlet[en] [...] a feudálisok voltak elsősorú többségben. A nagybirtokos osztálynak nem volt érdeke a polgári törvénykönyv megalkotása.” Lásd VILÁGHY Miklós: *A polgári törvénykönyvről. Valóság*, 1959. 5. sz. 10. p. Mádl Ferenc egy korai tanulmányában szintén úgy véli, hogy az Országbírói Értekezletet a feudális érdekeket szolgálta: „Ami most már az Országbírói Értekezlet és a polgári jogi kodifikáció további sorsát illeti, a feudalizmus erői – bár a kodifikáció gondolatát nyíltan nem tagadták meg – az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok első 23 szakaszában oly körültekintően rendezkedtek be, hogy rájuk nézve bármely új törvény vagy törvénykönyv csak rosszabbat hozhatott volna.” MÁDL Ferenc: *Magyarország első polgári törvénykönyve*. Budapest, 2022. Mádl Ferenc Intézet, 106. p.

a jogbiztonság védelme, így nem csoda, hogy Deák sem tudta osztani álláspontját. És amint azt a későbbiekben látni fogjuk, az Országbírói Értekezlet végeredményben ahol csak lehetett, a magyar törvények visszaállítása mellett tette le voksát – azaz a végeredményt tekintve sem állja meg a helyét az állítás, miszerint az 1861. évben összehívott értekezlet tagjainak többsége az osztrák törvényekhez ragaszkodott volna.

Az általános tanácskozások során megszületett alapelvek

Apponyi György megnyitóbeszédében rögvest felhívta a figyelmet az ítélkezést érintő legégetőbb problémára. Szavait idézve, az 1860/1861 fordulóján meghozott vármegyei intézkedések eredményeként az igazságszolgáltatásban „sok helyen a közjogi tekintetek a magánjogi érdekekkel összeütközésbe hoztattak”.⁴¹³ Az országbíró nem vonta kétségbe az őszinte és tiszta szándékot, és az általa elhamarkodottnak tekintett lépések indokát az alkotmányos intézmények hosszú ideig tartó felfüggesztésében látta. A törvényhatóságok határozatai ugyanakkor országszerte rombolhatták a bizalmat az *alkotmányszerű állapotok* iránt, illetve az ország megítélésének is súlyosan árthattak, miután „az igazság kiszolgáltatásának tökéletessége és biztonsága [...] egyike azon mérlegeknek, melyek szerint ítéltetik meg egy kormányrendszer.”⁴¹⁴ Apponyi szerint a magyar törvényeket tetteleg visszaállító törvényszékek rögvest komoly problémákkal szembesültek, ami nemcsak megnehezítette, de sok esetben lehetetlenné is tette az ítélkezést. A legsúlyosabb gondot azonban nézete szerint mégiscsak az jelentette, hogy a magyar törvények visszaállításával kapcsolatos kihívásokat a törvényhatóságok egymástól eltérő módon kívánták rendezni, ami már rövid távon ítélkezési anarchiához vezet(het)ett volna. Ezzel kapcsolatban elmondta: az uralkodó célja egyedül abban állt, hogy „Magyarország visszanyerje önálló, független törvénykezését, de azon föltétel alatt, hogy ezáltal a birtok biztonsága, és a magánjogi viszonyok folytonossága és állandósága ne veszélyeztessék”.⁴¹⁵ Az országbíró e mondatát az értekezlet tagjai akként értelmezték, minthogy Ferenc József a magyar törvények helyreállításába lényegében beleegyezett.⁴¹⁶

⁴¹³ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 5.

⁴¹⁴ Uo.

⁴¹⁵ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 6. p.

⁴¹⁶ Lásd gróf Barkóczy János felszólalása. Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 257–258. p.

Apponyi György szavai előrevetítették a tanácskozások irányát, de az alaptónust Melcer István adta meg, aki szerencsésebbnek látta volna a törvénykezéssel kapcsolatos kérdések országgyűlés általi tárgyalását, ahol nem lett volna szükség provizórikus eszközök igénybevételére. Ezzel együtt – eleget téve az uralkodó parancsának, amely az Országbírói Értekezletet bízta meg a bíraskodást érintő javaslatok összeállításával – javasolta, hogy az uralkodó helyezze vissza „Magyarország alkotmányos bíróságait törvényes állapotukba”,⁴¹⁷ és mindazon esetekben, ahol erre a magánjogviszonyok megzavarása nélkül sor kerülhet, *jövő esetekre nézve mind anyagi, mind alaki törvényeinket visszaállítani méltóztatass[on]*.⁴¹⁸

Javaslatát négy érvvel támasztotta alá. Utalt egyfelől az 1790. évi XII. törvénycikkre, amely nem tette lehetővé az Országbírói Értekezlet számára az országgyűlés által hozott törvények módosítását. Hivatkozott az 1723. évi XXIV. törvénycikkre, amelynek értelmében a királyi Curia csak *secundum praescriptum patriae legum* ítéltethet. Harmadik indokként II. Lipót uralkodásának kezdetére utalt, amikor a még koronázás előtt álló uralkodó királyi leiratban döntött a II. József reformjai által módosított hazai bírósági szervezet visszaállításáról, majd a Királyi Tábla deklarálta, hogy eljárását tekintve visszatér a magyar törvényekhez. (Ehhez kapcsolódva jegyezte meg Deák Ferenc: az anyagi jogban bekövetkezett változások miatt tévesnek tartja az 1790. évvel húzott párhuzamot.)⁴¹⁹ Melcer István a magyar törvények visszaállítását azért is nélkülözhetetlennek ítélte, mivel ennek elmaradása esetén a vármegyékben választott bírákkal szemben fegyelmi eljárást kellett volna indítani, ha ítélkezési tevékenységük során nem az osztrák törvény alapján jártak volna el – ez pedig magát a kormányzatot hozta volna nehéz helyzetbe.⁴²⁰

Melcer megelőlegezte azokat az elveket, amelyek az Országbírói Értekezlet munkálatait a későbbiekben jellemezték: a magyar törvények *restitutójára* nem kerülhet sor azok visszaható hatályának kimondásával, vagyis a folyamatban lévő pereket az osztrák törvények szerint javasolta lefolytatni. Ugyanez vonatkozott indítványa alapján valamennyi szerződésre, végrendeletre, egyéb jognyilatkozatra, amelyek az osztrák jogszabályok hatálya alatt születtek. Az osztrák jogszabályok egy részéről – ideértve az ósiségről, az úrbériségről, illetve a telekkönyvekről szóló pátenseket – úgy vélekedett, hogy azok hatályon kívül

⁴¹⁷ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 8. p.

⁴¹⁸ Uo.

⁴¹⁹ A kérdés Deák Ferenc szerint valójában abban állt, hogy mennyiben állíthatóak vissza a magyar törvények, és amennyiben az in integrum restitutio lehetetlennek bizonyul, a hiányokat miként pótolják. „Akkor az anyagi jog nem változott; eljárás s törvényszékek pedig könnyen állíthatóak vissza. Mig ma az ósiség eltörlése, a polgári törvénykönyv behozatala az anyagi jog tetemes változásával járt.” Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 10. p.

⁴²⁰ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 9. p.

helyezésére az országgyűlés döntéséig a jogbiztonság sérelme nélkül nincs lehetőség. Sőt, ezt nem is látta feltétlenül szükségesnek, hiszen azokra a magyar törvények végrehajtó rendeleteként tekintett.⁴²¹

A cél tehát rögzült. Azzal, hogy az értekezlet feladatát képezi-e egyáltalán a bírák által alkalmazandó jogszabályok meghatározása, a tanácskozások teljes tartama alatt mindössze két felszólaló foglalkozott.⁴²² Az egyikük Tóth Lőrinc volt, aki szerint ha a császári kéziratban foglaltak szerint jártak volna el az értekezlet tagjai, akkor a tanácskozások köre igencsak szűk lett volna, és mindössze a törvényszékek szervezésére terjedhetett volna ki.⁴²³ Ehhez képest utalt az országbíró megnyitóbeszédére, amelynek értelmében „tanácskozásunk köre sokkal szélesebb lehet, s az egész törvénykezésnek provisorius átalakítására terjeszkedhetik.” A másik Ghyczy Kálmán volt, aki pedig abból indult ki, hogy az osztrák jogszabályok esetében nem valóságos törvényről, hanem törvényellenes rendeletekről van szó, így amennyiben az Országbírói Értekezlet és a magyar bíróságok elfogadnák az osztrák törvények de facto hatályban maradását, akkor idővel e rendeletek a törvény rangjára emelkedhetek volna.⁴²⁴

*

Az igazságszolgáltatás rendezése kapcsán Melczer Istvánt követően Ghyczy Kálmán hívta fel a figyelmet a közjogi alapelvek fontosságára: „alkotmányos országban a törvénykezést az alkotmányos elvek figyelemmel tartása nélkül rendezni nem lehet.”⁴²⁵ E tétellel elvi szinten mindenki egyetértett, abban viszont már korántsem mutatkozott teljes egyetértés, hogy ki mit tartott elengedhetetlennek az alkotmányos alapokhoz való visszatéréshez. Deák Ferenc azt kívánta, hogy „az igazságkiszolgáltatás minél előbb az alkotmányos bírák kezébe kerüljön”,⁴²⁶ és kevésbé tartotta lényegesnek, hogy a bírák az országgyűlés összehívásáig esedékes néhány hét vagy hónap alatt melyik törvény szerint fogják az igazságot kiszolgáltatni.⁴²⁷ Az értekezlet tagjainak többsége azonban szükségesnek tartotta a kérdés rendezését. Somoskeőy Antal egyenesen akként nyilatkozott, hogy csak akkor fognak egy bíróságot országszerte

⁴²¹ Az *Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 10. p.

⁴²² Az *Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 16. p.

⁴²³ Uo.

⁴²⁴ Ghyczy ezalatt valószínűleg a törvényerejű szokásra gondolhatott. Az *Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 12. p.

⁴²⁵ Az *Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 11. p.

⁴²⁶ Az *Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 272–273. p.

⁴²⁷ E véleményének egyébként nem ekkor adott hangot először, hiszen már az Országbírói értekezlet megnyitását megelőzően hasonlóképp nyilatkozott Pest város közgyűlésén 1861. január 17-én. Szavainak nagy hatása volt nemcsak Pest vármegyében, hanem az egész országban. Lásd KECSKEMÉTHY 1862. 66–72. p.

alkotmányosnak tekinteni, „ha a törvény is, mely szerint [a bíró] ítél, alkotmányos leend.”⁴²⁸

Ghyczy Kálmán a magyar törvények visszaállítását azért is elengedhetetlennek vélte, mivel azok pusztá léte is Magyarország önállóságát biztosította. Szavait idézve, „[a]zon birodalmi egységnek, melynek magyar közjog szerinti fogalma előttem is szent, melynek azonban a Lajtán tul divatozó értelmezése nemcsak törvényeinkkel és jogainkkal, hanem államszerződéseinkkel is ellenkezik, annyi elmúlt századokban nagyon akadályá alig volt, mint a törvényeknek, törvénykezésnek és közigazgatásnak különbsége Lajtán innen és tul.”⁴²⁹ E véleménnyel, amely a diploma megoldásait elutasítva egyértelműen az 1848. évi rendezést tekintette az egyedüli lehetséges alapnak a Magyarországot a dinasztiaival összekötő közjogi kapocs rendezése tárgyában, a korabeli magyar társadalom döntő többsége kétséget kizáróan azonosulni tudott.⁴³⁰

Az értekezlet tanácskozásain a *magyar törvények visszaállítása* nem képezte érdemi vita tárgyát.⁴³¹ A valódi problémát sokkal inkább annak eldöntése jelentette, lehetséges-e azok mindennemű változtatás nélküli visszaállítása oly módon, hogy eközben a magánszemélyek jogai ne sérüljenek.

Ghyczy Kálmán alapvetésként kezelte, hogy az Országbírói Értekezlet nem terjeszthet fel az uralkodóhoz olyan tartalmú javaslatot, amely által „új törvény iniciáltnék”, hiszen erre kizárólagosan az országgyűlésnek volt lehetősége: „ha nem ismerjük el, hogy Felséges Urunk törvényt octroyrozhat, mi magunk Ő Felségét octroyrozásra nem hívhatjuk föl.”⁴³² Az osztrák törvények fenntartását is lehetetlennek tartotta,⁴³³ így az egyedüli törvényes utat abban látta, ha

⁴²⁸ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 25. p.

⁴²⁹ A volt igazságügyi államtitkár és az 1861. évi országgyűlés képviselőházának elnöke emellett az októberi diplomára utalva hozzátette: „ha ehhez hozzágondolom a birodalmi tanácsot, mely adót ajánl, ujonczokat állit, államadósságokat engedélyez sat., – hozzá gondolom a magyar udvari kancelláriának az összes ministeriumnak alárendelt dicasteriumkénti állását, azt vélem állithatni: hogy az osztrák ministeriumok által tervezett birodalmi egység, ha nem is kimondva, de más szavakkal és formában mégis szinte ugy létesítve, sőt annál inkább megszilárditva lett, mivel magunk által fogadtatnék el.” Lásd Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 13. p.

⁴³⁰ Egy helyütt maga Deák is elismerte, hogy a lakosság túlnyomó többsége az Ausztriától való teljes függetlenedés pártján állt, és az osztrák törvényekkel szemben érzett gyűlölet szorosan összefüggött a politikai hangulattal. HANÁK 2001. 45. p. idézi A Kossuth-emigráció szolgálatában. Tanárky Gyula naplója. Budapest, 1961. Koltay Kastner Jenő, 200. p.

⁴³¹ Kopácsy József szerint az értekezlet feladatául tűzött kérdés megoldásában „az általános közhangulatot ignorálhatónak nem tartja, miután a döntő többség az általuk készítendő javaslat alapján oktrojálendő intézmények irányába aligha viseltet hódolattal.” Lásd Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 22. p.

⁴³² Az osztrák miniszterek hasonló érvek mentén fogják opponálni az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban foglalt rendelkezéseket. Lásd Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 12. p.

⁴³³ Az egykori nádori ítélőmester és jövőendő képviselőházi elnök az osztrák törvények hatályban tartását főként azért opponálta, mert azok megváltoztatásához nem elegendő az országgyűlés

Ferenc Józsefet arra kéri, hogy „a magyar mind anyagi, mind alaki törvényt minden tekintetben s így az ítélő bíróságokra nézve is visszaállítani méltóztassék”.⁴³⁴ Ebből következően az Országbírói Értekezlet feladata azon „rendszabályok [kidolgozásában áll], melyek szükségesek arra, hogy a törvénykezés mostani állapotából az ügyek különböző stádiumához és minőségéhez képest a magyar törvényes lábra visszaállíttassék.”⁴³⁵ E „rendszabályok” – Ghyczy alaptételéhez igazodóan⁴³⁶ – *semmilyen módon* nem irányulhattak a magyar törvények módosítására.⁴³⁷

Az Országbírói Értekezlet tagjainak döntő többsége emellett – az uralkodóhoz és az országbíróhoz hasonlóan – nélkülözhetetlennek ítélte a törvénykezés folytonosságának fenntartását. Ez főként az ősiség eltörlését kimondó 1848. évi XV. törvénycikk vonatkozásában jelentett problémát, miután a jogszabály 2. §-a az érintett perek vonatkozásában *moratórium* alkalmazását rendelte el. E rendelkezés önmagában kétségesse tette, hogy az átmeneti időszakra vonatkozóan megalkotni kívánt pótlólagos szabályok esetében lehetséges lesz-e megmaradni a Ghyczy Kálmán által kijelölt – közjogilag egyébként helyes – korlátokon belül.⁴³⁸

Az Országbírói Értekezlet tagjainak többsége nem látta lehetségesnek a magyar törvények visszamenőleges hatállyal történő visszaállítását.⁴³⁹ A kisebbségi véleményt ez ügyben Ghyczy Kálmán képviselte, aki szerint, amikor mind a magyar, mind az osztrák törvény szerint ugyanarra a következtetésre jutna a bíró, a magyar törvény szerint kell elbírálni az esetet. Abban az esetben, ha a különböző jogszabályok alapján az ítélet nem egyezne, azon elvet, hogy a törvénynek visszaható ereje nem lehet, nem fogadta el, hiszen „itt nem előző törvényről, hanem törvénynyel nem egyező rendeletről van szó, mely

---

döntése, hanem a király szentesítésére is szükség van. Lásd *Az Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 12. p.

⁴³⁴ Uo.

⁴³⁵ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 11–12. p.

⁴³⁶ Az érvelést elfogadta Ambrus Mihály is, aki a visszaállított magyar törvényeken elvégzendő módosításokat országgyűlési tárgyalás elé utalta volna; nézete szerint az értekezlet ez ügyben csak feljegyzéseket készíthetett volna. Lásd *Az Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 24. p.

⁴³⁷ Az egyedüli kivételt a telekkönyv jelentette, amelynek fontosságát ő maga is elismerte, ahogy azt is, hogy azt teljesen „*magyar lábra állítani*” nem lehet. Lásd *Az Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 15. p.

⁴³⁸ „Az ősiségi pereknek folyamata, kivéve az 1836. 14. t. cz. alapján kezdetőket, felfüggesztetett az 1848. 15. t. ez. által — s e kivétellel, mely a naponkint, s legszámosabban előforduló eseteknek legnagyobb részét magában foglalja, ezentúl is felfüggesztethetik, s nem állhat ennek ellene az időközben érkezett ősiségi pátens sem, mely a létező törvény erejét meg nem szüntetheti.” Lásd *Az Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 14. p.

⁴³⁹ *Az Országbírói Értekezlet tizenharmadik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 290. p.

a törvény privilégiumát nem igényelheti.”⁴⁴⁰ Ghyczy tehát ilyen esetben is a magyar törvények szerinti elbírálást szorgalmazta. Az erről szóló döntést az országgyűlés elé akarta vinni, addig is az érintett peres eljárások⁴⁴¹ felfüggesztését javasolta.⁴⁴²

Az értekezlet utolsó fontos elvét Tóth Lőrinc, illetve Deák Ferenc fogalmazta meg. Utóbbi szavait idézve: „semmi oly javaslatot ne tegyünk, mi az 1848-ik évi törvények democraticus szellemét ismét felforgatná, a törvény előtti egyenlőséget megsemmisítené.”⁴⁴³ Deák mind az öröklési joggal, mind a büntetőjoggal kapcsolatos viták során elmondta, hogy a magyar jogi normák mindennemű változtatást nélkülöző in integrum restitutiója egyet jelentett (volna) a törvény előtti egyenlőség kimondását megelőző szokásjog, illetve a rendi korszak szellemisége által áthatott jogi normák visszahozatalával.⁴⁴⁴ Deák számára az áprilisi törvények szellemiségének tiszteletben tartása olyan axiómát képezett, amelytől eltekinteni nem lehetett.⁴⁴⁵

A rendi jog Scyllája és az osztrák jog Charybdise

Az értekezlet tanácskozásain a legfontosabb dilemmát annak eldöntése jelentette, hogy amikor a törvényesség elve szembekerül a magánérdekek, a magánjogviszonyok oltalmával, merre billenjen a mérleg nyelve. Ebben a kérdésben Ghyczy Kálmán képviselte az egyik végletet,⁴⁴⁶ miután szerinte a magánérdekeknek meg kell hajolniuk a közérdek és a szigorú értelemben vett törvényesség előtt. Az 1848. évi XV. törvénycikkben foglalt moratórium

⁴⁴⁰ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 12. p.

⁴⁴¹ Hasonló elv szerint javasolta rendezni a folyamatban lévő úrbéri pereket is – tehát ott, ahol az osztrák jogszabályok megváltoztatták a magyar törvény rendelkezéseit, a perek felfüggesztését javasolta. Lásd Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet 15. p.

⁴⁴² Főként Ghyczy Kálmán nézete szerint az érintettek elismernék az esetleges „kellemetlenségek” daráca az általa javasolt megoldás helyességét: „Ugy hiszem, a perlekedő feleknek érdeke kívánja a perek minél előbbi eldöntését, és ha a perek folyama alkotmányos elvekből némileg halaszthatik, a perlekedő felek érdeke ellentétben lehet az ország közérdekével annyiban, a mennyiben a hon összes polgárainak érdeke a törvény alkotmányos alapjogainak, a törvényességnek fönntartását teszi szükségessé. Tehát a kisebbségnek érdeke jó ez esetben összeütközésbe az összes honpolgárok érdekeivel, és azt tartom, a kisebbség érdekeinek kell ekkor háttérbe szoríttatni, mert különben a nagyobb rész, az összes honpolgárok érdeke rendeltetnék alá a kisebbség érdekének.” Lásd Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 46–47. p.

⁴⁴³ Az Országbírói Értekezlet tizenharmadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 291. p.

⁴⁴⁴ DEÁK 2008. 476. p.

⁴⁴⁵ Erre maga Apponyi is utalt. Lásd Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 430. p.

⁴⁴⁶ SUHAYDA János: Magyarország közjoga tekintettel annak történeti kifejlődésére és 1848-ki törvényekre. Pest, 1861. Émich Gusztáv nyomdája, 7. p.

érvényesítését elkerülhetetlennek tartotta egészen addig, amíg az országgyűlés nem dönt annak feloldásáról.⁴⁴⁷

A többség nem fogadta el érveit. Tóth Lőrinc elmondta: tiszteli és osztja ugyan azon közjogi elveket, amelyek alapul szolgálnak Ghyczy Kálmán érveléséhez, mégis úgy ítélte meg, hogy „indítványának ellene áll a szükség érczörvénye, a lehetetlenség.”⁴⁴⁸ A régi magyar magánjog ugyanis 1861-re megszűnt létezni, és megfelelő szabályok hiányában az ügyek tömegében kellett volna a perek felfüggesztéséről határozni. Tóth Lőrinc ezt az áprilisi törvények elfogadásával hozta összefüggésbe, és őszintén remélte, hogy az abban kimondott elvektől (gondolva itt az ősiség eltörlésére vagy éppen az úrbéri viszonyok felszámolására) „sem a nemzet, sem [az értekezlet tagjai] visszalépni nem akarnak.” A törvénytörés kimondását amiatt sem tartotta lehetségesnek, mert az csak perekre nézve képzelhető, „holott vannak percenkint felmerülő nemperes jogviszonyok s cselekvények, melyeket juristitium alá vetni nem lehet, s melyekre nézve valamely törvényes szabály csakugyan szükséges”⁴⁴⁹ – gondolva itt a szerződésekre, végrendeletekre, amelyek elkészítéséhez, érvényük megítéléséhez feltétlenül szükség van olyan jogszabályra, amelyet követni lehet.⁴⁵⁰ Az eljárásjogi rendelkezések kapcsán már sokkal kevésbé tekintette aggályosnak a magyar törvények visszaállítását.⁴⁵¹ Hasonlóképp, az osztrák büntetőjog és büntetőeljárás törvények hatályon kívül helyezését is elkerülhetetlennek látta, minthogy azok az alkotmányos alapelvekkel teljes ellentétben álltak.⁴⁵²

Zsoldos Ignác sem gondolta a magánviszonyok sérelme nélkül elképzelhetőnek az 1848. évi XV. törvényekben foglalt moratórium visszahozatalát,⁴⁵³ hiszen az 1848 előtti magánjog jelentős része már nem is létezett. Azon törvények hatályának helyreállításához viszont ragaszkodott, amelyek a jogbiztonságot nem sértették – gondolva itt a csődtörvényre, illetve a váltótörvényre.⁴⁵⁴ Lipovnitzky Vilmos sem vélte a moratóriumot kivitelezhetőnek, nemcsak amiatt, mert Tóth Lőrinchez hasonlóan bizonytalanak ítélte annak valószínűsíthető időtartamát, hanem elvi szinten is ellenezte annak behozatalát, miután annak foganatosítása rövid idő alatt is rendkívül komoly károkat okozhatott.⁴⁵⁵ Ebből következően teljes egészében *a magyar törvényeket alkalmazni és a*

⁴⁴⁷ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 14. p.

⁴⁴⁸ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 17. p.

⁴⁴⁹ Uo.

⁴⁵⁰ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 18. p.

⁴⁵¹ Kivételnek csak az elavult részeket tekintette, mint pl. a repulsiót, bírói parancsokat. Lásd Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 18–19. p.

⁴⁵² Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 19. p.

⁴⁵³ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 21. p.

⁴⁵⁴ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 21–22. p.

⁴⁵⁵ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 24. p.

*mostaniakat egészben mellőzni nem lehetett.*⁴⁵⁶ Hasonló módon gondolkodott Prónay Albert is.⁴⁵⁷ Fabinyi Teophil is a differenciált megközelítés híve volt, azonban a „pótlások” gondolatától idegenkedett, és alapvetően két kategóriát állított fel. Az egyik csoportba sorolta a váltótörvényt, a csódtörvényt, a kereskedelmi törvényt, a szóbeli eljárásról és a mezei rendőrségről szóló törvényeinket, amelyeket azonnal visszaállíthatónak gondolt. Ahol erre nem mutatkozott lehetőség, ott az országgyűlés intézkedéséig az osztrák törvény fenntartását javasolta.⁴⁵⁸ Ugyanezen álláspontot képviselte Szutsics Károly.⁴⁵⁹

Az Országbírói Értekezlet tanácskozásain jutott első ízben komoly szerephez Horvát Boldizsár,⁴⁶⁰ akinek egész életútját az arany középút keresése jellemezte. Ezen ars poeticát tükrözte első fontos felszólalása is, midőn annak adott hangot, hogy „a törvénykezés ideiglenes szervezésére nézve két ellentétes vélemény kapott uralomra az országban. Az egyik a magyar törvényeket rögtön visszaállítani kívánja, s e téren a restitutio in integrum elvéhez ragaszkodik. A másik vélemény pedig az osztrák törvények ideiglenes fönntartása mellett küzd azon időre, a míg az országgyűlés a szervezés munkáját véglegesen befejezhetné. Én egyik véleményt sem osztom; mert mindenik végletekkel érintkezik, s ha valaha, ugy e válságos korszakban kell, hogy a szélsőséget mindenben kerüljük.”⁴⁶¹ E gondolatban benne rejlett Ghyczy Kálmán álláspontjának kritikája, miután abban összemosódott a közjogi és a magánjogi aspektus. Horvát Boldizsár a *ius publicumot a közhatalom törvénykönyveként* határozta meg, ami természeténél fogva szoros és elválaszthatatlan kapcsolatban állt az alkotmányos változásokkal, ezért a legtermészetesebb dolognak vélte, „ha a nemzet, a midőn arról van szó, hogy ősi alkotmányos jogaiba ismét visszahelyeztessék, szorosan ragaszkodik azon közjogokhoz, a melyeket alkotmányos életének utolsó stádiumában birt, s ez okból a restitutio in integrum követelésétől elállni nem akar.”⁴⁶²

A magánjogi intézmények kapcsán ezeket az elveket nem tartotta alkalmazhatónak. Ugyanis amíg „a közhatalomra nézve létkérdés a *ius publicumot* rögtön érvényre juttatni s birtokba venni”,⁴⁶³ ehhez képest a magánjog világában a rögtönzés „éppen azokat az érdekeket sértené, amelyek megóvása ezen jogintézmények legfontosabb feladata.”⁴⁶⁴ Horvát Boldizsár óva intett

⁴⁵⁶ Uo.

⁴⁵⁷ *Az Országbírói Értekezlet első ülése.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 23. p.

⁴⁵⁸ *Az Országbírói Értekezlet első ülése.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 27–28. p.

⁴⁵⁹ *Az Országbírói Értekezlet második ülése.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 43. p.

⁴⁶⁰ Mezey Barna értékelése szerint Horvát Boldizsár ekkor mutatkozott be, mint egy egységes, koncepciózus véleménnyel rendelkező, elkötelezett jogász reformer. MEZEY 2005. 33. p.

⁴⁶¹ *Az Országbírói Értekezlet második ülése.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 32–33. p.

⁴⁶² *Az Országbírói Értekezlet második ülése.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 32. p.

⁴⁶³ *Az Országbírói Értekezlet második ülése.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 33. p.

⁴⁶⁴ Uo.

az olyasfajta kijelentésektől, miszerint a közjogi érdekeknek minden esetben elsőbbséget kell biztosítani.⁴⁶⁵ Ebben az esetben ugyanis a közjog ahelyett, hogy a magánjogi érdekek védbástyájaként szolgálna, épp a magánszemélyek jogait fogja sérteni. Szavait idézve: „a politikai szabadságot [...] azért szeretjük, mert abban látjuk rejleni a polgári szabadságnak legerősebb biztosítékait. Ellenben, ha a magánérdekeket feláldoznánk a politikai érdek oltárán, az olyan feszültséget generálna, ami magát az állam létét is veszélybe sodorná.”⁴⁶⁶ Következésképpen, a magyar törvényeknek a restitutio in integrum elve alapján történő visszaállítását csak abban az esetben tudta támogatni, „ha ez a magánjogviszonyok sérelme, a biztos jogállapot hátránya, a törvénykezés fönnakadása nélkül lenne eszközölhető.” Ennek megvalósítását azonban Ghyczy Kálmánnal ellentétben lehetetlennek tartotta.

Utalt az öröklés kérdésére, amely egészen 1848-ig még a jobbágyoknál is többé-kevésbé az ősiség elvén alapult. Amennyiben az Országbírói Értekezlet résztvevői a magyar törvények változatlan visszaállítása mellett tették volna le voksukat, akkor elkerülhetlenné vált volna az összeütközés az 1848. évi XV. törvénycikkkel, hiszen egy szabályozási vákuumot állítottak volna vissza.⁴⁶⁷ Sőt, olyan joganyagot hívtak volna ismételt életre, amely a törvény előtti egyenlőség gondolatát a távolból sem ismerte, így „a törvényesség pusztá fogalmaért cserébe oly retrograd lépést [tettek volna], amelyet a nemzet soha meg nem bocsáthatna.”⁴⁶⁸ További problémát jelentettek mindazon 1849-et követően meghonosított jogintézmények, amelyeket a magyar törvények egyáltalán nem szabályoztak. A klasszikus példát ez ügyben a telekkönyv jelentette, amelynek pusztá léte a jelzalog fennmaradásának előfeltétele volt.

⁴⁶⁵ KAJTÁR 2003. 98. p.

⁴⁶⁶ Hasonló gondolatot fogalmaz meg a törvénykezés ideiglenes rendezéséről szóló országgyűlési vita során. Lásd TOLDY Ferenc: *A magyar politikai szónoklat kézikönyve a legrégebbi időktől a jelenkorig vagyis a legkitűnőbb politikai szónoklatok életrajzi adatokban és jellemző mutatóványokban feltüntetve a magyar politikai szónoklat történeti vázlatával.* Második kötet. Budapest, 1896. Emich Gusztáv, 269–276. p.

⁴⁶⁷ Ghyczy Kálmán védelmében szólva, az ősiség visszaállítását ő sem követelte, hanem a moratórium eszközével kívánta az 1848. évi XV. tc. által előidézett úrt áthidalni. Horvát Boldizsár azt *veszélyes remedium*ként aposztrofálta, amelyet sem a jog és vagyonbiztosság, sem a közhitel s azon ezernyi magánérdekek szempontjából nem tartott észszerű megoldásnak, amelyekért a törvénykezés intézménye létezik. Sőt, továbbmenve, úgy látta, hogy az ország nemzetközi megítélését is rombolná, és egy fegyvert jelentene az ellenségeink kezében, akik kárörömmel mondhatnák el rólunk: „a magyar csak addig erős, a míg a negatio terén áll, vezesd át a cselekvés pozitív terére: s nem tud egyebet, mint a közigazgatás folyamatát megakasztani.” Lásd *Az Országbírói Értekezlet második ülése.* OBÉ jvk. 1861. I. kötet. 34. p.

⁴⁶⁸ Ezen ráadásul, mint Horvát Boldizsár megjegyezte, a moratórium alkalmazása sem segített volna. Arra is felhívta a figyelmet továbbá, hogy ezek a problémák nemcsak a magánjog területén, hanem a büntetőjogban is jelentkeznének, ahol 1848-ig a *nemes és nem nemes fegyenczek* elleni büntetések nemei, és hasonlóképpen azok mértéke között alapvető eltérések mutatkoztak. Lásd *Az Országbírói Értekezlet második ülése.* OBÉ jvk. 1861. I. kötet. 46. p.

Horvát Boldizsár ugyanakkor azok érvelését sem fogadta el, akik az osztrák törvények hatályát egészen az országgyűlés jövőbeni intézkedéséig fenn kívánták tartani. Az osztrák törvények közül csak azok hatályban tartását tartotta elfogadhatónak, „amelyeket az említett elvek sérelme nélkül abrogálni lehetetlen, vagy a melyek csak hosszas codificatio útján volnának pótolhatók, a mi azonban a törvényhozó hatalom föladatához tartozik.”⁴⁶⁹ Úgy vélte, az 1860 októberében felállított kormányzat (amely az alkotmányos jogok részbeni visszaállításának köszönheti létét) tartozik a nemzet alkotmányos érületének azzal, hogy megszüntesse az oktrojált jogszabályok hatályát minden olyan esetben, amikor nem merülhet fel a magánérdekek sérelmének kockázata. E lépést az osztrák jog általános magyarországi elutasítottságával (is) indokolta.

Összegezve: Horvát Boldizsár a *rendi jog Scyllája és az osztrák jog Charybdisé között*⁴⁷⁰ csak abban az esetben látta lehetségesnek a pozitív végkifejletet, ha az Országbírói Értekezlet oly módon teszi meg javaslatait a magyar törvények visszaállítása iránt, hogy eközben a magánszemélyek jogai se sérüljenek.

Stockinger Mór nem értett egyet ezzel az állásponttal. Ő a magyar törvények mindennemű változtatás nélküli visszaállítását kivitelezhetőnek, sőt szükségszerűnek tekintette, két okból kifolyólag. Egyfelől a hazai törvényhatóságok már az 1848. évi alapra helyezkedtek, amiből következően ragaszkodni fognak a magyar törvények visszaállításához. Másfelől Ghyczy Kálmánhoz hasonlóan ő is úgy vélte, az 1848. április 11. és 1853. május 1. között kötött szerződések és hagyott végrendeletek bizonyítják: korántsem lehetetlen a hazai jogszabályok teljes visszaállítása. Amennyiben a tárgyalat időszakban rendezni lehetett az 1848. évi XV. tc. rendelkezései ellenében a magánjogi jogviszonyokat, akkor e tekintetben 1861-ben sem merülhetett fel akadály.⁴⁷¹

Erre reflektálva fejtette ki nézeteit első alkalommal részletesen Deák Ferenc. Az értekezletnek mindenekelőtt abban kellett döntésre jutnia, hogy a mindenki által visszaállítani kívánt magyar törvények esetén lehetőség volt-e az *in integrum restitutio* elvének alkalmazására a fennálló jogviszonyokat megzavarása nélkül. Deák szerint „[a]zok, akik a magyar törvényt minden változtatás nélkül kívánják visszaállítani, közjogi szempontból indulnak ki s azt mondják: hogy octroyozással, országgyűlésen kívül törvényt alkotni nem lehet.”⁴⁷²

⁴⁶⁹ Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 32–36. p.

⁴⁷⁰ MEZEY 2005. 34. p.

⁴⁷¹ Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 36–37. p.

⁴⁷² Ezzel kapcsolatban megemlítendő a *Sürgöny* 1864. június 9-én megjelent számában található írás, amelynek szerzője kiemelte, hogy „hazai magánjogi törvényeink nagy és legnagyobb része néma törvényhozás rendes útján léptetett életbe, tudva lévén, hogy a Werbőczy által II. Ulászló rendeletére hármassal könyvben összeszedett szokásos eljárásoknak törvények általi egyenes megerősítése soha, hallgatag elismerése pedig nagykésőn, az 1588. XXIV. és 1622. II. t. cikkely által történt és következett be, noha azokat az ország bíróságai azonnal alkalmazásba vették, hogy a Miksa császár-féle 1573-dik évi bányatörvények is szintén csak úgy hozattak be, hogy III. Ferdinánd

Stockinger Mórnak a közvéleményre való utalását és az *in integrum restitutio* elvének ezáltal történő legitimálását azért érezte aggályosnak, mert a magyar törvények visszaállításával együtt *az ősiségre, illetve a fi- és leányági öröklés közötti különbségre épülő szabályok* visszaállításáról döntenének, aminek következményei aligha találkoztak volna a nemzet akaratával.

Az oktrojálást illetően megállapította: ez idáig senki sem szólalt fel a telekkönyv megszüntetése érdekében, holott annak fenntartása éppen annyira megfelel az *octroy* fogalmának, mint bármely egyéb, a törvényhozó hatalmat megkerülő megoldás. Sőt, Deák szerint amennyiben elismerjük a telekkönyv megtartásának nélkülözhetetlenségét, az szoros összefüggésben áll a zálogjog intézményével is, amelynek szabályai nem egyeztek meg a magyar törvényekben szabályozott betáblázási eljárással. A magánjogi szabályozásban ebből kifolyólag elkerülhetetlenek vélt bizonyos módosításokat.

Deák a büntetőjog területén sem tartotta lehetségesnek az *in integrum restitutitót*, miután a büntetőeljárás nem törvényeinkben, hanem csupán gyakorlatban gyökerezett, illetve a büntetések nemére és mértékére nézve is eltért a bírói gyakorlat a magyar törvényektől. Ennek egyik oka a *Praxis Criminalis* behozatalában rejlett, amelyet a magyar országgyűlés sosem fogadott el, de ennek ellenére a bírák sok esetben alkalmazták. Az Alsó-Ausztria számára készült jogszabály magán viselte a nem nemes és nemes közötti különbségtételt nemcsak a büntetési nemek, hanem még a rendelkezésre álló perorvoslatok tükrében is, így Deák joggal kérdezte, hogy a korabeli körülmények közepette kit lehetett volna megkérni annak összhangba hozatalára az áprilisi törvényekkel? Megnyugtató válaszokkal nem tudott szolgálni. Amennyiben az uralkodót kérték volna meg a jogszabály módosítására a törvény előtti egyenlőség elvének érvényesítése érdekében, akkor az octroynál kötöttek volna ki, annak hiányában viszont a törvényszéki bírák számára nem lett volna egyértelmű, melyik jogszabály alapján döntsenek. Deák már ekkor elmondta, e körülményekre tekintettel sem 1848 előtti magyar joghoz való visszatérést, sem az 1852. évi osztrák törvény hatályban tartását nem tartja elfogadhatónak – és bár ekkor még nem mondta ki, de természetesen az 1843. évi javaslat hatálybaléptetését szorgalmazta.⁴⁷³

Deák felszólalását követően Ghyczy Kálmán kért ismét szót, álláspontjának pontosítása érdekében. Rögzítette: a magyar törvények feltétel nélküli visszaállítását ő sem támogatja. Ehelyett a peres eljárás felfüggesztését javasolta

által a német tartományok részére kiadott *praxis criminalis* törvényszékeink által alkalmazásba vétetett; hogy a III. Károly alatt felállított kerületi táblák is csak utólag, az 1723:XXX., XXXI. és XXXII. t. cikkelyek által nyertek megerősítést, hogy Mária Terézia országgyűlésen kívül hozta be 1766-ban az úrbéri szabályokat, s 1769-ben a kir. kúria útján az akkori ítélmesterek által össze-szedett *Planum tabulare* használata is magán-uton vette kezdetét.” *Sürgöny*, 1864. június 9. 1. p.

⁴⁷³ Az *Országbírói Értekezlet második ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. 38–42. p.

minden olyan esetben, amikor az 1853-ig hatályban volt jogszabályokat nem lehetett alkalmazni. Az 1853. május 1. után indult, és még be nem fejezett perek esetében sem arra gondolt, hogy az Országbírói Értekezlet döntsön a magyar törvények visszamenőleges hatállyal történő alkalmazásáról, hanem a döntés lehetőségét akarta fenntartani a magyar országgyűlés számára. E cél érdekében a moratórium alkalmazása tűnt számára a legbiztosabb eszköznek. Vitatta Horvát Boldizsár véleményét, aki szerint a magánérdekek nem rendelhetőek alá a *közjogi tekinteteknek*. Szerinte a hon összes polgárának érdeke (a törvényesség fenntartása) ütközött össze azok érdekével, akik akkoriban perben álltak, és jogvitájuk minél gyorsabb lezárását kívánták. Szavaival élve: „Mondatott, hogy ha a magánjogi érdek a közjognak alárendeltetik, az számos peres feleknek elégtelenséget idézné elő. Ezt megengedem, de ha az alkotmányos elvtől eltérünk, az milliók elégtelenségét fogja maga után vonni.”⁴⁷⁴

Az 1848. évi állapothoz való visszatérés lehetőségével kapcsolatban megfogalmazott ellenérveket nem fogadta el, hiszen a hazai bíróságok az áprilisi törvények elfogadását követően a magyar jogszabályok alapján ítéleztek – így vitatta, hogy 1861-ben erre ne kerülhetett volna sor. A moratórium alkalmazását csak az 1853. május 1. és a magyar törvények jövőbeni visszaállítása közötti periódusban keletkezett jogviszonyok *némelyike* kapcsán tartotta szükségesnek. A magyar törvények visszaállítását követően pedig ismét minden akadály elhárul azok alkalmazása elől.

Az oktrojálás gondolata kapcsán megismételte: nem érezte sem saját magát, sem az Országbírói Értekezletet feljogosítva olyan tartalmú javaslatok tételére, amelyek által az országgyűlés dolgába avatkoznának. Deáknak a telekkönyv vonatkozásában tett megjegyzésére válaszulva elismerte, bizonyos esetekben ő is elkerülhetetlennek látja az *octroy* alkalmazását. Az 1848. évi törvényekben megfogalmazott jogegyenlőség elvéből adódóan nem emelt kifogást a büntetések nemeire és perorvoslatokra vonatkozó szabályok egységesítésével kapcsolatban.⁴⁷⁵ Gondolataival Sárközy Kázmér is egyetértett, aki ugyancsak ellenezte az oktrojált jogszabályoknak a hazai bírák tekintélye általi legitimálását.⁴⁷⁶

Zsivora György nem látta lehetségesnek a magyar törvények visszaállítását, miután 1861-re csak a magyar magánjog töredékei maradtak meg. A hazai joganyag ráadásul már 1848-ban sem felelt meg a társadalmi igényeknek. Az októberi diploma kihirdetésekor még úgy vélekedett, hogy áthidaló megoldásként az osztrák polgári törvénykönyvet kellene hatályában fenntartani addig, amíg

⁴⁷⁴ Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. 44–45. p.

⁴⁷⁵ Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 45–47. p.

⁴⁷⁶ Úgy vélte, ha „a hosszas gyakorlat után az osztrák törvények szabályai beszövődnének a nemzet életébe, még az országgyűlésnek komoly nehézséget jelentene annak megváltoztatása”. Lásd Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 48. p.

a magyar törvényhozás képes lesz a kodifikáció kérdésével foglalkozni. Amennyiben az értekezletet másfél-két hónappal korábban összehívták volna, talán még lehetséges lett volna e lépés helyességéről meggyőzni a közvéleményt. Azonban „az értekezlet elkésett s tulszárnyaltatott a köztörvényhatóságok által”,⁴⁷⁷ és bár jogi szemszögből nézve változatlanul az ABGB ideiglenes hatályban tartását vélte a legjobb megoldásnak, 1861 januárjában ennek tényleges érvényesülésére nem látott érdemi esélyt. A perek felfüggesztését elvi alapon és annak várható következményeire tekintettel is opponálta,⁴⁷⁸ miután a moratórium eszközéhez 1848 tavaszán is csak azért nyúltak, mert annak fenntartását csak néhány hónapig látták szükségesnek.⁴⁷⁹ A büntetőjogot illetően pedig kimondta, amit Deák ekkor még nem akart: az 1843. évi javaslat hatálybaléptetését vélte a legjobb megoldásnak.⁴⁸⁰

Nyeviczkey József szerint az Országbírói Értekezlet az osztrák jogszabályok fenntartását célszerűségi alapon nem javasolhatta, mivel e szempontok alapján csak a törvényhozó hatalom dönthetett. Az alkotmányosságot tiszteletben tartva, az osztrák törvények alkalmazását Horvát Boldizsárhoz hasonlóan csak abban az esetben látta lehetségesnek, amikor „azokra multhatatlan szükség v[olt].”⁴⁸¹ Az 1848. évi XV. törvénycikk által teremtett szabályozási hiátus, illetve a jogszabály által elrendelt moratórium kapcsán⁴⁸² ugyanakkor eljárásjogi példákon keresztül mutatta be, hogy milyen anomáliákhoz vezetne a magyar törvények *in integrum restitutio*ja.⁴⁸³

A plenáris tanácskozások végén Ghyczy Kálmán egy részletes törvényjavaslat elkészítését javasolta, mivel a felmerült problémák alkotmányos rendezését csakis a törvényhozó hatalom által tartotta kivitelezhetőnek.⁴⁸⁴

Az általános tanácskozások végén a résztvevőknek három kardinális kérdésben kellett döntenüik. Az első kérdés arra vonatkozott, lehetségesnek látják-e az értekezlet tagjai magyar törvények változtatás nélküli visszaállítását. Ez ügyben az országbíró nem rendelt el külön szavazást, mivel az addig felhozott

⁴⁷⁷ Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 49. p.

⁴⁷⁸ Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 51. p.

⁴⁷⁹ Ifj. Majláth György is ellenezte a moratórium bevezetését, mivel úgy látta, hogy az Értekezlet ilyen irányú döntése a jövő országgyűlés dolgát nehezítené meg, és rombolná a bizalmat nemcsak belföldi, hanem nemzetközi viszonylatban is. Lásd Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 55–57. p.

⁴⁸⁰ Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 49–50. p.

⁴⁸¹ Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 52–55. p.

⁴⁸² Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 54. p.

⁴⁸³ Idesorolta azon ügyeket, amelyekben azok a kerületi táblák rendelkeznek elsőfokú hatáskörrel, amelyek 1861 elején még nem léteztek; illetve az osztrák törvények a váltótörvényszékek létszámát és székhelyét is eltérően szabályozták. Ezen persze lehet azzal segíteni, ha az Értekezlet tagjai terjesztenek elő javaslatot, de kétségét fejezte ki aziránt, hogy ezen eljárást vajon az országgyűlés jogszerűnek tartaná-e. Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 53. p.

⁴⁸⁴ Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 57. p.

érvek az *in integrum restitutio* lehetőségét bizonyították. A második kérdés arra vonatkozott, hogy a moratórium eszközét alkalmasnak látják-e a résztvevők a helyzet kezelésére? Deák megismételte, hogy a perek felfüggesztése önmagában nem teszi lehetővé a magyar törvények maradéktalan visszaállítását, amivel az értekezlet egyetértett. Ghyczy is elmondta: a moratórium elkerülése érdekében hajlandó „a telekkönyvekre, a büntetőtörvénykönyvben a nemes és nem nemes között a büntetés és a felebbezés iránti különbségre, és [...] a váltótörvényre nézve valamely rendelkezés vagy octroyozás tételére”.⁴⁸⁵ Az utolsó kérdés úgy hangzott, elégségesnek találják-e az értekezlet tagjai a Ghyczy Kálmán által javasolt módosításokat, vagy Deákhhoz csatlakoznak, aki komolyabb változtatást tartott szükségesnek a büntető és polgári jogban, azok alaki és anyagi részében egyaránt. A többség e tekintetben is Deákkal értett egyet.⁴⁸⁶

Az Országbírói Értekezlet második napjának végén a résztvevők megegyeztek abban, hogy a hatékonyság érdekében az egyes területekre vonatkozó javaslatok kidolgozását nem a plénum előtt, hanem alvásztmányok felállítása útján fogják foganatosítani.⁴⁸⁷ Ennek kapcsán Barkóczy János felvetette, hogy az egyes bizottságok számára külön-külön meg kellene határozni a követendő alapelveket, de Deák javaslatára ettől végül elálltak, mivel ez rengeteg időt igényelt volna.⁴⁸⁸ Az országbíró végül megismételte az uralkodónak a Királyi Tábla szervezésére vonatkozó kérdését, amivel kapcsolatban Deák mondta ki a végső szót: „Azt kívánjuk, hogy egy legyen a királyi tábla.”⁴⁸⁹ Álláspontját az értekezlet egyhangúlag elfogadta.

Ghyczy Kálmán részvétele ezzel az Országbírói Értekezlet működésében véget ért. Emlékirataiban feljegyezte, azért nem volt maradása, mert a testület további működését törvénytelennek tartotta.⁴⁹⁰ Az általa javasolt megoldás szerint nem járt, nem is járhatott volna a magánérdekek sérelmével, miután kizártnak tartotta annak elfogadását a bécsi kormányzat által. Sokkal inkább azt kívánta, hogy az értekezlet javaslatának elutasítását követően az országgyűlés döntsön a törvénykezés szervezésével összefüggő kérdésekről. A törvényhozó testület – bár szintén az 1850-es években oktrojált jogszabályok

⁴⁸⁵ *Az Országbírói Értekezlet második ülése.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 58. p.

⁴⁸⁶ *Az Országbírói Értekezlet második ülése.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 59. p.

⁴⁸⁷ Somoskeőy Antal támogatta elsőként az országbírónak az alvásztmányok felállítására irányuló elképzelését, mivel a különböző jogterületek vonatkozásában az optimális megoldások eltérőek lehetnek: „lehet, hogy egyik vagy másik szakmánál a moratorium fog legcélszerűbbnek mutatkozni, vagy más célszerűbb javaslat tételni”. Lásd *Az Országbírói Értekezlet első ülése.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 26–27. p.

⁴⁸⁸ *Az Országbírói Értekezlet második ülése.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 60–61. p.

⁴⁸⁹ *Az Országbírói Értekezlet második ülése.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 61. p.

⁴⁹⁰ Ghyczy Kálmán emlékiratainak vonatkozó részét a függelékben közlöm.

részleges hatályban tartására kényszerült volna – jóval szabadabban módosíthatta volna azokat.⁴⁹¹

E célkitűzés megvalósíthatósága kapcsán két tényezőt kell figyelembe venni. Egyrészt, hogy Ghyczy Kálmán feltételezése szerint az 1861 tavaszán összehívott országgyűlés számára elegendő idő állt volna rendelkezésre a törvénykezés ügyének megvitatására és annak megnyugtató rendezésére. Ezt természetesen 1861. január 24-én pró és kontra sem lehetett előre látni, ma azonban tudjuk, hogy az országgyűlésen egészen biztosan nem lett volna idő e javaslatok kidolgozására, illetve megvitatására. Ha az Országbírói Értekezletnek másfél hónapra volt szüksége saját munkálatának összeállításához, nem tartom valószínűnek, hogy a képviselők 1861 késő tavaszán, nyarán legalább ugyanennyi időt tudtak volna szakítani e kérdéskör megvitatására. Éppen ekkor zajlott az uralkodónak címzett felirat összeállítása, aminek legfontosabb szereplője ugyanaz a Deák Ferenc volt, aki az Országbírói Értekezlet munkájában (is) nélkülözhetetlennek számított.⁴⁹²

Másrészt, a szükség (és az idő múlása) okán a törvényhatóságok egyre növekvő hányada vette volna saját kézbe az alkalmazandó jog meghatározását, ami rövid idő alatt zűrzavarhoz vezethetett volna. Még azt sem zárható ki, hogy míg a felsőbbíróságok (amelyek bíráit Ferenc József nevezte ki) az osztrák törvények alapján ítélkeztek volna, addig a törvényhatóságok egyesével próbálták volna ugyanazt a feladatot megoldani, amellyel az Országbírói Értekezlet tagjainak kellett szembenézniük. Deák is így látta: „miután a társas életben a magánjogviszonyokat szabályozó törvényekre mindennap szükség van, a szükség kényszerítené ki a törvényhatóságokat, hogy a hiányt pótolják, s ők octroyroznának, csakhogy egymástól különbözőleg teljesítenék ezt, s a törvénykezésben szükséges egyformaságot sokszinü tarkaság váltaná föl.”⁴⁹³ 1861 őszén, a provizórium bevezetését követően a bécsi kormányzat minden bizonnyal az 1849 után bevezetett jogszabályok ismételt hatálybaléptetésével számolta volna fel az ítélkezési anarchiát Magyarországon. Ebből kiindulva, az értekezlet tagjainak többsége azt az utat választotta, amely a korabeli

⁴⁹¹ Ghyczy Kálmán fellépésével kapcsolatban Ferenczi Zoltán azt írja a Deák Ferencről szóló életrajzi könyvében, hogy Ghyczy egy örökösödési kérdés miatt nem akart az osztrák törvénykezésen változtatni, mert ez rá személyileg kedvezőbb volt. Ghyczy Kálmán emlékirataiban azonban semmilyen nyomát nem találtam olyan ügynek, ahol ő személyesen érintett és érdekelt lett volna. Lásd FERENCZI Zoltán: *Deák élete*. Második kötet. Budapest, 1904. MTA, 261. p., illetve SZABAD 1967. 321. p. Osztom Szigeti István álláspontját, aki e felvetést nem tartja valószínűnek. Lásd SZIGETI István: *Hazámnak hasznos polgárja kívánok lenni. Ghyczy Kálmán élete és politikai pályája (1808–1888)* Budapest, 2012. Gondolat, 144. p.

⁴⁹² MATHÉ Gábor: Közjogi argumentáció. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 3. sz. 58. p.

⁴⁹³ Az *Országbírói Értekezlet tizenharmadik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 293. p.

közhangulatot figyelembe véve egyedülként biztosította az igazságszolgáltatás működését rövid és középtávon, valamint lehetővé tette az önálló magyar jogrendszer ismételt megszületését, és annak hosszú távú fennmaradását.

Az alválasztmányok megalakulása

Az alválasztmányok tagjainak megválasztására 1861. január 25-én került sor. A bizottságok szervezésénél Horvát Boldizsár javaslatát vették alapul, egy különbséggel: a bányajog tárgyalására önálló bizottságot hoztak létre, így összesen hatot állítottak fel.

Az alaki és anyagi polgári törvények, a bíróságok szervezése és illetősége, úgy a telekkönyvekre nézve felállított bizottságba Boldizsár Ferenc,⁴⁹⁴ Deák József, Fábry István, Horvát Boldizsár, Illésy János, Lángh Ignác, Ledniczky Mihály, Lipovniczky Vilmos, Nyeviczky József, Rudnyánszky Béla, Schalatz Antal,⁴⁹⁵ Szabó Imre, Thanhoffer Pál és Zsivora György került.⁴⁹⁶

A büntetőjoggal és a sajtótörvénnyel kapcsolatos bizottság tagjai Deák Ferenc, Szabó Samu, Tóth Lőrinc és Zádor György lettek.⁴⁹⁷

Az úrbéri, úrbéri kárpótlási, arányosítási és mezei rendőri viszonyok rendezése⁴⁹⁸ irányában teendő javaslat megszerkesztése gróf Barkóczy János, Huszár Ferenc, Kopácsy József, Kováts István, Markovits József, Nyeviczkey József, Thalabér Lajos és gróf Török Bálint feladatává vált.

A váltó, áruszerződési, csőd, kereskedelmi, vásárbíróági, fuvarozási törvényekre és az egyezményi eljárásra nézve Fabinyi Theofil, Manó István, Ráth Károly, Rózsa Lajos, Soltész Albert, Széher Mihály és Zsoldos Ignác dolgozta ki a javaslatot.⁴⁹⁹

A bányaiügy⁵⁰⁰ rendezésére kiküldött bizottság tagjai Balázs Antal, Breuer József,⁵⁰¹ dr. Szabó József, Grenzenstein Gusztáv, Jendrassek Miksa, Melczer

⁴⁹⁴ Ürmösi Boldizsár Ferenc (1816–1873). Erdélyi magyar telekkönyvi igazgató. Nem szerepelt az Országbírói Értekezletre meghívott személyek között.

⁴⁹⁵ Az 1850-es években járásbíró, később telekbíró. Nem szerepelt az Országbírói Értekezlet meghívottjai között.

⁴⁹⁶ Az általuk készített javaslatához lásd HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. Az alválasztmányi javaslatához lásd 1–34. p., a telekkönyvekre vonatkozó javaslatához lásd 229–234., 235–254., 269–274. p., a közvetítő javaslatához és a peres eljárás szabályozása tekintetében készült javaslatához lásd 299–326. p.

⁴⁹⁷ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 299–301. p.

⁴⁹⁸ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 275–298. p.

⁴⁹⁹ Lásd HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 335. p., 342. p.

⁵⁰⁰ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 217–224. p., 343–358. p.

⁵⁰¹ Breuer József (szül. 1819). Nem szerepelt az Országbírói Értekezlet meghívottjai között.

István, Somoskeőy Antal, Szlávy József,⁵⁰² Wenczel Gusztáv és Zsigmondy Vilmos lettek.⁵⁰³

Az árvaügy,⁵⁰⁴ a perenkívüli eljárás,⁵⁰⁵ ügyvédek,⁵⁰⁶ közjegyzők⁵⁰⁷ iránt javaslat megtételével megbízott bizottság tagjai Ambrus Mihály, báró Prónay Albert, Eötvös József, Hubay József, Kapczy Tamás, Samarjay Károly, Sárközy Kázmér és Stockinger Mór lettek.

Az alvásztmányok által a plénum elébe terjesztett javaslat minden esetben a többségi véleményt jelenítette meg, de (különvélemény formájában) a kisebbség számára is biztosították a jogot az ellenérvek bemutatására. Erre azonban mindössze két esetben került sor: az úrbéri ügyek, illetve a „polgári törvény” megvitatása során.⁵⁰⁸

A magánjogi törvényekkel foglalkozó javaslat február 12-én készült el, míg a nem peres eljárások tárgyában született javaslat február 9-én. A bányajoggal foglalkozó alvásztmány február 7-én végzett a munkájával, de a leggyorsabbnak vitathatatlanul azon bizottság bizonyult, amelynek Deák Ferenc is tagja volt: a büntetőjog tárgyában született munkálat már február 2-án elkészült.

Az Országbírói Értekezlet legközelebb február 14-én ült össze. A soron következő fejezetben az elkészült javaslatok közül a polgári törvény, egészen pontosan az öröklési jog tárgyában született javaslat(oka)t, illetve az azok felletti vitát mutatom be. Választásom indoka, hogy az ezzel kapcsolatos tárgyalások igényelték a legtöbb időt, és itt jelentek meg legmarkánsabban mindazon dilemmák, amelyek az Országbírói Értekezlet működésére rányomták a bélyegüket.

⁵⁰² Okányi és érkenézi Szlávy József (1818–1900). 1861-ben magyar királyi helytartótanácsi tanácsos, később pénzügyminiszter, miniszterelnök. Nem szerepelt az Országbírói Értekezlet meghívottjai között.

⁵⁰³ E bizottság tárgyalásairól nemcsak az elkészült javaslat, hanem az üléseinek jegyzőkönyve is fennmaradt az utókor számára: HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 1–216. p.

⁵⁰⁴ Az árvaügyekre vonatkozó javaslatot lásd HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 267–268. p.

⁵⁰⁵ A nem peres eljárásokra vonatkozó javaslatot lásd HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 273. p.

⁵⁰⁶ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 269–270. p.

⁵⁰⁷ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 271. p.

⁵⁰⁸ Ezzel együtt meg kell jegyezni, hogy a büntetőjogi, illetve az úrbéri ügyekkel kapcsolatosan szükségessé vált egy második alvásztmányi javaslat elkészítése. Lásd OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 165–181. p., illetve 193–194. p.

V. „OCTROY VAGY NEM OCTROY?”

A polgári törvény feletti vita

A polgári anyagi jog, azon belül is az öröklési jog szabályainak meghatározásánál semmi sem bizonyult megosztóbbnak az Országbírói Értekezlet számára. Míg a polgári peres eljárást szabályozó 157 § megvitatása három, a bányajoggal kapcsolatos 72 § megtárgyalása két ülést vett igénybe, addig az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok első 23 §-ának megalkotásához öt napra volt szükség. Más oldalról közelítve: egyetlenegy kérdéskör megvitatása sem igényelt annyit időt, mint az ősiség eltörlését követően nélkülözhetetlenné vált szabályok megalkotása, és a részletes tanácskozások körülbelül harmadában csak az ezzel összefüggő kérdéseket tárgyalták az értekezlet tagjai.⁵⁰⁹

A probléma összetettségét jelzi, hogy az öröklés kérdésében az alválasztmány többsége által kidolgozott javaslat mellett már a tárgyalások kezdetén rendelkezésre állt két, egymással teljesen ellentétes tartalmú különvélemény,⁵¹⁰ amelyekhez a későbbiekben csatlakozott a harmadik különvélemény,⁵¹¹ és végül megszületett az ún. közvetítő javaslat.⁵¹²

Az alválasztmány a munkálat előszavában összefoglalta mindazon nehézségeket, amelyekkel meg kellett küzdenie a javaslat megalkotása során.⁵¹³ Miután az Országbírói Értekezlet által meghatározott célok oly korlátok közé kényszerítették az alválasztmány tagjait, amelyek meglehetősen megnehezítették az általuk készített javaslat találgatását a *nyilvánvaló óhajokkal, a jog és méltányosság követelményeivel*, de egyszersmind a *haza polgárainak érdekeivel*,

⁵⁰⁹ Jó példa erre a büntetőjogi albizottmány, amelynek tagjaként Deák Ferenc javaslatot tett az 1843-as büntetőjogi törvényjavaslatok azonnali hatálybaléptetésére. Indítványát azzal támasztotta alá, hogy a régi büntetőjogi gyakorlathoz visszatérni lehetetlen. Lásd Az Országbírói Értekezlet hatodik ülése. OBÉ 1861. II. kötet. 51–85. p.

⁵¹⁰ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 255–256. p.

⁵¹¹ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 259–260. p.

⁵¹² *A polgári törvény rendezése tekintetében előterjesztett első különvélemény*. Lásd OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 83–92. p.

⁵¹³ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 229. p.

így rendhagyó módon rögzítették: ők maguk sem hiszik, hogy a végeredmény elnyeri majd az értekezlet többségének támogatását.⁵¹⁴

Az alválasztmánynak a következő (néhol egymásnak ellentmondó) elvárásoknak kellett ugyanis egyszerre megfelelnie:

- Kiindulási pontként a magyar törvények visszaállítása szolgált, de azoknak *visszaható erőt nem lehetett tulajdonítani.*
- Amennyiben az ősiség eltörlése hézagokat ejtett a hazai jogintézményeken, akkor ezeket pótolni kellett, de a javaslat megfogalmazása során *tartózkodni kellett a törvényalkotástól.*
- Végezetül, az átalakítást oly módon kellett végrehajtani, hogy moratórium elrendelésére, azaz perek felfüggesztésére ne legyen szükség, amivel szoros összefüggésben állt *a hitel, kereskedelem és forgalom, valamint magánérdekek megóvásának kötelezettsége.*⁵¹⁵

A bizottság a magyar törvények helyreállításának legfőbb akadályát az 1848. évi XV. törvénycikk elfogadásában,⁵¹⁶ illetve az ősiségi nyílt parancs⁵¹⁷ kihirdetésében látta.⁵¹⁸ 1848-ban nem véletlenül döntött az országgyűlés a moratórium elrendeléséről, miután az ősiség elvi eltörlését követően fennmaradó szabályok alkalmazása az egyes felekre nézve vagy túlságosan kedvező, vagy épp jogfosztó eredményhez vezetett volna.⁵¹⁹ Az alválasztmány szerint önmagában e körülmény megalapozta az *in integrum restitutio* lehetetlenségét, de a pátens kihirdetésének eredményeként nem érvényesülhetett a jogalkotói akarat, amely a polgári törvénykönyv megalkotásáig magánjogi viszonyaink változatlan fenntartására irányult.⁵²⁰

További gondot jelentett a telekkönyv intézménye, amelynek működését még csak rövid időre sem lehetett felfüggeszteni. E körülmények együttesen óhatatlanul szükségessé tették az ABGB vonatkozó szabályainak hatályban tartását, ideértve azokat a rendelkezéseket, amelyek a telekkönyvek tárgyát képező dolgok szerzésére vagy elidegenítésére irányuló módokat szabályozták.⁵²¹

⁵¹⁴ Az alválasztmány javaslata. In OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 65. p.

⁵¹⁵ Az alválasztmány javaslata. In OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 65. p.

⁵¹⁶ SARLÓS 1975. 514. p.

⁵¹⁷ A bizottság úgy látta, hogy a pátens „a magyar magánjogi intézményeket tulajdon- és birtokbiztonsági szempontokból talán czélszerűen, de az 1848. évi törvények értelmén jelentősen igen túlterjeszkedve” változtatta meg. Az alválasztmány javaslata. In OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 68. p.

⁵¹⁸ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 230. p.

⁵¹⁹ Az alválasztmány javaslata. In OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 66–67. p.

⁵²⁰ Az alválasztmány javaslata. In OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 69. p.

⁵²¹ VARGA Márk: A telek- és jelzálogkönyvek magyarországi kialakulása és annak előzményei nemzetközi kitekintésben: Az 1855. évi telekkönyvi rendtartás. In MÉHES Tamás – TÉGLÁSI András (szerk.) *A jövő közigazgatás-tudománya: A Közigazgatás-tudományi Doktori Iskola doktoranduszainak jubileumi tanulmánykötete.* Budapest, 2018. Dialóg Campus Kiadó, 227–236. p., HOMOKI-NAGY Mária: Adalékok a telekkönyvi jog történetéhez. In GELLÉN Klára (szerk.): *Honori*

A bizottság elkerülhetetlennek látta továbbá az ősiségi nyílt parancs hatályban tartását,⁵²² és ugyanez vonatkozott az osztrák polgári törvénykönyvnek az örökléssel, illetve a telekkönyvi rendtartással kapcsolatban álló rendelkezéseire – természetesen ideiglenes jelleggel, az országgyűlés intézkedéséig.⁵²³ Az alválasztmány többsége egyebekben a magyar törvények visszaállítását javasolta ex nunc hatállyal, két módosítással. A törvény előtti egyenlőség elvéből kiindulva nélkülözhetetlennek tartotta „a vallás különféleségéből fakadó, az osztrák törvények uralma alatt bővített polgári magánjogok korabeli állapotukban fennmarad[ásának]”⁵²⁴ deklarálását. A javaslat még egy fontos dolgot deklarált: az „ész szüleményei”, azaz a szellemi alkotások a törvény oltalma alatt állnak.⁵²⁵

A „polgári törvény” feletti tanácskozás február 22-én kezdődött, és miként látni fogjuk, a vita kezdetektől fogva az alválasztmányi javaslat és a két különvélemény kontextusában zajlott. Az egyes álláspontok között lényeges eltérések mutatkoztak. Az alválasztmány az öröklési jogban az ABGB szabályainak fenntartását javasolta, miután tagjainak többsége – figyelemmel az Országbírói Értekezlet során elfogadott elvre, miszerint tartózkodni kell a törvényhozás körébe eső javaslatok megfogalmazásától – lehetetlennek látta az 1848 előtti magyar szabályozás visszaállítását. Az első különvéleményt⁵²⁶ jegyző Deák József ehhez képest lehetségesnek gondolta a régi magyar öröklési rend visszaállítását, míg a második különvéleményt⁵²⁷ megfogalmazó Horvát Boldizsár, Ledniczky Mihály, Rudnyánszky Béla és Thanhoffer Pál egyetértett⁵²⁸ az alválasztmánnyal abban, hogy öröklési jogi törvényeink változtatás nélkül nem állíthatóak vissza. Ők viszont az osztrák kódex ideiglenes hatályban tartását ugyanolyan oktrojálásnak tekintették, mint a pótlólagos szabályok megalkotását, és olyan ideiglenes rendelkezések elfogadását javasolták, amelyek hűen tükrözték a magyar jogi tradíciókat.

Mindhárom „út”, mindhárom koncepció valaminek feladásával járt. Az alválasztmány javaslata a magyar törvények visszaállításáról mondott le az öröklés

---

et virtuti: Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára. Szeged, 2017. Iurisperitus Kiadó, 140–150. p., KURUCZ Mihály: A német-osztrák telekkönyv mint a joglátszat egyik mesterműve. In RÁCZ Lajos (szerk.): A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi: tanulmányok az OPTK és a BGB évfordulói alkalmából. Budapest, 2011. Martin Opitz Kiadó, 75–103. p.

⁵²² Változtatásokat kizárólag az ősiségi nyílt parancsnak az osztrák perrendtartásra utaló szabályai esetén javasoltak, hiszen a perjogban a magyar intézmények helyreállítását javasolták. HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 229. p.

⁵²³ Az Országbírói Értekezlet tizenharmadik ülése. Lásd OBÉ jkv. 1861. II. kötet 285. p.

⁵²⁴ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 235. p.

⁵²⁵ Uo.

⁵²⁶ Lásd *Első különvélemény*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet 83–86. p.

⁵²⁷ Lásd HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 261–262. p.

⁵²⁸ Lásd HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 265–266. p.

tekintetében, Deák József javaslata a jogbiztonság sérelmével járt volna, míg a négy ügyvéd által készített különvélemény eléggé egyértelműen a jogalkotás talajára merészkedett. A közel öt napig tartó diskurzust frappánsan jellemezték Szentiványi Vincze szavai, aki szerint „[s]em ott nem vagyunk, hogy a törvényszünet az igazságkiszolgáltatás folytonosságának föntartása, s a jogviszonyok megzavarása nélkül ismét visszaállíthatassék, sem nem vagyunk ott, hogy új törvényt készítsünk.”⁵²⁹

Visszaállíthatóak-e változtatás nélkül a magyar öröklési szabályok?

Az alválasztmány javaslatát elsőként Horvát Boldizsár értékelte. A munkálatot főként annak homályos megfogalmazása miatt nem tudta támogatni. Felszólalása, miszerint „az államhatalomnak kötelessége nemcsak a jogsérelmeket orvosolni, hanem egyúttal a jogsérelmeknek elejét is venni, s ennél fogva minden honpolgár megkövetelheti tőle, hogy a jogcselekményekre nézve és a jogeseményekre biztos irányt szabjon oly világos és határozott szabályok felállításával”,⁵³⁰ nemcsak az alválasztmány javaslata ellenében szólt, hanem egyúttal előkészítette a kézjegyét viselő különvélemény vitáját is. Horvát Boldizsár szerint az átmenet idejére a negáció (tehát az osztrák törvények hatályon kívül helyezése) mellett elkerülhetetlenné vált bizonyos pozitív szabályok megalkotása is. Álláspontját osztotta Fabinyi Teofil,⁵³¹ Szutsics Károly⁵³² mellett Tóth Lőrinc is.⁵³³

Az általuk előterjesztett különvélemény⁵³⁴ Achilles-sarkára Lipovniczky Miklós hívta fel a figyelmet, aki a 12 §-ból álló különvéleményt épp olyannak látta, mintha egy új *ősiségi pátenst alkotnának* – és egy ilyen horderejű javaslat elfogadására nem érezte felhatalmazva az értekezlet tagjait.⁵³⁵ A szigorú törvényesség hívei (mint pl. az értekezletről ekkorra már eltávozott Ghyczy Kálmán) szerint bárminemű, törvényhozási kompetenciát érintő javaslat megfogalmazására csak a nemzet, azaz az országgyűlés, vagy annak valamely szerve

⁵²⁹ Szentiványi Vincze felszólalása. Lásd *Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 235. p.

⁵³⁰ *Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 209. p.

⁵³¹ *Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 235. p.

⁵³² *Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 247. p.

⁵³³ Tóth Lőrinc annak is hangot adott, hogy ha a bizottság az ABCB-t teljes egészében fenn kívánta volna tartani, azt legalább a kényelem oldaláról értette volna, de hogy éppen a kódex leggyűlöltebb részét tartsák fenn ideiglenesen, ahhoz szavazatával nem járulhatott. Lásd *Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 219. p.

⁵³⁴ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 227–228. p.

⁵³⁵ *Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 214. p.

(például egy általuk kiküldött bizottság) volt jogosult. Miután az Országbírói Értekezlet összehívásáról nem az országgyűlés, hanem a törvényesen ekkor még meg nem koronázott uralkodó döntött, elvi alapon opponálták az alkotmányosan elfogadott törvényeink módosítására irányuló javaslatot. Ez korántsem volt véletlen, hiszen a vita kezdetén még minden résztvevő joggal gondolhatta, hogy az általuk összeállított munkálatot az uralkodó elé fogják felterjeszteni legfelsőbb jóváhagyásra, s ez még inkább felerősítette az *octroyrozással* kapcsolatos averziókat. Így vélekedett Szentiványi Vincze,⁵³⁶ Zsoldos Ignác,⁵³⁷ Kiss Andor⁵³⁸ és Lévay Sándor⁵³⁹ akik erre tekintettel az alválasztmány javaslatát támogatták.

Az előbbi álláspontban rejlő ellentmondásra nem csak Horvát Boldizsár utalt: Rudnyánszky Ferenc olvasatában az osztrák törvények ideiglenes hatályban tartása szintén éppen oly *octroy*nak tűnt, mintha új szabályok jönnének létre, így nem tudta e megoldást támogatni.⁵⁴⁰ Ugyanígy vélekedett Ledniczky Mihály is,⁵⁴¹ aki ellenezte, hogy olyan jogszabálynak adjanak *némileg törvényes külsőt*, amelyek a hazai jogi tradíciókkal ellenkeztek.⁵⁴² Az alválasztmány javaslatát életszerűtlennek is tartotta, hiszen az októberi diploma kihirdetése óta sokan ismét a magyar törvényeket követték, többek között az osztály kérdésében.⁵⁴³ A második különvélemény keltette aggodalmakat a Hétszemélyes Tábla jogkörének értelmezésével kívánta mérsékelni. Meglátása szerint a *decisio* alkalmas lehetett a törvénytörlő szabály előzetes kihirdetésére az alkalmankénti utólagos közzététel helyett, és annak alkalmazásával juthattak volna a legközelebb az alkotmányos formákhoz, elejét véve annak is, hogy a törvényhatóságok különböző módokon szüntessék meg az örökösödési jog corpusában kétségkívül létező hiányokat.⁵⁴⁴ Tóth Lőrinc is helyeselte e gondolatot,

⁵³⁶ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 231–232. p.

⁵³⁷ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 268. p.

⁵³⁸ Feltéve a kérdést, hogy az esetleges negatív reakcióktól nem tart-e a vármegyék részéről, azzal érvelt, hogy a telekkönyv intézménye kapcsán még Pest vármegye is annak fenntartására szavazott, ami együtt járt az ezzel kapcsolatos oktrojált szabályok ideiglenes elfogadásával is. Lásd Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 256–258. p., illetve 247–248. p. Ezzel viszont Ledniczky Mihály nem értett egyet, mondván, hogy a telekkönyv fenntartása, és a nemzeti közérzülettel alapvetően ellentétes öröklési szabályok elfogadása korántsem egyezik egymással. Lásd Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 264–265. p.

⁵³⁹ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 258–259 p.

⁵⁴⁰ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 229. p.

⁵⁴¹ Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 264–265. p.

⁵⁴² Éppen erre hivatkozással tagadta egyébként Horvát Boldizsár, hogy az általuk készített különvélemény vonatkozásában felmerülhet-e egyáltalán az *octroy* gondolata, hiszen a különvéleményben foglaltak a 1848. évi XV. törvénycikk fogantatásának tekinthetőek. Lásd Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 261. p.

⁵⁴³ Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 264–265. p.

⁵⁴⁴ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 218. p.

szerinte „semmi sem természetesebb, minthogy a n. curia a magyar örökösödési törvények szelleme szerint, és azok alapján némi elveket állítson fel, s részleteket formulázzon, melyek azon ideig, míg az országgyűlés a codificatio nagy munkáját megkezdheti és bevégezheti, irányadóul szolgáljanak. Ez nem új törvényhozás, mert benne a magyar örökösödési törvény szelleme egészen meg van tartva. A n. m. curia azelőtt is mindenkor alkotott szabályokat, melyek az alsóbb bíróságoknak irányadóul szolgáltak, és ebben az ország megnyugodott; tökéletesen meg vagyok győződve, hogy az ország azt, ha a n. m. curia ezen elveket nemcsak egyes előforduló peres esetekben, hanem már előle-
gesen kimondja, nem fogja új törvényhozásnak, octroynak nevezni, és ebben teljesen megnyugszik.”⁵⁴⁵ Sőt, amint Szabó Samu megjegyezte, a javaslat a törvény előtti egyenlőség megvalósításával párhuzamosan kívánta megőrizni a magyar törvények szellemét.⁵⁴⁶ A decisio formájában történő „kihirdetést” azonban nem mindenki támogatta: Rudnyánszky Ferenc szerint a döntvény a már létező jogot tükrözte, viszont az Országbírói Értekezleten zajló viták középpontjában éppen annak meghatározása állt, hogy megfelelő szabályok hiányában *mi legyen az irányadó törvény a jövőre nézve*.⁵⁴⁷

A tanácskozások során a harmadik álláspontot képviselő Deák József⁵⁴⁸ különvéleményében cáfolta mindazon aggodalmakat, amelyek a magyar törvények változás nélküli visszaállítására vonatkoztak.⁵⁴⁹ Az 1836. évi XIV. törvény-cikkben foglalt duális megoldás⁵⁵⁰ alkalmazását kevésbé látta problematikusnak, mint az osztrák törvény hatályban tartását. A kötelesrész intézményét⁵⁵¹ sem látta nélkülözhetetlennek rövid távon, miután az 1836. évi törvény-cikk az ősi vagyon tekintetében biztosította az öröklés jogát a leszármazóknak.⁵⁵² Ebből következően – a moratórium igénybevétele nélkül is – lehetségesnek látta a magyar örökösödési törvények alkalmazását.

A különvélemény ellenében Horvát Boldizsár szólalt fel. Elmondása szerint szívesen támogatta volna Deák József javaslatát, ha az „nem alapulna oly hypothesiseken, a melyek nem állanak; ha tovább az nem foglalna magában

⁵⁴⁵ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 219. p.

⁵⁴⁶ Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 260. p.

⁵⁴⁷ Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 433. p.

⁵⁴⁸ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 255–256. p., illetve HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 257–258. p.

⁵⁴⁹ Első különvélemény. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 85. p.

⁵⁵⁰ Ezalatt arra gondolt, hogy az 1836. évi XIV. törvény-cikkben meghatározott esetekben az ősiség elve alapján kellene a hagyatékról dönteni, míg minden más esetben akként, hogy a jogintézmény eltörlését feltételezzük. Lásd *uo*.

⁵⁵¹ MÁZI András: *A kötelesrész megjelenése a magyar magánjog rendszerében – Tekintettel a nagy európai jogrendszerek megoldásaira*. Doktori értekezés. Pécs, 2009. Pécsi Tudományegyetem, 74–83. p.

⁵⁵² Első különvélemény. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 86. p.

ellentmondásokat s nem jönne összeütközésbe a jogegyenlőség elvével, melyet a 19-dik század második felében a kaszt-rendszer emlékeinek feltámasztása által megsérteni nem szeretnék.”⁵⁵³ Határozottan kiállt az 1848-ban elfogadott reformok mellett, mert az 1848 előtti jogszabályok változás nélküli visszaállítása egyet jelentett volna a visszatéréssel abba a világba, ahol mind a vérdíj, mind a törvényes hitbér különbözött a rendi hovatartozás tükrében. Hovatovább: „Másként alkotta végrendeletét a nemes, a jobbágy; más öröklési rend volt a szerzeményekre nézve mindenik osztálynál; másképp volt szabályozva az özvegyi jog. Sőt még az elévülés tanára nézve is eltérőek voltak a nemesi javak a polgáriaktól.”⁵⁵⁴ Horvát Boldizsár szerint az általuk proponált javaslat a jogegyenlőség biztosítása mellett az ősiségből megtartotta azt, „ami a családiság eszméjével rokon, ellenben megsz[üntetett] minden[t], mi a közhitellel és a birtokbiztonsággal ellenkezésben áll[t]”.⁵⁵⁵ A különvéleményben foglalt rendelkezések így eleget tehetek azon célnak, amely az 1848. évi XV. törvénycikk alkotói előtt lebegett.⁵⁵⁶

Az országbíró a tárgyalások felgyorsítása érdekében szavazást rendelt el az ügyben, hogy lehetséges-e a magyar örökösödési törvények visszaállítása az *in integrum restitutio* elve alapján. Az eredmény meglehetősen szoros lett: 20-an szavaztak mellette és 23-an ellene. Az országbíró a tárgy fontosságára sajnálatát fejezte ki az egyetértés hiánya okán,⁵⁵⁷ de bizakodó volt a konszenzusos megoldás mihamarabbi kialakítása iránt.

Milyen tartalmú javaslatot fogalmazhat meg az Országbírói Értekezlet?

Miután a többség nézete szerint a magyar törvények változatlan formában történő helyreállítására lehetetlennek bizonyult,⁵⁵⁸ a vita új irányba terelődött: arra kellett választ találni, vajon az értekezlet jogosult-e az 1848. évi XV. tc. által

⁵⁵³ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 236. p.

⁵⁵⁴ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 237. p.

⁵⁵⁵ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 239. p.

⁵⁵⁶ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 239. p.

⁵⁵⁷ A szavazás eredménye Kiss Andrást is meglepte, és azt alapvetően annak tudta be, hogy szerte a kérdés nem volt megfelelő. Arra utalt, hogy a Deák József által készített különvéleményt azt az alválasztmány tagjai közül (az előterjesztőt kivéve) senki sem támogatta, és a február 22-én tartott ülésen sem szólaltak fel mellette. Lásd Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 256. p.

⁵⁵⁸ Hozzá kell tenni: a szavazás eredménye ellenére az országbíró érintőlegesen még az Országbírói Értekezlet legutolsó ülésén is utalt Deák József javaslatára. Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 430. p.

hagyott hézagok pótlására. Tagadóan nyilatkozott Holovich Boldizsár,⁵⁵⁹ Szutsits Károly,⁵⁶⁰ Zsoldos Ignác,⁵⁶¹ Kiss Andor⁵⁶² – hangsúlyozva, hogy nem hozhatnak olyan szabályokat javaslatba, amelyekkel az országgyűlés dolgába avatkoznának,⁵⁶³ és az öröklési rend megváltoztatását egyértelműen idesorolták.

Főként ezekre az észrevételekre reagált Deák Ferenc. Úgy látta, a vármegyék intézkedéseinek eredményeként meglehetősen sajátos helyzetbe került az Országbírói Értekezet. Deák – a Pest város közgyűlésén elmondott beszédéhez hasonlóan – a legtermészetesebb dolognak tekintette, hogy az igazságszolgáltatással kapcsolatos jogköreiket a megyék ismételten gyakorolni kezdjék. „Alkotmányszerűleg választott bíró ítéljen a megyében, a törvényhatóságban, s alkotmányszerűleg rendezett főtörvényszékek bírálják meg ezen ítéleket”⁵⁶⁴ – ebben összpontosult számára az alkotmányos ítélkezés súlypontja. Sokkal fontosabb kérdésnek tartotta ezt annál, minthogy „ezen bírák ezen néhány hét vagy hónap alatt melyik törvény szerint fogják az igazság kiszolgáltatását gyakorolni”.⁵⁶⁵ A vármegyék azonban eltérő véleményen voltak, és olyan folyamatokat indítottak el, amelyeket Deák mélységesen helytelenített.⁵⁶⁶ Deák szerint ennek eredményeként az értekezet tagjai a közvélemény várható

⁵⁵⁹ „ha már a folytonosság végett az ősiségi perek szünetelését javasolni nem szabad, csak kettő közt van választás; vagy törvényt kellene alkotni, vagy az országgyűlés intézkedéséig a bizottmányi javaslatban foglalt módot elfogadni. Az elsőt véleményem szerint azért nem tehetné a nm. tanácskozmány, mivel törvényalkotásra jogosítva nincsen, de különben is a legközelebbi országgyűlés egyik főfeladata leendvén egy rendszeres magán polgári codexet kidolgozni.” Lásd *Az Országbírói Értekezet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 260. p.

⁵⁶⁰ „Most csak arról van a szó, hogy mit állítsunk föl, hogy a törvénykezésnek folytonossága meg nem szakittassék; magától értetődvén, hogy codificalni nem birunk, mert törvényhozási hatalommal fölruházva nem vagyunk.” Lásd *Az Országbírói Értekezet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 262. p.

⁵⁶¹ *Az Országbírói Értekezet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 268. p.

⁵⁶² „A megyék [...] meg fognak nyugodni, ha mi a codificáltástól tartózkodva, szinte megalkuszunk a szükséggel ott, hol törvényt nem alkalmazhatunk; mi pedig az elfogadást illeti, azt kétségbe sem akartam vonni, hogy a megyék az országbírói tanácskozmány határozatait el fogják fogadni, hanem csak annyit mondtam, hogy nézetem szerint nagyobb megnyugvással fogják elfogadni a nm. tanácskozmány határozatait, ha mi is törvényes téren maradunk, a szükséggel megalkuszunk és nem állunk oly térre, mely nem a mienk.” Lásd *Az Országbírói Értekezet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 269. p.

⁵⁶³ Ledniczky Mihály emlékeztette a vita során a szigorú közjog hívet arra, hogy a bíróságok által alkalmazott törvények egy része 1848 előtt is „törvényhozáson kívüli uton keletkezett: olyan például Werbőczy, olyan az úrbéri törvény, olyan továbbá az 1811-ki correlationalis pátens, mely szerint a curia folytonosan ítél”. *Az Országbírói Értekezet tizenegyedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 218. p.

⁵⁶⁴ *Az Országbírói Értekezet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 271. p.

⁵⁶⁵ Uo.

⁵⁶⁶ Deák szerint „vannak dolgok, melyeket nagy bölcsesség meg nem mozdítani, s ha megmozdítanak, lehetetlen helyre hozni”. Lásd *Az Országbírói Értekezet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 271. p.

reakciójának *politikai pressiója* alá kerültek, amely alkalmanként szakmai meggyőződésükkel szemben hatott.⁵⁶⁷

Deák Ferenc a következőképp jellemezte a helyzetet: „Azt mondták a hatóságok és azon közönség, mely az emberekre hat, hogy vissza kell állítani a régi magyar törvényeket; mondták erre néhányan, hogy azt, a mi volt, nem lehet teljesen visszaállítani, mert új jogviszonyok keletkeztek; itt van a telekkönyv, mit respectálni kell, s erre azt mondják: a telekkönyveket mi is igen szükségesnek tartjuk, de a régi törvényekben a telekkönyvi institutio oly módon nem fordul elő, tehát azokat alkalmazni kell, a nm. tanácskozmány fogja módját találni, hogy miként lehessen visszaállítani a régi törvényeket, ámbár azokat úgy, mint vannak, visszaállítani absolute még sem lehet; – és így semmi egyéb korlátot nem tűzött a nm. tanácskozmánynak a publica opinio, mint csak kettőt; az egyik: minden változtatás octroyozás, a másik: octroyozni nem szabad, de változtatni mégis kell. – Szeretném látni azon bölcsét, ki ezen keresztülvág.”⁵⁶⁸ Úgy vélem, Deák plasztikusan ragadta meg azt a paradoxont,⁵⁶⁹ amely nem egy esetben nyomta rá bélyegét az Országbírói Értekezlet tanácskozásaira. A résztvevők ugyanis éppen azokat a magyar törvényeket kívánták *változtatás nélkül* visszaállítani, amelyek főként az öröklés tekintetében bizonyultak alkalmazhatatlannak, miközben alapvető elvárás mutatkozott egy olyan jogi környezet kialakítása, amely legalább átmeneti jelleggel képes megfelelni az elvárásoknak. Az octroytól való tartózkodás, a jogbiztonság fennmararása és a törvénykezés folyamatosságának hármashalmazából azonban a legjobb esetben is csak legfeljebb két feltételnek lehetett egyszerre megfelelni.⁵⁷⁰

Deák szerint az ellenérvés valójában nem az osztrák törvényekkel,⁵⁷¹ sokkal inkább az azokat hatályba léptető hatalommal szemben fogalmazódott meg, és ez nyomta rá a bélyegét azokra a kérdésekre is, amelyeket a magyar országgyűlés sem rendezett volna másként. Álláspontja szerint, „ha azok csupán javaslatkép lettek volna a magyar országgyűlés elé terjesztve, azokat nem

⁵⁶⁷ Jó példa erre Széher Mihály állásfoglalása, aki szerint „sok megye, mely várja, hogy az országbírói értekezlet visszahozza a magyar törvényeket, ily elhalasztó határozat kimondásával mindenesetre megragadja a magyar törvényt és a bíraskodást kezébe veszi.” *Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 287–288. p.

⁵⁶⁸ *Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 271. p.

⁵⁶⁹ KAJTÁR 2003. 98. p.

⁵⁷⁰ Hasonlóan értékelte a helyzetet Széher Mihály is, aki szerint, „ha a magyar törvények visszaállítása nehézségeket nem idézne elő, ezen conferentiára szükség sem lett volna.” *Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 287–288. p.

⁵⁷¹ Vö. PESCHKA Vilmos: *Grundlagen der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus*. In CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán (Hrsg.): *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848–1944)*. Budapest, 1970. Akadémiai Kiadó, 9. p.

mondom, minden részben elfogadta volna, de bizonyosan nem mondotta volna gyűlöletesnek, gyalázatosnak, rossznak, gonosznak”.⁵⁷²

A magyar törvények visszaállítását a telekkönyv szükségessége mellett az 1848. évi XV. tc. értelmezése körüli zűrzavarra tekintettel is lehetetlennek gondolta. Arra is hivatkozott, hogy nemcsak az 1848-at megelőzően, hanem az 1848-ban megalkotott törvényeinkben is akadtak olyan rendelkezések, amelyek alkalmazása az 1850-es években beállott változásokra tekintettel igazságtalanságot eredményezne. Idesorolta az 1848. évi IX. törvénycikk 5. §-át, amely a földesurak adósságait felmondhatatlannak nyilvánította.⁵⁷³

Összegezve: az Országbírói Értekezlet feladata „egyéb nem lehet, mint gondosan megvizsgálni az anyagi s alaki törvényeknek minden egyes részénél, ha a régi törvények arra vonatkozó rendelkezéseit életbe lehet-e ismét léptetni, a nélkül, hogy a magánjogviszonyok megzavartassanak, s a nélkül, hogy democraticus institutióink szellemének fölforgatásával az osztályok közötti gyűlöletes különbség habár csak ideiglenesen is, visszahozassék.”⁵⁷⁴

Mi történjen viszont abban az esetben, ha nem nyílik mód a magyar törvények *in integrum restitutió*jára? Deák az ideiglenes szabályok megalkotását elkerülhetetlennek látta, és az értekezlet vonakodó tagjait azzal próbálta meggyőzni, hogy az országgyűlés közeledtére tekintettel a végső döntés valószínűleg Pesten és nem Bécsben fog megszületni. Az Országbírói Értekezlet célját egy olyan tervezet megalkotásában látta, amelyet az országgyűlés *rendes törvényes úton ideiglenesen elfogadhat*,⁵⁷⁵ és figyelmen kívül kell hagyni, hogy „mit mond most itt vagy amott a hangulat, mi tetszik, vagy nem tetszik, mi octroyozás, mi nem az”. Ugyanis, a közhangulatra figyelemmel („amely semmit sem akar, mi osztrák, semmit, mi változás, semmit, mi octroyozás”) az Országbírói Értekezlet nem döntene a szükséges korrekciókról, akkor valóban „minden megye maga fog octroyozni, és a különbség utoljára is csak az lesz, hogy egy helyett ötvenkét octroyálás lesz az országban, mint az a következés mutatja, t. i. hogy minden megye dolgait másképp octroyozza.”⁵⁷⁶

Apponyi az addig elhangzott felszólalásokból azt a következtetést vonta le, hogy a többségi álláspont szerint az Országbírói Értekezletnek nincs

⁵⁷² Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 271–272. p.

⁵⁷³ A jogalkotói szándék mögött azon megfontolás állt, hogy a nemesek előbb jussanak hozzá a kárpótláshoz, de a törvénycikk szövege erre nem utalt, hanem a moratórium megszüntetését a törvényhozás jövőbeni rendelkezéséhez kötötte. Deák szerint annak ismételt életbeléptetése igazságtalanságot eredményezett volna arra tekintettel, hogy az anyagi kompenzációra időközben már sor került. Lásd Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 292. p.

⁵⁷⁴ Uo.

⁵⁷⁵ A rendes törvényes út alatt Deák valószínűleg nem az Országbírói Értekezlet munkálatának törvényerőre emelésére gondolt, sokkal inkább arra, hogy az országgyűlés döntsön e kérdésekben. Lásd Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 274. p.

⁵⁷⁶ Uo.

lehetősége az 1848. évi, illetve az azt követő változások eredményeként létrejött jogházagok pótlására, így az egyedüli lehetőségnek az alválasztmányi javaslat elfogadását látta.⁵⁷⁷ Deák ismételten szót kért. Következetlennek tartotta az értekezlet tagjait, hiszen amikor a büntetőjoggal foglalkozó alválasztmányt annak kidolgozására utasították, hogy milyen módon lehetne az 1848. évi változásokra tekintettel összhangba hozni a régi magyar gyakorlatot, senki nem jelzett hasonló aggályokat. A váltótörvény esetén az illetékes bizottság ugyancsak feljogosítottnak tekintette magát a szükséges módosítások elvégzésére, akárhány változtatást is eszközölt a törvényen.⁵⁷⁸ Deák tartalmilag sem értett egyet az alválasztmányi javaslattal: az ABGB öröklési jogi rendelkezéseinek fenntartását nem helyeselte, mivel a kódexnek az özvegyi jogot szabályozó rendelkezéseit kifejezetten méltánytalannak tartotta.⁵⁷⁹ Deák szavainak hatására az országbíró megváltoztatta álláspontját, majd Kiss Andor tett javaslatot az özvegyi jog tekintetében az 1848 előtti öröklési jogi intézmények vonatkozó rendelkezéseinek átvételre, szükségtelenné téve ezáltal külön normaszöveg megfogalmazását. Apponyi helyeselte a hétszemélynök gondolatát, hiszen ily módon az Országbírói Értekezlet következetes maradna a krédójához, hogy „ott, hol magyar törvény létezik, attól dispensálni nem áll jogában.”⁵⁸⁰

Rudnyánszky Ferenc hasonlóan értékelte a helyzetet. Az Országbírói Értekezlet többsége szerint a magyar törvényeket ismételten hatályba *kellett* léptetni, de a kezdetektől fogva nézeteltérések mutatkoztak annak kapcsán, hogy mitévők legyenek, amikor az 1848 előtti joganyagot nem lehetett visszaállítani. Ő sem tudta, meddig terjed az értekezlet jogköre, de meg volt győződve arról, hogy morális kötelességük megfogalmazni egy olyan javaslatot, amely a társadalmi igényeknek megfelel.⁵⁸¹ Javasolta, kérjék meg az uralkodót, hogy az országgyűlés megnyitása előtt ne hozzon döntést a törvénykezés szervezéséről; és hatalmazza fel az értekezletet mindazon javaslatok megfogalmazására, amelyeket szükségesnek lát – országgyűlési tárgyalás céljából.⁵⁸² Apponyi szerint „erre nézve Ő Felsőének különös fölhatalmazására [nem volt] szükség.”⁵⁸³

⁵⁷⁷ Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 277. p.

⁵⁷⁸ Deák azzal érvelt, ha amennyiben tekintettel kell lenniük arra, hogy az átalakítás a magánjogok megszavarása nélkül történjen, akkor jogukban áll megfogalmazni mindazon javaslatokat, amelyekkel e célt biztosítani lehet mindazon esetekben, amikor a magyar törvényeket nem látják visszaállíthatónak. Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 278. p.

⁵⁷⁹ Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 280–281. p.

⁵⁸⁰ Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 283. p.

⁵⁸¹ Széher Mihály is egyetértett e gondolattal, és bár nem tekintette az Értekezlet feladatának, hogy egy tökéletes javaslatot készítsen, de úgy vélte, hogy egy olyan megoldást viszont keresniük kell, amely megfelel az ország kívánságának, és e szemszögből a második különvéleményt találta jobbnak. Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 287–288. p.

⁵⁸² Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 286. p.

⁵⁸³ Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 287. p.

Deák Ferenc utolsó felszólalása

Deák február 25-én szólalt fel utoljára az Országbírói Értekezleten. Az akkor elhangzott gondolatainak bemutatását azért tartom szükségesnek, mert Deák beszédét egyfajta *testamentumnak* szánhatta. Felszólalásának közvetlen indokát az oly sokat emlegetett *octroy* kérdése adta, de ennek apropóján kísérletet tett arra is, hogy összekapcsolja a magyar törvények visszaállításával együtt járó pótlások nélkülözhetetlenségét az áprilisi törvényekben foglalt progresszív eszmék tiszteletben tartásával.

Deák mindenekelőtt azt az érvet cáfolta, miszerint a magyar törvények változtatás nélküli visszaállítása épp amiatt lehetséges, mert azok végeredményben egészen 1853-ig hatályban voltak. Ez ügyben emlékeztetett arra, hogy az osztrák kormányzat már az 1849. november 3-án meghozott rendeletében moratórium alá helyezte az összes ősiségi viszonyok alapján indult pert, ideértve az 1836. évi törvénycikkekben szabályozott eseteket is. Miután a rendeletben meghatározott törvényszünet még a zálogba adott nemesi javakkal kapcsolatos esetekre is kiterjedt, így 1853-ig *a magyar öröklési törvények nem voltak és nem is lehettek életben.*⁵⁸⁴ Deák elvi alapon is ellenezte az 1836. évi XIV. törvénycikk újbóli alkalmazását (miután annak rendelkezései az ősiségen, a fiági és leányági öröklés közötti különbségtételen, illetve a szabad rendelkezés jogának megszorításán alapultak). Deák másodsorban azt kérdezte: engedhet-e az Országbírói Értekezlet a közhangulatnak? A közvélemény szerepét a jog formálódásában természetesen ő sem vitatta, elismerve, hogy „a közjogi törvények gyakran a közhangulat izgatottságának pressioja alatt születnek”, de a magánjogviszonyok rendezésekor elfogadhatatlannak tartotta a *communis opinio* ilyen fokú figyelembevételét. Deák szerint ennek csak negatív következményei lehettek volna: egyeseket megkárosítának, ráadásul annak reménye nélkül, hogy sérelmeik orvoslást nyerjenek – miközben „a haza sem nyerne semmit”.⁵⁸⁵ A viták során csak a szakmai érvek számíthatnak. Ha a magyar törvényt vissza lehet állítani, akkor az értekezlet tagjainak ennek megfelelően kell dönteniük, ha viszont erre nem látnak lehetőséget, akkor azt a megoldást kell választaniuk, amelyik szakmailag a legjobbnak tűnik – a pillanatnyi közhangulattól függetlenül.⁵⁸⁶

Harmadik, talán legfontosabb tétele szerint olyan tartalmú javaslatot nem fogalmazhat meg az Országbírói Értekezlet, „ami az 1848-ik évi törvények

⁵⁸⁴ A 127. lábjegyzettel megegyezően lásd HOMOKI-NAGY 2014. 188. p.

⁵⁸⁵ *Az Országbírói Értekezlet tizenharmadik ülése.* OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 294. p.

⁵⁸⁶ Erre jó példa Fejér vármegye álláspontja, amely nem sokkal az Országbírói Értekezlet lezárultát követően jelezte az országbíró irányába, miszerint az Értekezlet által megalkotott szabályokat nem fogja elfogadni. HU-MNL-OL-O 125 Országbírói Hivatal. 30. sz. Fejér vármegye közönsége üdvözlő irata az országbíróhoz melyben egyszersmind az országbírói értekezlet útján netán hozandó törvények ellen óvást tesz. 1861. március 13. 121–123. p.

democraticus szellemét ismét felforgatná, a törvény előtti egyenlőséget megsemmisítené, az osztályok közötti gyűlölt különbséget ismét visszaállítaná; egy szóval, habár ideiglenesen is, menthetetlen visszalépést foglalna magában, s meghiusítaná a nemzetnek 1848-ban tetteleg nyilvánított azon törekvését, hogy a magyar nemzet a törvény előtti egyenlőség által is az európai művelt nemzetek színvonalára emelkedjék.⁵⁸⁷

Deák azoknak üzent, akik számára még az ősiség de facto helyreállítása is elfogadható kompromisszumnak tűnt a magyar törvények visszaállításának érdekében.⁵⁸⁸ Állította: „én az ősiséget, melyet az 1848-ik évi 15. törvény elvben eltörölt, visszaállítani egyáltalán nem akarom. Politikai életem legnagyobb része folyt le azon küzdelemben, melyet elvtársaimmal együtt a régi feudalizmusnak káros maradványai ellen folytattunk. Ezek közé számítottuk az ősiséget is, – melynek bilincseiből kiszabadítani a nemzetet legfőbb törekvésünk vala. Küzdöttünk, hogy e hazában is szabad legyen ember és föld [...], hogy kiki tulajdonát valóságos tulajdonának tekinthesse, s birtokát a lehetőségig biztosnak. És miután sok nehéz küzdés után 1848-ban célzt értünk, ki fogja tőlem méltányosan követelhetni, hogy segítsem ismét lebilincselni a tulajdont, minek felszabadulását oly forrón óhajtottam. – És tegyem ezt azért, mert időközben politikai szerencsétlenségek folytán egy jogtalan hatalom idegenszerű működése léptete életbe részletesen azt, mit mi magunk elvben elhatároztunk; s mert a mit az 1848-ki törvényhozás határozottan kimondott: hogy tudniillik az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján dolgoztassék ki a polgári törvénykönyv, – azt a közvebejött események miatt nem a magyar ministerium, hanem a törvénytelen osztrák kormány hajtott végre: én magát az 1848-ban kivivott elvet is ellökjem, vagy feláldozzam. Ennyit a közhangulatnak, ha csakugyan közhangulat az, áldoznom lehetetlen, önmagamhoz s elveimhez hűtlen nem lehetek.”⁵⁸⁹

A közvetítő javaslat megalkotása

Deák intelmei hatottak az országbíróra,⁵⁹⁰ aki ezt követően a törvényességgel és a magánszemélyek jogainak védelmével egyenrangú alapelveként tekintett az 1848. évi eszmék tiszteletben tartására. Szavainak komoly szerepe lehetett a

⁵⁸⁷ Az Országbírói Értekezlet tizenharmadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 291. p.

⁵⁸⁸ Füredy Lajos 1861 elején megjelent művében az ősiség részben helyreállítására tett javaslatot. FÜREDY 1861. 12–14. p.

⁵⁸⁹ Az Országbírói Értekezlet tizenharmadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 290–297. p.

⁵⁹⁰ Wlassics Gulya értékelése szerint „A jogász mindig nagy tisztelettel fog megemlékezni arról a tevékenységről is, melyet Deák az 1861-diki országbírói értekezleten fejtett ki, mert az átmeneti nehéz kérdések útvessztőjétől ő óvta meg jogéletünket.” Lásd WLASSICS Gyula: *Deák Ferencz*. Budapest, 1912. Lampel Rt., 62. p.

három nappal később elkészült⁵⁹¹ közvetítő javaslat megszületésében,⁵⁹² amely Horvát Boldizsár mellett 14 személy kézjegyét viselte magán.

Az átmeneti intézkedések megfogalmazása során a legfontosabb szempontot az jelentette, hogy az 1848. évi XV. törvénycikk rendelkezésein túl ne terjeszkednek. Az esetleges szabályozás fő fókuszában *a jog- és birtokbiztonság s a közhitel megóvása* állt, hiszen ez lebegett a törvényhozók szeme előtt is a normaszöveg megalkotásakor.⁵⁹³ E cél érdekében *az adományrendszer és fiá-giság megszüntetése* mellett deklarálták: saját vagyonáról élők között mindenki szabadon rendelkezhet anélkül, hogy e jognyilatkozatok az utódok által meg-támadhatók volnának. Ebből logikusan következett az adásvétel eseteiben az öröklött és szerzeményi vagyon között fennálló különbségek megszüntetése. Az ajándékozás és a szabad végrendekezés jogát is csak annyiban kívánták korlátozni,⁵⁹⁴ amennyiben azt *a természeti törvény* parancsolta. A javaslat leg-fontosabb tétele az 1848. évi törvény rendelkezéseinek realizálásán túl az ági öröklés bevezetésében állt. Mindazon esetekben, amikor a leszármazókat nem nemzett örökhagyó végrendelet nélkül hunyt el, akkor vagyonának a család azon ágára kell visszaszállnia, amelyikről az származott.

Ez jelentette az egyik legfontosabb eltérést az osztrák kódex megoldásával⁵⁹⁵ szemben, amely a teljes hagyatékot az életben lévő szülőnek, illetve az ő leszármazóinak juttatta mindazon esetekben, amikor az örökhagyónak nem voltak leszármazói, nem hagyott maga után végrendeletet, és a hagyatéknak megnyíltakor a másik szülő már nem volt életben, illetve leszármazókat sem hagyott maga után. A bizottság meglátása szerint e rendelkezés az öröklést „sorsjátékká” tette, miután azon ágat, amelyiktől a vagyon eredt, az öröklésből kirekesztette.⁵⁹⁶

Ekkor született meg az ági öröklés gondolata, amely napjainkig a magyar öröklési jog fontos intézményét képezi.⁵⁹⁷ A *tizenötös bizottság* szerint ennek bevezetésével egyszer s mindenkorra megszüntethették az ősiségnek azon kártékony oldalát, amely lehetetlenné tette a hitelfelvételt, így a 19. századra egyértelműen szembekerült jog- és birtokbiztonsággal. Az osztrák kódex meg-oldásával szemben viszont meg tudták őrizni a *családíság* eszméjét, amelynek

⁵⁹¹ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 303–327. p.

⁵⁹² SARLÓS Béla: *Deák politikai felfogása és az Országbírói Értekezlet*. In *Tanulmányok Deák Ferencről*. Zalaegerszeg, 1976. Zalai Gyűjtemény 5. 298. p.

⁵⁹³ *Közvetítő javaslat a magyar örököségi rendszer behozatalára nézve fölmerült különböző vélemények kiegyenlítése végett*. HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 225–226. p.

⁵⁹⁴ Uo.

⁵⁹⁵ ABCG 737. §. Az ABCG magyar nyelvű fordításához lásd *Ausztriai általános polgári törvénykönyv*. Pest, 1863. Vodianer, 211. p.

⁵⁹⁶ *Közvetítő javaslat a magyar örököségi rendszer behozatalára nézve fölmerült különböző vélemények kiegyenlítése végett*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 98. p.

⁵⁹⁷ VÉKÁS 2018. 298. p.

eltörlését az 1848. évi törvényhozók sem tervezték.⁵⁹⁸ Mindez az 1848. évi XV. törvénycikk által hagyott hézag betöltésére kínált lehetőséget egy egészen új öröklési rendszer kidolgozásának kényszere nélkül.

A javaslat, noha kiküszöbölte a második különvélemény hibáit, mégsem volt mindenki számára elfogadható: Sárközy Kázmér az abban foglalt rendelkezéseket változatlanul *valóságos törvényalkotásnak* tekintette.⁵⁹⁹ Sőt, a korábban az átmeneti szabályok megalkotásának szükségessége mellett hitet tévő Rudnyánszky Ferenc is inkább a moratórium alkalmazását javasolta, mivel az ily módon megalkotott rendszabályokat a nemzet úgysem ismerhette el törvényesnek.⁶⁰⁰ Horvát Boldizsár azonban védte a javaslatot: érvelése szerint az csak annyiban tért el a magyar törvényektől, amennyiben azt *a közhitel parancsoló érdeke*, illetve maga az 1848. évi XV. törvénycikk szükségessé tette.⁶⁰¹ Ezzel indokolta az adományrendszer mellett a fi- és leányágiság megszüntetését, ahogy a fiscus öröklésére vonatkozó szabályokat is az átalakult viszonyok természetéből vezette le. A javaslat egyebekben hűen fenntartotta a magyar öröklési rendszert, amelynek „alapvonása a javak visszaháramlása azon családra, a melytől azok származtak.”⁶⁰² Zsoldos Ignác a javaslattal szemben megfogalmazódott alkotmányossági aggályok mérséklése érdekében javasolta, hogy az országbíró terjessze be az Országbírói Értekezlet munkálatát az országgyűlés elé. Apponyi nem zárkózott el a felvetéstől.⁶⁰³

Az Országbírói Értekezlet 1861. március 4-én fogadta el – apróbb módosításokkal – a közvetítő javaslatot, pontot téve ezáltal nemcsak az öröklés kérdése feletti vita, hanem a tanácskozások végére is. Azonban, mielőtt elbúcsúznánk az értekezlettől, röviden bemutatom az egyéb jogterületek kapcsán lefolytatott viták eredményeit.

⁵⁹⁸ *Közvetítő javaslat a magyar örökösödési rendszer behozatalára nézve fölmerült különböző vélemények kiegyenlítése végett.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 97. p.

⁵⁹⁹ „[...] ezen módosításokat közjogi szempontból olyanoknak látom, melyek egyedül csak a törvényhozás hatáskörébe tartoznak.” *Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése.* OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 437. p.

⁶⁰⁰ *Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése.* OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 432–433. p.

⁶⁰¹ Röviden szólt a moratórium kérdéséről is, annak bevezetését lehetetlennek tartotta, miután az nemcsak rendkívüli károkat okozott volna a közhitelnek, az ország anyagi helyzetének, és a jogbiztonságot is porrá zúzta volna. Lásd *Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése.* OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 434. p.

⁶⁰² *Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése.* OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 434–435. p.

⁶⁰³ *Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése.* OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 447–448. p.

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok egyéb rendelkezései

Az alvásztmányok – egy kivétellel – az 1848 előtti magyar törvények, illetve a bírói gyakorlatban kialakult szabályok helyreállítására törekedtek. Ez nem meglepő, hiszen az osztrák jogszabályok hatályban tartását a törvényesség elve alapján csak akkor tartották elfogadhatónak, ha az 1848 előtti jogi normák visszaállítása a magánérdekek sérelmét eredményezte volna. E szabály alól az sem jelentett kivételt, ha egyéb szakmai érvek szóltak volna az osztrák jogszabály hatályban tartása mellett – ami főként a kereskedelmi jogi tárgyú törvények kapcsán eredményezett élénk vitákat.

Árvaügy

Az Országbírói Értekezlet tanácskozásain elsőként az árvaügyben született javaslatot⁶⁰⁴ vették napirendre, amivel kapcsolatban az 1848 előtti gyakorlat visszaállítását támogatták a résztvevők.⁶⁰⁵ A meghozott döntés különlegességét az képezte, hogy e szabályok sosem váltak az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok részévé, ugyanis ifj. Mailáth György indítványára a javaslatot legfelsőbb jóváhagyás céljából soron kívül felterjesztették. A vonatkozó szabályok a helytartótanács 1861. április 24-én kiadott 23,474 – 861. számú körlevelében jelentek meg.⁶⁰⁶ Az árvaügy rendezésének sürgősségéről írt Szabad György, beszámolva a császári hivatalok átvétele során tömegesen nyilvánosságra került visszaélésekről, sikkasztásokról, a szabadságjogokat súlyosan sértő közhatalmi eljárásokról. Pest vármegyében az árvák vagyonából nagy összegű államkölcönt jegyeztek, a húsz forinton aluli árwapénztári tőkék kamatait pedig a vagyonkezelők elsikkasztották. Komoly anomáliákra bukkantak Somogy, Árva, Máramaros és Szepes megyében is, utóbbiban volt olyan járás, ahol az árvaügyek kötelező nyilvántartását sem vezették.⁶⁰⁷ (Hasonló nehézségekről tudunk Erdély vonatkozásában is).⁶⁰⁸

⁶⁰⁴ Az *árvaügyekbeni javaslat*. In OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 100–105. p.

⁶⁰⁵ Ennek következtében az árvák vagyonáról való gondoskodás kötelezettségét visszaadták a törvényhatóságoknak. Lásd *A magyar kir. helytartótanácsnak 23,474-861. számú körlevele az özszes törvényhatóságokhoz az árvaügy tárgyában*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 459–461. p.

⁶⁰⁶ HU-MNL-OL-D 218. Árvaügyi utasítások (121. doboz).

⁶⁰⁷ SZABAD 1967. 197. p.

⁶⁰⁸ HU-MNL-OL-O 188 Erdélyi Főkörmányszék törvénykezési osztálya, 1861–1865 6. csomó. 1861. Csik szék ideiglenes Főkirálybírájának levele a Főkörmányszékhez. 28–29. p.

A törvénykezési szervezetre, polgári eljárásra és a telekkönyvre vonatkozó rendelkezések

A magyar törvények visszaállításának igénye volt tetten érhető az igazságszolgáltatás szervezetével kapcsolatos kérdésekben is.⁶⁰⁹ Az Országbírói Értekezleten megszületett javaslat értelmében a rendezett tanáccsal nem bíró községekben a falubíró,⁶¹⁰ a rendezett tanácsú városokban, illetve a szabad királyi városokban a városi bíró, illetve a magisztrátus járhatott el.⁶¹¹ A vármegyéken belül a szolgabírák, az alispáni szék, és a törvényszék visszaállításáról döntöttek.⁶¹² Utóbbival kapcsolatban a munkálat hangsúlyozta, hogy annak állandó működése a telekkönyv miatt elkerülhetetlenné vált. A váltótörvényszékek, illetve a kerületi táblák számát és azok székhelyét is az 1848-ig tartó állapotoknak megfelelően rendezték,⁶¹³ hasonlóan a Királyi Táblához.⁶¹⁴

Döntés született a közjegyzőség megszüntetéséről⁶¹⁵ és az 1848-ig létezett hiteles helyek visszaállításáról,⁶¹⁶ illetve meghatározták az ügyvédi hivatás ellátásának feltételeit.⁶¹⁷ A közjegyzőség megszüntetését Érdújhelyi Menyhért⁶¹⁸ visszalépésnek tartotta, és a döntést „a nemzeti érzület roppant erkölcsi nyomásának” tudta be.⁶¹⁹ Ezzel szemben a későbbi szakirodalomban Rónay Károly tökéletlennek⁶²⁰ nevezte a közjegyzőségre vonatkozó korabeli szabályokat, és nem sajnálta azok megszüntetését.⁶²¹ Rupp Zsigmond álláspontja szerint az Országbírói Értekezletnek egyszerre kellett óvnia a magyar alkotmány és a

⁶⁰⁹ Lásd bővebben HOMOKI-NAGY Mária: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*. 2017. 1. sz. 46. p.

⁶¹⁰ ITSZ I. r. 24. §

⁶¹¹ ITSZ I. r. 25. §

⁶¹² ITSZ I. r. 27. §

⁶¹³ ITSZ I. r. 28. §

⁶¹⁴ ITSZ I. r. 29. §

⁶¹⁵ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 271. p.

⁶¹⁶ ITSZ VIII. r. 8. §

⁶¹⁷ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 269–270. p.

⁶¹⁸ ÉRDUJHELYI Menyhért: *A közjegyzőség és hiteles helyek története Magyarországon*. Budapest, 1899. Pallas, 270–271. p.

⁶¹⁹ ÉRDUJHELYI 1899. 272. p.

⁶²⁰ ROKOLYA 2012. 19. p. idézi: „Ha az osztrák 1855. évi és 1871. évi közjegyzői rendtartást egymással összehasonlítjuk, hálával kell lennünk az országbírói értekezletnek azért, hogy az 1855. évi rendelkezést Magyarországon hatályon kívül helyezte. Ha ez meg nem történik, és az a törvény a magyar talajban gyökeret ver: annak reformja nagyon későn és nehezen ment volna, és a magyar közjegyzői intézmény reform esetén is bizonyára egészen más irányban fejlődött volna, mint az tényleg történt.” RÓNAY Károly: *A magyar közjegyzőség megalkotása és fejlődése*. Budapest, 1932. Held János könyvnyomdája, 40. p.

⁶²¹ ROKOLYA 2012. 18. p. idézi: „Az osztrák közjegyzői intézményt az országbírói értekezlet szintén hatályon kívül helyezte azzal a gyöngye megokolással, hogy a közszükségletet a hiteles helyek intézménye hivatott kielégíteni. Az kétségtelen, hogy 1 1/2 év alatt ezen intézmény nem is verhetett gyökeret. Sok közjegyző még az országbírói értekezlet befejezése előtt leköszönt állásáról.

magánjog folytonosságát.⁶²² Erre hivatkozva lehetett és kellett a jegyzők intézményét hazafias érzületből felszámolni. Ebben szerepet játszottak az arra konkurenciaként tekintő ügyvédek, akik szép számmal foglaltak helyet az Országbírói Értekezlet tagjai között. Rokolya Gábor a 1858. évi rendtartás gyengeségeinek ellenére is úgy látja, hogy a közhitelesség intézményét a polgári igazságszolgáltatás keretében megszervezett közjegyzőségre kellett bízni.⁶²³ A királyi közjegyzőkről szóló törvény 1874. évi elfogadása pedig bizonyítja: valós társadalmi igény mutatkozott a közjegyzőség létezésére.

Az ügyvédi hivatással kapcsolatban az Országbírói Értekezlet – a jogszabályi környezet változásaira tekintettel – azt javasolta, hogy mindazok, akik 1849-ig szereztek ügyvédi oklevelet, ismételten járhassanak el a bíróságok előtt.⁶²⁴ Azok pedig, akik az ügyvédi jogosítványt 1849 után szereztek, oklevelüket a Királyi Tábla előtt megújítani tartoztak, és e fórum (szükség esetén) pótvizsga letételét is elrendelhetette.⁶²⁵

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok legnagyobb részét⁶²⁶ a polgári peres eljárás szabályozása ölelte fel.⁶²⁷ A főként az 1848 előtti gyakorlatra épülő eljárási szabályokról még a megalkotásukban⁶²⁸ aktív szerepet vállaló Horvát Boldizsár is eléggé ambivalensen nyilatkozott 1868-ban, a polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslat parlamenti vitájának kezdetén: „ama jó szándéknak, mely az országbírói tanácskozmányt a magyar törvények helyreállítása alkalmából egy ideiglenes munkálatra vezette, nem felelt meg az eredmény.”⁶²⁹

Az Országbírói Értekezlet a telekkönyv kapcsán az 1855. december 15-én kihirdetett rendeletet teljes egészében hatályban tartotta, annak rendelkezéseinek csak a visszaállított polgári peres eljárás szabályaival összefüggésben változtatott.⁶³⁰

Annyira tökéletlen volt ezen osztrák közjegyzői rendtartás, hogy hatályon kívül helyezéséért nem volt kár.” Ugyanehhez lásd RÓDAY 1932. 20. p.

⁶²² ROKOLYA 2012. 18. p. idézi RUPP Zsigmond: A magyar közjegyzői intézmény (1874:XXXV. és 1886:VII. törvénycikkek) története. In *Királyi Közjegyzők Közlönye*, 1913. 3. sz., 71–83. p.; 1913. 4. sz., 105–112. p.; 1913. 5. sz., 137–142. p.

⁶²³ ROKOLYA 2012. 309. p.

⁶²⁴ ITSZ VIII. r. 1. §

⁶²⁵ Vö. ITSZ VIII. r. 2–3. §

⁶²⁶ ITSZ I. r. 30–180. §§

⁶²⁷ Lásd KASSAY Adolf: *Általános magyar magánjog és törvénykezési eljárás az országbírói értekezlet szerint*. 1. kötet. Pest, 1865. Lampel Róbert

⁶²⁸ Az ez tárgykörben született javaslatot lásd HU-MNL-OL-P szekció 1830. 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 235–254. p.

⁶²⁹ FODOR Ármin – MÁRKUS Dezső: *A polgári törvénykezési rendtartás kézikönyve*. Budapest, 1895. Singer és Wolfner, V. p.

⁶³⁰ HU-MNL-OL-P szekció 1830. 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. Telekkönyvezés. 1–34. p.

Bányajog

A bányajogot illetően az Országbírói Értekezlet lehetetlennek találta a magyar törvények visszaállítását, mivel a régi jogszabályi rendelkezések nem voltak összhangban sem a korabeli bányászat szükségleteivel, sem a hazai jogélet igényeivel. Az alválasztmány erre tekintettel az 1854. évi osztrák bányatörvény fenntartását javasolta.⁶³¹ A döntésben szerepet játszott, hogy ugyan a magyar törvényhozás már 1791-ben szakított az azt megelőzően alkotott jogszabályokkal, új törvény megalkotására mégsem került sor.⁶³² A vita során szóba került ugyan elvi lehetőségként az 1844. évi javaslat elfogadása, de az sem tűnt járható útnak, miután az az úrbéri viszonyok és a jogegyenlőtlenség jegyeit viselte magán.⁶³³ Ehhez képest az alválasztmányi javaslat megfogalmazásában komoly szerepet játszó Wenczel Gusztáv szerint az osztrák kódex a bányabirtokot liberális szellemben rendezte, felszabadítva azt a feudalizmus bilincseiből. Az 1854-ben elfogadott törvény a bányaipart már nem céhes formában szervezte, amit szintén pozitívként értékelt.⁶³⁴ Az osztrák kódex megtartása mellett szólt az is, hogy a jogszabály lehetőséget adott a bányamegyék részére a kódexben kimondott általános elvek saját viszonyaiknak megfelelő módosítására, illetve kiegészítésére.

A váltó-, csőd- és kereskedelmi jogi tárgyú törvények vonatkozásában született javaslat

A váltójog, csődjog, illetve a kereskedelmi, fuvarozási és vásári törvények ügyében az értekezlet az 1840-es években elfogadott magyar jogszabályok visszaállítását javasolta.⁶³⁵ Noha az illetékes alválasztmányi javaslat

⁶³¹ GEDEON Magdolna: Die Geschichte der Bergrechtskodifikation in Ungarn. In HOMOKI-NAGY Mária – VARGA Norbert: *Codification Achievements and Failures in the 19th-20th Century*. Szeged, 2018. 47–56. p.

⁶³² Lásd WENZEL Gusztáv: *A magyar és erdélyi bányajog rendszere*. Buda, 1866. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 63. p.

⁶³³ WENZEL 1866. 62. p.

⁶³⁴ Ezügyben említést érdemel, hogy a céhekre két alkalommal történt utalás a tárgyalások folyamán egyrészt az 1854. évi bányakódex, másrészt az ügyvédségre vonatkozó javaslat 8. pontja kapcsán. Az abban előírányzott ügyvédi társulatokra vonatkozó szabályokat Holovich Boldizsár ellenezte, miután egy ilyen társulat a *céh-rendszer* jellemzőivel bírna. Ennek apropóján jegyzem meg, hogy ugyan az iparszabadság jegyében 1848-ban Klauzál Gábor 1530. számú rendelete jelentősen csökkentette a céhrendszer kötöttségeit, de a céhek felszámolására csak az 1872. évi VIII. tc. által, az ipartársulatok felállításával került sor. Lásd ezügyben RICÓ Balázs: *Guild Support in Hungary (1307–1872)*. In HELLEWEGE, Phillip (szerk.): *Professional Guilds and the History of Insurance. A Comparative Analysis*. Berlin, 2020. Duncker und Humblot, 246. p.

⁶³⁵ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 327. p., 342. p.

kidolgozásába Rósa Lajos (a pesti kereskedelmi és iparkamara titkára), illetve Mannó István (a pesti nagykereskedői testület tagja) is bekapcsolódott, a hazai kereskedői testületek részéről komoly ellenérvek merültek fel az osztrák váltótörvény hatályon kívül helyezését illetően. A kereskedelmi kamarák ellenkezésének oka leginkább az osztrák váltótörvényben szabályozott, ámde a magyar törvényből „hiányzó” váltófogságban rejtett, de szóba kerültek a váltóképesség eltérő szabályozásából eredő esetleges nehézségek is.⁶³⁶ Hasonlóképp gondot okozhatott a kereskedők szerint az is, hogy az 1840. évi törvény csak az idegen váltót szabályozta, a saját váltóról nem tett említést. A kereskedői testületek képviselői kifogást emeltek a fizetési meghagyások, a visszereseti határidők, a betáblázott váltók és végrehajtási eljárás tervezett szabályai ellen is.⁶³⁷

A vita során Tóth Lőrinc sikerrel érvelt amellett, hogy az Országbírói Értekezlet által elfogadott alapelvek tükrében egyedül abban az esetben tekinthetnek el a magyar törvények visszaállításától, ha annak eredményeként a közhitel sérülne. A kereskedői testületek által felhozott szempontokat nem tekintette eléggé nyomósnak ahhoz, hogy az alkotmányos momentumot azoknak alá kellett volna rendelni.⁶³⁸ Apponyi György is egyetértett a gondolattal. Amennyiben az 1840. évi törvények visszaállítása a jogbiztonságra nézve nem okozott hátrányt, illetve ha az eljárás gyorsasága tekintetében nem volt olyan előnye a német törvénynek, aminél fogva annak mellőzése a kereskedelemre és hitelre nézve káros befolyást gyakorolhatott volna, akkor az értekezlet csak a magyar jog visszaállításáról dönthetett.⁶³⁹

A csődjogot illetően az 1840. évi csődtörvény visszaállítására tett javaslatot az alválasztmány,⁶⁴⁰ annak szükségyszerű módosításával egyetemben.⁶⁴¹ A csődtörvény eljárási jogi részének elismertségét jól mutatják Pétervári Máté szerint azon vélemények, amelyek a polgári peres eljáráson belül az írásbeli perre vonatkozó szabályoknak e törvény alapján történő átalakítását javasolták. A főbb változások az eljáró fórumok tekintetében merültek fel,⁶⁴² illetve a telekkönyvre tekintettel fogadtak el további módosításokat, aminek

⁶³⁶ A vita főként a magyar jogszabály szűkebben meghúzott személyi köre kapcsán bontakozott ki. KAJTÁR 2003. 99. p.

⁶³⁷ *Az Országbírói Értekezlet kilencedik ülése.* OBÉ jkv. 1861. II. 139. p.

⁶³⁸ *Az Országbírói Értekezlet kilencedik ülése.* OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 168. p.

⁶³⁹ *Az Országbírói Értekezlet kilencedik ülése.* OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 169. p.

⁶⁴⁰ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 342. p.

⁶⁴¹ *A váltó-, csőd-, kereskedelmi és egyéb ehhez rokon törvényekre vonatkozó javaslat.* OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 107, 112–113. p.

⁶⁴² PÉTERVÁRI Máté: „Egészen új csődosztályzati projectum” – A csődjogi szabályok helyreállítása az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban. *Debreceni Jogi Műhely*, 2021. 3–4. sz. 68. p.

eredményeként (egyetértve Zsoldos Ignác álláspontjával) az Országbírói Értekezleten nem csupán a korábbi szabályozás kiigazítására került sor, hanem egy „egészen új csődosztályzati projectum” született.⁶⁴³

Sajtójog

A sajtójogi kérdések az Országbírói Értekezlet napirendjét nagyon rövid ideig uralták. Az albizottság álláspontját Tóth Lőrinc ismertette lakonikusan: „Az albizottmány az 1848-ki törvényre nézve semmi változtatást nem javasolt.”⁶⁴⁴ Deák Ferenc annyit tett hozzá, hogy mivel a kormányzat az 1848. évi sajtótörvény⁶⁴⁵ alapján kidolgozta az esküdtszéki eljárásra irányadó szabályokat,⁶⁴⁶ és azok hatályba is léptek, az 1848. évi jogszabályi környezet visszaállításának nem lehet akadály.⁶⁴⁷ A gondolatot egyhangúlag támogatták az Országbírói Értekezlet résztvevői. A sajtójogra vonatkozó szabályok végül nem kerültek az országgyűlés elé terjesztett javaslat szövegébe.⁶⁴⁸ Ennek okát minden bizonynyal a bécsi elutasításban kereshetjük. Amikor az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokkal kapcsolatos tárgyalások a bécsi minisztertanács napirendjén szerepeltek, Lónyay feljegyzése szerint Apponyi arról tájékoztatta őt, hogy az Országbírói Értekezlet munkálatát jóváhagyták – a sajtóvétségi eljárást kivéve.⁶⁴⁹ Nota bene: az Országbírói Értekezlet „hallgatása” folytán következtethetnénk

⁶⁴³ PÉTERVÁRI 2022. 75. p.

⁶⁴⁴ A többség ugyanakkor nem kívánt lemondani az 1843. évi javaslatról sem, így az a javaslat született, hogy alternatív formában terjesszék fel a javaslatot szentesítésre, illetve javasolják az uralkodónak az 1848 előtti törvények megfelelő visszaállítását. Deák Ferenc – bár nem értett egyet az Értekezlet döntésével – előadta, hogy mivel az Országbírói Értekezlet feladata a törvénykezés alkotmányserű helyreállítása, éppen ezért nem intézhet oly jellegű javaslatot a királynak, hogy „az egyik ez, ha nem tetszik, a másikat ajánljuk”. Emiatt úgy látta, hogy amennyiben a résztvevők nem tudják pártolni az ő javaslatát, akkor a régi büntető gyakorlat visszaállítását kell javasolniuk, egyedüli lehetőségként. *Az Országbírói Értekezlet hetedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 85. p.

⁶⁴⁵ Keletkezéstörténetéhez lásd RÉVÉSZ T. Mihály: A magyar sajtószabályozás kezdetei és hőskora. In MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga: Ünnepi Tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2013. ELTE Eötvös Kiadó, 301–305. p.

⁶⁴⁶ Deák Ferenc igazságügyi miniszter sajtóesküdtszéki rendelete (Buda, 1848. április 29.) In MOLNÁR András (szerk.): *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. Zalaegerszeg, 1998. Zalai Megyei Levéltár, 231–242. p.

⁶⁴⁷ *Az Országbírói Értekezlet hetedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 86. p.

⁶⁴⁸ Ennyiben pontosítandónak vélem azon megállapítást, miszerint 1861-ben az Országbírói Értekezlet számos jelentős kérdéskör exponálása mellett nem érintette a sajtójog terrénumát – az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok valóban nem foglalkoztak a kérdéssel, de az Országbírói Értekezlet jóváhagyta az 1848. évi XVIII. tc. visszaállítását. Lásd KOLTAY András – NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médiajog*. Budapest, 2019. Wolters Kluwer, 52–53. p.

⁶⁴⁹ Lásd DEÁK 2004. 173. p.

az 1852. május 27-én kihirdetett sajtórendtartás⁶⁵⁰ hatályban maradására,⁶⁵¹ de a valóságban az októberi diploma elfogadása és az osztrák büntető törvénykönyv hatályon kívül helyezése lényegesen megnehezítette az irányadó jog meghatározását. Károlyi László helytartótanács tanácsos 1861 szeptemberében készült állásfoglalása tükrében Magyarországon nem rendelkezett irányadó sajtótörvénnyel.⁶⁵² A helytartótanács másik tanácsosa viszont úgy gondolta, az 1852. évi sajtórendtartást semmilyen jogszabály nem helyezte hatályon kívül, így az változatlanul fennállt.⁶⁵³ A helytartótanács a kialakult vitát követően Apponyi Györgyöt kérte meg, hogy a Curia dolgozza ki, milyen módon lehetne az 1852. évi sajtórendtartást az Országbírói Értekezlet munkálatával összehangolni. A helyzetet végül az uralkodó az 1861. november 5-én kibocsátott pátense „oldotta meg”,⁶⁵⁴ amikor hadbírótság elé utalta a sajtópereket.⁶⁵⁵ Ennek eredményként Kassay Adolf 1862-ben kiadott könyvében már azt olvashattuk: „sajtó ügyeink az 1852-i osztrák sajtótörvény szerint ítéltetnek”.⁶⁵⁶

Úrbéri viszonyok rendezése

Az úrbéri viszonyok rendezésére kiküldött alválasztmány többsége az 1853. évben megalkotott pátens módosítását⁶⁵⁷ javasolta ott, ahol azt a visszaállítandó magyar törvényekkel való összhang indokolta.⁶⁵⁸ A javaslat megküldését követően az országbíró Nagy Istvánt kérte fel egy második alválasztmányi javaslat elkészítésére, mivel tudott a bizottságon belüli nézeteltérésekről. Apponyi a kisebbségi álláspont, azaz a magyar törvények visszaállításának elve alapján kívánta a kérdést rendezni.⁶⁵⁹ Az Országbírói Értekezlet többsége azonban

⁶⁵⁰ A magyar nyelvű változat elérhető itt: *Függelék az ideiglenes törvénykezési szabályokhoz* 3/2. Pest, 1865. Heckenast Gusztáv, 22–44. p.

⁶⁵¹ KASSAY 1862. II. p.

⁶⁵² DEÁK Ágnes: *Suttogások és hallgatások. Sajtó és sajtópolitika Magyarországon*. Budapest, 2018. Osiris, 32. p. idézi Károlyi jelentése Forgáchhoz, Buda, 1861. szept. 11 és feljegyzés a helytartótanács 1861. szeptember 19-i (38.) üléséről. HU-MNL-OL-D 185 1861:675

⁶⁵³ DEÁK 2018. 33. p.

⁶⁵⁴ DEÁK 2018. 41. p.

⁶⁵⁵ Az 1861 és 1865 között korszakban született utolsó jogi norma, az 1865. június 8-án kelt, Curia-hoz címzett királyi leirat kapcsán kibocsátott utasítás volt, amely pontosította a sajtó útján elkövetett tilos cselekmények megbüntetésére vonatkozó szabályokat. Lásd *Függelék az ideiglenes törvénykezési szabályokhoz* 3/2. Pest, 1865. Heckenast Gusztáv, 5–21. p.

⁶⁵⁶ KASSAY Adolf: *Magyar büntetőtörvények s bírói eljárás az országbírói értekezlet szabályai szerint*. Pest, 1865. Lampel Róbert, Az első, 1862. évi kiadáshoz írt előszó. 1. p.

⁶⁵⁷ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 276–281. p.

⁶⁵⁸ Lásd *Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 314. p.

⁶⁵⁹ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 286–298. p.

végül egyik megoldást sem támogatta, hanem Zsoldos Ignác javaslatára⁶⁶⁰ rögzítette, hogy miután az 1853. évi pátensre tekinthetnek az 1848. évi törvény végrehajtó rendeleteként, „amely az 1848-ik évi viszonyokkal összeütközésben nem levén”,⁶⁶¹ ideiglenes rendezésre nincs szükség.⁶⁶² Egyedül eljárási jogi oldalról változtattak az 1861-ig irányadó szabályokon, anyagi jogi értelemben nem módosították a pátens szabályait.⁶⁶³

Büntetőjog

A Deák Ferenc által „vezetett” alvásztmány a hazai büntetőjogi intézmények sorsát egyfajta „harmadik utas” megoldás keretében kívánta rendezni.⁶⁶⁴ Az alvásztmány az osztrák StG azonnali hatályon kívül helyezésének szükségességét vitán felül állónak tekintette. Ezt tükrözte a tárgyban született (első) alvásztmányi javaslat,⁶⁶⁵ amely a kódex akár átmeneti hatályban tartását nemcsak alkotmányos, hanem szakmai alapon is lehetetlennek tartotta, miután annak „számos rendeletei, különösen azok, mik a politikai bűntettekre [...] vonatkoznak, [...] oly kevésbé határozottak, hogy azok mellett [...] minden szabad tanácskozás politikai s közigazgatási tárgyak felett, lehetlenné válik.”⁶⁶⁶

Az elsődleges kérdést az alvásztmány számára annak eldöntése jelentette, hogy visszaállíthatónak látják-e az 1848 előtti törvényeket. A válaszmány tagjai annak okán helyezkedtek nemleges álláspontra, mivel a hazai büntetőjogi intézmények jellemzően szokásjogi jellegűek voltak,⁶⁶⁷ így nem feleltek meg a 19. század közepén már alapvetésnek tekinthető *nullum crimen sine lege* és

⁶⁶⁰ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 312–322. p.

⁶⁶¹ Az úrbéri pátens fenntartása kapcsán jegyzi meg Szabad György, hogy annak rendelkezései hátrányosabbak voltak a parasztságra nézve Deák Ferenc 1848. évi törvénytervezetéhez képest. Vö. SZABAD 1967. 323–324. p.

⁶⁶² A kérdés társadalmi hátteréhez lásd KATUS 1979. 673. p

⁶⁶³ ITSZ VI. r. 1–2. §§

⁶⁶⁴ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 299–301. p. Lásd továbbá KÉPESY Imre: Büntetőjogi kérdések az Országbírói Értekezleten. In HACK Péter – KOÓSNÉ MOHÁCSI Barbara (szerk.): *Emberök őrzője: Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére*. Budapest, 2014. ELTE Eötvös Kiadó, 43–52. p.; illetve KÉPESY Imre: *Strafrechtliche Fragen an der Konferenz der Landesrichter*. In MEZEY, Barna (Hrsg.): *Die Auswirkungen politisch-sozialer Umbrüche auf das Strafrecht*. Budapest, 2017. Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte Eötvös-Loránd-Universität, 78–86. p. Rechtsgeschichtliche Vorträge / Lectures On Legal History 73.

⁶⁶⁵ Az Országbírói Értekezlet hatodik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 72. p.

⁶⁶⁶ Az alvásztmány tehát önmagában a sajtó- és szólásszabadság védelmére hivatkozással is elegendő indokot talált a törvény azonnali hatályon kívül helyezésére. Lásd *Büntető-törvénykönyv és sajtó törvények iránti ideiglenes intézkedések*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 187–188. p.

⁶⁶⁷ Lásd továbbá SZEMERE Bertalan: *A büntetésről s különösen a halálbüntetésről*. Buda, 1841. Magyar Királyi Egyetem.

nulla poena sine lege (és általánosságban véve a modern büntetőjog) elveinek. Az alválasztmány utalt az ország különböző részeiben fennálló partikularizmusra, így az 1848 előtti büntetőjogi praxis esetleges visszaállítását⁶⁶⁸ aggályosnak vélte a jogbiztonság szemszögéből.⁶⁶⁹

A bizottság tagjai az 1843. évi javaslat hatálybaléptetését szorgalmazták,⁶⁷⁰ hiszen az „a kor igényeinek s alkotmányunk democraticus szellemének sokkal inkább megfelel, mint akár a régi magyar büntető jog, akár a legközelebb behozott, s eddig fennállott osztrák büntető-törvénykönyv.”⁶⁷¹ A bűnvádi eljárás kapcsán ugyanerre jutottak, mivel az esküdtszéki eljárás meghonosításában látták a honpolgárok jogainak legfőbb biztosítékát, így e tekintetben a Szalay László által kidolgozott munkálat hatálybaléptetését indítványozták. Az alválasztmány javaslatát támogatta az Országbírói Értekeztlet azon döntése is, amely az 1848. évi sajtótörvény változatlan visszaállítását szorgalmazta. Az 1848. évi XVIII. tc. 16–17. §-ai ugyanis felhatalmazták a kormányt a sajtóvétségek esetén eljáró esküdtszékek megalakításáról szóló rendelet megalkotására, az 1843. évi javaslatnak megfelelően.

Az alválasztmány tagjai a börtönügyi plánumot is változatlan formában javasolták felterjesztésre.⁶⁷² A magánelzárásra épülő börtönrendszer kiépítéséhez szükséges idő mennyiségével tisztában voltak, azonban véleményük szerint az eredeti javaslatban meglévő ideiglenes szabályok segítségével megfelelően kezelni lehetett az átmeneti időszakot.⁶⁷³

⁶⁶⁸ Ezt erősíti meg Fantoly Zsanett értékelése, aki szerint „1861 után az 1848. előtti eljárási jogszabályok érvényesültek, meghatározott területek és fórumok szerinti különbözőségével. A büntetőeljárás bizonytalan, hosszas, sőt nem egyszer megbízhatatlan volt. A zavart csak fokozta, hogy a régi, hiányos büntetőeljárási törvények elavultak, használhatatlanná váltak. Az eljárás a gyakorlat által kialakított szabályok szerint folyt, helyenként igen különbözően, tág teret nyitva a bírói önkénynek, amely különösen az 1861. évi országgyűlés feloszlata után, – amikor az önértesebb megyei tisztviselők tömegesen lemondtak hivatalukról, és az ítélkezést többnyire gyenge, képzetlen és meggyőződéstelen alkalmazottak látták el – különösen veszélyes volt.” Lásd FANTOLY Zsanett: *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*, 2013. 3/1. sz. 11–12. p.

⁶⁶⁹ Az alválasztmányi javaslat többek között a vádlottak befogadása, valamint a kezesség melletti szabadon bocsátás tekintetében jegyezte meg a partikularizmust. Lásd *Büntető-törvénykönyv és sajtó törvények iránti ideiglenes intézkedések*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 187–188. p.

⁶⁷⁰ FINKEY 1914. 84. p.

⁶⁷¹ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekeztetének iratai. 299–301. p.

⁶⁷² MEZEY Barna: Realitás és illúzió. Az 1843. évi börtönügyi törvényjavaslat vitái. *Jogtörténeti Szemle*, 1992. 1. sz. 46. p.

⁶⁷³ Az 1843. évi plánumnak akadtak ugyanakkor kritikusai, akik kiemelték, hogy a törvényjavaslat a valóságtól eléggé elrugaskodva, a büntetési nemek közül a szabadságvesztésre helyezte a hangsúlyt egy olyan országban, ahol e büntetési nem végrehajtásának tárgyi és személyi feltételei szinte teljesen mértében hiányoztak. A javaslat büntetés-végrehajtásról szóló része a magánelzárásra épülő börtönrendszer kiépítését célozta, amit viszont a semmiből kellett volna létrehozni, tekintve, hogy a börtönként szolgáló épületek teljesen elavultak voltak. A várható kritikákra készülve a választmány tagjai leszögezték, hogy a bűncselekményekhez rendelt maximális büntetési tételek

Az alválasztmány javaslata az Országbírói Értekezlet hatodik ülésén, 1861. február 16-án került napirendre. A hozzászólók többsége méltatta az 1843. évi javaslatot, és ennek megfelelően támogatták annak ismételt tárgyra tűzését az országgyűlésen, de két okból mégsem tudták elfogadni az annak hatálybaléptetésére irányuló indítványt.⁶⁷⁴ A legfontosabb ellenérvet praktikus oldalról az jelentette, hogy miután egy 1300 §-ból álló törvényjavaslatról volt szó, azt azonnali hatállyal csak nagy nehézségek árán lehetett volna a gyakorlatba átültetni.⁶⁷⁵ Emellett többen ugyanolyan *octroy*ként tekintettek e javaslat életbeléptetésére mint az osztrák jogszabályok hatályban tartására.⁶⁷⁶ A többség számára az 1848 előtti joggyakorlathoz való visszatérés tűnt az egyedüli alkotmányos megoldásnak,⁶⁷⁷ hiszen annak kapcsán elegendőnek látszott az 1848-ban kimondott elvek alkalmazását rögzíteni.⁶⁷⁸

A vita eredményeként⁶⁷⁹ egy második alválasztmányi javaslat elkészítéséről döntöttek,⁶⁸⁰ amelynek megalkotásában Deák Ferenc már nem vett részt. Végeredményben az Országbírói Értekezlet meglehetősen lakonikusan, mindössze 9 §-ban foglalkozott a büntetőjog, azon belül is főként a bűnvádi eljárás kérdésével.⁶⁸¹ Rögzítésre került, hogy a nemesek és nem nemesek által elkövetett bűncselekmények, illetve a büntetés nemének és mértékének meghatározása tekintetében a jövőben nem lehet különbség.⁶⁸² Garanciális okokból deklarálták: a *nemnemes* lesz az, aki ugyanazokkal a jogokkal bír majd a jövőben, mint az egykori nemesek, illetve a büntettek esetében rendelkeztek a testi büntetések eltörléséről. Sajnos, ugyanennek kimondására nem került sor a kihágások

---

nem oly alacsonyok, hogy a már rendelkezésre álló büntetés-végrehajtási intézmények esetén ne lehetne azokat alkalmazni. BALOGH Elemér: *A modern büntetőjog és a polgári átalakulás kapcsolata*. Szeged, 2005. Pólay Elemér Társulat, 188. p.; MEZEY Barna: Tömlök és áristom (börtönök a középkori Magyarországon). *Jogtörténeti Szemle*, 1990. 3. sz. 3–4. p.

⁶⁷⁴ Katus László ezt az értekezlet *szervilis és konzervatív többségének* tudja be. Lásd KATUS 1979. 673. p.

⁶⁷⁵ *Az Országbírói Értekezlet hatodik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 54. p.

⁶⁷⁶ MESZER 1897. 7. p.

⁶⁷⁷ *Az Országbírói Értekezlet hatodik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 73. p., Lásd *Magyarország alaptörvényei közjogi fejtegetésekkel*. Írta: Egy Jurista. Pest, 1861. Lauffer és Stolp, 207–208. p.

⁶⁷⁸ E tekintetben a legfontosabb kihívást a törvény előtti egyenlőség eszméjének megvalósítása jelentette. Szentiványi Vince fogalmazott meg egy meglehetősen retrográd javaslatot, miszerint bizonyos cenzushoz (pl. írni-olvasni tudáshoz vagy a politikai jogok gyakorlásához) kellene kötni az 1848-at megelőző nemesi előjogok kiterjesztését. Szóba hozta a botbüntetés kérdését, ami bevett volt a legszegényebb rétegeknél, míg annak alkalmazása a privilegizáltak esetében kizárt volt. *Az Országbírói Értekezlet hatodik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 55. p.

⁶⁷⁹ Lásd *Az Országbírói Értekezlet hatodik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 80–82. p.

⁶⁸⁰ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 282–285. p.

⁶⁸¹ Uo.

⁶⁸² ITSZ II. r. 2. §

vonatkozásában, mindössze azon személyek körét bővítették, akik mentesültek a büntetési nem alól.⁶⁸³

A büntetések kiszabása tekintetében az Országbírói Értekezlet szembeállította az osztrák StG-nek a büntetések kiszabására vonatkozó rendelkezéseit az 1848 előtti magyar joggal, és arra jutott: a magyar törvények „szelídebbek levén”, a jövőben ezek alapján kell meghozni az ítéletet. Az ITSZ emellett még a büntetőeljárás egyes elemei, mint az előzetes letartóztatás, a védelemhez való jog, illetve a perorvoslatokkal kapcsolatos szabályok esetén is deklarálta a korábban csak a nemesekre vonatkozó, jóval több garanciát tartalmazó szabályok kiterjesztését valamennyi honpolgárra.⁶⁸⁴

Az Országbírói Értekezleten elfogadott alapelvek érvényesülése az egyes jogterületek vonatkozásában

Az értekezlet tagjai – lehetőségeikhez mérten – igyekeztek híek maradni a saját maguk által lefektetett tárgyalási alapelvekhez. Az osztrák jogszabályok közül csak azok hatályban maradását javasolták, amelyeknél azt a szükség követelte (telekkönyv intézménye), vagy ahol az osztrák jogot a magyar törvények végrehajtó rendeleteként lehetett értelmezni (úrbéri pátens). Ugyan a 311 §-ból álló munkálat kétségkívül tartalmazott olyasfajta szabályokat, amelyek az 1848 előtti joganyaghoz képest egyértelmű változást jelentettek, de az Országbírói Értekezlet igyekezett ebbéli tevékenységét azokra az esetekre korlátozni, ahol erre feltétlen szükség mutatkozott. A fő szempontot az 1848. évi törvényekkel való összhang megteremtése jelentette, de eközben tekintettel kellett lenni az 1850-es években bekövetkezett változásokra. A törvényhozási kompetenciák tiszteletben tartására jó példa Ledniczky Mihály javaslata, aki az ősiségi nyílt parancs 14. §-ának megszüntetését indítványozta, amely lehetővé tette a külföldiek tulajdonszerzését.⁶⁸⁵ Felvetése háttérben a hivatkozott szabály és az 1844. évi VI. törvénycikk összeütközése állt, amivel kapcsolatban

⁶⁸³ „az 1848-ik évi törvényhozás szelleméből indulva ki, a testi büntetés alóli teljes mentesség, a kihágás eseteiben is, a nemeseken és gyakorlatilag azok sorába fölemelt honoratorokon fölül mindazokra is kiterjesztetik, kik az 1848-ik évi V. törv. czikkely szerint politikai jogok gyakorlataira képesítvők. Ezen mentesség mind azon izraelitákra is kiterjesztetvén, kik bár politikai jogok gyakorlataival felruházva nincsenek, az erre törvényileg megszabott egyéb qualificatióval bírnak.”
Lásd ITSZ II. r. 5. §

⁶⁸⁴ ITSZ II. r. 3. §, SASHEGYI Oszkár: A neoabszolutizmus rendszere 1849–1867. In PÖLÖSKEI Ferenc – RÁNKI György: *A magyarországi polgári államrendszerek*. Budapest, 1981. Tankönyvkiadó, 126. p.

⁶⁸⁵ RÉVÉSZ 1969. 147–148. p.

ő maga is elismerte, hogy ez közjogi kérdés. Az országbíró erre tekintettel vette le a napirendről az indítvány tárgyalását, miután Apponyi az Országbírói Értekezlet feladatát a törvénykezéssel szorosan összefüggő szabályok megalkotásában látta.⁶⁸⁶

Az egyes alválasztmányok által hozott döntések között felfedezhetünk különbségeket. A polgári anyagi jogban érvényesült ugyan a magyar törvények visszaállításának elve, de az öröklési rend vonatkozásában normaalkotásra került sor, és az ABGB nem kevés rendelkezését is hatályban kellett tartani a telekkönyv okán. A polgári eljárásjog világában az 1848. évi állapotok *restitutio*ja a bírósági szervezet kapcsán érvényesült, ellenben a polgári perre vonatkozó szabályok meghatározása során az értekezlet normaalkotó tevékenysége volt domináns. A büntetőjog világában az értekezlet az 1848 előtti gyakorlatot állította vissza, és az árvaügyhöz hasonlóan csak az április törvények által megkövetelt legszükségesebb módosításokat rögzítette. A sajtójog vonatkozásában a cél szintén az 1848. évi törvény visszaállítása volt, ellentétben a bányajoggal, ahol az 1854. évi kódex hatályban tartására született javaslat. Az úrbéri viszonyok tekintetében nem tartotta az értekezlet szükségesnek az ideiglenes szabályozást, ami az 1853. évi pápens hatályban maradását eredményezte, míg kereskedelmi jogi tárgyú törvényeink esetében nem kevés módosítás elfogadására került sor azok visszaállításával egyetemben.

Az értekezlet zárása

Az Országbírói Értekezlet 1861. március 4-én tartotta utolsó ülését. Apponyi ennek alkalmával köszönetet mondott mindazoknak, akik részt vettek a munkálatok elkészítésében. A meghívottak szerinte mindent megtettek „azon szent ereklyék” megőrzéséért, „amelyek a corpus jurisban foglaltattak”,⁶⁸⁷ és hűek maradtak az eredetileg kitűzött célhoz, miszerint „a hol csak lehetett, az ősi törvényeket és törvényes gyakorlatot alkotmányos érzelmű hazánknak visszaszerezhess[é]k”.⁶⁸⁸ Úgy gondolta, „[m]unkálódásai[k]nak azon részeit, melyekre nézve mag[u]kat illetékeseknek nem tekinthet[é]k.”⁶⁸⁹ az országgyűlés pótolni fogja, és addig is, az által[u]k elkészített javaslat a törvénykezés folyamatát lehetőségessé fogja tenni, és hogy azon erő megfeszítés s azon figyelmes gondosság,

⁶⁸⁶ Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 449–450. p.

⁶⁸⁷ Uo.

⁶⁸⁸ Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 456. p.

⁶⁸⁹ Uo.

melylyel a nm. tanácskozmány eljárt, a törvényhatóságokban méltánylást fog aratni.”⁶⁹⁰

Az Országbírói Értekezlet javaslatait annak egyik résztvevője „öntötte” rendszeres alakba az országbíró megbízásából.⁶⁹¹ Az elkészült javaslat felterjesztésére a legfelsőbb császári kéziratban foglaltaknak megfelelően rövid időn belül sor került, de annak elfogadása hosszú hónapokat vett igénybe. A következő fejezetben ennek történetét tekintem át.

⁶⁹⁰ Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 457. p.

⁶⁹¹ SUHAYDA 1865. 5. p.

VI. AZ IDEIGLENES TÖRVÉNYKEZÉSI SZABÁLYOK

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a birodalmi minisztertanács napirendjén

Gróf Apponyi György az 1860. október 20-án kibocsátott legfelsőbb császári kéziratban foglalt rendelkezéseknek megfelelően gondoskodott arról, hogy az Országbírói Értekezlet rendszerezett munkálatát késlekedés nélkül megküldje a Kancelláriának. Ennek tényéről az országbíró március 15-én kelt levelében értesítette Ferenc Józsefet.⁶⁹² Kérte az uralkodótól a Hétszemélyes Tábla és a Királyi Tábla újjászervezésével⁶⁹³ kapcsolatos teendők foganatosítását,⁶⁹⁴ valamint kezdeményezte az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok alapján újjáalakítandó kerületi táblák⁶⁹⁵ elnökeinek, illetve a Királyi Tábla bírúinak kinevezését.⁶⁹⁶ A Magyar Udvari Kancellária állásfoglalását Lukács tanácsos készítette el.⁶⁹⁷

A magyar törvénykezés szervezésével kapcsolatos viták első fordulójára Bécsben került sor, ahol egyrészt nyílt színen, a minisztertanács ülésein ütköztek egymással a különböző álláspontok. Másrészt fontos szerepet játszottak

⁶⁹² HU-MNL-OL-O Országbírói Hivatal (1861–1869), Elnöki iratok. 1861. március 15. 13/3. sz. 63–75. p.

⁶⁹³ A magyar királyi Curia ünnepélyes megnyitására végül április 6-án került sor. Lásd HU-MNL-OL-O. Országbírói Hivatal (1861–1869), Elnöki iratok. 1861. március 31. 24. sz. 109–110. p.

⁶⁹⁴ HU-MNL-OL-O. Országbírói Hivatal (1861–1869), Elnöki iratok. 1861. március 13. 16. sz. 59–63. p.

⁶⁹⁵ HU-MNL-OL-O. Országbírói Hivatal (1861–1869), Elnöki iratok. 1861. március 15. 18/2. sz.

⁶⁹⁶ HU-MNL-OL-O. Országbírói Hivatal (1861–1869), Elnöki iratok. 1861. március 15. 19. sz. 81–88. p.

⁶⁹⁷ Ebben áttekintette a magyar igazságszolgáltatást ért változásokat az 1849. évtől, és a bírósági szervezet tekintetében hivatkozott az 1848. évi XXVII. törvénycikkre, amelynek 3. §-ra leszögezte, hogy a törvényes bíróságok a törvényhozás jövőbeni rendelkezéséig fentartandók. Bemutatta az 1860. október 20-án hozott uralkodói rendelkezéseket, valamint összegezte mindazokat a dilemmákat, amelyek az 1848. évi XV. törvénycikk okán az Országbírói Értekezlet tagjaiban felmerültek. Lásd HU-MNL-OL-D 187. Magyar Királyi Udvari Kancellária. Elnöki nem iktatott iratok. Lukács udvari tanácsos véleménye a magyar törvények visszaállítása iránt. 180–189. p.

azon háttértárgyalások, amelyekről főként Szőgyény-Marich László emlékiratainak⁶⁹⁸ köszönhetően szerezhettünk tudomást.

A Rainer főherceg⁶⁹⁹ nevével fémjelzett minisztertanács 1861. március 21-én tűzte első alkalommal napirendjére az Országbírói Értekezlet javaslatainak tárgyalását,⁷⁰⁰ a *nagy politikai kérdések feletti tanácskozások* befejezését követően.⁷⁰¹ A diskurzust illetően találó Szőgyény-Marich László megjegyzése, miszerint „az ügy tárgyalása nem volt mentes a nehézségektől.”⁷⁰²

A minisztertanácsi jegyzőkönyv tanúsága szerint az ülés elején nem volt jelen sem Vay Miklós főkancellár, sem Szőgyény-Marich László alkancellár, ezért Szécsen Antal ismertette a kancelláriának az Országbírói Értekezlet munkálatainak elfogadására irányuló javaslatát. Mindenekelőtt azt kellett igazolni, miért tér el a javaslat az 1860. október 20-án kibocsátott rendelkezésektől, amelyek világosan rögzítették a büntető- és magánjogi törvények magyarországi hatályban maradását. Szécsen ezt azzal indokolta, hogy a vármegyék intézkedéseinek köszönhetően az 1849 után szervezett cs. kir. bíróságok több vármegyében teljesen működésképtelenné váltak, míg az újonnan szervezett bírói fórumok a magyar törvények alapján kívántak igazságot szolgáltatni, ami a joggyakorlatot rendkívül kiszámíthatatlanná tette. Az ítélezés egységességének biztosítása érdekében a kancellária elkerülhetetlennek tartotta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jóváhagyását, és a sürgősség okán kérte a minisztereket, tekintsenek el a munkálat érdemi megvitatásától,⁷⁰³ és az uralkodó hatalmazza fel az országbírót a javaslat életbeléptetésére.

Az osztrák miniszterek egymást követően fejezték ki ellenvetésüket. A külügyminiszter aggályosnak találta egy olyan javaslat megvitatását, amelyet részleteiben meg sem ismerhettek. Lasser igazságügy-miniszter az országbírót

⁶⁹⁸ Lásd SZŐGYÉNY-MARICH László: *idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai. Harmadik kötet 1860–1861.* Kiadja fia. Budapest, 1918. Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája.

⁶⁹⁹ Osztrák főherceg, idősebb Rainer József lombard–velencei alkirály és Savoya–Carignanói Mária Erzsébet gyermeke, aki a Császári és Királyi Hadsereg altábornagya, az Osztrák Császárság minisztertanácsának elnöke 1861 és 1865 között.

⁷⁰⁰ BRETTNER-MESSLER, HORST (red.): *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867*. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. Wien, 1977. Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst, 200. p. (A továbbiakban ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1.)

⁷⁰¹ Ezalatt a februári pátens elfogadása által szükségessé vált intézkedések meghozatalára kell gondolnunk, de 1861. márciusában számos Magyarországgal, Erdéllyel, illetve Horvát-Szlávonországgal kapcsolatos ügyet tűzött napirendjére a bécsi minisztertanács. Lásd SZŐGYÉNY 1918. 87. p.

⁷⁰² Visszaemlékezéseiből tudhatjuk, hogy ő sem tudta jó szívvel támogatni a javaslat elfogadását, mivel nézete szerint sok ellenmondást rejtett magában és ő személyesen nem is értett egyet annak lényegével, azaz a magyar törvények visszaállításával. Lásd SZŐGYÉNY 1918. 87. p.

⁷⁰³ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 200. p.

hibáztatta a kialakult helyzetért, és szereptévesztésben lévőknek látta a hétszemélyes táblát, amely a Legfőbb Ítélo- és Semmítőszék magyar osztályától átvett ügyek tárgyalása helyett törvényhozói jogkörben „tetszelgett”.⁷⁰⁴ Matthias Constantin Capello von Wickenburg kereskedelmi miniszter csak a bírósági szervezetre vonatkozó rész elfogadását támogatta.⁷⁰⁵

Az ülésre időközben megérkezett Vay Miklós a javaslat elfogadásának és azonnali végrehajtásának szükségességéről próbálta meggyőzni a minisztereket. A főkancellár a vármegyei intézkedésekre tekintettel csak ezáltal látta biztosíthatónak Magyarországon a igazságszolgáltatás egységességét – függetlenül attól, hogy annak tartalma valóban eltért az október 20-án megfogalmazott állásponttól.⁷⁰⁶ Szőgyény-Marich László jelezte, személy szerint az ABCB hatályban tartását pártolta,⁷⁰⁷ de miután 46 megye és város követelte a régi polgári jog és bírósági eljárás visszaállítását, úgy érezte, félre kellett tennie saját meggyőződését.⁷⁰⁸ A bizonytalan állapot megszüntetése érdekében ő is sürgette a javaslat elfogadását, miután az „megfelelt az ország rendezett igazságszolgáltatása kívánalmainak és szükségleteinek.”⁷⁰⁹ A munkálattal kapcsolatban felmerült kritikát, miszerint az abban foglalt szabályok lényegileg törvényalkotásnak minősültek volna, vitatta. Nézete szerint az Országbírói Értekezlet a régi alkotmányos törvények visszaállítását javasolta a megváltozott körülmények alapján szükségesnek ítélt kiegészítésekkel és módosításokkal – ami a Hétszemélyes Táblának jogában állt.⁷¹⁰

Az osztrák miniszterek szerint Ferenc József az októberi diploma szabályainak megsértése nélkül nem hagyhatta jóvá a javaslatot, hiszen az végeredményben oktrojáláshoz vezetett volna, amelyre az uralkodónak 1860. október 20-át követően már nem volt lehetősége.⁷¹¹ Az országgyűlés közelsége miatt célszerűbbnek gondolták, ha ott kerül sor e kérdések megvitatására és azok

⁷⁰⁴ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 202. p.

⁷⁰⁵ Uo.

⁷⁰⁶ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 203. p.

⁷⁰⁷ RADY 2015. 228. p.

⁷⁰⁸ KÉPESSY Imre: Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásának egy elfeledett mozzanata. In MEZEY, Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. Budapest, 2021. Gondolat Kiadó, 169. p.

⁷⁰⁹ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 206. p.

⁷¹⁰ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 207. p.

⁷¹¹ Emlékeztettek arra is, hogy a magyar politikusok ez ellen egy évtizeden keresztül tiltakoztak. Lásd SZŐGYÉNY 1918. 88. p.

megfelelő rendezésére.⁷¹² Az októberi diploma egyébként sem szolgálhatott az asztalon fekvő javaslat alapjául, miután abban egy szó sem esett a magyar törvények visszaállításáról.⁷¹³ A minisztertanácsi ülés végére az osztrák miniszterek egyhangúlag a magyar országgyűlés elé kívánták utalni a munkálatot. A külügyminiszter szerint az országbíró indítványa felért egy törvényhozási aktussal,⁷¹⁴ így annak megtárgyalására mindenképpen jogot kellett biztosítani az országgyűlés számára – főként a saját alkotmányához erőteljesen ragaszkodó Magyarország esetében.⁷¹⁵ Az igazságügy-miniszter, a pénzügyminiszter és a *Staatsrat* elnöke pedig nélkülözhetetlennek mondta a munkálat legalább alapvető szintű megvitatását a minisztertanács kötelékében.

A tárgyalások március 22-én folytatódtak. A minisztertanács ülésén Ferenc József elnökölt, és arra meghívták az országbíró is. Apponyi mindenekelőtt biztosította az uralkodót arról, hogy a munkálat elkészítésénél kiemelt szerepet játszott a magánszemélyeket megillető jogok védelme. A politikai bűncselekmények szabályozása tekintetében elismerte ugyan az osztrák törvények előnyeit, de egyrészt a magyar törvényeket is megfelelőnek vélte, másrészt csak a magyar jogi normák kapcsán tudta garantálni azok tényleges végrehajtását.⁷¹⁶ Szógyény szerint két rossz közül kellett választaniuk,⁷¹⁷ de figyelemmel kellett lenniük arra, hogy a cs. kir. bíróságok működésképtelenné válását követően nem létezett olyan fórum, amely Magyarországon az osztrák törvények szerint ítélt volna.⁷¹⁸ Az 1848 előtt létezett polgári anyagi jog visszaállítását nem tartotta sérelmesnek a jogbiztonságra, és emlékeztette a minisztertanácsot a magyarországi váltótörvény és a csődeljárás kifejezetten pozitív megítélésére.⁷¹⁹

⁷¹² Azzal természetesen magyar részről is mindenki tisztában volt, sőt az Országbírói Értekezleten is elismerték, hogy végleges rendezés csak az országgyűléstől remélhető. Lásd *Az Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet, 8. p.

⁷¹³ KÉPESSY 2021. 169. p.

⁷¹⁴ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 204. p.

⁷¹⁵ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 205. p.

⁷¹⁶ Vay Miklós szintén emellett érvelt, hogy az igazságszolgáltatásban uralkodó anarchikus állapotok megszüntetésére nem lát lehetőséget a magyar törvények helyreállítása nélkül. ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 209. p.

⁷¹⁷ Vö. RADY 2015. 228. p.

⁷¹⁸ Uo.

⁷¹⁹ Hasonlóan gondolkodott Anton Dauscher, aki 1861-ben az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok német kiadását gondozta: „Magyarországon már 1836-ban, 1840-ben és 1844-ben – amikor az osztrák állam örökös tartományaiban a reform szó még átkosnak számított – a kereskedelmi és váltótörvények terén olyan műveket alkottak, amelyek sok tekintetben még most is mintául szolgálhatnak a Bécsben kidolgozandó törvényeknek, mindenesetre azonban nem kell félniük a helyükre bevezetett osztrák törvényekkel történő összehasonlítástól.” KAJTÁR István: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai*. In Budapest–Pécs, 2003. Dialóg Campus, 100. p. idézi MALFÉR 1992. 41. p.

Azt az országbíró sem vitatta, hogy az 1848 előtti büntetőjogi gyakorlat nagy mozgásteret engedett az ítélő bírák számára, de miután az osztrák büntető-törvény is eléggé széles mérlegelési lehetőséget biztosított a büntetés kiszabás tekintetében, a kettő között nem látott érdemi különbséget. Az esetleges kilengéseket pedig kiküszöbölhetőnek látta azáltal, ha a magasabb fokú bíróságokon az uralkodó által kinevezett bírák öröködnék az ítélkezés egységessége felett.⁷²⁰

Anton Schmerling – magáévá téve a külügyminiszter érveit – aggályosnak tartotta a szavazást a javaslat részletes vitára bocsátása nélkül, illetve komoly kockázatot látott abban, ha az országgyűlés megkerülésével döntenének e kérdésben.⁷²¹

Apponyi visszautasította az államminiszter érveit. Az Országbírói Értekezlet szerinte nem törvénykönyvet alkotott, hanem a már meglévő – részben hazai, részben oktrojált – jogszabályokra tekintettel állapította meg azokat az elveket, amelyeket a Hétszemélyes Tábla a saját eljárásában követendőnek fog tekinteni, és amelyek ennek következtében az alsóbb fokú bíróságok számára is iránymutatásként fognak szolgálni.⁷²² Apponyi kétségesnek tartotta, hogy az országgyűlés időben foglalkozni tudna a törvénykezés kérdésével. Kérte az uralkodó jóváhagyását, hogy saját hatáskörben intézkedhessen a munkálat elfogadásáról.⁷²³ Ferenc József azonban vonakodott, és az ülés végén annyit kérdezett: nem lenne-e elégséges jóváhagyni a javaslatnak a bírósági szervezetre vonatkozó részét?⁷²⁴ A minisztertanács magyar tagjai erre egységesen nemmel válaszoltak, miután a Magyarországon uralkodó közhangulat miatt egyetlen bírót sem lehetne rávenni az osztrák törvények szerinti jogszolgáltatásra.⁷²⁵ Az ülés így érdemi eredmény nélkül zárult.

Március 23-án az uralkodó többekkel egyeztetett a javaslat ügyében: először Vay Miklós és Szőgyény-Marich László járt nála, majd Apponyi Györggyel és Szécsen Antallal tárgyalt. Mindannyian próbálták a császárt meggyőzni a munkálat elfogadásáról. Március 24-én Ferenc József magához hívatta Szőgyény-Marich Lászlót, és ismét terítékre kerültek az Országbírói Értekezlet által megfogalmazott javaslatok. Szőgyény emlékirataiban akként emlékezett vissza a beszélgetésre, hogy az uralkodó minden ellenvetésére *megfelelni*

⁷²⁰ Uo.

⁷²¹ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 210. p.

⁷²² ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 212. p.

⁷²³ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 213. p.

⁷²⁴ Uo.

⁷²⁵ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 215. p.

igyekezett.⁷²⁶ Ferenc József az egyeztetés végén a *resolutio* elkészítésére kérte az alkancellárt⁷²⁷, és jelezte: Apponyit még aznap hívadni fogja.⁷²⁸

Az audienciára sor került, de az a magyar államférfiak várakozásához képest teljesen ellentétes eredménnyel zárult: Ferenc József kategorikusan megtagadta az Országbírói Értekezlet javaslatának jóváhagyását. Az országbíró nem értette, miért folynak bele az osztrák miniszterek egy kifejezetten Magyarországra tartozó ügybe. E „kiszólás” egyáltalán nem volt véletlen, ugyanis Szógyény emlékiratai szerint a császár Apponyit megelőzően Thaddäus Lichtenfels báróval, a *Staatsrat*⁷²⁹ elnökével és Anton Schmerlinggel egyeztetett, akik minden bizonnyal meggyőzték az eleve komoly kétségekkel küzdő uralkodót az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elutasításáról. A megbeszélés végén az országbíró benyújtotta Ferenc József részére lemondását, amelyet a császár „nehezteléssel és felindulással” átvett.⁷³⁰

Szógyény-Marich László március 26-ra datált visszaemlékezése szerint a császár nem kívánt az ügyben engedni. Nemcsak Apponyi lemondásának elfogadására hajlott, hanem már az új országbíró személyén gondolkodott: ifj. Mailáth György, illetve Szógyény neve fordult meg a fejében. Végül Vay Miklós győzte meg az uralkodót, hogy Apponyi távozása esetén nem tudnának megfelelő jelöltet javasolni, és az uralkodó jelöltjei közül senki sem vállalhatja az országbírói hivatalt, hiszen ők már akkor is fontos pozíciókat töltöttek be, ahol szükség volt rájuk. Apponyi lemondása ráadásul érezhető lenne a közelgő országgyűlés megnyitásakor is, hiszen *judex curiae* híján e feladatot a hercegprímásnak kellene átvállalnia. Szógyény állítása szerint Vay utolsó érve megdöbbenetete a császárt, aki ezt követően arra kérte a kancellárt: igyekezen engedékenységre bírni Apponyit.⁷³¹ A visszaemlékezés tükrében azonban a főkancellár ezzel meg sem próbálkozott. Egyrészt a magyar törvénykezés ügyében nem akart az osztrák miniszterekkel szemben meghátrálni, másrészt tudta, úgysem lesz képes meggyőzni Apponyit.⁷³²

A feszültség március 27-én kezdett oldódni. Az első lépést Ferenc József tette meg, amikor ismét magához hívatta az országbíró, aki ekkor már nem

⁷²⁶ Azt, hogy Szógyény-Marich László valóban küzdhetett az Országbírói Értekezlet javaslatának elfogadásáért, megerősíti abból a levélből származó részlet, amelyet 1861. február 22-én küldött Vay Miklósnak: „Egyébíránt az Apponyi féle bizottmány javaslatának jó ágyat vetettem; s reményem, ha küzdelemmel is, keresztül vesszük azt.” Lásd VAY Miklós: *Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből*. Léway József bevezetésével. Budapest, 1899. Franklin, 391. p.

⁷²⁷ Határozat, végzés, döntés korabeli elnevezése.

⁷²⁸ SZÓGYÉNY 1918. 89. p.

⁷²⁹ Jüngerer Staatsrat. Az 1860 és 1867 közötti időszakban ennek a kvázi kormány szervnek volt a feladata az uralkodóhoz címzett előterjesztések referálása, véleményezése.

⁷³⁰ Uo.

⁷³¹ SZÓGYÉNY 1918. 90. p.

⁷³² Lásd *Az Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 7. p.

ragaszkodott feltétlenül ahhoz, hogy az uralkodó az országgyűlés összehívását megelőzően jóváhagyja az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat.⁷³³ A császár március 28-án Vay Miklóst és Szőgyény-Marich Lászlót hívatta magához. A megbeszélésen szóba került az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok ügye, amellyel kapcsolatban a két politikus úgy látta, Apponyi „belenyugszik a javaslatoknak az országgyűlés elé leendő terjesztésében és a hétszemélyes táblának ideiglenes intézkedésekkel csak feltételeesen leendő megbízatásában”.⁷³⁴ A császár ezt követően (Apponyival közösen) megbízta Szőgyényt a legfelső *resolutio* tervezetének elkészítésével.⁷³⁵ Az alkancellár a kért dokumentumot március 29-én adta át Ferenc József részére.⁷³⁶

Április elején újabb akadály gördült az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásának útjába. Szőgyény emlékiratai szerint az osztrák miniszterek érelyesen fejezték ki ellenérzésüket, miután értesültek arról, hogy Ferenc József hajlik a javaslat jóváhagyására. Az uralkodóban ismételtén kétségek támadtak. A császár ugyan ígéretet tett Vay Miklósnak az osztrák miniszterek aggodalmának mérséklésére, de amikor a magyar politikus emlékeztette az uralkodót az Apponyinak adott szavára, Ferenc József azt felelte: „Apponyi fejessége⁷³⁷ okozta a bajt.”⁷³⁸ Schmerlingék fellépéséről Szőgyény egyébként a következőt jegyezte le: „Szépen vagyunk, ha az osztrák miniszterek tisztán magyar kérdésből csinálnak kabinetkérdést.”⁷³⁹

Az április 2-án tartott minisztertanácsi ülés ismét a császár elnökletével zajlott. Ennek kezdetén felolvasták a tervezett császári *resolutio* szövegét, amelynek értelmében az uralkodó a fennálló törvények alkalmazására kívánta utasítani a magyar bíróságokat.⁷⁴⁰ Szőgyény ismét felszólalt az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok védelmében. Az oktrojált törvények hatályának fenntartása egyedül a zűrzavart hosszabbítaná meg, és ha az uralkodó nem hagyja jóvá az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat, azzal kínos helyzetbe hozza az országbírókat, miután ő Magyarországon már elmondta, hogy „Ófelsége a helybenhagyást megígérte”.⁷⁴¹ Ferenc József azonban az osztrák miniszterek érveit mérlegelve az „octroyozás” lehetetlenségére hivatkozott. Ennek

⁷³³ SZŐGYÉNY 1918. 90. p.

⁷³⁴ Uo.

⁷³⁵ SZŐGYÉNY 1918. 91. p.

⁷³⁶ Uo.

⁷³⁷ Makacssága.

⁷³⁸ SZŐGYÉNY 1918. 93. p.

⁷³⁹ Uo.

⁷⁴⁰ Lásd ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865).

Band I. 247. p.

⁷⁴¹ Uo.

eredményeként született meg azon kompromisszum,⁷⁴² amely az április 4-én⁷⁴³ kiadott leiratban testesült meg. Az uralkodó a magyar törvénykezési szervezet visszaállítását jóváhagyta,⁷⁴⁴ az Országbírói Értekezlet javaslatainak többi részét pedig országgyűlési tárgyalás alá utalta.⁷⁴⁵

*

A minisztertanácsi jegyzőkönyvek Szőgyény-Marich László emlékirataival egyezően alátámasztják, hogy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadása a császár közvetlen környezetében legalább olyan szinten volt vitákkal terhelt, mint azok megalkotása. Lónyay Menyhért naplójának 1861. március 30-ra datált bejegyzése két dolgot is megerősít az előbbiekből: „Wenkheim Béla mondá nekem, hogy Aponyitól hallá, miszerént az Országbírói Értekezlet a sajtóvétségi eljárási kivéve jóvá van hagyva. Nehéz volt a németektől kivinni.”⁷⁴⁶ E bejegyzés éppen abban a „nyugalmi időszakban” íródott, amikor Apponyi joggal hihette: sikerült a császárral megegyezésre jutni. A naplóban szó esik emellett az országbíró lemondásáról is: „A császár a javaslatot a ministeriumhoz utasítá. Azok kívánták, hogy a tanácsba[n] az ügyet referálja. Ő azt megtagadta. Ezután a fejedelem elnöklete alatt néhány minister jelenlétében referált, noha ott is a többség ellene volt, mégis a lemondásának beadásával kivitte a dolgot.”⁷⁴⁷ Apponyi lépése láthatóan fontos szerepet játszott abban, hogy Ferenc József mégse utasítsa el az Országbírói Értekezlet által kidolgozott javaslatokat.⁷⁴⁸

E forrásokból teljes bizonyossággal következtethetünk azon szakirodalmi nézet tarthatatlanságára, amelyek az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokra törvényjavaslatként tekintenek.⁷⁴⁹ Az Országbírói Értekezlet ülésain valóban

⁷⁴² SZŐGYÉNY 1918. 94. p.

⁷⁴³ Elképzelhető, hogy a dátum nem pontos, mert a Királyi Tábla bírának kinevezésére már március 29-én sor került. Lásd Hivatalos rész. *Sürgöny*, 1861. április 3. 1. p.

⁷⁴⁴ SZŐGYÉNY 1918. 94. p.

⁷⁴⁵ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 248. p.

⁷⁴⁶ DEÁK 2004. 173. p.

⁷⁴⁷ Uo.

⁷⁴⁸ Fontos kiemelni, hogy Apponyi „ellenzéke” ráadásul nemcsak az osztrák miniszterekre korlátozódott, hanem lépéseivel kivítta néhány magyar ókonzervatív politikus ellenszenvét is. Ezt bizonyítja Szőgyény-Marich Lászlónak 1861. április 4-én keltezett levele, amelyet Vay Miklósnak írt. Ebben az áll, hogy: „Ede barátunk dül fül Apponyi György ellen, kinek minden léptében a’ 48-ki törvények elismerését látja. — Eleget csillapítottam, – de ez falra borsó! – Még a felséghez is el akar menni, erélyt s elhatározottság javaltam!!!

^{Csak} az a szerencse, hogy ez is pusztán szó marad; mert különben tenni kellene ellene, nehogy confusiót okozzon.” VAY 1899. 395. p.

⁷⁴⁹ SZLADITS 1938. 88. p.

megfogalmazódtak ezzel kapcsolatos nézetek,⁷⁵⁰ de Apponyi egyértelműen az uralkodó jóváhagyásának megszerzésére törekedett.⁷⁵¹ Az Országbírói Értekezlet javaslatainak országgyűlési tárgyalásra utalása kompromisszumot (és egyben menekülési útvonalat) jelentett a bizonytalan uralkodó számára.

A korabeli források egyértelműen igazolják az egykori országbíró meghatározó szerepét az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásában. Ezt bizonyítja Apponyi György azon levele, amelyet saját kezűleg, német nyelven írt Vay Miklósnak. A levelet ugyan nem írta alá, és pontos kelteztést sem ismerjük, de minden bizonnyal az októberi diploma kiadását követően röviddel született. Apponyi már ekkor lejegyezte: „[m]indent meg kell tenni, hogy az országgyűlést létre hozzuk. [...] Hogy addig minden ellenszegülés, tényleges átalakulás megátoltassék, s minden az országbírói értekezlethez utasíttassék.”⁷⁵² A gondolat első fele teljesen egyértelmű, hiszen az átmenet törvényes volta mellett érvel, főként annak érdekében, hogy a magyar alkotmányosság helyreállítására a magyar konzervatív politikusok elképzeléseinek megfelelően és az ő vezetésükkel kerüljön sor. Még fontosabbnak érzem a gondolat második felét, miszerint a halaszthatatlan kérdéseket az Országbírói Értekezlethez kellett utalni. Eszerint Apponyi már országbíróvá való kinevezését megelőzően úgy gondolta: az értekezletre komoly szerep vár.

Apponyi őszintén hitt abban, hogy az általa vezetett értekezlet a magyar törvénykezés helyreállításának módját illetően az egyetlen lehetséges megoldást választotta. Ezt Apponyinak az Országbírói Értekezlet második napján írt levele is bizonyítja, amelyben Vay Miklósnak számolt be a vita állásáról: „Én úgy hiszem, hogy rendezett törvénykezésünk lesz kevés idő múlva, és ha nem is teljesül, mi 20-ik Octóberben rendeltetett, t. i. a Status quo fentartása, más részt az sem történik, mit Nyáry Pál és a megyék többsége akart, és így felsülnek és a közvélemény előtt nagy stragest szenvednek.”⁷⁵³ E levél tanúsága szerint Apponyi tudta, hogy az Országbírói Értekezlet szembemegy Ferenc József akaratával, amikor a magyar törvények visszaállításáról döntött. Megjegyezte ugyanakkor, „[a]nnyi előre ki van mondva, hogy új octroyirozásról szó sem lehet, tehát mindenütt, hol hézag lesz, az a mostani eljárásból és törvényből fog ideiglenesen pótoltatni. Más mód nem létezik, melylyel valaki képes

⁷⁵⁰ Sárközy Kázmér felszólalása. *Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 448. p.

⁷⁵¹ Thanhoffer Pál utalt arra az Értekezlet utolsó napján, hogy „igen óhajtandó volna, ha a nm. tanácskozmány munkálata a királyi curia nevében fogna az országban kihirdettetni, és minden esetre szükséges, hogy ezen kihirdetés még az országgyűlés megkezdése előtt történjék meg, s így március 31-két jelölném ki határnapul.” *Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 455. p.

⁷⁵² VAY 1899. 326–327. p.

⁷⁵³ VAY 1899. 374. p.

volna országunkban rendes törvénykezést kieszközölni. [...] a birói hatalom gyakorlását más kezekben hagyni, mint olyanokban, melyek tökéletesen törvényesek, — erre nem bírja az országot senki.”⁷⁵⁴

1861 áprilisának elején az Országbírói Értekezlet munkálatának sorsa nem dőlt el. A magyar törvények visszaállítása érdekében vívott első küzdelem döntetlennel végződött. Apponyi nem kapta meg a szükséges felhatalmazást, így intézkednie kellett a munkálat megküldéséről a magyar országgyűlés részére. Levelének címzettje a képviselőház elnökévé választott⁷⁵⁵ Ghyczy Kálmán volt, akivel az országbíró az értekezlet első két napján személyesen is találkozott, és akit február derekán még a személynöki pozíció elvállalásáról próbált meggyőzni.⁷⁵⁶

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a képviselőház asztalán

A képviselőház elnöke május 7-én tájékoztatta a plénum tagjait, hogy három nappal korábban érkezett hozzá az országbíró levele,⁷⁵⁷ amelyben Apponyi az Országbírói Értekezlet javaslatainak mielőbbi elfogadását szorgalmazta.⁷⁵⁸ Ghyczy ígéretet tett a hazai igazságszolgáltatás kérdésének mielőbbi megvitatására, közvetlenül a már napirenden lévő kérdések tárgyalását követően.

A magyar törvénykezés helyzetét jól mutatta Zala vármegye közönségének egy héttel később érkezett levele, amelyben a magánjogi viszonyok, illetve a büntetőeljárás mielőbbi szabályozásának égető szükségességére hívta fel a honatyák figyelmét. A vármegye kérte, „ha nem is szentesített törvény által, de legalább országgyűlési határozatban” rendelkezzenek „a magánjog és büntető rendszer felett, az ítélezés egységességének és a jogbiztoság érvényesülésének érdekében.”⁷⁵⁹ Zemplén vármegye arról számolt be, hogy az alispáni bíróságokat a polgári visszahelyezési és határjárási, a szolgabírói bíróságokat pedig a sommás perekre szorították. A vármegye szintén szükségesnek látta

⁷⁵⁴ Uo.

⁷⁵⁵ Az 1861. április 17-én került sor a választásra. *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. IV. országos ülés, 1861. április 17. 11. p.

⁷⁵⁶ Vö. DEÁK 2004. 138. p., 153. p.

⁷⁵⁷ *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. XIX. országos ülés, 1861. május 7. 97. p.

⁷⁵⁸ A levélben azt olvashatjuk, hogy „a magyar törvényeknek a jog- és birtok-viszonyokban 1847 év óta történt változások mellett, a magán érdekek sérelme nélkül, addig is míg a törvényhozás a codificatio nagy művét befejezend, ismét életbeléptetésére, a magánjog s törvénykezés terén részletes intézkedések halaszthatatlanul szükségesek.” Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. XIX. ülés 1861. május 7. 97. p.

⁷⁵⁹ *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. XXI. ülés 1861. május 13. 103. p.

az egész országra *zsinórmértékül szolgálendő ideiglenes szabály* mielőbbi elfogadását.⁷⁶⁰ Több vármegyétől érkeztek hasonló jellegű kérések, de ezek ismertetését Ghyczy Kálmán akkor látta célszerűnek, amikor a törvénykezés ügyét napirendre tűzi a képviselőház.⁷⁶¹ Néhány nappal később Szilágyi Virgil szólalt fel az ügyben, miután egyes vármegyék kijelentették: az Országbírói Értekezlet határozatait törvény gyanánt elismerni sosem fogják, és az országgyűlés döntését várják.⁷⁶²

A törvénykezés ideiglenes rendezése tárgyában tett indítványt Tisza Kálmán nyújtotta be.⁷⁶³ Egy 9 tagból álló bizottmány felállítását javasolta, amely „felhasználva az országbírói értekezletnek törvényes tekintélyt ugyan nem igényelhető, de mint bármely magán személy műve tekintetbe vehető, talán hasznos anyagot szolgáltatatható munkálatát, – készítsen a jelenleg szőnyegen lévő nagy fontosságú indítvány feletti tárgyalás folyama alatt egy tervet arról, hogy mikép lehetne addig is, míg az országgyűlés a rendes codificatiohoz foghat, a törvénykezést ideiglenesen rendezni.”⁷⁶⁴ Ghyczy Kálmán a vitát május 24-re tűzte ki.⁷⁶⁵ A rövid tárgyalás során Deák Ferenc javasolta a választásból azok kizárását, akik részt vettek az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok kidolgozásában. A képviselők egyhangúlag támogatták az indítványt, és ennek figyelembevételével került sor még aznap az ún. *kilences bizottmány* megválasztására.⁷⁶⁶ Klauzál Gábor 259, báró Eötvös József 256, Szalay László 255, Nyáry Pál 254, Lukács György 249, Bartal György 245, Tisza Kálmán 244, Tanárky Gedeon 230, míg Papp Mór 227 szavazatot kapott.⁷⁶⁷

A *törvénykezés ideiglenes rendezése tárgyában* kiküldött bizottság három héttel később, 1861. június 15-én⁷⁶⁸ nyújtotta át javaslatát az országgyűlés részére, amiről Ghyczy Kálmán június 17-én számolt be a plénum előtt. Az elkészült javaslat áttekintése érdekében a képviselőház elnöke másnapra magántanácskozást rendelt el.⁷⁶⁹

A törvénykezés kérdésével foglalkozó első nyilvános ülést 1861. június 20-ára hívták össze, ahol a vita kezdetén Keglevich Béla jegyző ismertette

⁷⁶⁰ Uo.

⁷⁶¹ *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. XXI. ülés 1861. május 14. 116. p. A kéréseket illetően lásd *Képviselőházi irományok*, 1861. I. kötet 28. sz. 125. p.

⁷⁶² *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. XXV. ülés 1861. május 18. 176. p.

⁷⁶³ Indítvány a törvénykezés ideiglenes rendezése tárgyában. Lásd *Képviselőházi irományok*, 1861. I. kötet 17. sz. 92. p.

⁷⁶⁴ *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. 1861. május 22. 186. p.

⁷⁶⁵ Uo.

⁷⁶⁶ *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. XXVIII. ülés 1861. május 24. 231. p.

⁷⁶⁷ *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. XXIX. ülés 1861. május 25. 256. p.

⁷⁶⁸ *Képviselőházi irományok*, 1861. I. kötet. 28. sz. 125. p.

⁷⁶⁹ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 158. p.

a bizottság jelentését.⁷⁷⁰ A dokumentum tartalma jól mutatja, hogy a bizottság tagjai hasonló problémákat észleltek, mint néhány hónappal korábban az Országbírói Értekezlet résztvevői. Az országgyűlés *kiegészítetlen állapot*a nem adott lehetőséget törvények alkotására és kodifikációra, így a régi magyar magánjogi törvények egyszerű visszaállítását kellett (volna) javasolniuk, „miután azoknak erejét és érvényét az absolut hatalom semmi rendelkezései meg nem semmisíthették.” Ennek deklarálását azonban nemcsak az 1848. évi XV. tc. rendelkezései,⁷⁷¹ hanem az 1849 és 1861 között eltelt 12 év eseményei sem tették lehetővé, amelyek „a magánjogi viszonyokban sok oly változást idéztek elő, melyre nézve régi törvényeink nem intézkedhettek.”⁷⁷² A helyzet paradox voltát felismerték, hiszen „tiszán és mereven törvényes szempontból” nézve az országgyűlés semmilyen döntést nem hozhatott a korabeli körülmények között. A törvényhozó hatalomnak ugyanakkor tekintettel kellett lennie a több millió jogkereső magánszemély érdekeire, akik számára a magyar törvények egyszerű visszaállításával együtt járó moratórium komoly károkat okozott volna.⁷⁷³

Azaz, „míg a közjogra vonatkozólag a törvények teljes hatályon kívül léte jobb, mint helyettük rosszaknak elfogadása: addig a magánjogi törvények nem léténél a nem tökéletes intézkedések is előnyösebbek”.⁷⁷⁴ Ebből fakadóan – fenntartva az 1791. évi XII. törvénycikkben foglalt elvet, miszerint a „rendes úton alkotott törvények csak ily úton alkotott újabb törvények által vesztetik el erejüket” – a bizottság annak kimondását javasolta a képviselőház részére, hogy „a magyar magánjogi törvények visszaállítatnak, de a mennyiben azok az 1848. évi 15. t.c.z. és a szem elől nem téveszthető újabb jogviszonyok miatt alkalmazhatók nem volnának, addig míg törvényeket alkotni lehetne, az országbírói értekezlet munkáját ideiglenes kisegítő gyanánt használhatónak tekinti.”⁷⁷⁵ A bizottság tehát az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok formális elfogadására nem tett javaslatot. Ennek okát legfőképp arra vezethetjük vissza, hogy az Országbírói Értekezlet munkálatának tartalmát illetően eléggé kritikus volt maga a bizottság is (az előterjesztés szerint ők maguk „sem hitték, hogy ne lehetett volna célszerűbb javaslatot megfogalmazni”)⁷⁷⁶, de úgy vélték, ha a cél a törvénykezés azonnali megindítása, abban az esetben a munkálatnak nincs alternatívája.⁷⁷⁷

⁷⁷⁰ *Képviselőházi irományok*, 1861. I. kötet. 28. sz. 124. p.

⁷⁷¹ A bizottság főként az öröklést szabályozó korábbi jogszabályaink alkalmazhatatlanságára hivatkozott.

⁷⁷² *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 159. p.

⁷⁷³ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 160. p.

⁷⁷⁴ Uo.

⁷⁷⁵ Uo.

⁷⁷⁶ *Képviselőházi irományok*, 1861. I. kötet. 28. sz. 125. p.

⁷⁷⁷ A jelentés végén utaltak a törvényhatóságok által korábban benyújtott javaslatokra, amelyek a bírósági szervezetre, azon belül is főként a váltörvényszékek székhelyére vonatkoztak. Az

A jelentés felolvasását követően Ghyczy Kálmán megadta a szót a képviselőknek. A három napig tartó vita jegyzőkönyvét áttekintve megállapítható, hogy egyes képviselők kimondottan sürgetni kívánták a tárgyalásokat.⁷⁷⁸ Jóformán minden egyes felszólalás kezdetén valaki vagy közbeszólt („Szavazzunk!”), vagy arra kérték az illetőt, hogy álljon el a szótól.⁷⁷⁹ Emellett a közjogi érvek képében megjelenő politikai megfontolások jóval hangsúlyosabban jelentek a képviselőház plénumán, mint az Országbírói Értekezlet tanácskozásain.

Az Országbírói Értekezlet munkálatának elfogadása mellett felsorakoztatott érvek

A bizottsági jelentés elfogadása mellett elhangzott legértékesebb felszólalás egyértelműen Horvát Boldizsárhoz köthető.⁷⁸⁰ Az 1861. június 18-án tartott magántanácskozáson elmondott⁷⁸¹ nagy ívű, történelmi példákkal gazdagon illusztrált beszédében⁷⁸² alkotmányos szempontok sokaságával indokolta képviselőtársainak a javaslat elfogadására irányuló kötelezettségüket, míg a nyilvános ülésen elhangzott felszólalásában a magánjogi aspektusokat helyezte előtérbe. Az 1850-es években hatályba léptetett jogszabályok alkotmányellenességét nem vitatta, sőt pálcát tört az osztrák törvények felett. Horvát Boldizsár azt kérdezte: „Emelkedett-e [a reform] által a törvények iránti tisztelet? Nyert-e általa a bíróságok, a hatalom tekintélye? Vagy talán növelte a személy- s

---

e javaslatok feletti tárgyalást a bizottmány arra tekintettel nem javasolta, merthogy az törvény-módosítást feltételezne, így azokat a jövődöbéli *tekintetbevételel végett az irattárba teendőknek* vélte. *Képviselőházi irományok*, 1861. I. kötet. 28 sz. 125. p.

A képviselőházi vita során Lónyay László a bizottság ezen érvelését következetlennek tartotta. *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 175. p.

⁷⁷⁸ Bösörményi László türelemre intette képviselőtársait, mondván, hogy „itt nem egyes törvénykezési §§-sok alkotásáról van szó, hanem codexek alkotásáról, melyek alkotása éveket venne igénybe [...] azért kétnapi vitatkozást sokallani oly kérdésben nem találok helyesnek; ha már semmi egyéb nem volna, mint ezen javaslat, akkor ez maga is egy tömege a kicsereberélt pátenseknek.” *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 187. p.

⁷⁷⁹ Erre reagált többek között Besze János: „Ha 5 hétig tudtunk verificalni, én azt hiszem ezen igen fontos tárgyra is száthatunk egynehány napot.” Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 178. p.

⁷⁸⁰ Mezey Barna értékelése szerint Deák Ferenc azon vélekedését, miszerint a magyar társadalom az akkor még ügyvédként praktizáló országgyűlési képviselőben tisztelheti a „hon legjelesebb jogtudását.” MEZEY Barna: Horvát Boldizsár az 1861. évi országgyűlésben. *Jogtörténeti Szemle* 2007. 1. sz. 21. p. (A továbbiakban MEZEY 2007a.)

⁷⁸¹ VARSÁNYI Péter István: *A Vas megyei képviselők az 1861-es országgyűlésen. Vasi Szemle* 1987. 3. sz. 363. p.

⁷⁸² HORVÁT Boldizsár: *Az Országbírói Értekezlet javaslatáról (A képviselőház zárt ülésében 1861. június 18.)*. TOLDY 1896. II. kötet. 269–276. p.

vagyonbiztonságot? Adott-e lendületet a szellemi haladásnak?”⁷⁸³ Mindegyik kérdésre nemmel válaszolt, és eközben ostromozta a sajtótörvényt, a büntető-törvényeket, amelyek azonnali eltörlését nélkülözhetetlennek tartotta.⁷⁸⁴ Az alkotmányos megfontolások alapján elvi szinten egyetértett volna azzal is, hogy az „oktrojált jog mind 20 000 §-át visszaküldjék Bécsbe”.⁷⁸⁵ E törekvésnek állták útját az 1850-es években keletkezett jogviszonyok, amelyek eredményeként „az idegen törvények megszüntetése, illetve a magyar törvények restitutioja a mindennapi élet ezernyi érdekeivel jön súrlódásba, épen azon érdekekkel, a miket megvédeni a jus privatum feladata.”⁷⁸⁶ Érvelésében élesen elválasztotta a közjogot a magánjogtól: „A közjog bukhatik a nélkül, hogy a magánjognak is bukását szükségkép maga után vonná. Tanúsítja ezt ezer éves történetünk, mert annyi ellenséges uralom közben és daczára is, magánjogrendszerünk egész 1849-ig épen, illetlenül maradt. Ellenben a hol a magánjog alapjai megrendülnek, a hol az enyém és tiéd fölötti jogfogalmaknak zavara áll be: ott oly erkölcsi súlyedés veszélye fenyeget, mi ellen semmiféle közjog nem ad orvoslato.”⁷⁸⁷ A magánjogi jogszabályok eltörlését, miután azok a tulajdonjog alapját képezik, és ezáltal a birtokviszonyok biztonságát és szilárdságát védik, lehetetlennek tartotta. Azok azonnali hatályon kívül helyezésével magát a tulajdont semmisítették volna meg.⁷⁸⁸ E logika mentén kívánta bizonyítani, hogy az Országgyűlés elé került munkálat⁷⁸⁹ nem más, mint amit „a közszükség egyetemes érzete szült, és ideiglenes intézkedéseket tartalmaz azon időre, a míg rendszeres codificatio a magánjog életszabályait véglegesen megállapíthatná.”

Horvát Boldizsár szerint a képviselőház tagjait összekötötte a törvényesség iránti szilárd elköteleződés, a kérdés csak abban rejlett: elképzelhetőnek tartották-e a magyar törvények visszaállítását azok módosítása nélkül. Ő maga is szeretett volna azok közé tartozni, akik feleslegesnek tekintették az Országbírói Értekezlet által kidolgozott javaslatot, és a magyar törvényeket minden átmeneti intézkedés nélkül visszaállíthatónak tartották, de az ezzel kapcsolatos két-segeitől nem tudott szabadulni. Azokat pedig, akik szerint a felsőbb bíróságok

⁷⁸³ TOLDY 1896. II. kötet. 270. p.

⁷⁸⁴ Az osztrák sajtótörvény, illetve a cenzúra kapcsán jegyzi meg Révész László, hogy az 1860-as évek közepén, a provizórium végét megelőzően Magyarországon 100 magyar sajtótermék jelenthetett meg, ezek közül 19 Pest városában. Révész 1969. 154. p.

⁷⁸⁵ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 165. p.

⁷⁸⁶ Uo.

⁷⁸⁷ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 166. p.

⁷⁸⁸ TOLDY 1896. II. kötet. 271. p.

⁷⁸⁹ A magántanácskozás során Országbírói Értekezletet a következőképp jellemezte: „[ö]sszeült egy magánjellegű tanácskozmány csupa hazafiúi buzgalomból s oly becsületos szándékkal, hogy a régi magyar törvények visszaállítását lehetővé tegye; hogy átmeneti hidat készítsen a jelen és azon jövő közt, amit egy rendszeres codificatio van hivatva teremteni.” E hidat sem nem vélte tartósnak, még kevésbé tökéletesnek, de korabeli helyzetben az egyedüli megoldásnak látta, amin a nemzet átkelhetett „ama tulsó partra, a melyet törvényességnek nevezünk.” TOLDY 1896 II. kötet 276. p.

curiai döntvények által képesek lesznek a magyar törvények visszaállításával keletkezett hézagok pótlására, cáfolni igyekezett: „Való, hogy e jog megilleti a curiát, de nézet[e] szerint csak ott, hol a hézagokat per analogiam legis lehet betölteni. [...] Ellenben mit tesz ott [a bíró], hol semmi analogiát nem talál, mint például a telekkönyvi intézménynél, mely az egész alaki jog átalakulását vonja maga után? vagy ahol a szerzett jog a korábbi magyar törvényekkel mérőben ellenkezik?”⁷⁹⁰ Horvát Boldizsár a curiai döntvény alkalmazási körének ilyen mértékű kiterjesztését amiatt sem támogatta, mert „a bírót, mint a végrehajtó hatalom közegét a törvényhozó hatalom fölé helyezni nem tartan[á] alkotmányos elvnek.” Az országgyűlés felé irányuló legalapvetőbb társadalmi elvárást pedig akként összegezte, hogy „[n]álunk a nép és értelmiség, úr és szolga, gazdag és szegény, a haza egyik szélétől a másikig, nem kenyeret, nem fegyvert, hanem törvényt kér tőlünk.”

Az Országbírói Értekezlet munkálatának nélkülözhetetlenségét képviselőtársai számára olyan, első pillantásra egyszerűnek tűnő kérdések sorával igyekezett alátámasztani, amelyek az ítélő bírák számára komoly problémákat okozhattak. Első kérdése így hangzott: „mit tennének a képviselő urak, ha az örökhagyónak sem gyermeke, sem testvérei, sem unokatestvérei nincsenek?”⁷⁹¹ Horvát Boldizsár szerint, mivel az 1848. évi XV. törvénycikk az ősiség eltörlése által lényegében megszüntette az öröklési törvényeinket, és ideiglenesen az 1836. évi XIV. törvénycikkben foglalt eljárást hagyta érvényben, ebből a Szent Korona öröklése következne, amit elfogadhatatlannak tartott.

Ezt követően azt kérdezte képviselőtársaitól, hogy „mit tennének azon esetben, ha valaki a leszármazó nélkül elhunyt testvére után az örökséget követeli azért: mivel ez ősi javakból áll s a róla alkotott végrendelet semmis?”⁷⁹² Válaszában rámutatott: amennyiben az ősiség eltörlésére hivatkozva elutasítják a keresetet, azzal megszegik az 1848. évi XV. által fenntartott 1836. évi XIV. tc. 7. §-át. Ha a végrendeletet érvénytelenítik, akkor az áprilisi törvények szellemiségét sértik meg, hiszen szembefordultak volna az ősiség eltörlésének kimondásával. Bármilyen döntést is hozhatott a bíró, vagy az írott jogot szegte volna meg, vagy saját jogérzetével kellett volna szembefordulnia.

„Mi történjen akkor, ha egy fiútestvér kizárja a lánytestvérét a végrendelet nélkül elhalt apjuk vagyonából, mivel a javak fiági természetűek, amelyekből a leányág az utolsó osztály alkalmával nem részesült?” – hangzott következő kérdése. Horvát Boldizsár szerint akár beeresztették, akár kirekesztették volna a leányt, megsértették volna a törvényt: első esetben az 1836. évi XIV. tc.

⁷⁹⁰ TOLDY 1896. II. kötet. 275. p.

⁷⁹¹ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 165. p.

⁷⁹² TOLDY 1896. II. kötet. 275. p.

3. §-át, utóbbi esetben pedig az 1848. évi XV. törvénycikket, miután a törvény előtti egyenlőség elvét tagadták volna meg.

Az utolsó esete arról szól, hogy egy apa végrendeletet alkot, amelyben minden vagyonát egyik fiának hagyományozza. A dilemma a következő: „mitévő legyen a másik fiú, akit az örökhagyó minden törvényes ok nélkül kitagadott, és mely törvény alapján kérjen jogorvoslatot?” Ugyanis, „[h]a nincs ősiség: úgy az apa szabadon rendelkezhetett vagyonáról s a fiú köteleSRészt sem követelhet, minthogy ezen intézményt a magyar jog sosem ismerte”, miután „[h]azai törvényeink, mielőtt az ősiséget eltöröltük volna, csak azért engedték a szerzeményi javak feletti korlátlan rendelkezést, mivel a vagyonnak egy részére t. i. az ősire nézve, a gyermekek már *virtue legis* ugyis biztosítva voltak.”⁷⁹³

Horvát Boldizsár egyértelműnek látta az ideiglenes rendezés szükségességét, de elvi síkon is igyekezett a bizottsági javaslat elfogadását alátámasztani. Érvelése szerint a magyar közjog semmit sem veszítene azzal, ha a magyar törvények hatályának visszaállítását a nemzet képviselői mondják ki. Tragikus következményekkel járt volna ellenben, ha a törvénytelen hatalom mondta volna ki ennek ellenkezőjét, ami az alkotmányosan szervezett bíróságok feloszlását eredményezte volna. Márpedig a hazai bíróságok függetlenségét „megvédeni, fönntartani szerinte oly kötelesség, mit maga a közjog érdeke is komolyan szívünkre köt.”⁷⁹⁴ Az Országbírói Értekezlet által megfogalmazott javaslatokat ő maga sem látta tökéletesnek, de ezzel együtt úgy vélte: „azok megvitatása, s kijavitása, vagy egy tökéletes mű előállításá könnyen elkésetté tehetné a gyógyszer, a melyre a nemzet oly epedve várakozik.”⁷⁹⁵

A *merev törvényesség elvéhez* való szigorú ragaszkodás ráadásul álláspontja szerint elvezethetett volna akár a pátensek alapján született jogviszonyok és az ezekre alapozott bírói ítéletek megkérdőjelezéséhez. Ennek következményeként „minden osztály, szerződés, adóslevél támadható lenne, amennyiben a magyar törvények rendelkezéseinek nem felelnének meg [...] és egy végetlen jogi anarchia sötét chaosza fődne el mindent.” Éppen ezért tartotta megkerülhetetlennek annak kimondását, miszerint „a restituált magyar törvényeknek visszaható erőt adni nem akarunk, hogy a német törvények uralma alatt szerzett jogok hatályát érintetlenül kívánjuk hagyni [...]; mert „különbén a törvénykezés a helyett, hogy a jogsérelmek orvoslását nyújtaná, épen az ellenkezőre, a szerzett jogok megtámadására, felforgatására fogna kizsákmányoltatni.”⁷⁹⁶ Horvát Boldizsár remélte, az általa felvázolt esetek segítségével racionális úton

⁷⁹³ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 165–166. p.

⁷⁹⁴ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 167. p.

⁷⁹⁵ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 166. p.

⁷⁹⁶ Uo.

képes lesz meggyőzni képviselőtársait az Országbírói Értekezlet munkájának szükségességéről – ebbéli törekvéseit azonban korlátozott siker koronázta.⁷⁹⁷

A bizottsági javaslat elfogadása mellett felszólaló képviselők közül Szabó Samu⁷⁹⁸ is a magánjogi és közjogi kérdések különválasztásából indult ki. A közjogi kérdést illetően a képviselők *nyugodtan várhatták a hatalom szavát*, hiszen az első felirati javaslat elfogadásával mindent megtettek, amire a korabeli körülmények között lehetőségük nyílt. Az abnormális közjogi állapotok ugyanakkor nem mentették, nem menthették fel az országgyűlés tagjait a cselekvés kötelessége alól a magánjog világában. Hangsúlyosan utasította el a perek felfüggesztésére irányuló javaslatokat, miután azokban csak a status quo megerősítését látta – hiszen 1861 Magyarországon számos vármegyében hónapok óta tartott a tényleges törvényszünet.⁷⁹⁹ A sajtószabadság kérdésére utalva megjegyezte, „ezen munkálatban a sajtótörvények nincsenek kinyomatva, de biztosan tudom, hogy az országbírói értekezlet az 1848-ik évi sajtótörvényeket és a minisztérium által készített esküdtszéki eljárást elfogadta; annál fogva, – már csak azért is, hogy a sajtóviszonyokra nézve biztosságban legyünk, – a bizottmány javaslatát pártolom.”⁸⁰⁰

Kubinyi Rudolf sem tartotta életszerűnek a törvénykezési moratórium bevezetését: egyrészt amiatt, mert a vármegyék már az 1861. január 16-án kelt leiratra válaszul közzétett nyilatkozataikban felszólaltak a törvénykezés rendezésének szükségessége mellett. Másrészt az országgyűlés ilyen irányú döntése szerinte is csupán a status quo szentesítését eredményezte volna.⁸⁰¹ Azok ellenvetésére, akik a javaslat eredetét firtatva vonakodtak annak elfogadásától (tekintettel arra, hogy az ITSZ-t a törvénytelennek tekintett végrehajtó hatalom által összehívott testület termékének titulálták),⁸⁰² azt felelte: „az ajánlott munka conferentia műve[-e], az ignorálható, előttünk úgy áll, mint az

⁷⁹⁷ MEZEY 2007a. 24. p.

⁷⁹⁸ 1843-tól ügyvéd, testvére Szabó Andrásnak, akik 1848-ban honvéd százados. 1861-ben és 1865-ben képviselővé választották. A kiegyezés után osztálytanácsos az igazságügyi minisztériumban, majd kúriai tanácselnök.

⁷⁹⁹ Ebben ráadásul benne rejlett az esély a társadalmi feszültségek eszkalációjára, hiszen „*az „enyim és tied” kérdése a leghiggadtabb és legildomosabb embereket is ki hozza sodrából.*” *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 167. p.

⁸⁰⁰ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 168. p.

⁸⁰¹ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 169. p.

⁸⁰² Bernáth Zsigmond szerint előállt „egy harmadik indítványozó hatalom valamely conferentia alakjában, mely sem országgyűlésnek, sem egyéb nemzeti választásnak kifolyása, hanem valami Gutgesintheit mérlegéből támadt. Már, hogy ily harmadik indítványozó elemet elismerjek — arra képes nem vagyok. — Ezen elvből kiindulva az intézkedés szükségét ugyan elismerem, ám-bár nem oly formában, mint az elénk terjesztett s annak idejében hozzá szólási jogomat fenn is tartom. Abba azonban, hogy mi egy idegen törvényekre való hivatkozással megtöltött munkálatot elfogadjunk, soha bele nem egyezem.” Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 192. p.

országgyűlés által választott, s a törvénykezés ideiglenes rendezésének tervezésére kiküldött bizottmány által ajánlott munkálat.”⁸⁰³

Papp Mór⁸⁰⁴ a hazai törvénykezés rendezésének azonnali megoldását sürgette. Meglátása szerint éppen e szükség gyanánt lesznek kénytelenek a hazai törvényhatóságok az Országbírói Értekezlet által javasolt szabályokat elfogadni, és a bírói gyakorlat „teszi azokat szokássá, s a szokás a *codificatio*ig általános szabállyá.”⁸⁰⁵ A munkálat pozitív vonásaként értékelte, hogy miután az 1850-es években a hatalom nem elégedett meg a joghézagok kitöltésével, és a magánjog modernizációját sem az 1848. évi XV. törvénycikkre alapozta,⁸⁰⁶ „az országbírói értekezlet ezen munkálata nem késett a magyar törvények visszaállításának elvét kimondani s [...] a német törvények időszaka alatt alakult újabb jogviszonyok méltányos respectálása mellett, az ezen t. cikk által ejtett hézagok kipótlására szabályokat ajánl, melyek igaz, hogy újak, de szerencsére nem régiek rovására.”⁸⁰⁷

Az igazságszolgáltatás azonnali orvoslást igénylő helyzete miatt Beniczky Lajos⁸⁰⁸ is támogatta a bizottsági jelentés elfogadását, de az Országbírói Értekezlet javaslatait illetően eléggé kritikusan nyilatkozott: „Ha a szőnyegen levő tárgy tartalmát veszem tekintetbe, kénytelen vagyok kijelenteni, hogy annak, – akár tisztán magánjogi, akár tisztán közjogi szempontból támadtassék meg, – bukni kell.”⁸⁰⁹ A legtöbb kritikai észrevételt az osztrák bányatörvény hatályban tartásával kapcsolatban fogalmazta meg.⁸¹⁰ E kérdésben az Országbírói Értekezleten is jelen lévő Balássy Antal is felszólalt, aki a bányatörvény fenntartását amiatt kárhóztatta, mert a kódex a régi magyar szabályozással ellentétben a kőszént nem tekintette a föld alkotórészének, hanem azt bányaregálévá téve megfosztotta a hazai földbirtokosokat azon jogtól, amellyel korábban bírtak.⁸¹¹

Ráday Gedeon szerint az Országbírói Értekezletnek nem volt „semmi törvényes színezete”, de ennek ellenére támogatta a bizottsági jelentés elfogadását,

⁸⁰³ Mint később látni fogjuk, a vitákat az okozta, hogy többen a végrehajtó hatalom javaslataként aposztrofálták a munkálatot. Ezt támasztja alá gróf Károlyi Ede felszólalása, aki javasolta annak rögzítését a jegyzőkönyvben, hogy „a törvényhozó fórumot kizárólagosan megillető kezdeményezési jog a tetteges hatalom közlege által gyakoroltatott; és hogy e javaslat elfogadása egyedül hazánk jelen abnormis helyzetéből, és az ország lakosságának megnyugtatósa okán indokolható.” *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 173–174. p.

⁸⁰⁴ Kir. tanácsos, nyug. törvényszéki elnök, volt országgyűlési képviselő, 1861-ben a Felirati Párt tagja.

⁸⁰⁵ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 161. p.

⁸⁰⁶ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 162. p.

⁸⁰⁷ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 163. p.

⁸⁰⁸ Honvéd ezredes, kormánybiztos, az 1848–49-es szabadságharc utáni magyar függetlenségi szervezkedések egyik vezetője, 1861-ben a Határozati Párt tagja és képviselője.

⁸⁰⁹ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 161. p.

⁸¹⁰ Lásd Uo.

⁸¹¹ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 177. p.

mivel a pátensek esetleges visszaállítását ily módon látta a leghatékonyabban megakadályozhatónak.⁸¹² Indítványozta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok formai módosítását, miután jobb megoldásnak vélte a pátensekre történő utalás helyett a hivatkozott §-ok tartalmának beépítését a normaszövegbe.⁸¹³ E gondolatával gróf Károlyi Ede⁸¹⁴ és Vadnay Lajos is egyetértett.⁸¹⁵

Tisza Kálmán Horvát Boldizsár nyomdokain haladva tett hitet az országgyűlésnek a magánjogi érdekek megóvására irányuló kötelezettsége mellett.⁸¹⁶ Ha a kérdést rendezetlenül hagynák, és az uralkodó felosztatja a magyar országgyűlést, akkor semmi sem fogja megakadályozni a bécsi kormányt a *német törvények* hatályának ismételten visszaállításában. Ellenben, a bizottsági jelentés elfogadása által a magyar törvények érvényesülésére jóval nagyobb esélyt látott.⁸¹⁷ A javaslat részletes vitára bocsátását két szempontból ellenezte: egyrészt amiatt, mert az országgyűlést törvényalkotásra képtelennek látta, másrészt úgy gondolta, a felső bíróságok biztosan nem fogadnák el az általuk módosított szabályokat.⁸¹⁸

Végezetül Nyáry Pál felszólalását szeretném felidézni, aki egyrészt a kilenc tagú bizottság tagjaként részt vett a jelentés megalkotásában, másrészt egyedül ő érvelt a jelentés elfogadása mellett úgy, hogy közben megkérdőjelezte az ideiglenes szabályok elfogadásának szükségességét.

Nyáry szerint a bizottság tagjai a jelentés megfogalmazásakor két tényezőből indultak ki. Mindenekelőtt köteleességükben állónak érezték javasolni a *magyar*

⁸¹² Mint később látni fogjuk, nem mindenki értett egyet e gondolatmenettel, lásd ez ügyben Halász Boldizsár érvelését, aki éppen emiatt látta az Országbírói Értekezlet munkálatait veszélyesnek. Vö. *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 163. p.

⁸¹³ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 173–174. p.

⁸¹⁴ „Nem különben, hogy az e munkálatban több helyütt idézett pátensekre s osztrák törvényekre való hivatkozás, legkisebb törvényességi árnýéklatul sem szolgálhat forma- vagy tartamára nézve annak, mit mi, mind e két tekintetben, ünnepélyesen törvénytelennek nyilvánítunk.” *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 189. p.

⁸¹⁵ Vadnay Lajos azzal érvelt a bizottsági jelentés elfogadása mellett, hogy amennyiben már ki volna egészítve az országgyűlés, és azonnal törvényalkotásba foghatna, a közjogi helyzet tisztázásáig akkor sem nem lát lehetőséget *biztos és alapos magánjogi törvények alkotására*, amiből kifolyólag a teljességgel nem alkalmazható törvények pótrendelkezést igényelnek. *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 183. p.

⁸¹⁶ Azt azért hozzá kell tenni, hogy az a fajta klasszikus elegancia, amely Horvát Boldizsár felszólalásait jellemezte, az ő beszédéből valamelyest hiányzott. Tisza hitet tett a közjogi érdekek elsődlegessége és fontossága mellett, de arra is felhívta a képviselőtársai figyelmét, hogy a *közjogok iránti érdeklődést a magánérdekek megsértése által okozott elégedetlenség igencsak le tudja csökkenteni*. *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 193. p.

⁸¹⁷ Ezzel összefüggésben használta fel az ellentábor egyik érvét a javaslat elfogadása érdekében, miszerint 1849 után még évekig a magyar törvények szerint ítélték a hazai bíróságok, így álláspontja szerint ebből le lehet vonni azt a következtetést, hogy a magyar törvényeket most sem fogják tudni néhány hónap alatt ismét megsemmisíteni.

⁸¹⁸ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 193. p.

törvények teljes érvényükben visszaállításának kimondását.⁸¹⁹ Emellett úgy gondolták, ha szükség mutatkozik az ideiglenes rendelkezések elfogadását illetően, arról is csak a képviselőház jogosult dönteni.⁸²⁰ Ő azok táborát gyarapította, akik ezt nem tartották szükségesnek. Ennek alátámasztására Pest vármegye esetét hozta fel. Ott – az országbíró kérését figyelmen kívül hagyva – nem várták meg a törvénykezés átvételével az Országbírói Értekezlet döntését, és ezáltal az igazságszolgáltatás folytonossága nem sérült.⁸²¹

Nyáry Pál élesen különválasztotta a bizottsági jelentésben foglalt határozati javaslat két elemét, és az elsőt tartotta igazán lényegesnek, miszerint a *magyar magánjogi törvények visszaállítatnak*.⁸²² A második fordulatot illetően a szóhasználat fontosságára hívta fel a képviselőtársai figyelmét: „ahol az 1848. évi törvények az időközben megváltozott viszonyokra tekintettel nem alkalmazhatóak,” ott a képviselőház „az országbírói értekezlet munkálatát ideiglenesen – kiegészítő gyanánt – használhatónak tekinti.” Azaz, e szabályok alkalmazásáról csak *permissive, és nem imperative határoznak*. Kiemelte: a képviselőház napirendjén csak a bizottsági jelentés szerepelt, és nem maguk az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok; ennek következtében, miután a bizottság által elkészített javaslatban egy szó sem esik az Országbírói Értekezlet munkálatának *elfogadásáról*, e kérdésben nem is fog törvényhozási döntés születni.⁸²³ Sőt mi több, Nyáry Pál szerint „tökéletes joga van minden vármegyének és törvényhatóságnak határozatilag kimondani azt, hogy területén ezen munkálat mennyiben alkalmaztassék, és utasíthatja a bírót, hogy tisztára a magyar törvények alapján kívánja az igazságszolgáltatást gyakoroltatni.”⁸²⁴

⁸¹⁹ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 172. p.

⁸²⁰ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 173. p.

⁸²¹ Ehhez hozzá kell tenni, hogy még ha igaz is volt az állítása Pest vármegyét illetően, a fő problémát az jelentette, hogy pótlólagos szabályok alkotására mindenképp szükség volt, és az Országbírói Értekezlet valódi szerepe abban rejtett, hogy az egész országban egységes szabályok mentén folyjon a törvények alkalmazása. Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20-án. 173. p. Egyebekben a jogtörténész számára az e tekintetben elhangzott, teljesen disszonáns véleményeket olvasva az a kép rajzolódik ki az ítélezés helyzetét illetően, hogy 1861 első felében sok vármegyében a bíróságok csak korlátozottan működtek. Arról, hogy a magyar törvények szerinti ítélezést ténylegesen megindító vármegyék mennyiben hangolták össze lépéseiket e tekintetben, nem rendelkezünk adattal. Egyetértve Homoki-Nagy Mária álláspontjával, nemcsak az osztrák jog magyarországi hatásairól, hanem arról sem rendelkezünk elegendő információval, hogy országos szinten miként működött – vagy éppen nem működött az igazságszolgáltatás. Lásd HOMOKI-NAGY 2014. 188. p.

⁸²² *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 173. p.

⁸²³ Az okfejtés ezen részével Vadnay János is egyetértett: „bíráknak, ügyvédeknek és feleknek ideiglenes tájékozással, s útmutatással, permissive az országbírói értekezlet munkálatát [...] elfogadhatónak véltem.” Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 183. p.

⁸²⁴ Amennyiben Nyáry Pál gondolatmenete érvényesült volna, az komoly következményekkel járt volna a magyar igazságszolgáltatásra nézve. *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 173. p.

Nyáry Pál gondolatmenete visszaköszön majd a későbbiekben Ráth György egyik írásában,⁸²⁵ aki szintén megkerülhetetlennek látta a vármegyei közgyűlések szerepét az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásában. Nyáry Pálnak tökéletesen igazat adhatunk abban, hogy a képviselőház előtt fekvő javaslatban csak a munkálat alkalmazásának lehetőségéről és nem annak kötelező voltáról volt szó, felvetését mégsem tartom túlzottan szerencsésnek. Amennyiben a vármegyék valóban teljes szabadsággal rendelkeztek volna az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok alkalmazásával kapcsolatos döntés meghozatalában, az már rövidtávon ítélkezési anarchiához vezethetett volna, hacsak a felsőbbíróságok nem tudták volna hatékonyan rászorítani a vármegyei törvényszékeket az Országbírói Értekezlet munkálatának alkalmazására.⁸²⁶ A rendelkezésemre álló források alapján nem bocsátkoznék feltételezésekbe az ügyben, hogy Nyáry a politikai opportunizmus oldaláról kívánta-e bizonyítani a bizottsági jelentés kompromisszumos jellegét, vagy őszintén hitt szavaiban. Felvetésére mindenesetre többen reagáltak, és így el is érkeztünk azon érvek bemutatásához, amelyek a javaslat ellenében fogalmazódtak meg.

Az Országbírói Értekezlet munkálatának elfogadása ellenében felhozott érvek

Böszörményi László⁸²⁷ reagált elsőként Nyáry Pál szavaira. Nézete szerint nem oldja a problémát, ha csak *permissive fogadtatik el* az Országbírói Értekezlet munkálata, miután a Hétszemélyes Tábla rögtön gondoskodni fog annak *életbeléptetéséről*, ami ezt követően a hazai jogélet megkerülhetetlen tényezőjévé válik. Hozzátette: „mindazon hibákért, amelyek a javaslatban és a pátensekben foglaltatnak, az országgyűlés képviselői egyenként és egyetemesen lesznek felelősek az ország és egész világ előtt.”⁸²⁸

⁸²⁵ Lásd RÁTH György: Mily jogi erővel bírnak az országgyűlésileg elfogadott törvénykezési szabályok? In *Törvényszéki csarnok*, 1861. 3. évf., 110. sz., RÁTH György: Mily jogi erővel bírnak az országgyűlésileg elfogadott törvénykezési szabályok? II. In *Törvényszéki csarnok*, 1861. 3. évf. 112. sz., RÁTH György: Mily jogi erővel bírnak az országgyűlésileg elfogadott törvénykezési szabályok? III. In *Törvényszéki csarnok*, 1861. 3. évf. 113. sz.

⁸²⁶ Amint a későbbiekben látni fogjuk, összesen két vármegye (Heves és Szabolcs) élt a NYÁRY PÁL által hivatkozott lehetőséggel. Lásd BERZEVICZY Albert: A *Schmerling-provisoriumot* megelőző utolsó alkotmányos küzdelmek. *Budapesti Szemle*, 1932. 653. sz. 5. p.

⁸²⁷ Böszörményi László (1822–1869) honvédszázados, központi választmányi tag, országgyűlési képviselő.

⁸²⁸ Emellett úgy látta, hogy ha az abszolút rendszer ezen 10 éves munkáját elfogadják, akkor azt alkotmányosnak fogják mondani, mert az országbírói értekezletbe a Hétszemélyes Tábla belefolyt, és így a pátensek fenn tudnak maradni. Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 187. p.

Csiky Sándor⁸²⁹ is aggályosnak tartotta, ha a munkálatot kiegészítő gyanánt ajánlanák a bíróságok részére.⁸³⁰ Úgy látta, e megfogalmazással a törvényhozó testület méltóságát ásnák alá, hiszen az országgyűlés törvényalkotó, nem pedig tanácsadó testület.⁸³¹ A javasolt megoldás hatékonyságát is megkérdőjelezte: „a törvénykezési egyformaságnak létrehozatala célját sem érhetjük el ezen kiegészítő mód ajánlata által, mert ezt, – kötelező nem lévén, – egyik bíróság elfogadja a másik félre veti, és így készen lesz a chaos.”⁸³² Buzna Lajos e gondolatot fűzte tovább. Az 1848. évi törvények alapján újjászerveződött törvényhatóságok valószínűleg nem reagáltak volna pozitívan arra, ha az országgyűlés olyan jogszabályok alkalmazását javasolná számukra, amelyek ezek szellemével ellenkeznek – főként, mivel e javaslatokat valójában nem is az országgyűlés alkotta meg.⁸³³ Szálé Antal ugyanezen indokokra tekintettel vélte mellőzendőnek a javaslat elfogadását.⁸³⁴

Halász Boldizsár⁸³⁵ sem értett egyet az Országbírói Értekezlet munkálatának kiegészítő eszközül ajánlásával, mert nézete szerint a javaslatot akár *polgári perrendtartásnak*, akár *Codexnek* is el lehetett volna nevezni, mert „benne a régi, és új magyar törvények annyira össze vannak vegyítve a törvénytelen pátensekkel”.⁸³⁶ E felvetésével korántsem volt egyedül.⁸³⁷ Emellett azért ítélte szükségtelennek a bizottsági jelentés elfogadását, mert mindazok számára, akik sérelmüket a pátensek alapján kívánták rendezni, elegendő idő állt rendelkezésre, hogy bírósághoz forduljanak. Aki pedig „hazafiságból inkább várt — mintsem pátensekhez folyamodott volna, az olyan szívesen el fog ad-dig várni, míg hazánk ügye rövid idő alatt jobbra fordul”.⁸³⁸ E gondolatmenet alapján nem is csodálkozhatunk, hogy a képviselő a helyzetet az 1848. évi XV.

⁸²⁹ Csiky Sándor (1805–1892) ügyvéd, magyar politikus, 1848-ban képviselő, 1860-ban Eger polgármestere, 1861-től országgyűlési képviselő.

⁸³⁰ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 177. p.

⁸³¹ E gondolatot osztotta Várady Gábor is. *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 191. p.

⁸³² Uo.

⁸³³ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 178. p.

⁸³⁴ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 180. p.

⁸³⁵ Ügyvéd, 1848-ban a Radical Párthoz csatlakozott, 1849-ben javaslatot tett a köztársaság kikiáltására. A szabadságharc leverését követően halálra ítélték, de amnesztiát kapott. 1861-ben tért vissza az országos politikába.

⁸³⁶ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 163. p.

⁸³⁷ A kérdésről hasonlóan vélekedett Szabó György, Zsarnay Imre és Madarász József, akik úgy vélték, hogy az osztrák jogszabályok olyannyira átszótták Országbírói Értekezlet munkálatát, hogy azt el nem fogadhatják. Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 171. p., és *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 172. p., *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 168. p.

⁸³⁸ Szövegszerű határozati javaslatát így fogalmazta meg: „A magyar magánjogi törvények ezen országgyűlés egybejötté napján életbe lépven — minden magánjogi kérdések — azon időtől fogva szerintük fognak megbíraltatni. — Annál fogva az 1848: XV. t. ez. 2. §-ban kijelölt esetek az

törvénycikkben elrendelt törvénykezési moratórium ismételt bevezetésével kívánta „rendezni”.

A perek felfüggesztése mellett érvelt Várady Gábor is, aki szerint a moratórium ismételt elrendelése 1861-ben már csak az állampolgárok nagyon szűk körét érinthette volna, hiszen az ősiségi nyílt parancs alapján indult ügyek jelentős részét addigra már befejezték. A moratórium alkalmazása tehát aligha idézett volna elő anarchikus állapotokat az igazságszolgáltatásban.⁸³⁹ A képviselő egyebekben sem tudott egyetérteni a képviselőház elé terjesztett javaslattal: elfogadta ugyan a tételt, miszerint a magánjogi ügyletekre nézve a hiányos törvények is jobbakká a törvény nélküli állapotnál, de az Országbírói Értekezlet munkálataiban az alkotmányos elvek megsértését látta. Felróta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok készítőinek, hogy miközben az ősiséget az 1848. évi XV. törvénycikk elvileg eltörölte, a javaslatnak az ági öröklésre és a hitvestársi öröklésre vonatkozó rendelkezései megsértik ezt az elvet a szerzett és öröklött javak közötti különbség visszaállításával.⁸⁴⁰

Célszerűségi alapon sem látta értelmét a javaslat elfogadásának, „hisz már is több megye nyilatkozott ezen törvénykezési szabályok ellen.”⁸⁴¹ Amikor azt kérdezte: „[m]i történik, hacsak 10 megye lesz is az országban, mely e javaslatot a mi ajánlatunk daczára is ellöki”, valaki közbeszólt: „Hazaárulónak nyilvánítatik!”. Várady vitatta e kijelentést, mivel a képviselőház elébe terjesztett bizottsági javaslat csak az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok alkalmazhatóságára utalt, ráadásul veszélyforrásként értékelte, hogy az ÍTSZ esetleges elutasítása következtében a vármegyék magával az országgyűléssel kerülnének összeütközésbe.⁸⁴² Végezetül azt taglalta, vajon miért nem döntött a bécsi kormányzat az Országbírói Értekezlet javaslatainak jóváhagyásáról. Várady Gábor szerint a „bécsi urak” a magyar országgyűlést akarták az *octroy* terére vezetni.

Végezetül Szilágyi Virgilt⁸⁴³ idézem, aki több ponton Horvát Boldizsár kijelentéseit vitatta. Álláspontja szerint „oly országban, hol az absolutismus ütötte fel táborát, a magánjog rendszere [...] nem képes oly irányban fejlődni, mely a polgári szabadságnak kedvezne”,⁸⁴⁴ emiatt viszont „vonakodni kell attól, hogy akárcsak részleteket átvegyenek az absolutismus uralma alatt kifejlődött jogszabályokból.”⁸⁴⁵ Szilágyi érvelése sok hasonlóságot mutatott

azon törvény 1. §-ban kitett időig függőben maradnak.” Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 164. p.

⁸³⁹ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 163. p.

⁸⁴⁰ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 190. p.

⁸⁴¹ Uo.

⁸⁴² *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 191. p.

⁸⁴³ Szilágyi Virgil (1824–1892) ügyvéd, országgyűlési képviselő, lapszerkesztő. Az 1861. évi országgyűlésen Pest-Józsefváros képviselője.

⁸⁴⁴ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 183. p.

⁸⁴⁵ Uo.

Ghyczy Kálmánnak az Országbírói Értekezleten elmondott gondolataival. A képviselő szerint Bécsben még „nem adták fel a birodalmi-egység tervét és ezen birodalmi-egység felé törekvésnek egyik bázisául meg akarták tartani hazánkban a magánjog rendszerében kifejtett azon törvényeket, illetőleg pá-tenseket, melyeket Ausztriában életbe léptettek.”⁸⁴⁶ Azaz, az ABGB-t egyfajta trójai falóként aposztrofálta, amelynek hatályban tartása nem szakmai, hanem politikai alapon történt.

E törekvés legfőbb ellenszerét a vármegyékben és városokban látta, amelyek alkotmányos érzetüknél fogva átvették a törvénykezési jogkörök gyakorlását, és ezen intézkedések eredményeként „már azon ponton állott a dolog, hogy a többiek is követvén e példát, a magyar törvénykezés bevezetett tény leendő, s a bécsi urak számítása tetteleg meghiúsul.”⁸⁴⁷ Az Országbírói Értekezletet bécsi kreálmánynak nevezte,⁸⁴⁸ amelynek feladata „bizonyosságot szolgálta[tni] arról, hogy a magyar magánjog rendszerét változtatás nélkül helyreállítani nem lehet.”⁸⁴⁹ Elmondása szerint ő nagy tisztelettel viseltetett az értekezlet minden egyes tagja iránt, de „sokszor megtörtént már, hogy éppen a legnagyobb tudományú férfiak megfélemlézve a gyakorlati élet igényeiről, magukra disputáltak oly dolgot, melyekről talán addig nem is álmodtak. És megtörtént, hogy az ország-bírói értekezlet kebelében csakugyan kifejlődött azon nézet, hogy bizony itt octroyalni kell, itt a magyar törvényeket helyre állítani nem lehet, s így készült ezen szerencsétlen javaslat.”⁸⁵⁰

Szilágyi Virgil azzal sem értett egyet, hogy 1848. évi XV. törvénycikk eltörölte volna az addig létezett örökösödési rendet. E törvénycikk szerinte csak elhárította a természetes öröklés útjából eső akadályokat, amelyeket az ősiségi törvényének elfogadása idézett elő.⁸⁵¹ Ebből logikusan következett, hogy Magyarországon nem lehetett olyan alkotmányos bírót találni, aki ezen törvények szelleméből kiindulva ne tudott volna igazságosan dönteni.⁸⁵² Az Országbírói Értekezlet munkáját egyebekben hatalmas csalódásként értékelte azon törvényhatóságok szemszögéből, amelyek megvárták annak elkészültét.⁸⁵³

⁸⁴⁶ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 184. p.

⁸⁴⁷ Uo.

⁸⁴⁸ Szilágyi Virgil e kijelentése álláspontom szerint jó példája annak, amikor valós tényekből valótlán következtetéseket vonunk le. Vitathatatlan, hogy Bécsben döntöttek az Értekezlet összehívásáról. Vitathatatlan az is, hogy az országbíró több ízben arra kérte a vármegyéket, hogy várják meg az értekezlet tanácskozásait, akárcsak az, hogy az Országbírói Értekezlet résztvevői nem tartották lehetségesnek a magyar törvények visszaállítását ideiglenes szabályok nélkül. De hogy ezt mögöttes érdekek szolgálatában tették volna, azügyben e kijelentés minden alapot nélkülöz.

⁸⁴⁹ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 184. p.

⁸⁵⁰ Uo.

⁸⁵¹ Nyáry Pál is hasonlóan gondolkodott ez ügyben.

⁸⁵² Uo.

⁸⁵³ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 185. p.

Szilágyi Virgil Nyáry Pál, Várady Gábor⁸⁵⁴ és Balássy Antal⁸⁵⁵ álláspontjához⁸⁵⁶ hasonlóan kontraproduktívnek látta a magyar perjogi szabályok *pro futuro* hatállyal történő visszaállításának deklarálását akkor, amikor a törvényesen szervezett bíróságok már hónapok óta a magyar törvények alapján folytatták le a pereket.⁸⁵⁷

A döntéshozatalt megelőzően Ghyczy Kálmán a szavazás feletti eljárásrendet illetően egyeztetett a képviselőkkel. A szavazásra bocsátandó kérdés azért igényelt pontosítást, hogy azok, akik elvi szinten támogatják a javaslatot, de annak részletein változtatnának, tudjanak egyértelmű igennel vagy nemmel felelni. A végső kérdés így hangzott: „a felolvasott bizottmányi javaslat elvben elfogadtatik-e vagy nem?”⁸⁵⁸

A tárgyalások során benyújtott indítványnak megfelelően a képviselők egyesével, nyilvánosan adták le szavazatukat. A szavazás eredménye: 152 igen, 70 nem. A házelnök a voksok leadását követően befejezettnek nyilvánította az aznapi ülést, és arról tájékoztatta a képviselőket, hogy a tárggyal kapcsolatban felmerülő egyéb döntésekre másnap kerül sor.⁸⁵⁹

Értelmezési kérdések a szavazás eredményéről

A soron következő ülésnap kezdetén ketten is kifogással éltek. Madarász József és Bónis Samu mindenekelőtt pontosítani akarta, hogy az előző napon tartott szavazás nem a bizottsági jelentésben meghatározott első elvre (azaz a magyar törvények visszaállítására), csupán az Országbírói Értekezlet munkálatainak ideiglenes kisegítő gyanánt való alkalmazhatóságára vonatkozott – és ők e kérdésre adták le szavazatukat.⁸⁶⁰ Ghyczy Kálmán szerint ugyan senkinek sem juthatott eszébe nemmel szavazni a magyar törvények visszaállítását illetően, de a beérkezett indítványra tekintettel javasolta az előző napi jegyzőkönyv kiegészítését.⁸⁶¹

⁸⁵⁴ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 191. p.

⁸⁵⁵ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 173. p.

⁸⁵⁶ Balássy Antal vonakodva, de támogatta a javaslatot. Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 176. p. Ezzel együtt javasolta, hogy a már folyamatban lévő perek esetén is alkalmazzák az 1848 előtti perjogi rendelkezéseket. Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVII. ülés 1861. június 20. 177. p.

⁸⁵⁷ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 185. p.

⁸⁵⁸ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 197. p.

⁸⁵⁹ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLVIII. ülés 1861. június 21. 200. p.

⁸⁶⁰ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLIX. ülés 1861. június 22. 201. p.

⁸⁶¹ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLIX. ülés 1861. június 22. 202. p.

A képviselőház elnöke ezt követően megnyitotta a vitát a módosító indítványok kérdése felett,⁸⁶² amelyekből összesen 13-at nyújtottak be.⁸⁶³ Elsőként gróf Desseffy Emil kapott szót, aki arra tekintettel kívánta a vitát lerövidíteni, hogy nézete szerint a beérkezett módosító indítványokat három kategóriába lehetett sorolni: voltak, amelyek elvi szinten ellenkeztek a képviselőház által kimondott elvvel, voltak olyanok, amelyek a szerkezetet érintő módosítást nem tartalmaztak, inkább csak adminisztratív jellegűek voltak. Olyan indítványokat is benyújtottak továbbá, amelyek önálló tárgyalást igényeltek. Az első csoportba tartozó előterjesztések tárgyalását a szavazás eredménye okafogyottá tette, míg a másik két csoportba tartozó javaslatok feletti tárgyalást csak azt követően látta kivitelezhetőnek, ha a bizottsági jelentés szerkezetéről szavaztak. Következésképpen a szavazás elrendelését javasolta a jelentés szerkezetét illetően.⁸⁶⁴

Desseffy érvei meggyőzték Ghyczyt, aki szavazásra bocsátotta a kérdést. Ez ügyben már nem tartottak név szerinti szavazást, viszont a látható többség igennel felelt.⁸⁶⁵ Ezzel még nem került pont a vita végére, miután többen óvást kívántak benyújtani, illetve a módosító indítványok napirendre vételét követelték.

A vitába Horvát Boldizsár is bekapcsolódott, aki a következő deklarációval kívánta elosztatni a törvénykezés rendezésével kapcsolatos alkotmányos aggályokat: „a ház kijelenti azon óvását, hogy midőn a bizottmányi javaslatot elfogadta, a rendkívüli helyzet által szükségelt ezen eljárásból az ország törvényhozási függetlenségére nézve semmi következtetés ne vonassék.”⁸⁶⁶ Horvát Boldizsár ezáltal kívánta egyértelművé tenni: a képviselőház döntése semmilyen módon nem gátolhatja a jövőbeni kodifikációt. A kedélyek csillapítását célzó javaslata ugyanakkor éppen az ellenkező hatást váltotta ki. Mivel az általa megfogalmazott indítványban benne foglaltatott az „elfogadta” szó,⁸⁶⁷ többen (tehetjük hozzá: teljesen alaptalanul) azzal vádolták, hogy az Országbírói Értekezlet munkálatának elfogadását kívánja elérni.⁸⁶⁸ A vita pillanatok alatt ismét felhevült, így Horvát Boldizsár visszavonta indítványát.

⁸⁶² *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLIX. ülés 1861. június 22. 205. p.

⁸⁶³ Halász Boldizsár, Bónis Samu, Beöthy Zsigmond, Demjén István, gróf Károlyi Ede, Zsarnay Imre, Grabarics Ernő, Szálé Antal, Ónossy Mátyás, Korics Gáspár, Prugberger József, Hunfalvy Pál és Spóner Tivadar nyújtott be módosító indítványt. Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLIX. ülés 1861. június 22. 206. p.

⁸⁶⁴ Ezzel szemben szólt fel Lónyai László, aki a bizottsági vélemény részletes tárgyalás alá vételét kívánta elérni. Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLIX. ülés 1861. június 22. 206–207. p.

⁸⁶⁵ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLIX. ülés 1861. június 22. 207. p.

⁸⁶⁶ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLIX. ülés 1861. június 22. 211. p.

⁸⁶⁷ VARSÁNYI 1987. 365. p.

⁸⁶⁸ Lásd Eötvös Tamás és Kállay Ödön felszólalását. *Képviselőházi napló*, 1861. I. kötet. XLIX. ülés 1861. június 22. 211. p.

A polémia lezárása érdekében Ghyczy Kálmán állt elő egy javaslattal, miszerint a jegyzőkönyv ne csak a bizottsági javaslat szövegének azon részét rögzítse, amelyben a konkrét határozati javaslat foglaltatott,⁸⁶⁹ hanem „az egész jelentést iktassák a jegyzőkönyvbe, hogy az a későbbi korok számára felvilágosítás gyanánt szolgáljon.”⁸⁷⁰ A képviselőház az indítványt elfogadta, és ezzel a vita véget ért.⁸⁷¹

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a főrendiház előtt

A főrendiház a hazai törvénykezés kérdését június 24-én tűzte napirendre. Az ülésen elnöklő ifj. Mailáth György⁸⁷² a főrendeket emlékeztette mindazon körülményekre, amelyek az Országbírói Értekezlet munkálatának haladék nélküli átvizsgálását és ideiglenes alkalmazását indokolták. Idesorolta mindenekelőtt, hogy véget vessenek az elharapózott ítélkezési anarchiának, és elintézését nyerhessen a benyújtott panaszok tömege. Halaszthatatlannak vélte a felsőbbíróságok helyzetének tisztázását is. Kérdezte, kívánják-e a főrendek a munkálatot egyből a plénum elé utalni, vagy szükségesnek tartják előbb annak bizottság általi tárgyalását. Utóbbi esetben szükségesnek látta oly személyek megválasztását, akik *a jogtudomány elméleti, részint a törvénykezés gyakorlati mezején tehetségük és tapasztalásaik révén* a munkálat megvizsgálására a legalkalmasabbak.

Gróf Károlyi György⁸⁷³ elengedhetetlennek tartotta a javaslat bizottság előtti megvitatását, és az ügy sürgősségére tekintettel indítványozta annak az igazolóbizottság⁸⁷⁴ elé történő utalását.⁸⁷⁵ Jankovics László⁸⁷⁶ szintén az ügy mielőbbi

⁸⁶⁹ Gondolva a következő tételmondatra: „a magyar magánjogi törvények visszaállíttatnak, de amennyiben azok az 1848-ik évi 15-ik t. cz. s a szem elől nem téveszthető újabb jogviszonyok miatt alkalmazhatók nem volnának, addig, míg törvényeket alkotni lehetne, az országbírói értekezlet munkálatát ideiglenes kisegítő gyanánt használhatónak tekintti.”

⁸⁷⁰ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLIX. ülés 1861. június 22. 211. p.

⁸⁷¹ *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLIX. ülés 1861. június 22. 212. p.

⁸⁷² Miután a főrendiház elnöki tisztségét betöltő gróf Apponyi György éppen ekkor vitte Ghyczy Kálmánnal közösen Bécsbe a feliratot, így a viták ifj. Mailáth György elnöklése alatt zajlottak, akét Ferenc József 1861. április 6-án kelt leiratában nevezett ki, mint királyi tárnokmestert a főrendiház másodelnökévé. Lásd *Főrendiházi irományok*, 1861. I. kötet 3. p.

⁸⁷³ Gróf Károlyi György (1802–1877) politikus, az MTA tagja, koronaőr és Szatmár megye főispánja.

⁸⁷⁴ Érdekeséggé: ő volt a nevezett bizottság elnöke.

⁸⁷⁵ *Főrendiházi napló*, 1861. I. kötet, XII. országos ülés, 1861. június 25. 156. p.

⁸⁷⁶ Jankovics László (1816–1895) somogyi főispán, cs. és kir. valóságos belső titkos tanácsos, a főrendiház tagja, nagybirtokos.

napirendre vételét szorgalmazta, hiszen „mindenki tudja, hogy mit tesz az, ha egy országban a szó szoros értelmében novembertől kezdve júliusig juristitium áll be úgy, hogy semmi nevezetes polgári és büntető per nem intéztetett el.”⁸⁷⁷ A munkálatot nem gondolta tökéletesnek, de szerinte nem várhattak egy újabb javaslat kidolgozására, hiszen akkor még egy vagy másfél évig fennmaradt volna az anarchia. Ő már azt is csodával határosnak tartotta, hogy több vármegyében 1860 novemberétől egészen 1861 júniusáig fenn lehetett tartani a rendet működőképes bíróságok hiányában. A munkálat egészben történő elfogadását, vagy annak teljes elutasítását látta észszerűnek, emiatt nem tartotta szükségesnek a bizottság elé utalást. Nézeteivel teljesen egyetértett Madocsányi Pál⁸⁷⁸ és Karácsonyi László.⁸⁷⁹

Az egyetlen konkrét észrevétel Pap Zsigmondtól⁸⁸⁰ hangzott el, aki azért tartotta fontosnak az ügy bizottság elé utalását, mert az Országbírói Értekezlet munkálata fenntartotta az osztrák polgári törvénykönyv azon §-át, amely szerint a telekkönyvi bejegyzés dátumától számított három év elteltével azon jog fennállásával szemben már nem lehetett kifogást emelni. Úgy vélte, a hivatkozott rendelkezés megváltoztatásával sok sérelmet tudnának orvosolni, főként amiatt, ahogy „a telekkönyvek készültek”.⁸⁸¹ A munkálat átfogó felülvizsgálatától tartózkodott, de a bizottmányi tárgyalás során lehetőséget látott az aggályos rendelkezésekre vonatkozó módosító javaslatok tételére.

Mailáth György a felszólalásokat követően elrendelte a szavazást a kérdés bizottság elé utalását illetően, amire a többség igennel felelt. Az elnök soron következő kérdése az volt, hogy a javaslatot az igazoló bizottmányhoz utasítsák-e, vagy új bizottság felállítását tartják szükségesnek. A többség az előbbi opciót részesítette előnyben. Végül az új tagok megválasztásának szükségességéről döntöttek. Ennek kapcsán gróf Károlyi György fogalmazta meg ugyanazt a javaslatot, amelyet Deák Ferenc a képviselőházban: olyan személyeket ne jelöljenek, akik az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elkészítésében részt vettek.⁸⁸² Az indítványt elfogadva, a főrendiház három taggal egészítette ki a bizottságot:⁸⁸³ az elérhető 50 szavazat közül Gozsdu Manó krassói főispán 45,

⁸⁷⁷ *Főrendiházi napló*, 1861. I. kötet, XII. országos ülés, 1861. június 25. 156. p.

⁸⁷⁸ Madocsányi Pál (1807–1875) Liptó vármegye követe 1832-ben, 1836-tól főjegyző. 1848-ban Árva vármegye főispánja, majd az északi vármegyék és a bányavárosok kormánybiztosa. 1861-ben trencsényi főispán, 1865-ben országgyűlési képviselő lett.

⁸⁷⁹ Karácsonyi László (1882) 1827-ben Torontál vármegye szolgabírája, 1836–48-ig alispánja, 1843-ban országgyűlési követe, 1848-ban pedig főispánja, 1860-tól torontáli főispán.

⁸⁸⁰ Nagysomkúti Pap Zsigmond Kóvár vidéki főkapitány, aki országosan ismert alakja volt a Schmerling-provizórium kori (1861–1865) megyevezetői karnak. DEÁK Agnes: Hivatali visszaélések nemzetiségi küzdelmek erőterében. *Történelmi Szemle*, 2017. 2. sz. 199. p.

⁸⁸¹ *Főrendiházi napló*, 1861. I. kötet, XII. országos ülés, 1861. június 25. 156. p.

⁸⁸² Uo.

⁸⁸³ *Főrendiházi napló*, 1861. I. kötet, XII. országos ülés, 1861. június 25. 157. p.

Sztankovánszky Imre tolnai főispán 39, és Bezerédy Miklós makari püspök és hétszemélynök 26 szavazatot kapott.⁸⁸⁴

Mailáth az eredmény kihirdetését követően felkérte a bizottság elnökét a munka mielőbbi megkezdésére. Károlyi György erre ígéretet tett, és arra kérte a bizottság tagjait, hogy még aznap este 18 órakor gyűljenek össze.⁸⁸⁵

Az elkészült jelentést egy héttel később, július 1-jén tárgyalták a főrendek. A bizottság szerint az lett volna a legideálisabb, ha a folyamatban lévő eljárásokat *tisztán a régi hazai magyar törvények* szerint lehetett volna elbírálni, és meg lehetett volna várni, amíg a megváltozott viszonyoknak megfelelő törvények megszületnek. Tekintettel egyrészt az ősiség elvi szintű eltörlése által az 1848 előtti jogintézményekben okozott hézagra, másrészt mindazon változásokra, amelyeket az 1849-et követően felállított törvénykezési rendszer magával hozott, a magánjogi jogviták sérelem nélküli elintézését elképzelhetetlennek tartották *megfelelő új szabályok* elfogadása nélkül. A bizottság tagjai szerint e hiányokat a *codificatio* útján lehetne orvosolni, de „midőn az országgyűlés még kiegészítve sincs, és a nemzet megrendített közjogainak [...] nehéz kérdéseivel van elfoglalva”,⁸⁸⁶ a bizottság áthidaló megoldásként azt javasolta, hogy „a Méltóságos Főrendek is az országbírói tanácskozmány eredményezte törvénykezési szabályokat ott, ahol a különben teljes és általános hatályba visszaállított régi magyar törvények az újabb jogviszonyok és érdekek elintézésére nem volnának elegendők, vagy alkalmazhatók, úgy mind a törvénykezésben mind a feleknek, mind a bírának ideiglenes kiegészítő és eligazító módszerül szolgálhatókat tekinteni, és e képen a tisztelt képviselőháznak velők közlött határozata értelmében elfogadni méltóztassanak.”⁸⁸⁷

A jelentés felolvasását követően valaki egyből azt kiáltotta: „Elfogadjuk!”, de Mailáth György az alaposság okán javasolta az Országbírói Értekezlet munkálatainak felolvasását. Ettől végül ifj. Majthényi László⁸⁸⁸ javaslatára eltekintettek. A tárgyalás nagyon eltérő légkörben zajlott, mint a képviselőházban: a „vita”

⁸⁸⁴ A kiegészített bizottság tagjai voltak: gróf Károlyi György koronaőr és Szatmár megye főispánja, Lonovics József érsek és belső titkos tanácsos; Nádasdy Lipót gróf belső titkos tanácsos, és Komárom vármegye örökös és valóságos főispánja; Bezerédy Miklós makari püspök és hétszemélynök; Iléyay Simon báró, Túróczvármegye örökös és valóságos főispánja; Tamóczy Kázmér barsi, Gozdsu Manó krassói, és Sztankovánszky Imre tolnai főispán, gróf Zay Károly, gróf Teleki Domokos grófok, gróf Almásy Dénes és báró Nyáry Antal báró. Lásd OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 463. p.

⁸⁸⁵ A bizottság a felhívásnak megfelelően megkezdte a munkát. Összesen két alkalommal, 1861. június 25-én és 26-án ültek össze. *Főrendiházi napló*, 1861. I. kötet, XII. országos ülés, 1861. június 25. 157. p.

⁸⁸⁶ *Kivonat a főrendiház 1861. évi július 1-jén tartott XIII-dik ülésének jegyzőkönyvéből*. In OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 464. p.

⁸⁸⁷ *Kivonat a főrendiház 1861. évi július 1-jén tartott XIII-dik ülésének jegyzőkönyvéből*. In OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 465. p.

⁸⁸⁸ Kesselőkeői báró ifj. Majthényi László (1820–1908) Hont megye főispánja, a főrendiház tagja, 1879-ben Nyitra vármegye élére nevezték ki.

mindössze Teleki Domokos⁸⁸⁹ és Ragályi Károly⁸⁹⁰ támogató hozzászólásában merült ki. A főrendiház másodelnöke elrendelte a szavazást, amelynek eredményeként a bizottsági jelentést, illetve az abban foglalt határozati javaslatot a jelenlévők *egyhangúlag* elfogadták.⁸⁹¹

Az Országbírói Értekezlet munkálata a birodalmi minisztertanács napirendjén – második felvonás

Az országgyűlési tárgyalást követően a bécsi minisztertanács 1861. július 4-én tűzte ismételten napirendjére a magyarországi törvénykezés kérdését. A főkancellári tisztséget már csak rövid ideig betöltő⁸⁹² Vay Miklós vezette fel a napirendi pontot, aki beszámolt arról, hogy gróf Apponyi György az Országbírói Értekezletnek a régi magyar magánjogi és büntetőjogi intézmények visszaállítását célzó munkálatát – *a sajtótörvény kivételével* – a kormány ideiglenes javaslataként az országgyűlés elé terjesztette, és megszerezte a törvényhozó testület mindkét házának egyetértését. Vay Miklós felolvasta az országbíró által megfogalmazott javaslatokat: Apponyi a munkálat mielőbbi megerősítését kérte Őfelsége által, továbbá az uralkodó felhatalmazását kérte az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok kihirdetéséhez.

Szécsen Antal egyetértett a magyar udvari kancellár által előterjesztett indítvánnyal, miután a kérdésben már csak Őfelsége jóváhagyására volt szükség. Anton Schmerling viszont a parlamenti szavazást követően sem értett egyet az javaslattal, ugyanis nézete szerint az uralkodónak egyrészt az októberi diploma szabályait megszegve kellett volna eljárnia, másrészt az 1860 októberében kiadott kéziratok világosan rögzítették, hogy a polgári és büntető igazságszolgáltatás kapcsán releváns törvényeket hatályban kell tartani egészen addig, amíg azokat törvényhozási úton meg nem változtatják. Ehhez képest az Országbírói Értekezlet munkálata értelmében a bányatörvényt, a váltótörvényt, a bélyeg-törvényt, illetve az úrbéri rendezésről és az ősiségről hozott pátenseket, azaz a telekkönyvi rendtartás kivételével lényegében mindent hatályon kívül kellett

⁸⁸⁹ Széki Teleki Domokos gróf (1810–1876) a magyar országgyűlés szabadelvű követé 1848 előtt és a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja. 1861-től a főrendiház tagja.

⁸⁹⁰ Ragályi Károly (1809–1862): 1834-ben Borsod vármegye aljegyzője, 1837 és 1840 között alszolgabírája, majd 1843 és 1848 között főszolgabírája, a sárospataki főiskola algondnoka, és a f.-borsodi reform. egyházmegye segédgondnoka, 1861-ben Torna vármegye főispánja.

⁸⁹¹ *Főrendiházi napló*, 1861. I. kötet, XIII. országos ülés, 1861. július 1. 160. p.

⁸⁹² SASHEGYI 1981. 127. p.

helyezni.⁸⁹³ Az államminiszter a szóban forgó javaslatot komoly visszalépésnek látta Magyarországra nézve,⁸⁹⁴ és hátrányosnak a többi koronataromány lakosaira, akik az elmúlt évtized folyamán üzleti kapcsolatokat építettek ki Magyarországon.⁸⁹⁵ Fejet hajtott ugyanakkor az országgyűlés döntése előtt, és azért sem emelt kifogást a döntéssel szemben, mivel az osztrák törvényeket – azokat ismerő és érvényesíteni képes bíróságok hiányában – *de facto* már hatályon kívül helyezettnek gondolta. Remélte, a javaslat elfogadásával legalább a törvényszünet végét ér.

Lasser miniszter teljes egészében magáévá tette az államminiszter álláspontját, de rámutatott, hogy miután a telekkönyvi rendtartás az osztrák polgári perrendtartáson alapult, ezért annak hatályon kívül helyezését követően Magyarországon a telekkönyvekkel kapcsolatos eljárásban nagy zavarok fognak keletkezni. Anton Pratobevera igazságügy-miniszter számára sem volt világos, miként kívánják a telekkönyvi jogszabályokat összhangba hozni a magyar magánjoggal, de a politikai célszerűség okán ő sem emelt kifogást.

Lichtenfels báró, *Staatsrat* elnöke nem támogatta a magyar udvari kancellár javaslatát. Nem látta helyénvalónak, ha Őfelsége jóváhagyná egy olyan országgyűlés döntését, amely őt még csak el sem ismerte Magyarország királyának. Ervei egységbe kovácsolták az osztrák minisztereket: a külügyminiszter és a hadügyminiszter teljes mértékben osztotta az államtanács elnökének fenntartásait. A külügyminiszter sem tartotta lehetségesnek a munkálat jóváhagyását egészen addig, amíg meg nem érkezik az országgyűlés válasza az uralkodó által küldött *rescriptumra*. A pénzügyminiszter a munkálat részleteinek ismerete hiányában is úgy látta, hogy a régi törvények visszaállítása a hitelt súlyosan károsítani fogja Magyarországon. A kereskedelmi miniszter csatlakozott az előtte szólókhoz, majd Schmerling és Lasser is jelezte: hajlanak az indítvány feletti döntés elhalasztására.

Vay Miklós és Szécsen Antal számára a néhány napos halasztás nem okozott problémát, de felhívták minisztertársaik figyelmét arra, hogy Őfelsége kérte az ügy mihamarabbi tárgyalását, ezért ellenvetéseikre haladéktalanul hívják fel az uralkodó figyelmét.

⁸⁹³ E kijelentés meglehetősen sommás volt, és nem fedte a valóságot: az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok nem irányultak sem a bányatörvény, sem az úrbéri pátens hatályon kívül helyezésére.

⁸⁹⁴ Max Fügér von Reichtborn (1852-től az erdélyi főtörvényszék elnöke, 1861-ben a bécsi Legfőbb Ítélico- és Semmítőszék tanácsosa) is azt kérdezte: „Melyik valódi magyar hazafi nem ismerné el, hogy a törvényhozásnak e mesterműve, amely Magyarországon is üdvöt hozó momentum, továbbra is hatályban maradjon.” *KAJTÁR* 2003. 100. p.

⁸⁹⁵ Ezzel kapcsolatban hívom fel a figyelmet Homoki-Nagy Mária megállapítására, aki hangsúlyozza, hogy a szokásjogra épülő hazai jogi környezetet nem lehetett elavultnak tekinteni. HOMOKI-NAGY Mária: *Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation*. In Máthé, Gábor (szerk.) *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Budapest, 2017. Dialóg Campus Kiadó, 463. p.

Így érkezünk meg 1861. július 19-hez, az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásának záróakkordjához, ugyanis aznap tűzte ismét napirendjére a minisztertanács a főkancellár javaslatának megvitatását. Vay Miklós és Szógyény-Marich László napokkal korábban benyújtották lemondásukat,⁸⁹⁶ így a kormányülésen már Forgách Antal⁸⁹⁷ ismertette a harmadik napirendi pontként szolgáló indítványt, amely változatlanul az Országbírói Értekezlet munkálatának jóváhagyására irányult. Forgách a minisztertanács tagjainak meggyőzése érdekében azzal érvelt, hogy a napirenden lévő javaslat elfogadása jótékony hatást gyakorolna a válaszfelirat tartalmára.

A vita ezúttal tényleg rövid volt: a külügyminiszter szólalt fel egyedül, majd ezt követően a miniszterek egyhangúlag jóváhagyták a javaslatot, aminek eredményeként minden akadály elhárult az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadása elől.

1861. július 19-én ugyanakkor nem ez volt az egyetlen említésre méltó esemény. Az országbíró aznap találkozott az uralkodóval. A beszélgetés menetébe Lónyay Menyhért naplójának köszönhetően nyerhetünk betekintést, Somssich Pál⁸⁹⁸ tolmácsolásában. Az ő elbeszélése alapján nem sokkal Vay Miklós és Szógyény-Marich László lemondása bizonyossá válását követően Apponyi audienciára jelentkezett az uralkodónál. Ennek alkalmával az országbíró felajánlotta a Ferenc József számára, hogy az országgyűlés befejezéséig ellátja a főrendiház elnöki tisztségével kapcsolatos teendőket, de maga is elismerte: nem ez volt jövetelének valódi oka. Apponyi a napló tanúsága szerint a következő szavakat intézte az uralkodóhoz: „emléktetnetni kívánom, hogy én az országgyűlési befolyásos tagoknak szavamat adtam az eránt, miszerént ha az országbírói értekezlet eredménye az országgyűlés mindkét házán keresztül megy, és ott jóvá hagyatik, azon esetben a királyi jóváhagyás akadály nélkül fog megadatni. Ezen ígéretet pedig tehettem, mert F[el]séged szavát bírtam ez eránt. Miután valószínűleg kevés alkalmam lesz ezután F[el]ségeddel találkozni, szavam eránti kötelesség, mint becsületes embernek, F[el]séged felkérni, váltsa be nekem adott ígéretét.”⁸⁹⁹

Ferenc József annyit válaszolt: „igen, itt fekszik a tárgy, és vannak reá némi módosító észrevételek, azonban ezeken majd magam túl fogom törni”.⁹⁰⁰ A napló szerint ezzel az audiencia véget ért.

⁸⁹⁶ *Sürgöny*, 1861. július 20. 1. p.

⁸⁹⁷ Ghymesí és gácsi gróf Forgách Antal (1819–1885) magyar királyi biztos, császári biztos, a Kassai kerület főispánja, valóságos belső titkos tanácsos, Csehország helytartója, 1861 és 1864 között főkancellár, országgyűlési képviselő.

⁸⁹⁸ Somssich Pál (1811–1888), politikus, 1861-ben a képviselőház alelnöke, majd 1869-ben elnöke. Fontos szerepe volt a Szabadelvű Párt létrehozatalában.

⁸⁹⁹ DEÁK 2004. 285. p.

⁹⁰⁰ DEÁK 2004. 286. p.

Amennyiben Lónyay Menyhért, illetve Somssich Pál elbeszélése pontos, az országbíró éppen aznap látogatta meg az uralkodót, amikor a bécsi minisztertanács napirendjére tűzte az Országbírói Értekezlet munkálatának jóváhagyását, amit tekinthetünk véletlennek is, de az időzítésben talán volt némi tudatosság az országbíró részéről. Azt nem állítom, hogy a minisztertanácsi döntéshez képest e mozzanat lett volna perdöntő a javaslat elfogadása terén. A magyar miniszterek július 4-én elhangzott szavai alapján egyértelműen arra következtethetünk, hogy Ferenc József valóban állni kívánta a szavát, egyet viszont nagyon határozottan legszögezhetünk: Apponyi György mindent megtett az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadása érdekében.⁹⁰¹

Az uralkodó július 20-án bocsátotta ki⁹⁰² legfelsőbb elhatározását.⁹⁰³ Az Országbírói Értekezlet javaslatának elfogadásáról a hazai közvélemény július 21-én értesült, azzal egyetemben, miszerint „gróf Apponyi György, legalább egyelőre, megmarad állásán mint országbíró s felsőházi elnök”, és hamarosan elnökölni fog a hétszemélyes tábla ülésén.⁹⁰⁴ A hír igaznak bizonyult, ugyanis a magyar királyi Curia nevezetes teljes vegyes ülését július 23-ra hívták össze.⁹⁰⁵

Az ülés kezdetén Apponyi üdvözölte a megjelenteket, és örömmel jelentette: lehetségessé vált, hogy véget vessenek „ama kétes helyzetnek, amelyben törvénykezésünk sínlődött.”⁹⁰⁶ Beszédében taglalta, miért kellett egészen mostanáig várni az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jóváhagyására: „Az országbírói értekezlet munkálata befejezve lévén, az legfelsőbb helybenhagyás véget, fölterjesztetett, és ő cs. k. Felsője azt előlegesen [...] helybenhagyni méltóztatott ugyan; de tekintettel lévén arra, hogy ezen munkálatában átmeneti intézkedések is foglaltatnak, melyekkel a törvény hiányait ideiglenesen, t. i. új törvény hozataláig pótolni kénytelenek valánk, ennél fogva felséges Urunk mind a közvélemény nagyobb megnyugtatóására szolgálónak, mind pedig az alkotmányosság elvének megfelelőnek tartotta, miszerint e munkálatra nézve, mielőtt életbe léptetnének, az országgyűlésnek belenyugvása még

⁹⁰¹ BERZEVICZY Albert: *Az absolutismus kora Magyarországon*. Harmadik kötet. Budapest, 1932. Franklin, 364. p.

⁹⁰² Az elhatározás eredeti, német nyelvű szövege a következő: *Ich genehmige die Anträge der unter dem Vorsitze des Judex Curiae zusammengetretenen Konferenz zur einstweiligen Regelung der Justizpflege in Ungarn und ermächtige den Judex Curiae, dieselben in geeigneter Weise mit provisorisch bindender Wirksamkeit und einem zu bestimmenden Termine, von welchem anfangen dieselben ohne rückwirkende Kraft Geltung haben sollen, kundmachen zu dürfen. Meine ungarische Hofkanzlei hat darüber die erforderliche Ausfertigung an den Judex Curiae sofort zu erlassen.* HHSTA. Kab. Kanzlei, KZ. 2119/1861.

⁹⁰³ GÁBRIS 2014. 52. p.

⁹⁰⁴ Tárca, Napi újdonságok. *Sürgöny*, 1861. július 24. 1. p.

⁹⁰⁵ A *Sürgönyben* megjelent híradás szerzője akként jellemezte az ülést, mint amely *a magyar törvénykezés történetében epochát fog csinálni*. *Sürgöny*, 1861. július 24. 1. p.

⁹⁰⁶ Uo.

kieszközöltessék.”⁹⁰⁷ Az Ófelségétől nyert legkegyelmesebb felhatalmazás kibocsátását követően már semmi sem akadályozta a Curiát, hogy ünnepélyes határozatban rendelkezzen „azon irányról, melyet jövőbeni eljárásában követni fog”,⁹⁰⁸ biztosítva az igazságszolgáltatás egységességét, és helyreállítva a bíróságokba vetett bizalmat.

Ezt követően a Királyi Tábla elnökévé kinevezett Melczer István emelkedett szólásra, és annak határozatba foglalását indítványozta, hogy „az egybegyűlt kir. kúria [...] mindaddig, míg alkotmányos törvényhozás útján más rendeltetni nem fog, ítélethozásainál az országbírói értekezletet fogja szabályul használni.”⁹⁰⁹ A Curia az indítványt elfogadva kimondta: „addig, míg az alkotmányos törvényhozás másképp nem rendelkezik, azonnal mindennemű törvényes eljárásaiban állandó zsinórmértékül követendő.” Az országbíró a határozat közzétételéről két módon gondoskodott: a törvényhatóságoknak címzett, július 23-án kelt körlevelében,⁹¹⁰ illetve a *Sürgöny* útján, amely 1861. július 26-án megjelent számának hivatalos részében közölte a határozat szövegét.⁹¹¹ Erdélyben a *Kolozsvári Közlöny* közölte annak rendelkezéseit.⁹¹² Apponyi György elrendelte az ITSZ lefordítását valamennyi, az *országban divatozó nyelvre*.⁹¹³

A teljesség kedvéért nem feledkezhetünk meg Ferenc József 1861. november 5-én a Curiához intézett rendeletétől sem, amelyben *parancsba adta*, hogy „mind királyi kuriánk, mind pedig a helyhatóságokban működő törvényszolgáltatási közlegek is hivatásukat az országbírói értekezletnek általunk szentesített határozatai szerint félbenszakadás nélkül teljesítsék”.⁹¹⁴ Azaz, Ferenc József a törvényhatóságok által szervezett bíróságok vonatkozásában is elrendelte az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok alkalmazását, szemben a Curia vegyes tanácsi ülésén született határozattal, amelyben a legmagasabb fokú hazai ítélezési fórum csak a saját maga eljárása vonatkozásában döntött ugyanerről.

⁹⁰⁷ Az Országbírói Értekezlet munkálatának elfogadásában meghatározó jelentősége volt az elfogadott országgyűlési határozatnak. Lásd *Sürgöny*, 1861. július 24. 1. p.

⁹⁰⁸ „[A]zon szűk korlátokat, melyek közt az értekezlet mozgott, azon gyöngéd figyelmet a magánjogi viszonyokra, párosultan alkotmányos törvényeink iránti kegyelettel, ha mind e mellett vannak azon értekezleti munkálatnak gyöngéi, annyi bizonyos, hogy a hazafiaság bélyege mellett, melyet magán hordott, nem fedte el azon magasb szempontokat, miket a magánjogok sértetlensége, a jogfolytonosság, a hitel, a létező és időközben alakult viszonyok kímélése igényelnek.” *Sürgöny*, 1861. július 24. 1. p.

⁹⁰⁹ Uo.

⁹¹⁰ Lásd *Országbírói körlevél az összes törvényhatóságokhoz*. In OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 465–466. p.

⁹¹¹ *Sürgöny*, 1861. július 26. 1. p.

⁹¹² Országbírói körlevél az összes törvényhatóságokhoz. *Kolozsvári Közlöny*, 1861. augusztus 1. 1. p.

⁹¹³ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. augusztus 6. 567. p.

⁹¹⁴ Ő cs. k. Apostoli Felségnek legfelsőbb rendelete a nagyméltóságú magyar kir. Curiához. *Sürgöny*, 1861. november 8. 1. p. Továbbá MÁRKUS 1904. 718. p.

E rendelet születésének oka abban rejlett, hogy az országgyűlés feloszlatását követően a törvényhatóságok az alkotmány védelmének kötelezettségét saját feladatuknak érezték, így a provizórium kezdetén Heves és Szabolcs vármegye nem kívánta saját törvényszékeit az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok alkalmazására kötelezni.⁹¹⁵ A két ellenzéki vármegye vonatkozásában ifj. Mailáth György (a helytartótanács elnökeként) királyi biztos kiküldéséről döntött, miután a megyék az országgyűlés határozatával szálltak szembe.⁹¹⁶

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellege

A jogforrás fogalma a különböző jogszabályoknak (és azon keresztül a jogi normáknak) a jogrendszerben elfoglalt sajátos helyét, szerepét határozza meg. Ez egyrészt a jogi normák sajátos keletkezésmódjának a következménye, másrészt pedig a kötelező erőnek (orientáló szerepnek) és a hiteles szöveg megismerhetőségének az előkérdése.⁹¹⁷ A szempontrendszerben visszafelé haladva, az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok esetében az utolsóra adhatjuk a legadekvátabb választ: a hiteles normaszöveg megtalálható az 1861. évi országgyűlés iratai között,⁹¹⁸ illetve a Magyar Nemzeti Levéltárban az Országbírói Hivatal 1861. évi anyagai között.⁹¹⁹

Az elmúlt 160 évben született szakirodalmi források tükrében a kötelező erő forrásának megítélése korántsem volt egyértelmű. Az ITSZ keletkezéstörténetét illetően rögzíthetjük, hogy adott egy munkálat, amelyet a Hétszemélyes Tábla bíráiból és még körülbelül ugyanennyi résztvevőből álló, néhol *magántanácskozmánynak* nevezett testület dolgozott ki. Az elkészült javaslatot az országbíró a Magyar Udvari Kancellárián keresztül felterjesztette az uralkodóhoz, aki végül annak jóváhagyását a magyar országgyűlés döntésétől tette függővé. A magyar országgyűlés egyik háza sem szavazott közvetlenül az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásáról, a vonatkozó országgyűlési határozatok abban az esetben *javasolták* az Országbírói Értekezlet munkálatának *alkalmazását*, ha a nehézségek merülnének fel a visszaállított magyar törvények alkalmazását illetően. 1861. július 20-án hagyta jóvá az uralkodó az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat, majd a kir. Curia teljes vegyes ülésén a jövőbeni

⁹¹⁵ KASSAY 1862. II. p.

⁹¹⁶ BERZEVICZY 1932. 5. p.

⁹¹⁷ PESCHKA Vilmos: *Jogforrás és jogalkotás*. Budapest, 1965. Akadémiai Kiadó, 32–33. p.

⁹¹⁸ *Képviselet-házi irományok*, 1861. I. kötet 34. sz.

⁹¹⁹ HU-MNL-OL-O 125. Az Országbírói Hivatal iratai 86. kötet. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok. 604–627.

eljárásai vonatkozásában kötelező zsinórmérték gyanánt elfogadta annak rendelkezéseit.⁹²⁰ Végül 1861. november 5-én született egy rendelet, amelyben az uralkodó kötelezőnek mondta ki az Országbírói Értekezlet munkálatának alkalmazását a törvényhatóságok által szervezett bíróságok vonatkozásában is.

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályoknak a magyar jogrend részévé válása korántsem véletlenül volt ennyire rapszodikus. Az adott helyzetben nem létezett semmilyen *alkotmányos megoldás*, amelynek keretén belül az igazságszolgáltatás helyzetét *megnyugtatóan* rendezni lehetett volna. A korabeli közhangulat ugyanakkor kifejezetten igényelte, sőt szükségessé tette ennek megkísérlését – mind tartalmi, mind eljárási szempontból. Miután a rendkívüli helyzet rendkívüli megoldást igényelt, az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellegének meghatározásakor a kezdetektől fogva komoly eltérések mutatkoztak. Saját korában gyakran előfordult, hogy az uralkodó által *szentesített* jogforrásként hivatkoztak az Országbírói Értekezlet munkálatára,⁹²¹ amit Révész T. Mihály az 1861. november 5-én kiadott rendelet megfogalmazásával magyaráz.⁹²² Az 1860-as években néhol egyenesen *törvényként* hivatkoztak e normákra.⁹²³

Alább azt kívánom megvizsgálni, milyen jogforrásnak szánhatták az Országbírói Értekezlet munkálatát a testület összehívásának elrendelésekor, milyen elképzelések fogalmazódtak meg e tárgykörben a tanácskozások folyamán, illetve hogy miként vélekedett erről a korabeli, illetve a későbbi szakirodalom.

Iniciatívák

Az Országbírói Értekezlet összehívásának célját vizsgáló fejezetben már utaltam arra, hogy a szakirodalmi álláspontok többsége a törvényjavaslat megalkotására irányuló szándék mellett teszi le a voksát: Szladits Károly szerint „[e]redetileg az volt a terv, hogy az országgyűlés az Országbírói Értekezlet munkálatát törvényjavaslatként tárgyalja. A képviselőház azonban ebbe a tárgyalásba nem bocsátkozhatott bele, mert a közjogi viszonyok ziláltsága miatt akkor törvényt hozni nem lehetett (csonka volt az országgyűlés; a királyi szék

⁹²⁰ Nemhivatalos rész. A magyar kir. kúria vegyes ülése. *Sürgöny*, 1861. július 24. 1. p.

⁹²¹ *Sürgöny*, 1864. július 20. 1. p.

⁹²² Részlet az 1861. november 5-én kiadott rendelet szövegéből: „mind királyi kuriánk, mind pedig a helyhatóságokban működő törvényszolgáltatási közlegyek is hivatásukat az országbírói értekezletnek általunk szentesített határozatai szerint félbenzakadás nélkül teljesítsék.” Ó cs. k. Apostoli Felségének legfelsőbb rendelete a nagyméltóságú magyar kir. Curiához. *Sürgöny*, 1861. november 8. 1. p.

⁹²³ Az 1863 tavaszán összehívott váltójogi értekezleten Lipovniczky Vilmos beszélt arról, hogy „a kereskedelmi kar [...] az értekezleti megállapodások ellen lépéseket nem tett, és miután Ó Felsége is szentesítette e törvényt, most kívánnák annak változtatását.” *Sürgöny*, 1863. március 20. 2. p.

betöltése vitás volt).⁹²⁴ Szladits ugyanígy gondolkodik *Az osztrák polgári törvénykönyv hatásában a magyar magánjogra* című művében is: „[a]z országbírói értekezlet által javaslatba hozott ideiglenes törvénykezési szabályok törvényjavaslat volt, (egész sora volt benne az olyan tételeknek, amelyek újak voltak és amelyeket csak törvényhozással lehetett volna életbe léptetni).”⁹²⁵ Hasonló gondolatok jelennek meg a hazai magánjog fejlődését 1840 és 1940 között vizsgáló tanulmányában: „Az ITSz [...] befejezetlen kodifikáció volt, mert az alkotmányi főszervek hiányosságai miatt (király személyének bizonytalansága, csonka országgyűlés) nem kerülhetett sor a szentesítésre.”⁹²⁶ Ugyanezen az állásponton van Peschka Vilmos,⁹²⁷ illetve Szabad György.⁹²⁸ A kérdésről hasonlóképp vélekedik Béli Gábor, aki szerint „[a]z Országbírói Értekezlet összehívásának célja eredetileg az volt, hogy egy törvényjavaslat kerüljön kidolgozásra.”⁹²⁹ Az Országbírói Értekezlet tanácskozásain kétségkívül többen utaltak egy olyan javaslat készítésére, amely végső soron az országgyűlés elé kerülhet – valószínűleg e szakirodalmi nézet erre vezethető vissza.

Ehhez képest Grosschmid Béni *Jogszabálytan* c. könyve alapján „eredetileg az volt az intenció, hogy azt esetleg királyi rendelet alakjában fogják életbeléptetni, mint a helyzet kényszere és szüksége által motivált, sőt elkerülhetetlenné lett intézkedést. Időközben azonban összeült az országgyűlés, minek következtében az országbíró helyesebbnek találta az elhatározást annak, vagyis a törvényhozó testületnek a kezébe letenni s ezért a munkálatot 1861. május havában [...] áttette a Képviselőházhoz”.⁹³⁰ Grosschmid gondolatának második részével kapcsolatos ellenérvet e helyütt nem ismételtem meg, azonban mind a császári kézirat szövegéből, mind az Országbírói Értekezlet résztvevőinek az *octroytól* való vonakodásából alappal következtethetünk arra, hogy eredendően valóban létezhetett ilyesfajta szándék, amely részben meg is valósult, hiszen az Országbírói Értekezlet javaslatait valójában „három fordulóban” fogadták el. Elsőként az árvaügy tárgyában hozott javaslatok jelentek meg a helytartótanács 23,474-861. számú körlevelében, majd április elején Ferenc József leiratában jóváhagyta a régi magyar törvénykezési szervezet helyreállítását a munkálatban foglaltaknak megfelelően (így kerülhetett sor a Királyi Tábla

⁹²⁴ SZLADITS 1938. 88. p.

⁹²⁵ SZLADITS Károly: *Az osztrák polgári törvénykönyv hatásában a magyar magánjogra*. Budapest, 1932. Politzer Zsigmond és fia könyvkereskedésében, 25. p.

⁹²⁶ SZLADITS 1942. 489. p.

⁹²⁷ PESCHKA 1965. 104. p.

⁹²⁸ „Míg az értekezlet javaslatait a törvényhozás jóvá nem hagyja, érvényben tartandók az önkényuralom idején alkalmazott jogszabályok.” Lásd SZABAD 1967. 319. p.

⁹²⁹ BÉLI 2000. 314. p.

⁹³⁰ Lásd GROSSCHMID 1905. 861. p.

bíráinak kinevezésére).⁹³¹ A munkálat fennmaradó része utasított országgyűlési tárgyalásra.⁹³² E szétválasztás eredményeként a Országbírói Értekezlet javaslatának bizonyos részei valóban a végrehajtó hatalom aktusaiban jelentek meg, viszont – amint azt a későbbiekben látni fogjuk, – a szakirodalomban e jogi kútfő legfeljebb negatív kontextusban szerepel.⁹³³

Az Országbírói Értekezlet tanácskozásai során megfogalmazott álláspontok

Az Országbírói Értekezlet résztvevőinek komoly fejtörést okozott az általuk megfogalmazott javaslatok⁹³⁴ jövőbeni sorsával kapcsolatos bizonytalanság. A legfelsőbb kézirat alapján azt tűnt a legvalószínűbbnek a tanácskozások kezdetén, hogy az Országbírói Értekezlet munkálatáról az uralkodó fog dönteni, és ő is fogja azt kihirdetni. Ghyczy Kálmán emiatt állította, hogy „nem terjeszthetünk föl [...] oly javaslatot, mely által valamely új törvény iniciáltatnék, mert ez az országgyűlésnek kizárólagos föladata, s ha nem ismerjük el, hogy Felséges Urunk törvényt octroyrozhat, mi magunk Ó Felségét octroyrozásra nem hívhatjuk föl.”⁹³⁵ Hozzá hasonlóan, *Az anyagi és alaki polgári törvények, a bíróságok szervezése és illetősége, illetve a telekkönyvekre nézve kiküldött alválasztmány* javaslata is utalt a törvényalkotástól való tartózkodás kötelezettségére az Országbírói Értekezlet első két munkanapján elfogadott alapelvek értelmében. Hivatkozhatunk Zsoldos Ignác felszólalására is, aki a „második” különvélemény vonatkozásában azt fejtegette, „lehet-e új törvényhozásba, codificatióba bocsátkoznunk, vagy nem? Másként állana a dolog, ha arról volna szó, hogy dolgozzunk ki egy törvényjavaslatot, melyet Ó Fölsége elé terjeszszünk országgyűlési használat végett. De ily javaslat készítésére, vagyis codificatióra ezen tanácskozmány nem lévén felhatalmazva, ex principio nem járulhatok a most felolvasott különvéleményhez.”⁹³⁶ Zsoldos szavait két módon értelmezhetjük: vagy eleve elképzelhetetlennek tartotta, hogy országgyűlési felhatalmazás nélkül kezdjenek neki egy törvényjavaslat megfogalmazásának, vagy az országgyűlést megkerülő, a királynak felajánlandó kódex készítése ellen szólalt fel. Nézetem szerint az utóbbiról beszélhetünk. Rudnyánszky Ferenc az

⁹³¹ Hivatalos rész. *Sürgöny*, 1861. április 3. 1. p.

⁹³² Vö. SZÓGYÉNY 1918. 194. p.

⁹³³ *Sürgöny*, 1864. június 9. 1. p.

⁹³⁴ Az egyes alválasztmányok *ideiglenes szabályelveknek* nevezték az általuk készített javaslatokat. Lásd HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 335. p., 343. p.

⁹³⁵ *Az Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 12. p.

⁹³⁶ *Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 268. p.

Országbírói Értekezlet morális kötelességének látta egy olyan – országgyűlés elé terjesztendő – javaslat kidolgozását, amely megfelelt a korabeli igényeknek.⁹³⁷ Az ő álláspontja sem volt konzekvens, hiszen a közvetítő javaslat elfogadását már arra tekintettel ellenezte, hogy a nemzet az országgyűlésen kívül alkotott *szabályokat* úgysem fogja törvényesnek elismerni.⁹³⁸

Az alternatív megoldás keresése már az értekezlet első napjaiban megindult. Elsőként Nyeviczkey Józsefnél bukkan fel a Hétszemélyes Tábla által alkotott *curialis decisio*, azaz a döntvény gondolata. Nyeviczkey az Országbírói Értekezlet javaslatainak „oly czimet óhajt[ott] találni, mely az alkotmányos formának némileg megfelel[v]e [...] [a] javaslatot nem a véleményadásra fölhívott magánszemélyeket is befoglaló egész tanácskozmány, de csupán az immár megalakított hétszemélyes tábla javaslatának kíván[ta] nevezetni, mint a mely a régi magyar törvények szerint világos törvény által el nem látott kérdésekben törvényerejű döntvényeivel határozhatott.”⁹³⁹

Ledniczky Mihály is megfelelő eszköznek tartotta a döntvényt a szükséges kérdések rendezésére, hiszen „a hétszemélyes táblának kezei nincsenek megkötve, mert nálunk a decisiók törvény erejére emelkedtek ott, hol törvény nem provideált. Ha tehát a hétszemélyes tábla e részben nézeteit előre kimondaná, nem pedig minden egyes esetben utólag, akkor az országon segítve lenne, és az ország törvényhatóságai hajlandók volnának azt elfogadni inkább mintha onnan fölülről történnék octroyozás.”⁹⁴⁰ E két felszólalás alapján a *decisio* fogalmát az értekezlet egyes résztvevői azzal a tartalommal töltötték meg, amely még Werbőczyre volt visszavezethető.⁹⁴¹ Hasonlóképp nyilatkozott Tóth Lőrinc, aki szerint „semmi sem természetesebb, minthogy a n. curia a magyar örökösödési törvények szelleme szerint, és azok alapján némi elveket állítson fel, s részleteket formulázzon.”⁹⁴² Ő ennek következtében a második különvéleményt sem tekintette „uj törvényhozás[nak], mert benne a magyar örökösödési törvény szelleme egészen meg van tartva. A n. m. curia azelőtt is mindenkor alkotott szabályokat, melyek az alsóbb bíróságoknak irányadóul szolgáltak, és ebben az ország megnyugodott.” Az ideiglenes részletszabályok megfogalmazása számára természetesnek hatott mindaddig, „amíg az országgyűlés a *codificatio* nagy munkáját megkezdheti és bevégezheti.”⁹⁴³

⁹³⁷ Az Országbírói Értekezlet tizenharmadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 286. p.

⁹³⁸ Az Országbírói Értekezlet tizenyolcadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 433. p.

⁹³⁹ Az Országbírói Értekezlet hatodik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 53. p.

⁹⁴⁰ Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 218. p.

⁹⁴¹ A Tripartitum az ország rendes bíráit lényegileg jogalkotó hatalommal is felruházta, amennyiben az előttük folyó eljárás során hézagot észleltek. Lásd BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Felsőbíróságaink döntvényalkotási joga. *Jogtörténeti Szemle*, 2019. 3–4. sz. 59. p.

⁹⁴² Az Országbírói Értekezlet tizenegyedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 219. p.

⁹⁴³ Uo.

Lónyay Menyhért naplójának köszönhetően tudjuk: nemcsak az országbíró, hanem maga az uralkodó is egyetértett a fenti gondolatokkal. Amikor Apponyi megkérte Lónyayt, hogy közvetítsen közte és Ghyczy Kálmán között a személynöki hivatal elfogadása tárgyában, az országbíró megosztotta vele Szőgyény-Marich László levelét. Az alkancellár (a császár nevében) értesítette Apponyit, hogy „az ideiglenes határozatokra nézve beléegyezik abba, ha azok mint curialis decissiók a curia által mondatnak ki.”⁹⁴⁴ A korabeli forrásból kiindulva a döntvény⁹⁴⁵ tűnhetett a legcélszerűbb formának a törvénykezés ideiglenes szabályainak rendezésére. Erre utal az 1861. március 21-én tartott minisztertanácsi ülés korábban bemutatott jegyzőkönyve, amelynek tanúsága szerint Ferenc József az *országbíró* részére adandó felhatalmazás kapcsán felvetette, hogy a *judex curiae a saját maga nevében hirdesse ki* az Országbírói Értekezlet munkálatát.⁹⁴⁶

Az értekezlet során ez ügyben egyetlen ellenvélemény hangzott el. Rudnyánszky Ferenc két jelentős különbségre hívta fel a figyelmet a Planum Tabulare 1769. évi megalkotása, illetve az 1861. évi állapotok között. Egyrészt 1861 elején a Királyi Tábla hiányában a szó szoros értelmében vett Curiáról még nem lehetett beszélni, amelynek jogában állhatott volna a nevezett döntvények kibocsátása. Másrészt míg „a Curia 1769-ben a multak tapasztalásait [...] s az alkalmazásban volt ugynevezett praesudiciumokat szedte össze és adta ki”⁹⁴⁷ addig az Országbírói Értekezlet vállára a *jövőben* irányadó jogi normák meghatározása nehezedett – a folyamat során két különböző jogrendszerből merítve.

A jogtudomány utólagos értékelése

A szakirodalmi forrásokat áttekintve jelentős különbséget láthatunk 19. században, illetve a 20–21. században született álláspontok között. A 19. századi jogtudósok az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok kötelező erejét az elfogadásukban szerepet játszó állami szervek valamelyikére vezették vissza, és jogforrási jellegüket ennek tükrében igyekeztek meghatározni.

Az első csoportba azokat sorolhatjuk, akik az „országbírói tanácskozmány végzéseinek” érvényességét az országbírónak mint országos nagybírónak,

⁹⁴⁴ DEÁK 2004. 138. p.

⁹⁴⁵ KALLÓS Lajos: *A magyar polgári jog alapelvei. Vagy a magyar honi polgári jogtudomány alapjait képező elvek és szabályok értelmezése és világozása*. Debrecen, 1865. Telegdi K. Lajos, 5. p.

⁹⁴⁶ Ennek Apponyi valószínűleg nem saját maga, hanem a Hétszemélyes Tábla nevében tett volna eleget. ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band I. 200. p.

⁹⁴⁷ Az Országbírói Értekezlet tizennyolcadik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 433. p.

illetőleg a kir. Curiának tekintélyéből vezették le.⁹⁴⁸ Idetartozik Wenczel Gusztáv, aki szerint e rendelkezések „a kir. curia döntvényeivel ugyanazon szempont alá esnek és csak annyiban különböznek tőlük, a mennyiben nem törvénykezéssel ítélet által, hanem eleve, mindenoldalú tanácskozásnak alapján mondták ki.”⁹⁴⁹ Hasonlóan vélekedett Illés József,⁹⁵⁰ illetve Wenczel Tivadar.⁹⁵¹

A második csoportba tartozó Zlinszky Imre a munkálat általános elfogadását „inkább a törvényhozási faktorok ajánlat[ának], mint a királyi Curia határozat[ának]”⁹⁵² tulajdonította. Zlinszky annyiban osztotta Wenczel Gusztáv álláspontját, miszerint az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat sem törvénynek, sem királyi rendeletnek tartani nem lehet, jóllehet azokat az országgyűlés mindkét háza helyeselte, és Őfelsége is helybenhagyta.⁹⁵³ Azt viszont vitatta, hogy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok érvényességének alapját az országbírónak, illetve a kir. Curiának tekintélye képezte volna. A munkálatot nem tekintette a Curia művének, és azt nem sorolta a *döntvények* közé. Véleménye szerint az ITSZ a magyar magánjog oly különleges kútféjének tekintendő, mint amilyenek Wenczel Gusztáv a Hármaskönyvet tartja.⁹⁵⁴ Miként a Tripartitum, úgy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok sem szoríthatók be a hagyományos jogi kútfők egyikébe sem.⁹⁵⁵

A harmadik nézet a törvényhatóságok szerepét emelte ki. Legfontosabb képviselője Ráth György,⁹⁵⁶ aki az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok kötelező erejét az országgyűlés ajánlására, illetve a municipiumok elfogadó határozataira

⁹⁴⁸ WENCZEL Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*, 1. kötet. Budapest, 1874. Atheneum, 111. p.

⁹⁴⁹ Ugyanezen nézet jelenik meg másik művében is. Lásd WENCZEL Gusztáv: *A magyar és erdélyi magánjog rendszere*, 1. kötet. Buda, 1863. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 86. p.

⁹⁵⁰ ILLÉS József: *Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története*. Budapest, 1910. Rényi Károly, 50. p.

⁹⁵¹ WENCZEL Tivadar: *A magyar magánjog rövid áttekintése*. Budapest, 1877. Pfeifer Ferdinánd, 11. p.

⁹⁵² Uo.

⁹⁵³ Utóbbival kapcsolatban kifejtette, hogy „azt a kört, melyben az érvényes királyi rendelet mozoghatott, messze túlhaladta, s hogy ilyennek tekintetni sem kívánt, azt az egyéb tényezők közreműködésének igénybe vétele is tanúsítja.” ZLINSZKY Imre: *A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire*. 3. kiadás. Budapest, 1888. Franklin, 39. p.

⁹⁵⁴ Uo.

⁹⁵⁵ Zlinszky véleménye az idők során változott. Művének 11 évvel későbbi kiadásában azt olvashatjuk, hogy „[e]zen munka előző kiadásai [...] azon álláspontot foglalják el, hogy ez a magyar magánjog oly különös kútféje, mely mint a HK. nem szorítható más kútfő keretébe. Csakhogy nincs megmondva, hogy miben állana érvényük jogi alapja? s ilyen tényleg nem is létezik.” ZLINSZKY Imre: *A magyar magánjog mai érvényében különös tekintettel a gyakorlat igényeire*, 7. kiadás. Budapest, 1899. Franklin, 61. p.

⁹⁵⁶ RÁTH György: *Mily jogi erővel bírnak az országgyűlésileg elfogadott törvénykezési szabályok? Törvénytészi csarnok*, 1861. 110. sz. 455. p.

vezette vissza.⁹⁵⁷ A törvényhatóságok 1848 előtt is alkottak olyan szabályokat,⁹⁵⁸ amelyeket a területükön működő bírói fórumoknak „szigorúan követni s alkalmazni kellett.”⁹⁵⁹ Azaz, ha a vármegye közgyűlése követendőnek tekintette az Országbírói Értekezlet munkáját, akkor saját bíróságai sem cselekedhettek másként.⁹⁶⁰

A negyedik felfogás lényegét az előzőek szintézise képezte. Az e nézetet vallók az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok kötelező erejét az elfogadásukban szerepet játszó állami szervek együttesére vezették vissza. Suhayda János egyaránt fontosnak tartotta az országgyűlés, az uralkodó és a Curia szerepét az Ideiglenes Törvénykezési Szabályoknak jogi kútfővé válását illetően, amelyeket e tényezők „közvetve” tettek kötelező szabállyá.⁹⁶¹ Hasonlóan látta a helyzetet Márkus Dezső, aki szerint „[a]z Országbírói Értekezlet javaslatai, mint jogforrás, alakilag sokban hasonlítanak a Hármaskönyvhöz. Mindkettőt a [törvény]hozársra nem jogosult tényezők alkották, de mindkettőt a [törvény]hozás összes tényezői – bár nem [törvény] alakjában – jóváhagyták.”⁹⁶² Nézete szerint az Országbírói Értekezlet munkálatának érvényét „az alkotó és jóváhagyó tényezők tekintélyének” köszönheti, amely azt a törvényhez hasonló erőhöz és tekintélyhez juttatta.⁹⁶³

A 20. század elején változást érzékelhetünk. A korszak jeles jogtudósai közül (Grosschmid Béni, Szladits Károly, Ferdinandy Gejza) senki sem tekintette meghatározónak az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok kötelező erejének kialakulásában az elfogadásukban közreműködő állami szervek szerepét. Az ITSZ-t *írott szokásjogként* határozták meg, amely általa tudott a jog tényleges forrásává válni, hogy annak szabályai beépültek a bíróságok gyakorlatába.

Grosschmid szerint az Országbírói Értekezlet munkálata egyszerre viselte magán az írott és az íratlan jogforrások sajátosságait. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok „foglatilag, materialiter véve nem szokásjog, hanem hasonlóan az írott törvényhez jogot rendelő s nem visszatükröző kútfő. Nem a szokás

⁹⁵⁷ RÁTH György: Mily jogi erővel bírnak az országgyűlésileg elfogadott törvénykezési szabályok? III. rész. *Törvénytészéki csarnok*, 1861. 113. sz. 472. p.

⁹⁵⁸ Uo.

⁹⁵⁹ Anton Ryger 1864-ben benyújtott javaslata kapcsán (lásd később) jelent meg egy cikk az egyik bécsi lapban, amelyben az szerepel, hogy „az országbírói értekezlet munkálatai alkotmányos uton nem hozott, nem szentesített, be nem czikkelyezett és ki nem hirdetett szabályok lévén, a rendszeres törvények tekintélyére soha sem emelkedtek, s csak inkább kir. leirat gyanánt tekintethetők maradtak, mit már ama körülmény is eléggé igazol, hogy azon törvényhatóságok, melyekhez ezen szabályok megküldettek, elfogadásuk felett tárgyalásba bocsátkoztak, sőt oly megye is akadt, mely azokat életbeléptetni vonakodott.” *Sürgöny*, 1864. június 9. 1. p.

⁹⁶⁰ RÁTH György: Mily jogi erővel bírnak az országgyűlésileg elfogadott törvénykezési szabályok? II. rész. *Törvénytészéki csarnok*, 1861. 112. sz. 467. p.

⁹⁶¹ SUHAYDA 1862. 6. p.

⁹⁶² MÁRKUS 1914. 718. p.

⁹⁶³ Uo.

képezte, nem a szokás emelte érvényre az egyes paragrafusokat.⁹⁶⁴ E normák kötelező erejének végső forrását a szokásjogban fedezte fel: „az a tétel, miszerint e szabályok egészükben véve kötelezők: a Curiai megállapodás és a bírói gyakorlat által képzett szokásjog. A szokásnak csak az a szerepe, hogy ez írott egész mintegy en bloc magáévá tette.”⁹⁶⁵ Grosschmid utalt a döntvénnyel való látszólagos hasonlóságra. Véleménye szerint az Országbírói Értekezlet munkálata kapcsolatba hozható „a szokásjoggal s ennek jelesül kivált azon ágával, amelyet döntvényjognak, másként bírói gyakorlatnak nevezünk. Azonban e kapcsolat csak olyasforma, mint a Hármaskönyvet illetőleg. Mind a két munkálata, s illetőleg egyik is, másik is, javaslat, mely, formailag véve, jogot rendelni akart, nem pedig visszatükrözni.”⁹⁶⁶ Szladits álláspontja rendkívül hasonló: „az ideiglenes törvénykezési szabályokat, éppúgy, mint a Hármaskönyvet, írott szokásjognak lehet mondani. Vagyis ezek a munkálatok kútfői erejüket a szokásban bírják ugyan, de mint megismerési források akként kezelendők, mint az írott jog, vagyis a törvényértelmezés szabályai akként terjednek ki reájuk, mintha törvényszöveggel volna dolgunk.”⁹⁶⁷ Ferdinandy közjogászként szintén az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok szokásjogi jellegét hangsúlyozta.⁹⁶⁸

Szladits Károly értékelése szerint a bírói gyakorlatnak két szempontból is kiemelt szerep jutott: „az ITSz a szabályozandó joganyagban igen nagy hézagokat hagyott fenn, hiszen célja csak a legfontosabb áthidalások elvégzése volt. A bírói gyakorlatra ezáltal kettős feladat hárult: nemcsak hogy ő volt hivatva az ITSznek a jogszokás kútfői erejét megadni, hanem [...] reá várt a magánjogunkban mutatkozó széles hézagok kitöltésének munkája is.”⁹⁶⁹

Áttekintve a 20. század második felétől kezdve született álláspontokat (ideértve a kortárs szakirodalmat is) megállapíthatjuk, hogy napjainkig a legnagyobb hatást az előzőekben bemutatott „írott szokásjog” koncepciója gyakorolta. Eszerint – Degré Alajost idézve – az Országbírói Értekezlet munkálata az írott jogforrásokra jellemző formális kötelező erővel ugyan sosem

⁹⁶⁴ GROSSCHMID 1905. 868. p.

⁹⁶⁵ Uo.

⁹⁶⁶ GROSSCHMID 1905. 866. p. Hasonlóképp gondolkodik Martyn Rady is. RADY 2015. 229. p.

⁹⁶⁷ SZLADITS 1938. 89. p.

⁹⁶⁸ FERDINANDY szerint az Ideiglenes Törvénykezési Szabályoknak „a kir. Kúria határozata [...] kötelező erőt [...] nem adhatott, miután a Kúria nem jogalkotó tényező. Mindazonáltal a felek arra mihamar hivatkozni kezdtek, annak szabályaival éltek, az önkormányzati bíróságok a szerint ítélték, s alig egy-két év alatt általánosan érvényes jognak tekintette mindenki, mert megfelelt a magyar nemzet jogi felfogásának és életviszonyainak, így vált azután rövid idő alatt országos szokásjoggá s ezáltal a törvénnyel egyenlő erejűvé. Az ebben foglalt és a régi magyar törvényeket az új viszonyokhoz módosító szabályok és az abszolút korszak alatt kiadott s a törv. szabályok által érvényben hagyott, noha különben törvénytelen rendeletek tehát mindmegannyi törvényrontó szokás.” FERDINANDY 1902. 111–112. p.

⁹⁶⁹ SZLADITS 1942. 490. p.

rendelkezett,⁹⁷⁰ de a bírói gyakorlat azt teljes egészében elfogadta,⁹⁷¹ így annak szabályai szokásjogként épültek be a magyar jog corpusába.⁹⁷² Ugyanezen gondolat, Csizmadia Andor megfogalmazásában: „Noha az ITSZ törvényhozási elfogadására az országgyűlés feloszlata miatt nem került sor, a bírói szokásjog azt a magyar magánjogban inkorporálta.”⁹⁷³

Ugyanez köszön vissza Martyn Rady könyvében,⁹⁷⁴ valamint Homoki-Nagy Mária műveiben.⁹⁷⁵ Béli Gábor az ITSZ-t jogforrási tekintetben a Hármaskönyvvel állítja párhuzamba, hiszen mindkettő úgy vált a magyar jog részévé, hogy egyik sem rendelkezett a törvényalkotáshoz megkívánt alkotmányos feltevételekkel.⁹⁷⁶ A jogtörténeti stúdiumok alapjául szolgáló hazai tankönyvekben található összegző megállapítások szintén a szokásjogi jelleget hangsúlyozzák.⁹⁷⁷

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellegét átfogóan vizsgálta monográfiájában Tomáš Gábriš, akinek értékelése szerint az Országbírói Értekezlet munkálatait sem törvénynek, sem rendeletnek, sem döntvénynek nem lehet tekinteni.⁹⁷⁸ Az ITSZ-ben foglalt rendelkezések kötelező erejét ő

⁹⁷⁰ DEGRÉ 2010. 323. p.

⁹⁷¹ BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996. Zala Megyei Bíróság, 211. p.

⁹⁷² BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Kézirat. Budapest, 1961. 151. p.

⁹⁷³ CSIZMADIA 1979. 34. p.

⁹⁷⁴ RADY 2015. 238. p.

⁹⁷⁵ Homoki-Nagy Mária az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat kompilációs munkának tekinti. HOMOKI-NAGY Mária: A magyar magánjog kodifikációja a 19. században. *Jogtörténeti Szemle* 2004. 1. sz. 6. p.; HOMOKI-NAGY Mária: Die Kodifikation des ungarischen Zivilrechts im 19. Jahrhundert. *Rechtsgeschichtliche Vorträge* 25. Budapest, 2004. MTA-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport, 8. p.

⁹⁷⁶ BÉLI 2000. 314. p. Hasonló gondolat jelenik meg Márkus Dezsőnél is. MÁRKUS 1911. 35. p. A Hármaskönyvvel való összehasonlítás Szladitsnál is megjelenik, aki az előbb idézett tanulmányában inkább a kettő között fennálló különbségekre utal: „A Tripartitum mondhatni teljesen eleget tett kora kodifikációs szükségletének; a szokásjog ruházta fel ugyan a művet kúffői erővel, de arra, hogy szabályaihoz újakat adjon hozzá, hogy a Hármaskönyvet tartalmilag is kiegészítse, nem volt szükség. Ezzel szemben az ITSz a szabályozandó joganyagban igen nagy hézagokat hagyott fenn...”. Lásd SZLADITS 1942. 490. p.

⁹⁷⁷ „[a]z Ideiglenes Törvénykezési Szabályok nem emelkedhettek törvényerőre, hiszen az Országbírói Értekezlet nem rendelkezett törvényalkotó funkcióval, s a csonka országgyűlés törvényjavaslatként nem fogadta el azt. Mivel a király nem volt megkoronázva, az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat nem szentesíthette. A Kúria döntése folytán azonban az alkotmányos törvényhozás eltérő rendelkezéséig e joganyagot alapul véve jártak el a hatóságok a törvényes eljárások során.” Lásd MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2007. Osiris, 33. p. Az előző sorokat jegyző Horváth Attila másutt is kényes kérdésnek látja az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási minőségét, hiszen az Országbírói Értekezlet nem rendelkezett jogalkotó hatalommal, és azt az országgyűlés bizottságának sem lehetett tekinteni, így nézete szerint végeredményben egy önkényesen összehívott 60 tagú testület rendezte a fennálló joganyagot. Lásd HORVÁTH Attila (szerk.): *Magyar állam- és jogtörténet*. Budapest, 2014. Nemzeti Közszolgálati Egyetem, 379. p.

⁹⁷⁸ GÁBRIS 2014. 65–66. p.

is a szokásjoggá válásban találja,⁹⁷⁹ de az odáig vezető folyamatot egyedinek értékeli. Hivatkozik Štefan Luby álláspontjára, aki (feltehetőleg Grosschmid gondolataira építkezve) azért értékeli az ITSZ-t sajátos jogforrásként, mivel annak szabályai hamarabb rögzítve lettek írásban,⁹⁸⁰ minthogy azok a bíróságok joggyakorlatában megjelentek volna.⁹⁸¹ E tekintetben párhuzam mutatható ki Ferdinandy Gejza gondolatával, aki a szokásjog és az írott jog közötti különbséget éppen abban ragadta meg, miszerint „az írott jog érvénye kezdetén jelenik meg, akkor, amikor kihirdettedik, tehát az írott jogot hozzák; a szokásjog ellenben mint jog csak akkor jelenik meg, amikor már megtartják, azaz amikor keletkezik, akkor még nem jogszabály és megismerésének időpontja annak nem kezdete, hanem közepe.”⁹⁸²

Béli Gábor nem ért egyet a szokásjog ekkénti meghatározásával. Álláspontja szerint a szokásjog (*de facto* jelleggel) a praxisban keletkezik, a helyesnek tekintett szabály megállapításával, illetve annak alkalmazásával. Amikor a fél és valamely hatóság (például bíróság), avagy (ügyleti) felek egymás közötti viszonyaikban érdekeikkel egyező magatartásszabályokat alakítottak ki, majd követtek, amit aztán mint észszerűt, hasznosat más bíróságok, hatóságok, továbbá harmadik személyek is alkalmazni kezdtek saját viszonyaik rendezésében (ami a hatóságokat illeti, egyelőre jogi érvény nélkül), akkor szokás(jog)ot teremtettek. Ha a szokást hatalommal rendelkező szerv saját *jurisdictio*ja alapján, annak gyakorlása során érvényesítendő szabályként elismerte, követte, akkor ez a szokás az eseti döntés révén kikényszerített és kikényszeríthető jogi szabállyá, adott esetben akár írott,⁹⁸³ formálisan kötelező, illetve szokásjogi, avagy formálisan nem kötelező szabállyá vált. Ugyanakkor továbbra is a bíró belátástól függött, hogy e szabályt követi-e, vagy sem.

⁹⁷⁹ GÁBRIS 2014. 67. p.

⁹⁸⁰ Ferenc József legfelsőbb megerősítése azt tartalmazta, hogy az országbíró feladata meghatározni azt az időpontot, amikortól e szabályok kötelező jellege érvényesült. Vö. 904. lábjegyzet. Nota bene: Az ITSZ kötelező erejének kezdetét Suhayda János vizsgálta elsőként, főként azért, mert az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a perjogi intézmények hatályának kezdetét egy meghatározott időhöz kötötték. Minthogy e bizonyos határnap tűzésére (amikortól az osztrák anyagi törvények hatálya megszűnik, és a magyar törvények lépnek életbe) nem került sor, ezért mindazon esetekben, amikor 1860. október 20-át (esetleg az adott törvényhatóságon belül az alkotmányos élet megindulását) követően kötött jogügyletről, szerződésről kellett döntenit, az jelentette a fő vízvonalastót, hogy a felek melyik jogszabályok rendelkezései szerint jártak el. Suhayda az eljárási szabályok tekintetében kevésbé tartotta fontosnak a határidő kérdését, miután a cs. kir. bíróságok 1861. május 1-jén megszűntek. Azaz, Suhayda szerint 1861. július 23-át a magyarországi bírácoknak az Országbírói Értekezlet munkálatában meghatározott szabályok szerint kellett eljárniuk. Lásd SUHAYDA 1865. 7. p. Štefan Luby hasonlóképp 1861. július 23-át jelöli meg az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok érvényességének kezdeteként.

⁹⁸¹ GÁBRIS 2014. 201. p.

⁹⁸² FERDINANDY 1902. 101. p.

⁹⁸³ BÉLI Gábor arra utal, ha valamely követett szokást az országgyűlés törvényben rögzített magatartásszabályként.

Béli Gábor szerint az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat az eljárt bíróságok tették szokásjoggá az egyes szabályelemek alkalmazása révén. Nyomatékosítja: a bíróságok nem voltak kötelesek a Curia iránymutatásának megfelelően figyelembe venni az ITSZ rendelkezéseit. Azaz, az ITSZ a jogalkalmazás során vált szokásjoggá, nem pedig akkor, amikor a képviselőház, illetve a főrendiház, azután az uralkodó helybenhagyta, sem azzal, hogy a Curia „zsinórmértékül követendőnek” nyilvánította. Különösként legfeljebb azt lehet felhozni, ha a szabályok valamelyikét alkalmazták, akkor azt „kötelező szöveggel” kellett figyelembe venni a kúria elvárása szerint, igaz, a „kötelező szöveg” szerinti alkalmazás sem volt több praktikus okoknál fogva megfontolandó kívánalomnál.

Összegzés

A jogtudomány művelői a 19. században az országgyűlés, Curia, a törvényhatóságok (és valamelyest az uralkodó) közül igyekeztek kiválasztani azon tényezőt, amely elégséges tekintélyt biztosíthatott az Országbírói Értekezlet munkálatának ahhoz, hogy a benne foglalt rendelkezéseket általánosan követendő szabályként kövessék a hazai bíróságok. A 20–21. századi szakirodalmi források ehhez képest jóval hangsúlyosabban jelentették meg a szokásjog szerepét az ITSZ jogforrássá válásában.

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellegére azért nehéz egyértelmű választ adni, mert álláspontom szerint azok a klasszikus jogforrások egyikébe sem sorolhatóak be. Megalkotásuk módját tekintve, formailag legközelebb talán a döntvényhez állnak, hiszen a Curia a teljes vegyes ülésén döntött az Országbírói Értekezlet munkálatában foglalt szabályok kötelezőnek zsinórmérték szerinti követéséről, saját jövőbeni eljárásában. Ugyanakkor a döntvény klasszikus fogalma szerinti jogmegállapításra csak egyedi ügyekben kerülhetett sor, amiről az Országbírói Értekezlet esetén nem beszélhetünk. Horvát Boldizsár szerint a döntvények esetén az alkalmazandó jog megállapításának korlátját képezte az analógia,⁹⁵⁴ amihez képest az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban több száz §-nyi pótlólagos szabályában nem kevés *novummal* találkozunk. Ezek egy részében felfedezhetjük „a magyar törvény effectuatio-ját”, de a telekkönyv intézményének forrásvidékét egyértelműen az osztrák törvényekben találjuk. Azaz: e normák részben a korábban létezett jogi normák fennmaradását, illetve visszaállítását deklarálják, míg más esetekben egyfajta *quasi jogalkotásról* beszélhetünk – amely alkotmányos elvek alapján, de különböző jogrendszerekből építkezett. E kettősséget hangsúlyozza Tomáš

⁹⁵⁴ TOLDY 1896. II. kötet 275. p.

Gábris is, aki szerint ezt figyelembe kell venni a jogforrási jelleg meghatározásakor.⁹⁸⁵ Ezzel együtt önmagában a szokás(jog) fogalma által sem ragadhatjuk meg igazán e szabályok jogforrási jellegét, hiszen ezáltal csak az Országbírói Értekezlet munkálatában foglalt szabályok kötelező erejének forrására kapunk választ, ellenben nem ismerjük meg e normák keletkezéstörténetét.⁹⁸⁶

Következtésünk ezek után csak az lehet, hogy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok esetében a hazai jog valós kútfőjéről van szó,⁹⁸⁷ ámde egy olyasfajta jogforrásról, amelyet nem lehet a klasszikus jogforrások közé besorolni – elvégre azok sem a törvény, sem a rendelet, sem a statútum, sem a *decisio* fogalmának nem felelnek meg maradéktalanul. A kötelező erejüket a szokásjogból nyerik, de elvitathatatlan a folyamat jelentősége, amelynek során az országgyűlés, az államfő, a Curia mellett (két kivétellel) a vármegyék közgyűlései is alkalmazhatónak, illetve alkalmazandónak mondták ki e normákat. Ennek kapcsán utalok Béli Gáborra, aki szerint törvényesen megkoronázott uralkodó hiányában az Országbírói Értekezlet összehívásában, illetve az általa megalkotott javaslatok elfogadásában közreműködő vagy érintett szervek magyar közjogi, alkotmányjogi szempontból (csak) de facto fungáló szervek lehettek. Közjogi szempontból nézve tökéletesen igaza van, de álláspontom szerint e folyamat közvetve mégis jelentőséggel bírt, gondolva főként az országgyűlés szerepére. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok Erdélyre gyakorolt hatásának vizsgálatánál látni fogjuk, hogy az erdélyi törvénykezési bizottság tanácskozásai során az ITSZ perjogi rendelkezéseinek átvétele vonatkozásában éppen az hozta meg azt áttörést, amikor a képviselőház, illetve a főrendiház ideiglenesen használhatónak nyilvánította az Országbírói Értekezlet munkálatát. Mindez ékes bizonyítéka annak, hogy egy alkotmányjogilag abszurd helyzetben is komoly törekvés mutatkozott az alkotmányos szabályokhoz való ragaszkodásra.

⁹⁸⁵ GÁBRIS 2014. 67. p.

⁹⁸⁶ GÁBRIS 2014. 69. p.

⁹⁸⁷ FRANK Ignác a szokásjogi források között említette a Királyi Tábla és a Hétszemélyes Tábla ítéleteit. FRANK Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. I. kötet. Buda, 1845. Magyar Királyi Egyetem, 72–73. p.; VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*. Budapest, 2022. ORAC Kiadó, 19. p.

VII. AZ ORSZÁGBÍRÓI ÉRTEKEZLET HATÁSA ERDÉLYRE ÉS HORVÁT-SZLAVÓNORSZÁGRA

Az Országbírói Értekezlettel foglalkozó szakirodalmi források megjegyzik, hogy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok hatálya csakis a szűkebb értelemben vett Magyarországra, illetve Partiumra⁹⁸⁸ terjedt ki. Noha, mint látni fogjuk, az állítás végeredményben igaz, nem érdektelen azonban a kérdésfelvetés, hogy létezett-e arra irányuló törekvés Erdélyben, amely az Országbírói Értekezlet nyomdokain haladva kívánt kísérletet tenni az 1848 előtti jogrendszer visszaállítására.⁹⁸⁹

Alapvetésként rögzíthetjük, hogy Erdély vonatkozásában az 1850-es években hatályba léptetett jogszabályok megítélése korántsem volt annyira egybehangzóan negatív, mint Magyarországon.⁹⁹⁰ Az erdélyi szászok körében kifejezett igény mutatkozott az ABGB hatálybaléptetésére, amire vonatkozóan az erdélyi szász universitas már 1851. március közepén kérelmet nyújtott be az igazságügyi miniszterhez. A miniszter az erdélyi törvénykezési bizottságtól várt választ a tekintetben, hogy az ABGB-t csak a szász vidékre, vagy Erdély

⁹⁸⁸ Partium vonatkozásában az ITSZ 1. §-ban foglalt, a magyar törvények visszaállítására vonatkozó utalás alatt a régi erdélyi jogot kell érteni, azaz az Approbatae et Compilatae constitutiones című gyűjteményben foglalt jogszabályokat és a több erdélyi törvénycikkeket. E területen – Erdélylyel ellentétben – ABGB-nek csak a telekkönyvvel, illetve az ingatlanok megszerzésével összefüggő anyagi jogi szabályai maradtak hatályban. SZLADITS 1932. 32. p.; illetve ZLINSZKY János: Ungarn. In COING, Helmut (Hrsg.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Band III. Das 19. Jahrhundert. Teilband II. Gesetzgebung zum allgemeinen Privatrecht und zum Verfahrensrecht.* München, 1982. C.H. Beck, 2153. p.

⁹⁸⁹ Az 1848 előtti erdélyi jogrendszert illetően megállapíthatjuk, hogy annak alapját az Erdélyben törvényerőre emelt Tripartitum mellett az Approbatae Constitutiones, Compilatae Constitutiones, Articuli Novellares képezték. Lásd NAGY Péter: *Erdélyi református házassági bíráskodás a Házassági Főtörvénysek fennállása idején.* Budapest, 2021. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 35–38. p.

⁹⁹⁰ Erdély 1849 és 1869 közötti helyzetéhez Lásd KISTELEKI Károly: *Erdély útja Habsburg-kormányzat alatt.* In VERESS Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete.* Kolozsvár, 2018. Forum Iuris, 279–281. p.

egészére vezessék-e be. Arra nézve is visszajelzést kért, hogy az *ország sajátos viszonyaira* tekintettel milyen tartalmi módosítások szükségesek.⁹⁹¹

Az ABGB hatálybaléptetésének céljából összehívott nagyszabéni tanácskozások 1852 márciusában zajlottak, azzal párhuzamosan, amikor Bécsben kidolgozták az ABGB bevezetésének részletszabályait. A tárgyalások eredményeként megszületett, és április 8-án kiadott szakértői vélemény az ABGB azonnali bevezetését szorgalmazta.⁹⁹² Ezt többek között azzal indokolták, hogy annak szabályai nem voltak teljesen ismeretlenek, miután a kódex a Katonai Határőrvidék egyes részein már évtizedek óta hatályban volt. Az erdélyi jogászok közül sokan az örökös tartományok egyetemlein tanultak, így a törvénykönyv használata számukra semmilyen akadályt nem képezett, sőt: az ABGB a nagyszabéni jogakadémián is a kötelező tananyag részét képezte. Mindezekre tekintettel annak bevezetésére nagyon rövid, mindösszesen három hónapos felkészülési időt javasoltak.

Az ABGB erdélyi hatálybaléptetése, illetve az ősiség erdélyi eltörlése ügyében mindössze egy alkalommal, 1853. január 15-én tanácskozott a bécsi minisztertanács.⁹⁹³ Az ott meghozott döntést 1853 áprilisában a *Reichsrat* is jóváhagyta, így végül 1853. szeptember 1-jén került sor a kódex hatálybaléptetésére.⁹⁹⁴ Tartalmát tekintve sem az ősiséget eltörlő pátens, sem az ABGB-t hatályba léptető rendelkezések, sem a kódexhez kapcsolt függelék nem különbözött attól, amit Magyarország vonatkozásában kihirdettek.⁹⁹⁵ Az úrbéri pátent Erdélyben 1854. június 24-én hirdették ki,⁹⁹⁶ majd ott is sor került a Magyarországon már korábban *oktrojált* jogszabályok bevezetésére.⁹⁹⁷ A legfőbb különbséget a telekkönyv kapcsán találjuk, annak bevezetésére Erdélyben az 1850-es években nem került sor.⁹⁹⁸

Pál Judit értékelése szerint a számtalan császári pátens és miniszteri rendelet kihirdetése mellett a bürokratikus ügyintézés nagyon megnehezítette a bíráskodást, de a változások ennek ellenére is kifejezetten előremutatóak voltak. A polgárosodást szolgálta az ősiség eltörlése, illetve az osztrák perrendtartás

⁹⁹¹ NESCHWARA 2010a. 52. p.

⁹⁹² NESCHWARA 2010a. 52–53. p.

⁹⁹³ ÖMR, III. Abteilung. Das Ministerium Buol-Schauenstein. 1852–1859. Band I. 422–423. p.

⁹⁹⁴ Annak időpontját eredendően július 1-jére tűzték ki, de végül két hónappal elhalasztották.

⁹⁹⁵ NESCHWARA 2010a. 54. p.

⁹⁹⁶ Értve ezalatt azt, ha a magyarországi kihirdetést tekintjük irányadónak. Lásd HERCZEGH Mihály: *A telekkönyvi rendtartás Magyarországon és Erdélyben: az ezt módosító és kiegészítő törvényekkel*. Budapest, 1877. Eggenberger, 14. p.

⁹⁹⁷ Ezek között találjuk az 1852 májusában hatályba léptetett osztrák birodalmi sajtórendtartást is. PÁL Judit: *Unió vagy „Unificálatás”? Erdély uniója és a királyi biztos működése (1867–1872)*. Kolozsvár, 2010. Erdélyi Múzeum Egyesület, 357. p.

⁹⁹⁸ HERCZEG 1877. 14. p.; a telekkönyvre vonatkozó szabályokhoz lásd továbbá RÁTH Mór: *Függelék az Erdélyi telekkönyvi rendtartáshoz*. Pest, 1870.

bevezetése, miután a kódex a törvény előtti egyenlőség elvének talaján állva megszüntette a személyi és területi kiváltságokat, és egységesítette a háromfokú eljárást. A törvények megváltozásával párhuzamosan a jogi oktatást is átszervezték: a magyar jogi tanfolyamokat Marosvásárhelyen, Kolozsvárott, illetve Nagyenyeden megszüntették, egyedül a német nyelvű nagyszzebeni jogi tanfolyam⁹⁹⁹ maradt fenn, amelyet állami jogakadémiává szerveztek át.¹⁰⁰⁰

Az októberi diploma elfogadásának következményei az igazságszolgáltatás tükrében

Az októberi diploma kihirdetése Erdélyben is alapvető változásokat hozott. A Diploma rendelkezései egyértelműen tükrözték, hogy az uralkodó a lehető leghatározottan elzárkózott a Magyarországgal 1848-ban kölcsönösen kimondott Unió¹⁰⁰¹ elismerésétől, és Erdélyt továbbra is önálló tartományként kívánta igazgatni.¹⁰⁰²

Ferenc József az 1848 előtti állapotoknak megfelelően helyreállította az Erdélyi Udvari Kancelláriát, amelynek vezetésével Kemény Ferencet bízta meg, aki báró Vay Miklóshoz és köréhez hasonló politikai elveket¹⁰⁰³ vallott.¹⁰⁰⁴ Az ismételten felállított Főkormányzóság (Gubernium Transsylvanicum) ideiglenes elnökévé az uralkodó gróf Mikó Imrét¹⁰⁰⁵ nevezte ki¹⁰⁰⁶ 1860. december 10-én,¹⁰⁰⁷ és megbízta annak újjászervezésével.¹⁰⁰⁸ Témánk szempontjából

⁹⁹⁹ Történetéhez lásd SZABÓ Béla: A nagyszzebeni jogakadémia megalapításának előzményei. In MÁTHÉ GÁBOR – RÉVÉSZ T. MIHÁLY – GOSZTONYI GERGELY (szerk.): *Jogtörténeti Parerga: Ünnepi Tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2013. ELTE Eötvös Kiadó, 338–347. p.

¹⁰⁰⁰ PÁL 2010. 357. p.

¹⁰⁰¹ RÁCZ Lajos: Unió Erdéllyel 1848-ban, avagy: az Unióhoz vezető út. *Jogtudományi Közlöny*, 1998. 9. sz. 301–310. p.

¹⁰⁰² Összhangban a *Diploma Leopoldinum* rendelkezéseivel. HORVÁTH Jenő: *Erdély története*. Budapest, 1939. Szent István társulat, 123. p., 144–145. p.

¹⁰⁰³ Konzervatív politikusként például az országgyűlési választásokat is a rendi hagyomány szerint, az 1791. évi alapon akarta megszervezni. SZÁSZ Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Budapest, 1988. Akadémiai Kiadó, 1483. p.

¹⁰⁰⁴ JANCÓS Benedek: *Erdély története*. Kolozsvár, 1931. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet, 327. p.

¹⁰⁰⁵ Gróf hídvégi Mikó Imre (1085–1876) erdélyi magyar államférfi, művelődés- és gazdaságpolitikus, történész, 1848-ban és 1860–1861 között Erdély főkormányzója. EGYED Ákos: *Gróf Mikó Imre. Erdély Széchenyije*. Szepsiszentgyörgy, 2007. Charta

¹⁰⁰⁶ HU-MNO-OL-D 228. Erdélyi Udvari Kancellária. Elnöki iratok. 1861–1867. 2/1860.

¹⁰⁰⁷ Mikó Imre is hasonló, de nem teljesen egvező elveket vallott Kemény Ferencsel, mindketten mérsékelt unionista politikuskoknak számítottak. Lásd SZÁSZ 1988. 1483. p.

¹⁰⁰⁸ JANCÓS 1931. 327. p.

nézve ez utóbbi testület bír kiemelt jelentőséggel, miután 1848-ig a *Gubernium* számított Erdély legmagasabb szintű bírósági fórumának.¹⁰⁰⁹ Az 1861-ben újjászervezett Főkormányzók ennek megfelelően nemcsak a közigazgatási, de az igazságszolgáltatási kérdések rendezésében is fontos szerephez jutott.

A bécsi kormányzat 1861 márciusától kezdve arra fókuszált, hogy az októberi diploma és februári pátens¹⁰¹⁰ rendelkezéseinek megfelelően gondoskodjon az erdélyi államszervezet újjászervezéséről. Az ebbéli szándékot jelezte Ferenc József 1861. március 24-én kelt leirata.¹⁰¹¹ Az uralkodó a Főkormányzók korábbi jogköreibe történő visszahelyezésével párhuzamosan gondoskodott az ott dolgozó tanácsosok kinevezéséről,¹⁰¹² és döntött a vármegyék, a széki szervezetek, a szabad királyi és szabadalmas városok jogállásának és határainak visszaállításáról, ami természetszerűleg előirányozta az 1849-et követően felállított közigazgatási és törvénykezési szervek működésének megszüntetését. Az átállás végső határidejét Ferenc József 1861. április 15-ben jelölte meg.

Két nappal később, 1861. március 26-án bocsátotta ki az uralkodó a *főispáni utasításokat*, amelyek 12. és 13. pontja rendezte az igazságszolgáltatással kapcsolatos feladatokat. Amennyiben összehasonlítjuk az erdélyi főispánoknak címzett utasítások szövegét azzal, amit az uralkodó fél évvel korábban a magyarországi vármegyék élére kinevezettek személyekhez intézett, sok helyen szó szerinti egyezést találunk. Ferenc József a bírósági szervezetet illetően Erdély vonatkozásában is akként rendelkezett, hogy „a fenyítő, polgári és úrbéri törvényszékeket az átmenet idejére szervezetükben fenntartja.” A tisztí ügyész kinevezésének előfeltételeként az Erdélyi Udvari Kancelláriának fel kellett terjesztie a magyar igazságszolgáltatás szervezésére irányuló javaslatait.¹⁰¹³ E megfogalmazásban a magyar szóból arra a következtetésre juthatunk, hogy az uralkodó az erdélyi szászok esetében különválasztotta az igazságszolgáltatás újjászervezésével kapcsolatos kérdések rendezését.¹⁰¹⁴ A dokumentum emellett leszögezte: a szolgabíráknak az általános polgári és fenyítő törvény rendelkezései szerint kell eljárniuk és ítélniük a hozzájuk tartozó perekben s mindennemű törvénykezési ügyekben.

¹⁰⁰⁹ A Guberniumnak 1848 előtt két osztálya volt a közigazgatási és az igazságügyi. A Főkormányzók szervezetét 1861-ben hasonló elvek alapján szervezték újjá. Az erdélyi bírósági szervezethez Lásd VERESS 2018. 286–296. p.

¹⁰¹⁰ BRAUNEDER 1994. 173–175. p.

¹⁰¹¹ Legfelsőbb határozmány Erdély közigazgatási újraszervezése tárgyában 13712 fksz. sz. In *Erdély Nagyfejedelemtség tisztí névtára 1863-ik évre*. Második rész. Kolozsvár, 1863. Gámán János Könyvnyomdája, 4. p.

¹⁰¹² 2. fksz. sz. legfelsőbb elhatározás. In *Erdély Nagyfejedelemtség tisztí névtára 1863-ik évre*. Második rész. 4–5. p.

¹⁰¹³ SÁNDOR József (szerk.): *Okmánytár Erdély legújabb jogtörténelméhez*. 1848–1865. Kolozsvár. 1865. Stein János bizomány, 142–143. p.

¹⁰¹⁴ PÁL 2010. 357–358. p.

Ferenc József ebbéli akaratát *expressis verbis* megismételte az egy héttől később, március 31-én kiadott legfelsőbb határozmányában, amely már kifejezetten az erdélyi törvénykezés kérdésével foglalkozott.¹⁰¹⁵ Alapelvként itt is megjelent a *status quo* megőrzése mind az alaki, mind az anyagi jog tekintetében, amiből következően a császár egyértelműen a törvénykezési szervezetrendszer tekintetben várta a megfelelő javaslatok felterjesztését.

Ennek kapcsán szükséges utalni a bécsi minisztertanács 1861. március 27-én tartott ülésére, amely az erdélyi törvénykezés újjászervezésével foglalkozott. Ennek kapcsán tárgyalták Kemény Ferenc előterjesztését, amely az 1848 előtt erdélyi törvénykezési szervezet helyreállítására irányult. A bécsi miniszterek éles kritikával illették az elképzelést, és annak elfogadása esetén nem látták biztosítottak az osztrák törvények alkalmazását, hiszen olyasfajta anarchia alakulhatott volna ki, ami időközben Magyarországon is kibontakozott. Meglátásuk szerint Erdély esetében semmi sem indokolta a Magyarországhoz hasonló engedmények tételét.¹⁰¹⁶ A minisztertanács a nemzetiségi egyenjogúság oldaláról és főként a románokra való tekintettel látta kockázatosnak a régi rendszerhez való visszatérést. Kemény Ferenc azonban igyekezett megnyugtanni a kormány tagjait, hogy a bírói állások betöltésénél a román nemzetet kellő mértékben figyelembe fogják venni. Megígérte, hogy a kinevezendő bírósági tisztviselők kivétel nélkül tapasztalt, az intézményeket és törvényeket ismerő személyek lesznek, akiknek köszönhetően az ügyek szabályszerű elintézése teljes mértékben biztosítva lesz.¹⁰¹⁷

Az erdélyi igazságszolgáltatás szervezését soron következő alkalommal a Főkörmányszék részére 1861. április 2-án, a 961/1861. szám alatt iktatott¹⁰¹⁸ királyi leirat érintette.¹⁰¹⁹ Ferenc József ebben értesítette az ismételten visszaállított legfelső bírói fórumot elhatározásáról, miszerint „az erdélyi bírósági hatóságok viszont szervezését és az igazságszolgáltatásnak a belhoni törvényhatóságokra átruházását legfennsőbbleg megrendelni s kegyelmesen méltóztatt.” A császár egészen részletekbe menően rendelkezett a bírósági szervezet átalakításáról. A leirat szövegéből többek között az is kiderült, hogy ő főként a cs. kir. úrbéri törvényzések további sorsát illetően várta a Főkörmányszéktől

¹⁰¹⁵ „Jog- és birtokviszonyok biztosítása tekintetéből az osztrák polgári és bűnfenyítő törvények teljes erőben maradnak, míg törvényhozási úton meg nem változtatnak.” 1861. március 31-én kelt Legfelsőbb határozmány az erdélyi törvénykezés újraszervezése tárgyában. In *Erdély Nagyjedelemség tiszti névtára 1863-ik évre*. Második rész. 6. p.

¹⁰¹⁶ PÁL 2010. 357–358. p.

¹⁰¹⁷ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. 226–229. p.

¹⁰¹⁸ HU-MNL-OL-D 229. Erdélyi Udvari Kancellária. Általános iratok. 1861–1867. 961.

¹⁰¹⁹ Egyes források közlik az ugyanezen napon keltezett, az Erdélyi Udvari Kancellária által a Főkörmányszék részére megküldött átiratot, amely tartalmilag nagyrészt megegyezik a királyi leirat szövegével. *Erdély Nagyjedelemség tiszti névtára 1863-ik évre*. Második rész. 6–8. p.

az indokolással ellátott javaslatának megküldését. Egyebekben a járási hivatalok és törvényszékek helyébe a partialis székeket, a Kerületi Törvényszékek helyébe a generális székeket, az Országos Főtörvényszék helyébe a Királyi Táblát, a Legfőbb Ítélt- és Semmítőszék helyébe a Főkormányzékot állította vissza.¹⁰²⁰ A szabad királyi városok is visszakapták korábbi jogukat az ítélkezés terén.¹⁰²¹ Az uralkodó – a magyarországi példához hasonlóan – a status quo fenntartására kötelezte az eljáró bírakat „a vagyon biztossága és a magán jogviszonyok szilárdsága érdekében.”¹⁰²² Ennek megfelelően nem érhet minket meglepetésként, hogy a *polgári és büntető törvény minden határozványai* vonatkozásában elrendelte azok hatályban tartását egészen addig, „mig azok iránt törvényhozási uton a szükséges változások elintéztetnek.”¹⁰²³

Az első, ezzel szemben megfogalmazott ellenvetés Kemény Zsigmond tollából jelent meg a *Pesti Napló* hasábjain. Kemény az 1861. április 13-án kelt írásában a Magyarországgal való Uniót kimondó 1848. évi I. erdélyi törvény-cikk 3. §-a alapján vonta le abbéli következtetéseit, hogy miként lehetne az erdélyi igazságszolgáltatást alkotmányos alapokra helyezni. Az igazságszolgáltatás működésének és személyzeti szerkezetének kialakításakor érvelése szerint az 1848. évi állapotokat kellett alapul venni. Következésképpen a Főkormányzék maradt volna a legmagasabb fokú bírói fórum, amelyet régi szerkezetében fenntarthatónak látott – a magyar ministerium alá helyezése mellett. A visszaállított Királyi Tábla fennmaradásával kapcsolatosan nem fogalmazott meg kritikát, de úgy látta, „Erdély kénytelen lesz az országbírói értekezlethez hasonló módon, a politikai jogegyenlőséggel és az ősiség eltörlésével öszhangzásba hozni régi anyagi, alaki és büntető rendszerét.”¹⁰²⁴ E sorok írásakor ugyan még semmi sem tűnhetett igazán biztosnak sem a magyar, sem az erdélyi igazságszolgáltatás szervezését illetően, de Kemény Zsigmond remekül ráérezett arra, hogy az erdélyi törvénykezés szervezésével kapcsolatos javaslatok megtételével megbízott testületben belül melyik irányzat fog győzedelmeskedni.

¹⁰²⁰ Ezt közölte 1861. április 7-én a *Vasárnapi Ujság* is: „Erdély igazságszolgáltatási szervezete megnyerte a szentesítést. A törvényszékeket ismét helyreállítják az 1848. előtti módon, de az osztrák törvények megtartásával.” *Vasárnapi Ujság*, 1861. április 7. 166. p.

¹⁰²¹ D. TÓTH Béla: *Az Erdélyi Királyi Főkormányzék visszaállítása (1860–1861)*. <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00045/kiraly.htm>

¹⁰²² *Okmánytár* 1865. 151. p.

¹⁰²³ Uo.

¹⁰²⁴ *Pesti Napló*, 1861. április 13. 1 p.

Az erdélyi törvénykezési bizottmány

A törvénykezés szervezésével kapcsolatos kérdések megtárgyalására gróf Mikó Imre egy bizottságot állított fel. A 362/821. számú elnöki intézkedés tanúsága szerint a Főkörmányszék vezetője a testület elnökévé Cserei Farkast,¹⁰²⁵ annak tagjaivá Szacsvai Zsigmondot,¹⁰²⁶ Nagy Eleket,¹⁰²⁷ Schreiber Simont,¹⁰²⁸ Lázár Sándort,¹⁰²⁹ Jakab Bogdánt,¹⁰³⁰ Fülei Istvánt,¹⁰³¹ Hajós Jánost,¹⁰³² Mikó Lőrincet,¹⁰³³ Ocsvai Ferencet,¹⁰³⁴ Fejér Mártont,¹⁰³⁵ Simon Eleket¹⁰³⁶ és ifj. Pataki Józsefet¹⁰³⁷ nevezte ki.

Összehasonlítva az erdélyi „törvénykezési értekezlet” összetételét a gróf Apponyi György által összehívott testülettel, több hasonlóságot találunk. A felkért személyek jelentős része a legfelső bírói fórum (a Főkörmányszék) tagjai közül került ki, illetve a magyarországi példához hasonlóan sor került ügyvédek, valamint a jogtudomány képviselőjének bevonására.

A törvényszékek szervezete és működésbe hozása, valamint a törvénykezésre vonatkozó s erre nézve felmerülő minden kérdések iránti javaslat és terv kidolgozása végett kinevezett bizottság 1861. május 22-én ült össze első alkalommal. A Kolozsvárott üléseit megkezdő testület az általa megfogalmazott javaslatokat illetően – az Apponyi által vezetett értekezlethez hasonlóan – döntően eltért az uralkodói elképzelésektől.¹⁰³⁸

Az értekezlet kezdetén Cserei Farkas beszéde lényegében kijelölte a tanácskozások irányát. Első mondatai a korabeli erdélyi közhangulat tökéletes

¹⁰²⁵ Mással Nagy-Ajtai Cserey Farkasként írják a nevét. Lásd *Erdély Nagyfejedelemség tiszti névtára 1863-ik évre*. Második rész. 4. p.

¹⁰²⁶ Léczfalvi és esztelneki Szacsvai Zsigmond. 1832-től a főkörmányszéknél fogalmazó, 1838-tól titoknok, e minőségben 1848-ig az udv. kancelláriánál, majd 1861-ben tanácsos a Főkörmányszéknél. Lásd NAGY Iván: *Magyarország családai*. Tizedik kötet. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szacsvai-csalad-leczfalvi-es-esztelneki-A42B/>

¹⁰²⁷ Káli Nagy Elek jogász, reformpolitikus, miniszteri tanácsos, országgyűlési követ, főkörmányszéki tanácsos, országgyűlési képviselő, unitárius egyházi főgondnok.

¹⁰²⁸ Királyi főkörmányszéki tanácsos.

¹⁰²⁹ Királyi főkörmányszéki tanácsos.

¹⁰³⁰ Királyi főkörmányszéki tanácsos.

¹⁰³¹ Cs. kir. törvényszéki tanácsos.

¹⁰³² Főkörmányszéki titkár.

¹⁰³³ Ügyvéd és unitárius collegiumi tanár (1806–1872)

¹⁰³⁴ Dobokamegyei főjegyző és a *Kolozsvári Közöny*, szerkesztőségének tagja.

¹⁰³⁵ Ügyvéd.

¹⁰³⁶ Simon Elek (1813–1882). Erdélyi magyar ügyvéd, politikus, Kolozsvár polgármestere 1874 és 1880 között.

¹⁰³⁷ Ügyvéd.

¹⁰³⁸ Erdély 10 megyéből, öt székely és kilenc szász székéből, tizenegy szabad királyi városból és tizennyolc kiváltságos helységről állt. Lásd SZÁSZ 1988. 1483. p.

lenyomatának tekinthetők: „[M]ost újból ott állunk, hogy tulajdon hazánkban nem vagyunk idegenek, hogy alkotmányos jogunknál fogva hozzá szólhatunk mindazon dolgokhoz, melyek vagyonunkat, életünket, és ami nekünk még ennél is drágább kincünk, alkotmányos szabadságunkat érdeklik. [...] E jognak kifolyása az is, hogy a jelen pillanatban itt ülünk, felhivatva [...] egy igen fontos és igen sürgetős tárgy feletti tanácskozássra és véleményadásra. E feladat nehéz ugyan, de azt hiszem, hogyha sarkalatos hazai törvényeink lesznek irányadók tanácskozásaink folyamában, az előregördülő akadályokat könnyebben legyőzhetjük és az óhajtott célt könnyebben megközelíthetjük.”¹⁰³⁹

Cserei Farkas nyitóbeszéde és Apponyi György négy hónappal korábban elhangzott gondolatai között komoly hasonlóságokat fedezhetünk fel. Az igazságszolgáltatás átalakítása vonatkozásában mindketten elsőrendű szempontnak tekintették az alkotmányos alapok figyelembevételét. Apponyi György 1861 januárjában még „csak” azt nyomatékosította, hogy az értekezlet tagjai a jogbiztonság elvét tiszteletben tartva tökéletes szabadsággal tanácskozhatnak a törvénykezés szervezését érintő kérdésekben. Cserei Farkas már teljesen egyértelműen deklarálta az 1850-es években alkotmányellenesen behozott osztrák jogszabályokkal kapcsolatban, hogy azok „társadalmi életünk történelmi fejlődésével, a hazánkban uralkodó köz- és magánjogi fogalmakkal s nemzeti geniusunkkal ellenkeznek”.¹⁰⁴⁰ Jövőbeni sorsukkal kapcsolatos álláspontját sem rejtette véka alá: „...miután hazánk sarkalatos törvényeiben az igazságszolgáltatásnak a haza fiaiból törvényesen alkalmazott bírák által s a meglévő vagy jövőre alkotandó haza törvények szerinti kezelése az alkotmányos életnek egy oly nagybecsű tartozékául van elismerve, melyet jelesen az 1791: 8. t. cz. a királyi nyiltparancsok általi megváltoztatások ellen örök időkre biztosított: e bizottnány annyival kevésbé kételkedik eljárásbani irányelvül az alkotmányos úton kelt törvények visszaállítását tűzni ki, mert az alkotmányos uton kívül behozott idegen törvények [...] e bizottnány saját meggyőződése, ugy a magyar korona alatti törvényhatóságok alkotmányos gyűléseiben nyilvánult általános közvélemény szerint is a legnagyobb visszatetszéssel találkoztak s találkoznak.”

Cserei Farkas természetesen tisztában volt mindazon változásokkal, amelyeket „az 1848. évi törvényekben kimondott polgári jogegyenlőség, a volt úrbéres osztály felszabadulása s az ősiségnek elvbeni eltörlése a hazai magánjognak mind anyagi, mind alaki részében előidéztek.” Elismerte, javaslataik megtétele során figyelemmel kell lenniük mindazon szempontokra, amelyeket „a tizenkét évi kivételes rendszer és idegen törvények tényleges uralma alatt jóhiszeműleg

¹⁰³⁹ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. május 30. 334. p.

¹⁰⁴⁰ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. május 30. 334. p.

született igények s keletkezett jogügyletek kiméltése s az igazságszolgáltatás folytonossága, a közhitel és magánviszonyok érdekében követelnek.”¹⁰⁴¹

Az elnök a bizottság működésének legfontosabb célját abban jelölte meg, hogy „a hazai magánjogban az 1848-diki törvények s az azon innen uralkodott tényleges rendszer által okozott hézagok pótlására, ellentétek kiegyenlítésére [...] a lehetőségig mindenütt alkotmányos uton keletkezett hazai törvények analogiáján, a törvényhozási teendőkhöz avatkozástól tartózkodva, ideiglenes rendszabályokat” javasoljon. A bizottságnak tekintettel kellett lennie a „magán-személyeket megillető jogok védelmére és az igazságszolgáltatás folyamatos működésének biztosítására”, miközben az erdélyi jogi normák visszaállításának „minden jogsértő visszahatás”, azaz a visszamenőleges hatály alkalmazása nélkül kellett megtörténnie.

A bizottság első ülésnapján megfogalmazott célok eléggé erőteljes hasonlóságokat mutattak az Országbírói Értekezlettel, a párhuzamok ezzel azonban korántsem érnek véget. Az elnöki felszólalás végén kifejezett utalás történt az Apponyi György országbíró úr elnöklete alatt működött értekezletre, amely a fent említett alapelvek alapján „átmeneti rendszabályokat illetőleg kimerítő tervet dolgozott ki”. Innen természetesen már csak egy lépés választotta el az elnököt annak deklarálásától, hogy a bizottság működése során kiindulópontként e munkálatot fogja használni, egészen pontosan „azon részeit, melyeket a honegységi törvények által is fenhagyott erdélyi országos és helyhatósági törvények és törvényes szokások kielégítőleg pótolni nem fognának.” Cserei Farkas a jegyzőkönyv tanúsága szerint az első ülés alkalmával már úgy beszélt az országbírói értekezlet munkálatáról, mint ami „zsinormértékül felveendőnek határozott” – holott ekkor annak még országgyűlési vitájára sem került sor.¹⁰⁴²

Az értekezlet első érdemi ülését 1861. május 27-én tartotta, amelynek kezdetén Simon Elek ismertette az Országbírói Értekezlet legfontosabb *vezérlő elveit*.¹⁰⁴³ Az alapelvek bemutatását követően az ülés az Apponyi György elnökletevel működött testület által készített árvaügyi javaslat tárgyalásával folytatódott. Az erdélyi törvénykezési értekezlet tagjai teljes egészében rábólintottak az Országbírói Értekezlet tanácskozásai során megfogalmazott elvre, amelynek lényege az 1848 előtti törvényes gyakorlat helyreállításában állt.¹⁰⁴⁴ Erdély vo-

¹⁰⁴¹ Uo.

¹⁰⁴² Az idézett kijelentés annak kapcsán hangozott el, hogy a bizottság egyes tagjai úgy gondolták, hogy vannak olyan törvénykezéssel összefüggő kérdések, ahol akár egy oly rövid törvénytörlet mind a közérdek, mind a magánszemélyek érdekei vonatkozásában komoly hátrányt okozna. *Kolozsvári Közlöny*, 1861. május 30. 334. p.

¹⁰⁴³ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 6. 352. p.

¹⁰⁴⁴ Az átadás-átvétel körüli problémákhoz lásd HU-MNL-OL-O 188 Erdélyi Főkörmányszék törvénykezési osztálya, 1861–1865 6. csomó. 1861. Csík szék ideiglenes Főkirálybírájának levele a Főkörmányszékhez. 28–29. p.

natkozásában a magyarországitól eltérő jogszabályi környezet következtében ezen célt oly módon lehetett realizálni, ha az árvaügyekben követendő eljárást a Tripartitum I. r. 111–132. címekre, valamint az 1791. évi LII. tc. erdélyi törvénycikkre és az ezen törvények alapján készült, országosan elfogadott és gyakorlatban volt 1806. évben kiadott *árvai utasítványra* alapozzák. A kolozsvári testület az 1848-ban kimondott jogegyenlőség elvét figyelembe véve az Országbírói Értekezlethez hasonlóan deklarálta, hogy a jövőben a nemes és nem nemes árvák között különbséget tenni nem lehet.¹⁰⁴⁵

A testület a *váltó-, csőd-, kereskedelmi és hiteltörvények* kapcsán az Országbírói Értekezlet által megfogalmazott javaslatokat a maguk teljes egészében elfogadta. A bizottság három, első fokon eljáró váltótörvényszék felállítását látta szükségesnek, Kolozsvár, Marosvásárhely és Nagyszében székhelyekkel.¹⁰⁴⁶ Emellett egy váltófeltörvényszék létesítésére is javaslatot tettek, Kolozsvárott.¹⁰⁴⁷

A *büntetőjogi intézményeket* illetően¹⁰⁴⁸ ugyancsak az Országbírói Értekezlet nyomdokain haladt a bizottság. Mind az anyagi jogot, mint az eljárásjogi részt illetően az 1848 előtti *erdélyi törvények és gyakorlat* visszaállítását javasolták,¹⁰⁴⁹ az árvaügyhoz hasonlóan, egy fontos kitételrel: a jogkiterjesztés szellemében a kiváltságos személyekre vonatkozó rendelkezések hatályát tervezték kiterjeszteni a nem nemesekre is.¹⁰⁵⁰

Az *ügyvédség* vonatkozásában szintén az Országbírói Értekezlet megoldását követték. Azok, akik még 1849 előtt nyertek oklevelet az erdélyi törvények alapján, és a *törvényes bírák által* nem lettek megfosztva az ügyvédi hivatástól, ismét gyakorolhatták hivatásukat, míg az 1849 után oklevelet szerzett ügyvédeknek a Királyi Tábla előtt kellett vizsgát tenniük. A *közjegyzőség* sorsát illetően sem ér bennünket meglepetés: annak megszüntetését és az 1848 előtt létezett hiteles helyek és személyek visszaállítását javasolta a bizottság.

¹⁰⁴⁵ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. május 30. 334. p.

¹⁰⁴⁶ HU-MNL-OL-O 188 Erdélyi Főkormányzóság törvénykezési osztálya, 1861–1865 6. cs. 1861. Küküllő megye 1861. június 5-én tartott bizottmányi ülésén meghozott döntéseit összegző levél. 318. p.

¹⁰⁴⁷ Az elkészült javaslat kiterjedt a személyi állományra is, azzal kapcsolatosan az a döntést született, hogy az első fok egy elnök és négy ülnök, míg a felsőbb fórum egy elnök, hat ülnök s az elfogadott törvényben megállapított segédszemélyzet részvételével fog működni. *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 6. 352. p.

¹⁰⁴⁸ Az erdélyi büntetőjoghoz lásd VERESS 2018. 318–336. p.

¹⁰⁴⁹ Ugyanezt javasolta Küküllő vármegye bizottmánya is. HU-MNL-OL-O 188 Erdélyi Főkormányzóság törvénykezési osztálya, 1861–1865 6. cs. 1861. Küküllő megye 1861. június 5-én tartott bizottmányi ülésén meghozott döntéseit összegző levél. 318. p.

¹⁰⁵⁰ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. május 30. 334. p.

Az ülés végén¹⁰⁵¹ felolvasták az Országbírói Értekezlet munkálatának az anyagi magánjogra és a polgári eljárásjogra vonatkozó részeit, emellett összegezték a néhány hónappal korábban lezajlott vita főbb sarokpontjait, majd kimondták: „az osztrák örökösödési törvényt az országra tolni nem akarják.”¹⁰⁵² Az erdélyi értekezlet értékelése szerint „[m]ind a vélemény indokolása, mind a formulázott öröklési viszonyok, mind végre az idevonatkozó vitatkozások a legjobb fénypontját teszik az országbírói értekezletnek. Szép összhangzásban látjuk ott a magyar öröklési rendszert az ősiségi eltörlésével s az ezt alkalmazásba hozó ősiségi pátenssel.” Ennek tudták be, hogy az Országbírói Értekezlet tanácskozásai során végül a közvetítő javaslatot fogadták el, „amely fenntartotta az ősiségi pátenszt, és azokat az alapelveket, amelyek az albizottmány 1. 2. 3. 4. 5. pontban kimondott javaslatában gyökereztek.”¹⁰⁵³

A magánjoggal kapcsolatos tárgyalások június 4-én folytatódtak.¹⁰⁵⁴ A kolozsvári testület tagjai szerint, amennyiben összehívásuk „az annyi jeles államférfiuból és jogtudományi tekintélyből alakult országbírói értekezlet által meg nem előztetik, nem tartózkodn[ána]k kimondani azon ohajtás[uka]t, hogy a hazai magánjog egész teljességében visszaállítván, az ősiségi viszonyokból keletkezett és véglegesen még be nem fejezett jogi kérdések, a közelebbi törvényhozás intézkedéséig helyeztessenek vissza azon álláspontra, melyet azoknak az ősiséget elvileg eltörlő 1848: XV. törvényezikk kijelölt. Tekintve azonban az egész magyar koronaterület magánjoga természetének, eredete- és kifejlésének valamint az osztrák törvények uralma alatt szenvedett változásainak ugyanazonosságát, s ebből kifolyólag fontolóra véve azon kiszámíthatatlan következtetésű zavarokat, melyek hazai jogállapotunk visszaállítása s a régi magánjogviszonyainkban ejtett hézagok pótlása feletti meghasonlásból fognának a törvény szerint egy ország kebelében, ugy a közhittel, mint számtalan egyes honpolgár magánérdekeinek hátrányára keletkezni: e bizottmány az alkotmányos törvényhozás egyedül illetékes határozásának ismételt fennhagyása mellett, az országbírói javaslat anyagi magánjogra vonatkozó részét elvileg elfogadja.”¹⁰⁵⁵ A jegyzőkönyv szerint ugyan a testület tagjai is észlelték az Országbírói

¹⁰⁵¹ A jegyzőkönyvet nem tartalmaznak utalást a bányajog kérdésére. Egy 1861. augusztus 1-jén kelt levél foglalkozott e kérdéssel, amelyben főként a bányatörvényesékek szervezésével kapcsolatban találunk javaslatokat. Lásd HU-MNL-OL-O 188 Erdélyi Főkörmányszék törvénykezési osztálya, 1861–1865 6. cs. 1861. Véleménye a zalathnai bányakapitányságnak a bányatörvényesékek miképp szervezése tárgyában. 106. p.

¹⁰⁵² Uo.

¹⁰⁵³ Ezek lényegüket tekintve megegyeztek az Országbírói Értekezlet munkálatában található pontokkal, különbséget csak annyiban fedezhettünk fel, amennyiben azt az Erdélyben eltérő jogi szabályozás indokolta. *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 11. 364. p.

¹⁰⁵⁴ Az erdélyi magánjog kérdéséhez lásd VERESS 2018. 337–358. p.

¹⁰⁵⁵ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 11. 364. p.

Értekezleten született megoldás alkotmányossága körüli kételyeket,¹⁰⁵⁶ de az ott született közvetítő javaslatra ők maguk is az adott körülmények közepette az elérhető legjobb megoldásként tekintettek.

A magánjog feletti diskurzus június 6-án folytatódott, az Erdélyre vonatkozó speciális magánjogi szabályok tárgyalásával.¹⁰⁵⁷ A diskusszió elsősorban az ITSZ azon rendelkezéseire fókuszált, amelyek az Erdélyben nem szabályozott jogviszonyokat tárgyalták, vagy amelyek olyan jogszabályra utaltak, amelyek hatálya Erdélyre nem terjedt ki.¹⁰⁵⁸ Emellett az ITSZ-nek a végrendelet nélküli öröklésre, a közszerzeményi jogra, hitvestársi öröklésre, illetve az özvegyi jogra vonatkozó rendelkezéseinek hatályát nem javasolták kiterjeszteni a székely- és szász székekre, a szász vidékekre és „az öröklést illetően saját helyhatósági alkotmánnyal bíró városokra”. E területeken az 1848 előtti erdélyi törvényekhez és szokásjoghoz kívántak visszatérni.¹⁰⁵⁹

A magánjoggal kapcsolatos kérdések feletti döntéshozatalt követően a polgári peres eljárás kérdése került a bizottság napirendjére. Amíg az Országbírói Értekeztet számára az öröklési szabályok meghatározása jelentette a legnagyobb tehertételt, ugyanezt a szerepet az erdélyi testület esetében az alaki jog kérdése töltötte be. Az igazságszolgáltatást hosszadalmassá és bonyolulttá tévő osztrák rendeletek megszüntetését senki sem vitatta,¹⁰⁶⁰ de a résztvevők megosztottak voltak a tekintetben, hogy visszaállítsák-e a régi erdélyi perrendtartást az 1848. évi törvények által feltétlenül megkövetelt módosításokkal, vagy az országbírói értekeztet munkálata jelentse-e a kiindulópontot, és azt dolgozzák-e át az erdélyi viszonyoknak megfelelően. Az ügy kapcsán felmerült elvi szintű nézeteltérésre tekintettel a kérdés tárgyalását a következő ülésre halasztották.

A polgári eljárásjog kérdése

A június 8-án tartott ötödik ülés kezdetén csakhamar kirajzolódtak az erőviszonyok a két tábor között: a bizottság többsége a régi erdélyi perrendtartást kívánta visszaállítani a rendi különbségek eltörlésével. A többség álláspontja szerint a bizottság nem foghat *a jövőendő törvényhozás számára tanácskozási alapul szolgáló előmunkálatok készítésébe*, a törvényhozás teendőibe pedig

¹⁰⁵⁶ Uo.

¹⁰⁵⁷ Az ITSZ eredeti szövegéhez képest egy módosítás történt: tekintettel arra, hogy Erdélyben Magyarországhoz képest fél évvel később, 1853. május 29-én hirdették ki az ősiségi nyílt parancsot, ennek időpontját megváltoztatták.

¹⁰⁵⁸ Azokra a különbségekre kell gondolni, hogy amelyek abból eredtek, hogy a telekkönyvet Erdélyben 1861-ig nem vezették be. HERCZEGH 1877. 14. p.

¹⁰⁵⁹ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 11. 364. p.

¹⁰⁶⁰ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 18. 380. p.

végképp nem avatkozhat. Következésképpen, az értekezlet csak abban az esetben fogja tiszteletben tartani „munkálkodása ész- és törvényszerű körvonalait, ha oly ideiglenes rendszabályokat hoz javaslatba, melyek egyfelől eredetükre nézve bírják az alkotmányos úton keletkezés legfőbb kellékeit, másfelől lehetségesé teszik az eddig is annyi köz- és magánérdek hátrányára szünetelt igazságszolgáltatás haladéktalan folyamatba indítását”.¹⁰⁶¹ Ezek az érvek az Országbírói Értekezlet ülésein is felmerültek, és a tekintetben sem találunk különbséget, hogy a hónapok óta tartó bizonytalan állapot fennállása következtében mindenki az igazságszolgáltatást rendező szabályok megszületését várta.¹⁰⁶²

A többségi álláspont szerint a bírák és az ügyvédek számára „egy új octroyált rendszer betanulása időt venne igénybe”, illetve az ismeretlen joganyag „az igazságszolgáltatásban annyira veszélyes kísérletevések és botlások káros következményeit vonná maga után.”¹⁰⁶³ A magyarországi és az erdélyi törvénykezési szervezet eltért egymástól, így az ITSZ hatálybaléptetése e téren is problémákat okozott volna. A régi perrendtartás visszaállításának hívei nem gondolták, hogy a Magyarország és Erdély közötti uniót a perjogban korábban is létezett különbségek fenntartása fenyegetné, ugyanis mind az 1848. évi VII. törvénycikk, mind az 1848. évi I. erdélyi törvénycikk akként rendelkezett, hogy az *igazságszolgáltatás folyamát és személyzeti szerkezetét* az országgyűlés jövőbeni rendelkezéséig változatlan formában hagyják. 1848-ban nemcsak a teljes egyyéalakulás részleteinek kidolgozásával megbízott országos bizottmány, hanem a felelős magyar ministerium is Erdély törvénykezési rendszerének fenntartása mellett döntött.¹⁰⁶⁴ Az érvelés azzal zárult, hogy ha „régí törvényeink és törvényes szokásaink eredeti tisztaságukra visszavitetnek és szigoruan megtartatnak, mindazon vádak, melyek határozatlan, bonyolult, hosszadalmas s a közcsendet zavaró természetük ellen fel szoktak hozatni, önként elesnek s egy mindenesetre ideiglenes állapotra sokkal biztosabb átmeneti rendszabályul szolgálhatnak, egy rögtönzendő új rendszer járatlan útjain való tévelygésnél.”

¹⁰⁶¹ Uo.

¹⁰⁶² Az ítélkezési moratórium létét bizonyítja az alábbi híradás, Belsőszolnok vármegye bizottmányi gyűléséről, 1861. július 12-ről: „A törvénykezési ügyre nézve semmi sem történt. Nem lett volna könnyebb más megyék példájára nekünk is a bírákat kiszemelni és megválasztani; de ennél egyéb nem is történhetett volna semmi; mert kérdés; mi módon lehetett volna eljámi. A megye ugyan a törvénykezés való ragaszkodásra utasíthatta volna választott bíráit, és a megyére nézve könnyű lett volna, de a perlekedő felekkel mi történik vala, kik a bejött viszonyok között alakult és fejlett ügyeiket kívánták volna elintéztetni. Bizonyára bíráink eddig semmit sem tehettek volna. Most azonban miután mind Magyarországon az országbírói értekezletnek ideiglenesen elfogadtatik; mind az erdélyi kormányzék intézkedik ideiglenes törvényekről; hogy jelenleg a bírói testület is megválasztassék, és ez jelen gyűlés egyik fontos teendője leend.” Lásd *Kolozsvári Közlöny*, 1861. július 28. 477. p.

¹⁰⁶³ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 18. 380. p.

¹⁰⁶⁴ Uo.

Az ülés végén a bizottsági tagok többsége elfogadta a javaslatot, viszont a kisebbség jelezte: különvéleményt fognak e tárgyban benyújtani.

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok átvételét szorgalmazó tagok ugyanis nagyon valószínűtlennek látták a bizottság munkálatának országgyűlési jóváhagyás nélkül történő – akár ideiglenes jellegű – hatálybaléptetését. Ebből következően „nem [volt] szükséges, de nem is [volt] lehetséges, hogy a bizottság feladatát oly szűk határok közé szorítsák, hogy a törvényhozás elébe tartozó kérdéseket ne érintsen, főleg, miután e határokon már eleve túllépett akkor, amikor az országbírói értekezletnek az örökösödés tárgyában octroyrozott javaslatát, s a magyar váltójog úgy anyagi, mint alaki részt elfogadva, [...] kétségkívül törvényhozás elébe tartozó kérdésekbe avatkozott.” Az *octroyra* történő hivatkozást önmagában nem tartották elégségesnek az eljárásjogi rész elvi elfogadásától való tartózkodáshoz, hiszen az Országbírói Értekezlet munkálata „legnagyobb részben sem octroyált rendszabályokat tartalmaz[ott], hanem a magyar váltó-, hitel-, kereskedelmi és csődtörvények alaki részét alkalmaz[t]a az általános polgári törvénykezési eljárásra”. Ezzel párhuzamosan hangsúlyozták: éppen azon váltó-, hitel-, kereskedelmi és csődtörvényekről volt szó, amelyeket „a bizottmány az erdélyi országrészre is kiterjesztendőnek véleményezett.”

A bizottság e tagjai az 1848. évi törvények és a Bach-korszak időszaka alatt megváltozott viszonyok következtében nehéznek látták a visszatérést „a régi *citatio*-, *certificatio*- és *evocatio*-féle idézésekre, némely pereknek végrehajtásoni kezdésére, és a végrehajtásnak többnyire nyilvános csendháborításokkal járó visszaverésének törvényesítésére, a periratoknak a nagy értékű eredeti okleveleknek *dictatura* utjání kézről-kézre adására, a két oldalú tanuvallatások oly kétséges használatú bizonyítékaira, a foliántokat tevő transmissiókra s a különböző perorvoslatok tömkelegére.” Álláspontjuk szerint a „régí” perrendtartás visszahozatala „sokkal inkább veszélyeztetné az igazságot, [...] mint betanulni és oly eljárási rendszert, melynek betanulása, a polgári életben felmerülő számos jogügyletekre nézve, már az eddigi megállapodások szerint is elkerülhetetlen”. A többségi álláspont ellenzői az unió kérdésére reflektálva elmondták, bár „az igazságszolgáltatásbani eljárás némi különbözősége nem is akadályozza a politikai hönegységet, annyi tagadhatatlan, hogy az 1848-ki törvényeinkben végcélul kitűzött teljes eggyéalakulásának igen jelentékeny tényezőjét fogja képezni a törvénykezésbeni egyöntetűség, főleg midőn ezt a cél- és korszerűség is hathatóan követeli.”¹⁰⁶⁵

Konszenzus hiányában Szacsvai Zsigmond vállalta az ülés végén a régi erdélyi perrendtartást hatályba léptető javaslat szövegszerű változatának elkészítését. E koncepciót támogatta Cserei Farkas, Jakab Bodgán, Fülei István, Hajós

¹⁰⁶⁵ Uo.

János, Mikó Lőrinc, Pataki József és Ocsvai Ferenc. Ellene szavazott Schreiber Simon, Lázár Sándor és Simon Elek. A bizottmány az ügy fontosságára tekintettel úgy döntött, hogy nemcsak a bizottsági javaslatot, de a különvéleményt is fel fogja terjeszteni a Főkörmányszék részére.¹⁰⁶⁶

Az 1848 előtti erdélyi perrendtartás visszaállítását előirányzó javaslat

Az 1848 előtti erdélyi eljárásjog visszaállítását indítványozó javaslat¹⁰⁶⁷ többnyire azokat az érveket tartalmazta, amelyek a június 8-án tartott ülésen elhangzottak, de ezek mellett néhány új szempont is megjelent a szövegszerű változatban.

Az írásbeli anyag mindenekelőtt tisztázta, miért támogatták az erdélyi terület azon tagjai az Országbírói Értekezlet munkálatának anyagi magánjogra vonatkozó részének átvételét, akik a polgári eljárásjogra vonatkozó részének elfogadásától vonakodtak. Ez ügyben három okot vonultattak fel: elsőként azt, hogy a magánjogot tárgyaló „alap-törvények”¹⁰⁶⁸ Magyarország és Erdély viszonylatában megegyeztek. Másodsorban, hogy az Országbírói Értekezlet által megalkotott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok átvizsgálás és megállapítás végett az országgyűlés elébe lettek terjesztve.¹⁰⁶⁹ A javaslat támogatói szemében az ITSZ országgyűlés általi jóváhagyása elengedhetetlen feltételét képezte annak, hogy ők maguk e munkálatot Erdély vonatkozásában is elfogadásra javasolják. Az ITSZ anyagi magánjogra vonatkozó szabályainak átvételét ezzel együtt csakis *a székely és a szász nemzetek, illetve a külön municipális constitutiókkal bíró városok jogainak sértetlenül hagyása* mellett tartották lehetségesnek. Az utolsó érv az 1840-ben elfogadott magyarországi váltótörvényre, illetve az ezzel összefüggő kereskedelmi jogi tárgyú törvények elfogadására vonatkozott – e tekintetben abból indultak ki, hogy Erdélyben 1848-at megelőzően nem fogadtak el ilyen tárgyú törvényeket, viszont az 1849 után hatályba léptetett kereskedelmi törvényekből fakadó jogviszonyok nem maradhattak megfelelő szabályozás nélkül.

Ehhez képest a régi perjogi intézményekkel kapcsolatban nem merült fel olyan körülmény, amely akadályozta volna ezek ismételt életbeléptetését – leszámítva a jelenkor és a jogegyenlőség igényelte szükségszerű változtatásokat.

¹⁰⁶⁶ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 18. 380. p.

¹⁰⁶⁷ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 20. 384. p.

¹⁰⁶⁸ A dokumentum szóhasználatát idézve.

¹⁰⁶⁹ Ugyan a javaslat szövege nem konkretizálja, hogy melyik törvénycikkre történik az utalás, de a legerősebb érveket az 1848. évi XV. tc. 1. §-a mellett hozhatjuk fel. Lásd *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 20. 384. p.

És miután a bizottság az 1848 előtti jogi normák visszaállítása mellett tette le voksát, kizáró körülmény hiányában nem is hozhattak egyéb döntést.

A bizottság megbízatását illetően a javaslat előterjesztői úgy vélekedtek, hogy az csakis „az Erdélyben alkotmányszerűleg létezett hazai törvényszékek és bíróságok helyreállítása, és így a törvényszékek szervezete, és sürgető működésbe indítása, valamint a törvénykezésre vonatkozó, s erre nézve fölmerülhető kérdések iránti javaslattételre” terjed ki, és ennek következtében „[magukat] törvényszabta uton s módon kinevezhető codificaló bizottnánynak nem tekintet[ék]”. A praktikum oldaláról azért tartották megfelelőbbnek az 1848 előtti intézmények visszaállítást, mivel „ha hosszabb megfontolást igényelő új törvények alkotása terére lépne[n]k át, a mellett, hogy eljárás[u]k a törvényellenesség bélyegét hordaná, eltérne[n]k megbízásu[k] azon előnkbe tűzött lényeges céljától, hogy a törvénykezés és törvényszékek sürgető folyamatba indíthatóságát előmozdits[á]k.”¹⁰⁷⁰ Elismerték, hogy a váltótörvény, a csőd-törvény és a kereskedelmi törvények elfogadása következtében számolni kell ilyen problémákkal, de szerintük az ezen jogszabályok alapján induló jogviták csak a bírák és ügyvédek szűkebb körét fogja érinteni.

Ehhez képest, mivel mind az erdélyi törvényhatóságokat, mind a törvényszékeket az 1848. év előtti állapotnak megfelelően javasolták újjászervezni, a régítől eltérő peres eljárás behozatala meglátásuk szerint zavart idézett volna elő. Azt is valószínűsítették, hogy maguk a törvényhatóságok is negatívan reagáltak volna egy ilyen horderejű változtatásra.

A javaslat végezetül a bírósági szervezet és a perjog közötti összefüggésekre utalt. Miután a bizottság visszaállítani javasolta a régi hiteles helyeket, a megyei assessorokat (ülnököket) és a két kancelláriai íródéaki rendszert, valamint az ügyvédi oklevélnek a Királyi Tábla előtti megszerzésének módját, úgy látták, hogy ezen intézmények egy újfajta rendszerrel nehezen lennének összeegyeztethetőek.

A javaslat végül a bírósági szervezetrendszer helyreállításának, illetve az alsóbb fokú bíróságok működésének módját illetően is megfogalmazott néhány észrevételt. Tiszteletben tartva az alsóbb fokú bíróságok szervezésének a törvényhatóságok autonóm jogköréhez tartozását, jelezte, hogy a jogegyenlőség elvének kimondása a polgári perek számának megkétszereződését fogja eredményezni. Ebből következően annak készítői úgy gondolták, hogy „ezen ügyeknek az eddigi törvényes periodusokon ellátása előreláthatólag lehetetlen lesz, emiatt az alsó törvényszékek és a Királyi Tábla állandósítására feltétlenül szükség mutatkozik.”¹⁰⁷¹

¹⁰⁷⁰ Uo.

¹⁰⁷¹ A személyi ügyeket illetően pedig úgy látták, hogy a „királyi táblára az ítélmesterek mellé elegendő számú előadó ülnököt, a királyi kormányzásokból alakítandó legfőbb törvényszékhez az

A polgári eljárásjog tekintetében megfogalmazott különvélemények

A Fejér Márton és Simon Elek által kidolgozott különvélemények¹⁰⁷² a június 15-én tartott ülés napirendjén szerepeltek. Elsőként Fejér Márton kapott lehetőséget a felszólalásra. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok alaki jogi részének átvételét szorgalmazó javaslata két alapvetésből indult ki. Egyrészt abból, hogy Erdélyben az osztrák törvények a továbbiakban nem tarthatóak fenn hatályukban. Másrészt elismerte, hogy a régi erdélyi törvények *in integrum restitutiója* sem vezethet megfelelő megoldáshoz, miután ezek alapján nem lehetett az újabb életviszonyokat kielégítően szabályozni. Fejér meglátása szerint a bizottság az Országbírói Értekezlet nyomdokain haladva kénytelen volt több mint 800 §-t átvenni a magyar törvényekből, ami az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokból elfogadni javasolt normákkal együttesen összesen körülbelül 1000 új §-t jelentett az erdélyi joganyag corpusában. Fejér Márton furcsállta, hogy a bizottság 1000 új § behozatala mellett mindenképp fenn kívánta tartani a régi erdélyi perrendtartást, miközben ő 1120 új § behozatala mellett érvelt.¹⁰⁷³

Fejér az ITSZ alaki jogi részének átvételét egyfelől a szükségesség, másfelől a praktikum oldaláról indokolta. Szükségesnek vélte azért, mert a bizottság által már elfogadott rendelkezések szoros összefüggésben voltak a magyarországi perjogi intézményekkel. Emellett, miután az Országbírói Értekezlet munkálata is kb. 120 § erejéig¹⁰⁷⁴ foglalkozott eljárásjogi kérdésekkel, a bizottságnak elegendő lett volna ahhoz mérten néhány §-nyi változtatást elfogadni az erdélyi viszonyoknak megfelelően. Ily módon az eljárásjoggal kapcsolatos tárgyalásokat rövid idő alatt be lehetett volna fejezni, és a bizottság is teljesítette volna megbízatását. Javaslata emellett azt is magában foglalta, hogy az erdélyi bírósági szervezetet alakítsák át az Országbírói Értekezlet munkálatainak, azaz a magyarországi modellnek megfelelően. Fejér ezzel feltehetőleg a Magyarországgal való unió ügyét kívánta elősegíteni.

A régi erdélyi perrendtartás visszaállítása mellett megfogalmazott alkotmányjogi érveket illetően úgy látta, hogy miután a régi perrendtartás visszaállítására irányuló javaslat előterjesztői is szükségesnek látták bizonyos módosítások eszközölését, az ő javaslatuk sem nélkülözhetette az országgyűlés jóváhagyását. Ha viszont mindenképpen szükséges a törvényhozó fórum döntése, akkor

---

elnökön kívül 9, semmilyen más foglalkozásra mint a perek előadására alkalmazandó bírót és 6 királyi peccéttartó-segéd előadó titoknokot nevezzen ki az uralkodó.” Lásd uo.

¹⁰⁷² *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 25. 395. p.

¹⁰⁷³ Uo.

¹⁰⁷⁴ Valójában az Országbírói Értekezlet munkálatainak 150 §, a bírósági szervezetre vonatkozó szabályokkal együttesen 156 §-a szabályozta a polgári peres eljárást.

hosszabb távon célszerűbbnek látta, ha az 1848-ban megfogalmazott irányoknak megfelelően a *törvény és törvénykezés egyöntetűségére* tesznek javaslatot.

Érveit azzal zárta, hogy „[a] tisztelt többség azon hiedelemben van, miszerint a jelen bizottság munkálata nyomán a kormány egyoldalulag, törvényhozáson kívül folyamba indíthatja a törvénykezés megszakadt fonalát, a mi valóssággal nagy érdek; – én pedig – mint előbb is és már többször is nyilvánítám, ezt nem hiszem, miután áll az 1791-ki 8. törvénycikk; miután a kevesebb lényeges módosítást magában foglaló országbírói értekezlet is törvényhozás elébe utasított; és miután 1791-ben is a törvénykezésnek alkotmányos utra terelése törvényhozás közbejöttével történt, az akkori 40. és az azt következő törvénycikkekben foglaltak szerint.”¹⁰⁷⁵

Simon Elek különvéleményében kifejezte *elvi* egyetértését a többség akaratával. Ő is Erdély alkotmányosan elfogadott törvényeinek visszaállítását óhajtotta, azonban „Erdélynek a magyar és székely földre s ezek területén fekvő városokra fennálló régibb processualis törvényeit teljes átdolgozás és a kor igényeihez képesti átalakítás nélkül visszaállíthatónak”¹⁰⁷⁶ nem tartotta.

A legfőbb kifogást az 1848 előtti perrendben jelen lévő jogegyenlőséggel kapcsolatban fogalmazta meg, ami áthatotta az illetékesség kérdését, a törvényszékek szervezését, illetve az eljárás lefolytatását. A nemes csak úrbérese vagy zsellérje, ezek hiányában cselédje, illetve szomszédja által lehetett törvényesen megidézni, ehhez képest a nem nemesek esetében lehetőség volt a személyes perbevonásra is. Emellett az 1848 előtti erdélyi törvényekben lényeges különbségek voltak „a peres jogviszonyok természetéhez képest a hosszú, rövid és a legrövidebb perek között, melyekben sajátságokhoz képest a perorvoslatok több nemei és különböző módon, és a perlefolyásnak különböző stadiumaiban alkalmaztattak.”¹⁰⁷⁷ Ennek kapcsán utalt a perbe hívásnak 1848 előtt létezett különféle nemeire (úgy mint a kihívás, az idézés és az ún. bizonyosítás), amelyek között nemcsak elnevezésükben, hanem tartalmukat tekintve is alapvető különbségeket lehetett találni. A perbeli kifogások igénybevétele az esetek jelentős részének az eljárás indokolatlan elhúzódsához vezetett, illetve az ítéletek végrehajtását illetően is komoly problémák léteztek az 1848 előtti szabályozásban.

Nem véletlen, hogy az 1842. évi országgyűlésen megbíztak egy bizottságot a szóbeliség elvén alapuló polgári perrendtartás javaslatának elkészítésével. A bizottság – figyelemmel a korabeli nyugat-európai mintákra – elvégezte feladatát, de az 1847-ben összehívott országgyűlésnek az úrbísiséggel kapcsolatos halaszthatatlan kérdések megvitatása miatt nem volt lehetősége a

¹⁰⁷⁵ Uo.

¹⁰⁷⁶ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 27. 399. p.

¹⁰⁷⁷ Uo.

javaslatot napirendjére tűzni. Az 1850-es években viszont alkotmányellenesen hatályba léptették az osztrák perrendtartást, és eszerint folytatták le a polgári perek tömegét. Simon Elek szerint, amennyiben a bizottság tagjai nem kívántak visszaható erőt tulajdonítani az 1848 előtti perrendtartásnak, nagyon nehéz lesz az átmeneti időszakra annak szabályait összeegyeztetni az osztrák kódexével oly módon, hogy se a jogbiztonság ne sérüljön, se a jogfolytonosság meg ne szakadjon, és ne alakuljon ki a perjogban egyfajta „dualismus”, ami hatalmas zavarokat okozna.¹⁰⁷⁸

Simon Elek – miután sem a régi perrendtartás visszaállítására nem látott módot annak érdemi átalakítása nélkül (ami értelemszerűen az országgyűlés közbejöttét igényelte volna), sem az osztrák törvényt nem látta hatályban tartatónak – úgy látta, ideiglenes jelleggel olyan intézményekre van szükség, „melyek a hiányokat egyfelől kellőleg pótolják, másfelől pedig gyors és rövid eljárás biztosítva, a megszüntetett perlekedési rendszernek az igazságszolgáltatás folytonossága tekintetéből egész bizonyossággal rögtön helyébe illeszthetők.”¹⁰⁷⁹

Úgy gondolta, „mind a célszerűségnek, mind a kor igényeinek megfelelő alaki jogot” meg lehetett találni „az országbírói értekezlet által megállapított perrendtartási szerkezetben.” Ez annak volt köszönhető, hogy az Apponyi György által vezetett testület sem kívánt visszatérni az 1848 előtt létezett elavult perjoghoz, hanem az 1840-es években elfogadott kereskedelmi jogi törvényekben szabályozott eljárást alapul véve, azt „egyöntetű egészé alakítva, az igazságszolgáltatásra vezető gyors és rövid eljárást állított össze saját alkotmányos úton hozott törvényeiből.” És mivel az értekezlet a magyarországi csőd-, hitel- és kereskedelmi törvényeket „a szükségesség, a honegység és a jogazonosság elveiből kiindulva Erdélybe is behozatni véleményezte”, Fejér Mártonhoz hasonlóan úgy vélte, „nem látszik semmi ok az ellen harcolni, hogy az alaki jognak egész szerkezete egy közelebbi törvényhozásig miért ne fogadtassék el.” Emellett az úrbéri perek esetében a szóbeliségen alapuló eljárást mindenképpen fenntartandónak látta, viszont ha ugyanazon törvényszéken a különböző perek alapelvei szinten elkülönülő perjogi szabályozás alá estek volna, az komoly problémák forrásává válhatott volna.

Figyelemmel kellett lennie a jogkereső felek érdekére, akik nagyobb bizalommal fordultak a bíróságok irányába, ha őket gyorsabb és rövidebb úton vezetik az igazsághoz. A régi erdélyi perjogi szabályokhoz való visszatérésről úgy gondolta: „ily intézkedés által nem előre, hanem retrograd történ[ne] a haladás.”

A célszerűség, a honegység elve, a hitel megőrzésének oldaláról nézve Simon Elek egyaránt azt látta a legjobb megoldásnak, ha a törvényes országgyűlés

¹⁰⁷⁸ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 27. 400. p.

¹⁰⁷⁹ Uo.

intézkedéséig ideiglenesen az Országbírói Értekezlet munkálata szerint rendezik a pereket *a Királyhágón inneni magyar és székely valamint az ezen területen fekvő városi törvényhatóságokban*. Megjelölt ugyanakkor néhány pontot, amelyek módosítását nélkülözhetetlennek látta (főként a bírósági szerkezet vonatkozásában, minthogy Erdélyben alispáni és szolgabírói székek nem léteztek), és ezzel összefüggésben az Országbírói Értekezlet munkálatának a bíróságok illetékességére, illetve a fellebbviteli szabályokra vonatkozó részeit is módosítandónak vélte.¹⁰⁸⁰

A perjogi intézmények feletti döntés

A következő híradást a bizottmány tevékenységéről július elején¹⁰⁸¹ találjuk, amikor közölték azon javaslatot, amely az osztrák törvény alapján indult pereknek a visszaállítandó erdélyi perrendtartásba történő illesztéséről szólt. A 11 §-ból álló javaslat utolsó pontjában kiemelte, hogy annak hatálya csak a magyar és székely vidékekre terjed ki, a szász vidékekre nem.¹⁰⁸²

E javaslatot sosem terjesztették fel. A bizottság, az előzőekben látottaknak megfelelően e kérdésben is konszenzusos megoldásra törekedett. Az áttörés akkor következett be, amikor „az országbírói értekezlet munkálatát ideiglenesen kiegészítő gyanánt nemcsak az országgyűlés elfogadta, sőt ő Felsege is legf. jóváhagyni méltóztatott.”¹⁰⁸³ A bizottság azon tagjai, akik a régi erdélyi perrendtartás visszaállításához az alkotmányos szempontokat mérlegelve ragaszkodtak, megnyugvást találtak, miután az Országbírói Értekezlet munkálata ugyan „törvényszabta ünnepélyességgel bíró írott törvényé nem is minősített, mindenesetre a törvénytörlő intézkedések lehető legtörvénytörőbb kellékeivel ruházott fel”.¹⁰⁸⁴ Az értekezlet az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok vonatkozó rendelkezéseit az erdélyi viszonyokhoz igazította,¹⁰⁸⁵ így az utolsó fontos kérdés is eldőlt, amelynek eredményeként a testület teljesítette a rá bízott feladatot.¹⁰⁸⁶

¹⁰⁸⁰ Uo.

¹⁰⁸¹ A július 5-én tartott ülésen Simon Eleknek a vagyonátruházás és a betáblázás tárgyában készített javaslatát tárgyalták, amelynek elkészítése az ABGB hatályon kívül helyezése miatt vált szükségessé, és az ingatlanok adásvételének kérdésére összpontosított. *Kolozsvári Közlöny*, 1861. július 7. 435–436. pp.

¹⁰⁸² A szövegszerű javaslatot Hajós János és ifj. Pataki József készítette. *Kolozsvári Közlöny*, 1861. július 6. 423. p.

¹⁰⁸³ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. október 17. 661. p.

¹⁰⁸⁴ Uo.

¹⁰⁸⁵ Vö. JANCsó 1931. 330. p.

¹⁰⁸⁶ Uo.

Az igazságszolgáltatás újraindításához nélkülözhetetlen szabályok meghatározására ekkor már égető szükség mutatkozott. A helyzetet jól mutatják Apor Károly szavai, amelyek 1861. augusztus végén, a Királyi Tábla ünnepélyes megnyitásakor hangoztak el. A marosvásárhelyi bíróság elnöke¹⁰⁸⁷ a legnagyobb kihívásnak azt látta, hogy „mindazon intézkedések, amelyek szerint az alkotmányos bíróságok kötelesek lesznek eljárni, még nincsenek meghatározva”,¹⁰⁸⁸ ami rombolja a bizalmat a bíróságok irányába.¹⁰⁸⁹ Egyesek az 1848. évi állapotok restaurálását kívánták, míg mások épp az in integrum restitutio által látták jogaikat veszélyeztetve. A helyzet megoldását az Országbírói Értekezlet munkálattól várta, amely mint „ideiglenes szabvány, addig is míg az országgyűlés magánjogi törvényeinkben, ugy a törvénykezés szükségelte eljárásainkban a megkívántató változtatásokat megteheti – ő Felsege megerősítését megnyervén, már a magyarországi bíróságoknak [...] átküldetett, úgy hamarosan Erdély törvényes bíróságaira is ugyanaz ki fog terjesztetni annyival is inkább, mivel Erdély magánjogi törvényei, sőt törvénykezése is kevés részben térnek el Magyarországtól, és mind reméljük, hogy a törvényszerűség szentsége végre is győzedelmeskedni fog, és ő Felsege jogos és törvényes óhajtásunk teljesülésébe a két haza egysége iránt, legkegyelmesebben beleegyezend.”¹⁰⁹⁰

A törvénykezési értekezlet javaslatai

Az értekezlet befejezésének pontos időpontját sajnos nem ismerjük, de a Fő-kormányshé részére megküldött átfogó javaslat július–augusztus fordulóján születhetett.¹⁰⁹¹ A kiindulópontot az 1861. április 2-án kibocsátott királyi leirat jelentette. Ennek tanúsága szerint Ferenc József annak „terhe” mellett engedélyezte az erdélyi igazságszolgáltató fórumok ismételt felállítását, hogy „a törvényszolgáltatás az alkotmányos élet közbe jött megszűnté alatt az ország minden részeibe behozott ausztriai polgári váltó és büntető törvények határozmányai szerint gyakoroltassék”. E rendelkezés hátterében azonban nem

¹⁰⁸⁷ HU-MNO-OL-D 228. Erdélyi Udvari Kancellária. Elnöki iratok. 1861–1867. 257/1861.

¹⁰⁸⁸ *Korunk*, 1861. augusztus 28. 1. p.

¹⁰⁸⁹ Június 20-án, a *Kolozsvári Közlöny* csütörtöki számában jelent meg azon vezércikk, amelyben elismerték az eljárás meghatározása körüli vita fontosságát, de arra kérték a törvénykezési értekezlet tagjait, hogy mihamarabb döntsenek, miután halaszthatatlan szükség mutatkozik a bíróságok előtt zajló eljárások megindítására, illetve folytatására. Különösen büntetőperekben vezethet komoly jogsérelemhez, ha a bíróság nem tudja az eljárást lefolytatni. Egyetlen ártatlant sem lehet polgári szabadságától megfosztani, illetve a büntető kerestetet Damocles kardja alatt tartani, de a társadalomra veszélyes egyéneket sem szabad ideiglenesen is mentesíteni az eljárás alól. *Kolozsvári Közlöny*, 1861. június 20. 383. p.

¹⁰⁹⁰ *Korunk*, 1861. augusztus 28. 1–2. p.

¹⁰⁹¹ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. szeptember 26. 612. p.

az 1850-es években behozott törvények hatályának fennmaradása állt, hanem „abban pontosul[t] ő cs. k. apostoli felségének legfelsőbb célja, hogy Erdély visszanyerje ugyan önálló bírósági hatóságát, de azon föltétel alatt, hogy ezáltal a birtok biztonsága, és a magánjogi viszonyok folytonossága és állandósága ne veszélyeztessenek.” E célnak az osztrák törvények hatályban tartása 1861 nyarán nem felelhetett meg, „mert a törvényszolgáltatás folytonossága éppen emiatt akadt meg országszerte, így a felosztatott cs. k. törvényszékek működése helyét egy tettelesen bekövetkezett törvényszünet foglalta el.”¹⁰⁹²

A bizottság a törvényhatóságok alkotmányos gyűléseiben elhangzott nyilatkozatok alapján úgy ítélte meg, Ferenc József rendelete nemcsak amiatt váltott ki komoly ellenérzéseket, mivel az a hazai törvényszolgáltatást az 1791. évi erdélyi V. törvénycikkben foglalt alkotmányos elvek ellenében rendelte gyakorolni, hanem amiatt is, mivel az osztrák törvények „társadalmi létünk történelmi fejlődésével, a hazánkban uralkodó köz és magánjogi fogalmakkal, a nemzeti geniusunkkal” ellenkeztek. A bizottság álláspontja szerint e jogszabályok „állandó gyökeret nem verhettek, jobbára ismeretlenek maradtak”, amiből következően a „nem eléggé ismert törvény szerint pedig igazságot szolgáltatni nem kevesebb volna, mint a társadalmi életet alapjaiban megtámadó bírói önkénynek tág kaput nyitni.”¹⁰⁹³

A helyzetet a törvényhatóságok három úton igyekeztek orvosolni. Egy részük a régi erdélyi törvények visszaállítása mellett érvelt, mások az Országbírói Értekezlet által kidolgozott munkálat hatálybaléptetését kívánták – természetesen Magyarországhoz hasonlóan *ideiglenesen, kiegészítő eszköz gyanánt*. Ettől élesen eltért a szász nemzeti gyűlés által elgondolt koncepció, amelynek lényegét az ausztriai törvények hatályban tartása képezte,¹⁰⁹⁴ azoknak az erdélyi viszonyokhoz, valamint a korábban fennállott alkotmányos törvényekhez való igazításával. (Ez ügyben lásd a következő alfejezetet.) A bizottság szerint azonban az útkeresés közben éppen az veszett el, ami nemcsak az uralkodó, hanem az egész társadalom érdekét képezte volna: az igazságszolgáltatás működésének garantálása az átmeneti időszakban. 1861 áprilisát követően ugyanis mind polgári, mind büntető ügyszakban a bíróságok működése Erdély területén leállt.¹⁰⁹⁵

¹⁰⁹² Uo.

¹⁰⁹³ Uo.

¹⁰⁹⁴ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. szeptember 26. 613. p., *Kronstädter Zeitung*, 16. Juni 1860. 601–602., p. *Kronstädter Zeitung*, 18. Juni 1860. 601–602. p.

¹⁰⁹⁵ Azt, hogy mennyire sürgető volt a kérdés rendezése, jól mutatja a híradás, miszerint Kolozs vármegye állandó bizottmánya 1861. október 7-én tartott ülésén döntött a május 1-je óta ténylegesen beállott törvényszünet megszüntetéséről, és elrendelte, hogy másnap üljenek össze a megye választott bírái és kezdjék meg az ügyek ellátását. *Kolozsvári Közlöny*, 1861. október 8. 639–640. p.

E körülmények között kezdte meg működését a törvénykezési bizottmány, amely első ülésén rögzítette, hogy „sem az alkotmányos úton kívül életbe léptetett ausztr. törvényeket a haza törvényhatóságaira erőszakolni, sem pedig az országnak 1848 előtt létezett törvénykezését a magánjogi viszonyok bonyolódása nélkül visszaállítani nem lehet.”¹⁰⁹⁶ A felterjesztésben főként az utóbbi kérdéskör indokolására fókuszáltak, és a felhozott érvek lényegében megegyeztek az Országbírói Értekezlet tanácskozásain megfogalmazottakkal.¹⁰⁹⁷ A bizottság véleménye szerint „a hazai magánjogot csak is annyiban lehet tehát visszaállítani, a mennyiben az a 1853-dik május 29-kén kelt ősiségi pátens határozmányaival összeütközésbe nem jön, és a mennyiben az ennek, és a polgári törv. könyvnek alapján bevezett, vagy megállapított magánjogviszonyokat érintetlenül hagyja.”¹⁰⁹⁸

A polgári eljárásjogot szabályozó 1848 előtti jogforrások kapcsán „nem lehet[ett] elpalástolni azon hiányt, miszerint a sommás szóbeli eljárásról, a pénzbeli kielégítés végrehajtása módjáról, az adóssági kötelezvényeknek elsőbbség végetti betábláztatása körüli eljárásról semmi törvényeink nem voltak.” A felterjesztés tanúsága szerint a régi erdélyi perrendtartás az igazság gyors kiszolgáltatását nem biztosította, és emiatt „nem lehet[ett] az 1848-dik időket megelőzőt bírói parancsok segítségével, s a jogorvoslatok különböző ne-meinek alkalmazásával az igazság kiszolgáltatását zsidbasztó eljárás formákra visszavezetni.”

Miután Erdély 1848-ig nem rendelkezett sem váltó-, sem kereskedelmi törvénnyel, és a csőd-eljárást is korszerűtlen norma szabályozta, „a váltó-ügyek elintézését az 1791. 37. törv. cikk szabálya szerinte kezelni annyit tenne, mint az ipart, kereskedelmet, és a közhitelt az országban zsidbadásba hozni, s a társadalmi élet kölcsönös viszonyait zavarnak kitenni, a honi kereskedőknek az ausztr. gyárosoknál fennálló hitelét, s így élet-módjukat merőben tönkre tenni.”¹⁰⁹⁹ Az osztrák törvényeket is komoly kritika érte. A csődügyekre vonatkozólag arra az ellentmondásra hívták fel a figyelmet, hogy Erdélyben az igazságügy-minisztérium 1853. június 18-án kelt rendelete nyomán hatályba léptetett csődtörvény nem volt megfelelően alkalmazható, miután e jogszabály az ingatlan javakra nézve a telekkönyvek fennállását feltételezte, miközben

¹⁰⁹⁶ Uo.

¹⁰⁹⁷ E tekintetben elsősorban az 1848. évi XV. törvénycikk elfogadására utaltak, amelynek eredményeként a *régi polgári anyagi jog lényegében megszűnt létezni*. Hivatkoztak az 1853. május 29-én kelt ősiségi nyílt parancsra, illetve az osztrák polgári törvénykönyv behozatala következtében hatályba lépett örökösödési rendszerre, amelyek bevezetésével oly jogviszonyok keletkeztek, amelyeket a régi törvények alapján nem lehet szabályozni, és ehhez járult még az úrbéri viszonyok megszüntetése, illetve az 1848. évi törvényekben kimondott jogegyenlőség elve, ami szintén lehetetlenné tette az 1848 előtti jogszabályok változatlan formában történő visszaállítását.

¹⁰⁹⁸ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. október 8. 639–640. p.

¹⁰⁹⁹ Uo.

Erdélyben még 1861-ben sem létezett olyan törvényhatóság, amely az 1855. december 15-én kihirdetett igazságügyminiszteri rendelet alapján vezetett nyilvántartással bírt volna.¹¹⁰⁰

Miután sem az alkotmányos út mellőzésével életbe léptetett osztrák törvények alkalmazása, sem pedig a hazai törvények feltétlen és módosítás nélküli visszaállítása nem tűnt lehetségesnek, ámde a magánjogi viszonyok és a közhitel védelme a megakadt törvényszolgáltatás azonnali újraindítását igényelte, a bizottnmány egyetlen kiutat látott. Az *uralkodó által már legfelsőbb szentesítést nyert országbírói értekezlet munkálatának* elfogadását javasolta, az erdélyi viszonyok által igényelt módosításokkal, amelyek természetesen együtt jártak több olyan magyarországi törvény hatálybaléptetésével, amelyeket Erdélyben 1848-at megelőzően sosem alkalmaztak.¹¹⁰¹

Az egyes jogterületek vonatkozásában megfogalmazott javaslatok

Miután az erdélyi öröklési szabályok a székely székeket, a fundus regiust és némely városokat kivéve megegyeztek a magyarországgival, az Ideiglenes Törvénykezési Szabályoknak az anyagi magánjogra vonatkozó pontjai elfogadhatóak voltak azzal a módosítással, hogy a székelyeknél és az öröklésre nézve *sajátságos kebelbeli törvényekkel bíró városoknál* ezen öröklési rendszert csak a végrendelet nélküli elhalálozások esetében tartsák fenn.¹¹⁰²

A *polgári eljárás tárgyában* a kiindulópontot szintén az Országbírói Értekezlet munkálatának a bírósági szervezetre, illetve az egyes bíróságok illetékességére vonatkozó rendelkezései jelentették, amelyeket az erdélyi viszonyoknak megfelelően módosítottak.

Az *elveszett okiratokra és az öröklés körüli eljárásra* vonatkozó szabályokat hasznos törvénytöltő intézkedésnek tekintették, így azok elfogadását a maguk egészében javasolták. A *telekkönyvre vonatkozó szabályokat* (minthogy annak bevezetésére Erdélyben még nem került sor) a betáblázás körüli eljárást szabályozó pontokkal javasolta pótolni a bizottság.¹¹⁰³

A *váltó-, árus, szerződési, csőd- és kereskedelmi törvények* elfogadása kapcsán a váltótörvény által szabályozott ügyek gyors elintézése céljából az

¹¹⁰⁰ Az 1870. február 5-én kelt igazságügyminiszteri rendelet a telekkönyvi rendtartásnak Erdélyre való kiterjesztése iránt. HERCZEG 1877. 15. p.

¹¹⁰¹ A bizottság az elvek ismertetése mellett kidolgozta mindazon szövegszerű javaslatokat, amelyeket szükségesnek látott, és azt egységes szerkezetben küldte el a Főkörmányszék részére. *Kolozsvári Közlöny*, 1861. szeptember 26. 612–613. p.

¹¹⁰² Uo.

¹¹⁰³ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. szeptember 26. 613. p.

uralkodó felkérését javasolták a 1840. évi törvény szerinti váltótörvényszékek létrehozására.¹¹⁰⁴ Az *árvaügyek* tárgyában az erdélyi törvények visszaállítását javasolták, hasonlóan a büntetőjogi intézményekhez, de a törvény előtti egyenlőség princípiumára tekintettel az Országbírói Értekezlet által megfogalmazott elvek átvételét javasolták, hasonlóan az ügyvédekre és közjegyzőkre vonatkozó rendelkezésekhez.¹¹⁰⁵

A Főkormányshék felirata az erdélyi törvénykezés tárgyában

1861. augusztus 7-én született meg a Főkormányshék felterjesztése¹¹⁰⁶ az erdélyi igazságszolgáltatás és törvénykezési eljárás rendezése, s e végett a magyarországi országbírói értekezlet legfelsőbbleg is helybenhagyott munkálata érvényének Erdélyre is kiterjesztése iránt.¹¹⁰⁷

Az uralkodónak címzett felirat az alkotmányos szabadság egyik legfontosabb biztosítékának azt tekintette, ha az igazságszolgáltatást a törvényes bírák az alkotmányosan elfogadott hazai törvények szerint gyakorolják. A Főkormányshék II. Lipót hitlevelére hivatkozott, amely az erdélyi bíróságok törvényes szerkezetének fenntartásán túl biztosította az igazságszolgáltatás körüli törvények, illetve a törvénykezés szokott rendjének sérthetlenségét. A hitlevelben foglalt ígéreteknek az uralkodó eleget tett. Amikor a II. József halálát követően összehívott erdélyi országgyűlés 15 törvénycikkben rendezte a törvénykezéssel kapcsolatos kérdéseket, az uralkodó azokat kivétel nélkül szentesítette.¹¹⁰⁸

A Főkormányshék az igazságszolgáltatással kapcsolatos sérelmek ismertetésén túl igyekezett az uralkodóval megértetni az 1850-es években hatályba léptetett jogszabályokkal szembeni ellenszenv forrását, amely főként a büntetőjogi normákból fakadt. E törvények nemcsak behozataluk módját tekintve, hanem tartalmilag is ellentétesek voltak az erdélyi alkotmány szellemével és az alkotmányos szabadsággal. Az Erdélyben élők életviszonyaihoz nem illettek, eltérő fogalmi definíciókat használtak, és eltértek a korábbi szokásoktól is.

¹¹⁰⁴ A szükség okán elképzelhetőnek tartották, hogy eltekintsenek a kinevezéshez szükséges vizsga letételétől. Lásd *uo.*

¹¹⁰⁵ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. szeptember 26. 612–613. p.

¹¹⁰⁶ A levelet gróf Mikó Imre írta alá, de szerepel rajta Cserei, gr. Nemes, Szatsvai, gr. Bethlen neve is mint tanácsosoké, illetve említi Nagy, Schreiber, Aldulian és Lázár előadókat. A Kancelláriához 5243-861. számmal érkezett a Főkormányshéktől, 1861. augusztus 21-én.

¹¹⁰⁷ 5243. 1861. fksz. sz. HU-MNL-OL-D 229. Erdélyi Udvari Kancellária. Általános iratok 2665/1861. Lásd *Okmánytár* 1865. 157–162. p.

¹¹⁰⁸ Az 1850-es években működött rendszert „kivételes igazgatásnak” titulálták.

A helyzeten nem segített a cs. kir. bíróságok felállítása sem, mivel az „idegen és szokatlan szerkezetű bíróságok” a helybéli lakosság legnagyobb része által nem beszélt német nyelvet alkalmazták eljárásukban. Kritizálták e bíróságokat amiatt is, mert azok „kíméletlenül, a lakosságra való mindennemű tekintet nélkül” hirdették ki ítéleteiket, és bár az 1850-es években számtalan jogviszonyt rendeztek az osztrák jogszabályok alapján, azok sosem tudtak gyökeret verni a társadalomban.¹¹⁰⁹

A felterjesztés leszögezte: az ősiség eltörlése és az úrbéri viszonyok megszüntetése, a jogegyenlőség kimondása és az 1849 után meghonosodott jogintézmények szükségessé teszik ideiglenes szabályok alkotását addig, amíg az alkotmányos törvényhozás intézkedhet. E szabályok célja, hogy „a haza alkotmányos törvényein alapuló alaki és anyagi jogot a megváltoztatott viszonyokkal egybehangzásba”¹¹¹⁰ hozzák, és lehetővé váljon az igazságszolgáltatás ideiglenes átalakítása a közhitel megrendítése és a jogfolytonosság megszakítása nélkül.

A Főkormánysház azt kérdezte: e cél érdekében ki lehet-e indulni az osztrák törvények hatályban tartásából? A válasz egyértelműen nemleges, mivel az eddig követett törvénykezési eljárás a hazai törvényeken alapuló bíróságok szerkezetével és azok törvényes hatáskörével olyannyira összeegyeztethetetlen, hogy önmagában e körülmény az osztrák jogszabályok átfogó módosítását indokolta.¹¹¹¹

A felterjesztés a fentebb bemutatott indokok alapján a következő kérelemmel zárult: „Méltóztassék az említett országbirói értekezleti munkálatban foglalt és legfelsőbbleg is megerősített határozványok érvényét Erdélyre is legkegyelmesebben kiterjeszteni, s ezen királyi főkormánysházat fel hatalmazni, hogy azok alapján és útmutatása szerint az erdélyi igazságszolgáltatás és törvénykezési eljárás útba indítása s elrendezése körül a szükséges ideiglenes rendelkezéseket késedelem nélkül megtehesse illetőleg az erdélyi sajtósági viszonyokhoz képest netán szükségesnek találandó további alázatos javaslatait utólagosan felterjeszthesse.”¹¹¹² A Főkormánysház tehát két lépcsőben képzelte el az átalakítás menetét: elsőként Ferenc József terjesztette volna ki az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok hatályát Erdélyre, majd ezt követően ruházta volna fel a Főkormánysházat azzal a jogkörrel, hogy annak rendelkezéseit a szükséghez mérten módosítsa.¹¹¹³

¹¹⁰⁹ Magyarország vonatkozásában viszont Kajtár István értékelése szerint e szabályok igenis gyökeret tudtak verni 1853 után. Lásd KAJTÁR 2003. 99. p.

¹¹¹⁰ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. szeptember 26. 613. p.

¹¹¹¹ HU-MNL-OL-D 229. Erdélyi Udvari Kancellária. Általános iratok 2665/1861.

¹¹¹² Uo.

¹¹¹³ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. szeptember 26. 613. p.

Kitekintés: a szász universitas által megfogalmazott javaslatok

A Főkörmányszék előterjesztésére adott válasz ismertetését megelőzően érdemes röviden utalni az szász universitas körében formálódott alternatív álláspontra, hiszen a kolozsvári értekezlet által megfogalmazott javaslatok elfogadásuk esetén sem terjedtek volna ki a szász vidékekre.¹¹¹⁴

Az erdélyi szász universitas jelentőségét az erdélyi nemzetek között kialakult viszonylagos politikai egyensúly alapozta meg – igaz, a Főkörmányszék és a Erdélyi Udvari Kancellária között 1861-ben volt vita annak kapcsán, hogy a szász egyetem milyen mértékben működjék a Guberniumnak alárendelten.¹¹¹⁵ Az igazságszolgáltatás kérdésével a testület első ízben 1861. július 13-án foglalkozott, amikor Nagyszében városának indítványa került a gyűlés napirendjére, amelyben az 1850-es években hatályba léptetett osztrák alaki és anyagi jogszabályok változatlan hatályban tartására tett javaslatot. Ezt akkor még 11 szavazattal 8 ellenében elvetették. Az egy héttel később tartott ülésen viszont már azt mondták ki, hogy „a nemzeti gyűlés a szász földre (Sachsenland) nézve a törvényhozás egyik tényezője, mivel a szász nemzeti gyűlés alkotmányát soha el nem játszá, s a császári rendeletek és kormányintézkvények a régebbi anyagi és alaki jogot illető része csak a nemzeti gyűlés beleegyezésével nyer teljes érvényt; másfelől, hogy az 1852-dik év ótai események és a szász alkotmány visszahelyezése előtti állapotok ignorálása teljes lehetetlen, minélfogva az igazságszolgáltatásra vonatkozó rendeletek ideiglenes fentartása egyelőre föltétlen szükség[es]”¹¹¹⁶

A szász egyetem a törvénykezéssel kapcsolatos kérdések tárgyalására bizottságot állított fel, amely elkészítette az 1852. évi polgári perrendtartás módosítására irányuló tervezetét. A javaslat az universitas augusztus 17-én megtartott ülésén került napirendre, és a székhelyi, városi, vidéki és mezővárosi törvénybíróságoknál indult szóbeli eljárások, a perjogi határidők, illetve a végrehajtás szabályainak módosítását helyezte kilátásba. A plánum az 1. §-ban rögtön leszögezte, hogy annak szabályait csak az elfogadását követően megindult ügyekben fog kelleni szabályait alkalmazni, és a ZPO mindazon rendelkezései, amelyeket nem módosítanak, hatályban maradnak.¹¹¹⁷

¹¹¹⁴ Szász 1988. 1488. p.

¹¹¹⁵ HU-MNL-OL-D 228. Erdélyi Udvari Kancellária. Elnöki iratok 1861–1867. 223. *Az erdélyi fő kormányzók tiltakozik az erd. udv. Cancellaria azon lépése ellen, hogy a szász hatóságok helyre állítása tárgyában – az ő mellőzésével – egyenesen a szászok ispánjához tette javaslatait.*

¹¹¹⁶ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. július 21. 462. p.

¹¹¹⁷ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. szeptember 8. 574. p.

A publikált jegyzőkönyv tanúsága szerint a gyűlés megosztott volt a benyújtott javaslatot illetően, így végül annak átdolgozása mellett döntöttek.¹¹¹⁸ Augusztus 19-én tárgyalták ismét a javaslatot, ekkor a vita a végrehajtással összefüggő kérdésekre fókuszált.¹¹¹⁹ Ezzel párhuzamosan egy polémia is kibontakozott annak kapcsán, hogy szükség van-e az uralkodó szentesítésére, miután az 1852. évi polgári perrendtartást a szász egyetem megkérdésezése nélkül léptették hatályba.¹¹²⁰ A javaslat előterjesztője úgy vélekedett, bármilyen keveset is változtatnak a törvényen, fennáll a szentesítés szükségessége. Az előterjesztést 10:8 arányban elfogadták, és annak a Főkörmányszékhez való felterjesztéséről döntöttek.¹¹²¹ A javaslatot végül *Universitási statutum az ideiglenes polgári perrendtartást illetőleg* címmel fogadták el. A törvénykezés kapcsán releváns tárgykörök tárgyalása a *Szabályzat az alkotmányos hivatalok hatásköre és illetékességére nézve polgári jogkérdéseknél perügyekben s azon kívül, valamint a büntető ügyekben* címet viselő munkálat tárgyalásával folytatódott augusztus 31-én, e javaslat további sorsát azonban nem ismerjük.

E közlésekből is látható, hogy a szász egyetem igencsak különböző nézetet vallott a jogrendszer továbbfejlesztését illetően a Cserei Farkas elnöke alatt működő bizottsághoz képest. Álláspontja lényegében az összes lényeges kérdésben ellentmondott a Ferenc Józsefhez intézett felirat tartalmával: az ABCB-t korántsem tekintette „ismeretlen törvénynek”, és megelégedett az 1850-es években hatályba léptetett törvények módosításával – a helyi lakosság igényeinek megfelelően.

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok sorsa Erdélyben

Az erdélyi Főkörmányszék javaslatát a bécsi minisztertanács nem tárgyalta, és az uralkodótól sem érkezett rá közvetlen válasz.¹¹²² Ezt egyrészt azzal magyarázhatjuk, hogy miután a kormány már 1861 márciusában kifejtette álláspontját az erdélyi törvénykezés szabályozását illetően, nem látták szükségesnek

¹¹¹⁸ Uo.

¹¹¹⁹ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. szeptember 15. 2. p.

¹¹²⁰ *Kolozsvári Közlöny*, 1861. szeptember 17. 594. p.

¹¹²¹ Ezzel együtt egy héttel később, augusztus 24-én egy titkos ülést tartottak, ahol a végrehajtásra vonatkozó szabályokat ismét módosították. Lásd *Kolozsvári Közlöny*, 1861. szeptember 26. 613. p.

¹¹²² HU-MNL-OL-D 229 Erdélyi Udvari Kancellária. Általános iratok, 1861–1867. 2665/1861. A kancellária a szeptember 18-án érkezett iratot, amelyen az szerepel: „A 2492. szám alatt tett felterjesztések végleges eldöntéséig levéltárba teendő.”

a vita megismétlését. Másrészt Kemény Ferenc és Mikó Imre, illetve a bécsi kormányzat között 1861 őszére teljesen elhidegült a viszony. Október végére eldőlt, hogy személycserék szükségesek az erdélyi vezetésben, miután sem az erdélyi kancellárt, sem a Főkormányzók vezetőjét nem látták alkalmasnak az uralkodói akarat végrehajtására.¹¹²³ Az sem elhanyagolható, hogy a törvénykezés kérdésében a szászok álláspontja teljesen eltérő volt, nem beszélve a románokról, akiknek nézeteit e kérdésben nem ismerjük.¹¹²⁴

Ferenc József válasza akkor érkezett meg, amikor egyes törvényszékek¹¹²⁵ a magyar törvények alapján kezdték meg (a féléves törvényszünetet követően) az ítélezést. Az uralkodó az 1861. november 1-jén a törvénykezés tárgyában kiadott rendeletében egyértelműen megtiltotta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok használatát. Mint írta, „[t]udomásomra jutott, hogy Erdély nagyfejedelemségemben némely törvényhatóságok, valamint a királyi tábla is törvénykezési eljárásaikban szabályként elfogadták a Magyarországra nézve általam helybenhagyott országbírói értekezlet javaslatát.

Ezen, 1860. dec. 21-ki kéziratomban azon rendeletével, melynek fogva a polgári s büntető jogra vonatkozó minden szabályok a törvényhozás útján eszközözendő változtatásig fentartandók, egyenesen ellenkező eljárásért mindazoknak, kik rendeleteim ilyszerű mellőzésében részesek, elégtelenségemet fejezem ki; erdélyi udvari korlátnokságom elnökségének meghagyom, miszerint az illetőkkel tudassa, a kir. tábla elnökét báró Apor Károlyt pedig személyesen felelőssé tegye az iránt, hogy 1860. dec. 21-i kéziratomban értelmében minden polgári és büntetőjogi szabályok, intézmények teljes érvényükben fenntartassanak s egész határozottsággal kezeltessenek, míg országgyűlés utjánai megvitatás s állapítás folytán módosíthatni nem fognának.”¹¹²⁶

A leiratot az összes Királyhágón túli törvényhatóság részére megküldték. Három héttel később, 1861. november 21-én Kemény Ferenchez hasonlóan Mikó Imre lemondott.¹¹²⁷ 1861 novemberében Ferenc József felfüggesztette az alkotmányos rendszert.¹¹²⁸ Nádasdy Ferencnek erdélyi kancellárrá,

¹¹²³ Ebben meghatározó szerepe volt az erdélyi országgyűlés összehívásának, amelyet a bécsi kormányzat nem Kolozsvárra, hanem Nagyszenbe kívánt összehívni. Schmerling úgy taktikázott, hogy annak várható szász és román többsége biztosan elfogja küldeni képviselőit a Reichsratba – hozzájárulva Magyarország elszigeteléséhez. JANCsó 1931. 332. p.

¹¹²⁴ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band I. 465–466. p.

¹¹²⁵ Kolozs vármegye tartozott ezek közé, amelynek 1861. október 7-én tartott ülésén kimondták, hogy a törvénykezés alapjául a magyar országgyűlés által tárgyalt és szentesített országbírói értekezlet munkálatait jelölték meg – némi módosítással. A *Kolozsvári Közlöny* tudósítása szerint a vármegye állandó bizottságja a döntést egyhangúlag hozta meg. Lásd *Kolozsvári Közlöny*, 1861. október 8. 639–640. p.

¹¹²⁶ *Sürgöny*, 1861. december 15. 1. p.

¹¹²⁷ JANCsó 1931. 332. p.

¹¹²⁸ Lásd 3895. 1861. sz. királyi leirat; *Okmánytár* 1865. 219. p.

illetve Ludwig Folliot de Crenneville-nek a Főkormányzék vezetőjévé való kinevezésével¹¹²⁹ 1861. november 26-án ténylegesen megkezdődött a provizórium időszaka.¹¹³⁰ Az előbb hivatkozott uralkodói leirat 7. pontja értelmében a törvényhatóságok állandó bizottmányai csak saját hatáskörükbe tartozó köz-igazgatási tárgyakkal foglalkozhattak, és nem tűzhettek napirendre semmilyen, igazságszolgáltatással kapcsolatos kérdést. Ferenc József szigorú személyes felelősség terhe mellett kötelezte az elnököket, hogy ellenkező esetben azonnal oszlassák fel az ilyen kérdéseket tárgyaló üléseket, és további utasításért folyamodjanak a Főkormányzékhez.¹¹³¹ A provizórium szigorát jól jelzi az új főkormányzék elnök¹¹³² 1862 júliusában intézett körlevele a törvényszékek elnökeihez, amelyben bejelentette: hamarosan országszerte ellenőrzést fog tartani. A levelében „minden lehető félreértés megelőzése végett” azt is tételen felsorolta, hogy az erdélyi bíróságok mely jogszabályok szerint kötelesek eljárni.¹¹³³ Az 1861-ben átalakított bírósági szervezetrendszert nem szüntették meg, és Apor Károlyt sem váltották le a Királyi Tábla éléről, de a vármegyék ilyen irányú rendszabályozása jellemezte a provizórium időszakát.¹¹³⁴

¹¹²⁹ HU-MNL-OL-D 228 Erdélyi Udvari Kancellária. Elnöki iratok. 1861–1867. 426/1861.

¹¹³⁰ Szász 1988. 1492. p.

¹¹³¹ *Okmánytár* 1865. 219–222. p.

¹¹³² Teljes nevén Franz Maria Johann Folliot de Crenneville-Poutet, osztrák tábormok, Erdély kormányzója 1861. november 26. és 1867. április 2. között.

¹¹³³ „[A]zon főbb törvények és rendszabályok, melyek az azokra vonatkozó későbbi legfelsőbb és felsőbb rendeletekkel együtt ő Felségének 1860 december 21-dikén kelt legfelsőbb kéziratánál és az 1861-ik évi márt. 31-dikén költ l.f. határozatánál fogva teljes érvényükben fenn állanak, és a melyeknek minden bírósági tagra nézve zsinórmértékül kell szolgálniok: 1) Az erdélyi polgári perrendtartás, 1852. május 3-káról. 2) Az általános büntető törvénykönyv, 1852. május 27-kéről. 3) Az általános polgári törvénykönyv, az 1853. május 29-kéről kibocsátott nyílt parancs értelmében. 4) A törvényszékek belső szerkezetét és ügykezelését szabályozó 1853. május 3-dikán kelt cs.k. nyíltparancs. 5) A bíróságok illetőségétszabályozó 1853. július 3-kai cs. nyíltparancs. 6) A csődrendtartás, 1853. július 18-káról. 7) A büntető perrendtartás, 1853. július 29-dikéről. 8) Az ügyvédi rendtartás, 1853. október 10-dikéről. 9) A bűnügyekbeni utasítás, 1854. június 16-dikáról. 10) A földterhermentesítési nyílt parancs, 1854. június 21-kéről. 11) Az államügyészségi rendszabály, 1854. augusztus 3-káról. 12) A nem peres eljárást szabályozó nyílt parancs, 1854. augusztus 9-dikéről. 13) Az úrbéri bíróságok szerkezetét és ügykezelését kiszabó igazságügyi rendelmény, 1858. január 27-dikéről. 14) A közjegyzői rendszabály, 1858. február 7 -dikéről, valamint az ezekre vonatkozó későbbi felsőbb rendeletek.” Közzölték a 3661 sz. elnöki közlemény alapján. *Erdély Nagyfejedelemség hivatali tiszti névtára 1863-dik évre*. Kolozsvár, 1863. Gámán János nyomdája, Második rész. 66. p.

¹¹³⁴ Szász 1988. 1492. p.

Következtetések

Az erdélyi törvénykezési bizottság működésére világosan kimutatható az Országbírói Értekezlet, illetve az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok hatása. Azonban, amíg az Apponyi György elnöklete alatt összegyűlt testület lépésről lépésre haladva próbálta először az eljárása során követendő elveket tisztázni, majd hosszas viták után döntött az egyes albizottmányok által kidolgozott javaslatokról, különvéleményekről; ehhez képest az erdélyi testület jóval nagyobb léptekben haladva, az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok alapján kívánta rendezni az erdélyi törvénykezés kérdését – a szász vidékek kivételével.

A másik különbség a javaslatok megszületése mögött fellelhető alkotmányos és politikai érvekben keresendő. Míg Chyczy Kálmán az Országbírói Értekezlet első ülésnapján arra hivatkozott, hogy Magyarország önállóságának mindenkor fontos biztosítékát képezték saját törvényei, addig a kolozsvári testület az ITSZ hatályának Erdélyre történő kiterjesztésével a Magyarországgal 1848-ban kimondott unió megvalósítását kívánta elősegíteni. Mindez összhangban állt Kemény Ferencnek és Mikó Imrének a Magyarországgal való egyesülést támogató elveivel, így az Országbírói Értekezlet munkálatának elfogadása az ő politikai programjuk megerősítését eredményezte volna.

A kudarc okait illetően többféle magyarázatot is megfogalmazhatunk: az első éppen abban rejlik, hogy Ferenc József elvből opponált mindenféle javaslatot, ami az unió ügyét segítette volna. Emellett a bécsi minisztertanács már 1861 márciusában egyértelművé tette: nem kíván Erdélyben olyasfajta engedményeket tenni, amelyekre Magyarország esetén sor került. És végül: Magyarországgal ellentétben, ahol a magyar törvények visszaállításának igénye általánosnak volt mondható, Erdélyben a szászok által megfogalmazott javaslatok teljesen ellentétes irányba mutattak.

Az Országbírói Értekezlet munkálatának hatása Horvát-Szlavónországra

További kérdés lehet, hogy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok, illetve az abban megtestesülő elvek hatással voltak-e Horvát-Szlavónország jogfejlődésére. Ennek vizsgálatát amiatt tartom lényegesnek, mert egészen 1848-ig a magyar és a horvát jogrendszer között erőteljes hasonlóságok voltak kimutathatóak,¹¹³⁵ miután mindkettő Werbőczy Tripartitumán alapult. Az 1849-et követően hatályba léptetett osztrák jogszabályok éppen ezért legalább akkora változást idéztek elő Horvátországban, mint Magyarországon. 1860–1861 releváns eseményeit áttekintve viszont találunk egy fontos különbséget. Az Osztrák Császárságon belül Horvát-Szlavónország helyét az októberi diploma tükrében¹¹³⁶ meghatározni kívánó horvát szábor kezét nem kötötték olyasfajta alkotmányjogi korlátok, mint amelyeket a magyar országgyűlés tagjai esetén megfigyelhettünk. Ezáltal a horvátok számára 1861-ben megadatott a lehetőség, hogy az osztrák törvények felülvizsgálatáról, módosításáról és ezáltal jövőbeni jogfejlődésükről formális értelemben véve teljesen szabadon döntsenek.

Az 1848 előtti horvát igazságszolgáltatási szervezet alapját Magyarországhoz hasonlóan az úriszékek és a megyei törvényszékek képezték. A legmagasabb fokú bírósági fórum a Báni Tábla volt, ahonnan a Hétszemélyes Táblához lehetett fordulni, amely kasszációs jogkörrel rendelkezett.¹¹³⁷ A bírák által alkalmazott joganyagot részben az írott magyar, illetve némely osztrák jogforrások formálták, emellett nagy hatással bírtak a felső bíróságok határozatai, illetve a 16–19. század között formálódott szokásjogi normák.¹¹³⁸

A törvénykezés működését a 19. század közepére Horvátországban egyre több kritika érte. A legnagyobb problémát a bírói önkény jelenléte és a perek elhúzódása jelentette. Egyáltalán nem volt ritka, hogy a bírósági eljárások akár évtizedekig tartsanak. Dalibor Čepulo szerint ennek okai az

¹¹³⁵ Lásd HEKA László: A magyar-horvát államközösség keletkezése. *Acta Hungarica Universitatis Eszekiensis*, 2010. 2. sz. 25–36. p., HEKA László: Horvátország parlamentarizmusa a kezdetektől napjainkig. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*. 2014. 4. sz. 99–118. p., HEKA László: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete*. Szeged, 2004. Bába és Társai Kft., 267 p.

¹¹³⁶ KORBULY Imre: *Magyarország közjoga: illetőleg a magyar államjog rendszere*. Budapest, 1884. Eggenberger, 109–114. p.; FREY Dóra: Az osztrák-magyar kiegyezés és a nemzetiségi jogok. In NAGY Janka Teodóra – BÉLI Gábor: *A jog kulturális holdudvara. A magyar jogtörténet, jogi kultúrtörténet európai kontextusai*. Budapest, 2022. Gondolat, 68. p.

¹¹³⁷ KOSNICA, Ivan: Croatian Law on Regulation of Local Citizenship 1880 – Context and Change. In HOMOKI-NAGY Mária – VARGA Norbert (szerk.): *Codification Achievements and Failures in the 19th–20th Century*. Szeged, 2018. SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, 84. p.

¹¹³⁸ ČEPULO, Dalibor: Izgradnja modernog hrvatskog sudstva 1848–1918 (A modern horvát bírósági rendszer felépítése 1848–1918). *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 2006. 2–3. sz. 329. p.

elavult joganyagban, illetve a bírák képzettségének hiányában voltak kere-sendők – az ítélőbírák közül sokan jogi végzettséggel sem rendelkeztek. Az igazságszolgáltatásban a fizetések meglehetősen alacsonyok voltak, ami talajt adott a korrupciónak.¹¹³⁹

A problémák megoldása az 1830-as években megjelenő reformnemzedékre várt, amely Dalibor Čepulo értékelése szerint több tekintetben erős hasonlóságokat mutatott a magyar reformmozgalommal: minthogy a horvát-szlavón polgárság politikai és gazdasági súlyát tekintve is jelentéktelen volt, a reformok hívei a szábor többségét uraló konzervatív nemességgel való együttműködésre kényszerültek. A tervezett változások iránya kettős volt: a modernizációs törekvések kéz a kézben jártak Horvátország autonómiájának megerősítésével, illetve a horvát nyelv hivatalossá tételével.¹¹⁴⁰

A polgári átalakulás hatása az igazságszolgáltatásra

1848 tavaszának eseményei nemcsak Bécs illetve Pest városában, hanem Zág-rábban is katalizátorként hatottak: a forradalmi megmozdulások idején szüle-tett legfontosabb dokumentum, az 1848. március 25-én megszövegezett *Nép* (vagy *Nemzet*) *követelései*¹¹⁴¹ magában foglalt bizonyos, az igazságszolgáltatásra vonatkozó rendelkezéseket. Idetartozott a törvény előtti egyenlőség deklarálá-sa, a bírósági eljárások nyilvánossága és a szóbeli eljárás meghonosítása, karölt-ve az esküdtszékek felállításával és a bírói felelősség kimondásával.¹¹⁴² A rendi keretek eltörlése és a modern jogrendszer alapvonalainak megteremtése kap-csán a konzervatív többségű szábertől nem lehetett várni a reformok támoga-tását, így 1848 júniusában egy népképviselői alapon választott törvényhozó testület kezdte meg működését. A Pozsonyban ülésező utolsó magyar rendi gyűléshez hasonlóan, Zág-rábban is döntés született az úriszékek eltörléséről és a kötelező örökváltságról.¹¹⁴³

Az igazságszolgáltatással kapcsolatos egyéb teendők sem kerültek el a törvényhozók figyelmét: felállítottak egy parlamenti bizottságot, amelynek feladatává tették a polgári törvénykönyvvel, a váltó- és büntetőjogi jogszabályokkal kapcsolatos legfontosabb reformok, a perjoggal és a bírósági szerve-zet modernizációjával kapcsolatos legsürgősebb változások megfogalmazását.

¹¹³⁹ ČEPULO, Dalibor: Organisation und Unabhängigkeit des Gerichtswesens in Kroatien und Slawonien 1848–1918. In *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 2017. 9. p.

¹¹⁴⁰ ČEPULO 2006. 328. p.

¹¹⁴¹ Eredeti horvát névén: *Zahitjevanja naroda*.

¹¹⁴² ČEPULO 2017. 9. p.

¹¹⁴³ Az úriszékekhez tartozó ügyeket – a 1848. évi XI. törvénycikkhez hasonlóan – ideiglenesen a megyei törvényszékekhez tették át. Lásd ČEPULO 2017. 9. p.

Azaz, a horvát szábor egy kiterjedt igazságszolgáltatási reformot tervezett.¹¹⁴⁴ A képviselők ezen igyekezetének gátat vetett, hogy a törvényhozó fórum csak egy hónapon keresztül működhetett, miután a június 29-én teljhatalommal felruházott Jelačić bán nem hívta össze annak üléseit.¹¹⁴⁵ Érdemi eredmény elérésére emiatt nem került sor.¹¹⁴⁶

Dalibor Čepulo álláspontja szerint ugyanakkor nem csak a rendelkezésre álló szűkös idő, illetve a horvát-magyar viszonyrendszer egyre feszültebbé válása állt a reformok útjában: a korabeli horvát politikusok nem rendelkeztek a modernizációról kiforrott koncepcióval.¹¹⁴⁷ A horvát politikai elitet uraló konzervatív nemesség nem állt készen radikálisabb reformra. A 19. század első felében a vezető politikusok a horvát-szlavón országész autonómiájának megvédésére összpontosítottak, aminek keretében elsődlegesen a megyék jogosítványait kívánták védelmezni. 1848 nyarán és őszén, a horvát-magyar kapcsolatok romlásának és az ausztrioszláv eszmék terjedésének eredményeként vált egyre elfogadottabbá a horvát liberálisok körében, hogy az állam intézményei alapvető reformra szorulnak. Az újításokat az osztrák mintát követve kívánták bevezetni, ami a centralizáció megerősödését eredményezte volna. E koncepciót azonban az olműtzi alkotmány megszületésének hírére 1849 márciusában elvetették, és a reformerek onnantól kezdve ismét a horvát önállóság zálogának tekintett megyei rendszer modernizációjára fókuszáltak.

E munkálatok azonban 1849 szeptemberében megszakadtak, miután a báni tanács – Josip Jelačić bán személyes utasítására – az olműtzi alkotmány kihirdetéséről döntött.¹¹⁴⁸ A birodalmi alaptörvény a centralizáció térnyerését biztosította, és e tendencia a látszatalkotmányosság időszakának végét jelentő *Sylvesterpactent* kihirdetésével még erőteljesebbé vált. A változások eredményeként a korábban rendkívül széles jogkörökkel bíró megyék (*županije*) alsóbb szintű végrehajtó szervekké váltak, elveszítve igazságszolgáltatási jogköreiket, miután a törvényszékeket állami bíróságként szervezték át. Pozitív fejleményt jelentett ugyanakkor, hogy az igazságszolgáltatási szervezetet teljes egészében elválasztották a közigazgatástól.

A bírósági szervezet átalakításának 1851 elején fogott neki a kormányzat, a tervezett reform azonban akadozott. Az új közigazgatási és bírósági szervezet

¹¹⁴⁴ ČEPULO 2006. 329. p.

¹¹⁴⁵ Ennek oka abban rejlett, hogy a nemzeti liberálisok Jelačić bán számára kellemetlenül demokratikus követelésekkel álltak elő. Lásd VARGA Szabolcs – SOKCSEVITS Dénes: *A horvát szábor története*. Budapest, Országgyűlés Hivatala, 2022. 348. p.

¹¹⁴⁶ MAUROVIĆ, Ivan: *Das österreichische allgemeine bürgerliche Gesetzbuch in Kroatien*. In *Festschrift zur Jahrhundertfeier des Allgemeinen Bürgerlichen Gesetzbuches. 1. Juni 1911*. Erster Teil. Wien, 1911. Manzschke K.u.K. Hof-Verlags-U. Universitäts-Buchhandlung, 688 p.

¹¹⁴⁷ ČEPULO 2006. 328–329. p.

¹¹⁴⁸ A báni tanács ugyanis vonakodott a szábor jóváhagyása nélkül annak kihirdetésétől, és az ott történő szavazás nélkül kihirdetni. Lásd MAUROVIĆ 1911. 689. p.

kialakítására csak 1853-ban került sor a szilveszteri pátens kiadását követően lefektetett új államszervezési elveknek megfelelően.¹¹⁴⁹ A változások egyértelműen a centralizáció irányába hatottak. Öt megyét szerveztek, azokon belül 54 járást alakítottak ki. Visszalépést jelentett, hogy míg az 1850-es évek elején az igazságszolgáltatást a járások szintjén is elválasztották a közigazgatástól, 1854-től a birodalom többi részeihez hasonlóan e közigazgatási egység szintjén (a négy legnagyobb várost, így Zágrábot, Eszéket, Varasdót és Fiumét leszámítva) már nem érvényesült a bíróságok szervezeti függetlenségének elve, miként a Báni Tábla vonatkozásában sem. A reformot követően Horvátországban is a vegyes járási hivatalok váltak az általános elsőfokú közigazgatási és bírósági fórummá. Az ország területén a legmagasabb fokú bírósági fórumot az előbb említett Báni Tábla jelentette, ahonnan a bécsi Oberster Gerichtshofhoz lehetett fellebbezni.¹¹⁵⁰

Az igazságszolgáltatás szervezeti oldala mellett maga a jogrendszer is alapvető változásokon ment keresztül: 1849 szeptemberében az olmützi alkotmány alapján elfogadták az ideiglenes sajtótörvényt, amely rövid időre meghonosította az esküdtszéki eljárást Horvátországban.¹¹⁵¹

Az anyagi magánjogot illetően a legfontosabb változást Magyarországhoz hasonlóan az jelentette, hogy az 1852. november 29-én kelt pátenssel Horvátországban is hatályba léptették az ABGB-t.¹¹⁵² Ennek időpontját 1853. május 1-ben határozták meg. A törvénykönyv fogadtatása itt is meglehetősen hűvös volt,¹¹⁵³ de a kódex hatálybaléptetése érdemben elősegítette a polgárosodást.¹¹⁵⁴ A horvátokat érzékenyen érintette az (addigra egyébként már hatályon kívül helyezett) olmützi alkotmány 68. §-ában előírányzott rendelkezés figyelmen kívül hagyása, amely a szábor hatáskörébe utalta a feladatot, hogy a polgári és büntetőjogra, a bírósági eljárásra és szervezetre vonatkozó jogszabályokat összhangba hozza az osztrák kódexekkel. Ehhez képest – mint tudjuk – nemcsak a polgári törvénykönyv, hanem a többi jogszabály bevezetéséről is Bécsben döntöttek.¹¹⁵⁵ Az ABGB hatálybaléptetését emellett azok is ellenezték, akik az 1848 előtt rendi szerkezet fenntartásában voltak érdekelték, ugyanis

¹¹⁴⁹ ČEPULO 2006. 332. p.

¹¹⁵⁰ Uo.

¹¹⁵¹ Az első eljárások megindulását követően 1850 februárjában megszüntették ezt az intézményt. ČEPULO 2006. 331. p.

¹¹⁵² KOSNICA, Ivan: *Državljanstvo i Opći građanski zakonik u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji od 1853. do 1879. Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu.* 2013. 5–6. sz. 1149. p.

¹¹⁵³ MAUROVIĆ 1911. 689. p.

¹¹⁵⁴ KREŠIĆ, Mirela: *A Review of the Development of Private Law in Croatia 1848–1945.* Budapest, 2017. Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte Eötvös-Loránd-Universität, 7. p. *Rechtsgeschichtliche Vorträge / Lectures On Legal History* 75.

¹¹⁵⁵ KOSNICA, Ivan: *Gubitak državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji od Bachovog apsolutizma do raspada Monarhije. Pravni vjesnik.* 2013. 3–4. sz. 62. p.

számukra az osztrák kódex rendelkezései túlzottan liberálisnak és individualista felfogásúnak hatottak.¹¹⁵⁶ Ennek egyik jellemző példája a minden személyre és mindenfajta vagyona egységesen kiterjedő öröklési jog bevezetése volt.¹¹⁵⁷

Az osztrák polgári törvénykönyv bevezetésével szemben heves ellenállás bontakozott ki az 1848 előtti jogban „nevelkedett” jogtudósok részéről is,¹¹⁵⁸ holott ez még „csak” a kezdetet jelentette: 1852-ben Horvátországban is kihirdették a polgári perrendtartást,¹¹⁵⁹ illetve az ügyvédi rendtartást,¹¹⁶⁰ míg a közjegyzőségre vonatkozó szabályok a korszak végén, 1859. november 1-jén léptek hatályba.¹¹⁶¹ A büntetőjogban a legjelentősebb változást az 1852. évi StG hatálybaléptetése jelentette,¹¹⁶² amelyet a horvát jogászok is viszonylag maradónak tekintettek. A védelmet korlátozottan érvényesítő 1853. július 29-én elfogadott büntetőeljárás kódex szabályait 1854-től kellett alkalmazni, ami magával hozta az államügyészség szervezeti reformját.¹¹⁶³

A korszakot Magyarországhoz hasonlóan az igazságszolgáltatás bizonyos tekintetben előremutató reformjai jellemezték,¹¹⁶⁴ de a változások még erőteljesebben felszínre hozták a horvát igazságszolgáltatást már 1848 előtt is sújtó problémákat, mindenekelőtt a megfelelő személyi állomány hiányára irányították rá a figyelmet.¹¹⁶⁵ Az újszerű elvek alapján nyugvó bírósági szervezet kialakítása mindenesetre kiemelt szerepet játszott az egész jogrendszer modernizációjában szempontjából.¹¹⁶⁶

¹¹⁵⁶ GAVELLA, Nikola – GLIHA, Igor – JOSIPOVIĆ, Tatjana – STIPKOVIĆ, Zlatan: Das ABGB in Kroatien. In BERGER, Elisabeth (hrsg.): *Österreichs Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Eine europäische Privatrechtskodifikation Band III: Das ABGB außerhalb Österreichs*. Berlin, 2010. Duncker & Humblot, 164. p.

¹¹⁵⁷ KREŠIĆ, Mirela: A magánjog fejlődése Horvátországban 1848–1945. *Jogtörténeti Szemle*. 2018. 3–4. sz. 32. p.

¹¹⁵⁸ GAVELLA–GLIHA–JOSIPOVIĆ–STIPKOVIĆ 2010. 165. p.

¹¹⁵⁹ KREŠIĆ 2017. 6. p.

¹¹⁶⁰ ČEPULO 2006. 335. p.

¹¹⁶¹ ČEPULO 2006. 336. p.

¹¹⁶² PASTOVIĆ, Dunja: Unification of Criminal Law in the Interwar Yugoslav State (1918–1941). In *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 2019. 4. sz. 556–557. p. Lásd <https://www.ejournals.eu/Krakowskie-Studia-z-Historii-Panstwa-i-Prawa/2019/Tom-12-Zeszyt-4-2019/>

¹¹⁶³ ČEPULO 2006. 334. p.

¹¹⁶⁴ GROSS MIRJANA (horvát történész) szerint „[a] régi magyar törvénykönyv használhatatlan volt”. Ezalatt Werbőczy István Tripartitumát értette. Lásd GAVELLA–GLIHA–JOSIPOVIĆ–STIPKOVIĆ 2010. 165. p. idézi LANOVIĆ, M.: *Stjepan Edler von Verbocz, der große Lehrer unseres alten Rechtes*, Zagreb 1943; MARGETIĆ, L. – MARŠAVELSKA APOSTOLOVA, M., *Das kroatische mittelalterliche Recht*, Zagreb, 1990. 165. p.

¹¹⁶⁵ Arra vonatkozik a kritika, miszerint a bírák többnyire képzetlenek, rosszul fizetettek és korruptak voltak. Ennek eredményeként a jogkereső felek nem is feltételezték, hogy vesztegetés nélkül pozitív döntést kaphatnak a vitás ügyekben. A tárgyalásokat a bírák belátása szerint tűzték ki, és a viták gyakran évtizedekig tartottak. Mindez alapvető változásokat sürgetett. Lásd GAVELLA–GLIHA–JOSIPOVIĆ–STIPKOVIĆ 2010. 165. p.

¹¹⁶⁶ GAVELLA–GLIHA–JOSIPOVIĆ–STIPKOVIĆ 2010. 165. p.

Az októberi diploma visszhangja némiképpen különbözött a magyarországitól. A megalkotásában szerepet játszó konzervatívoktól eltekintve a magyar politikusok számára a diploma nem jelenthette az osztrák–magyar közjogi viszony rendezésének alapját, mivel az uralkodó nem volt hajlandó elismeri az áprilisi törvények érvényességét.¹¹⁶⁷ Ezzel szemben a horvát politikusok nem igazán támaszkodhattak egy hasonló mértékben kidolgozott „alkotmányos törvénycsomagra”. Horvátországban 1860–1861 fordulóján a politikai törekvések középpontjában az alkotmányos rendszer alapjainak meghatározása állt.¹¹⁶⁸ A horvát politikusok nemcsak Horvát-Szlavónország alkotmányos pozícióját kívánták tisztázni az Osztrák Császárságon belül, hanem a Magyarországgal való közjogi kapcsolatot is új alapokra kívánták helyezni.¹¹⁶⁹ A fő célkitűzést a horvát önállóság megerősítése jelentette, és ennek megfelelően a horvát politikusok reformelképzeléseinek középpontjába a megerősített rendszer korszerűsítése került, minthogy abban látták a horvát államiság jövőjének garanciáját.¹¹⁷⁰

A báni konferencia összehívása

Az októberi diploma kihirdetésének napján, az alkotmányos változásokkal kapcsolatos feladatokat taglaló legfelsőbb császári kéziratok címzettje a horvát báni tisztséget betöltő báró Josip Šokčević volt. Az uralkodó egy értekezlet összehívásával bízta meg az államférfit, ahol sor kerülhetett az októberi diploma alapján szükséges intézkedések kidolgozására.¹¹⁷¹ Az értekezlet megnyitását Agenor Goluchowski államminiszter is sürgette, amely végül 1860. november 26-án kezdte meg tanácskozásait Zágrábban.¹¹⁷²

A konferencia működése az államélet valamennyi szegmensét áthatotta. A vármegyék, a szabad királyi városok, a szabad kerületek, a kiváltságos helyek és a vidéki községek szervezéséről szóló utasítás tervezetében kiemelt célként

¹¹⁶⁷ WLASSICS Gyula: *Az ausztriai közjogi irodalom és Magyarország*. Budapest, Jogállam Kiadóhivatal, 1916. 4. p.

¹¹⁶⁸ VARGA–SOKCSEVITS 2022. 351. p.; ČEPULO 2006. 339. p.

¹¹⁶⁹ ERDŐDY Gábor: A horvát kérdés a magyar polgári nemzet megerősítésének kontextusában. *Jogtörténeti Szemle*, 2018. 1–2. sz. 62–64. p.

¹¹⁷⁰ ČEPULO 2006. 339. p.

¹¹⁷¹ Ferenc József olyan férfiak meghívását javasolta, akik hivatali és polgári állásuk, képességeik, a közszolgálatban nyújtott teljesítményük a közbizalom tekintetében kimagaslóak. Lásd ČEPULO, Dalibor: Mjesni sud na hrvatsko-slavonskom području između sudske i upravne vlasti. In *Liber amicorum Mihajlo Dika. Zbornik radova u čast 70. rođendana prof. dr. sc. Mihajla Dike*. Zagreb, 2013. Pravni Fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 76. p.

¹¹⁷² Az értekezlet horvát nyelvű jegyzőkönyvéhez lásd Zapisnik I. sjednice banske konferencije (A báni konferencia első ülésének jegyzőkönyve). In *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861 (Dalmácia, Horvátország és Szlavónia szaborának irományai az 1861. évből)*. Zágráb, 1862. Baridba tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja.

jelent meg, hogy a közigazgatási feladatok gyakorlása minél hamarabb a horvát hatóságokhoz kerüljön; ugyanakkor az áprilisi törvényekhez hasonló modern alkotmányos „bázis” hiányában az 1848. évi állapotokhoz való visszatérés igénye kevésbé volt jelen.

A konferencia kidolgozta a törvénykezés ideiglenes szervezésére vonatkozó utasítás tervezetét is. A javaslat az országgyűlés döntéséig fenn kívánta tartani az 1854-ben bevezetett bírósági szervezetet, emellett – az uralkodói akaratnak megfelelően – rendelkezett az 1849 után hatályba léptetett törvények és rendeletek fenntartásáról. Ferenc József 1861. január 16-án végül azzal a „toldással” hagyta jóvá a konferencia által elébe terjesztett javaslatokat, aminek eredményeként hangsúlyosabban jelent meg az utasítás szövegében a bírácoknak a hatályban lévő jogszabályok további alkalmazására vonatkozó kötelezettsége.¹¹⁷³

E módosítás talán nem is volt véletlen, hiszen az oktrojált jogszabályok megítélésében erőteljes hasonlóságok voltak kimutathatók a korabeli Magyarország, illetve Horvát-Szlavónország között. A horvátok az 1850-es években bevezetett reformok eredményességét elismerték, de a modernizáció pozitív hatásaira az ő szemükben is árnyékot vetett a politikai rendszer, amely azokat létrehozta. A kiadott rendelkezések ellen több megye tiltakozott: Zágráb, Varasd és Pozsega megyék közgyűlései deklarálták, hogy az 1848 előtti horvát törvényeket kívánják visszaállítani. Ellentétben azonban Magyarországgal, ahol a közvélemény és a vármegyék többsége a magyar törvények visszahozatala mellett tette le voksát, a horvát politikai életben a három vármegye álláspontja nem tudott egyeduralmódóvá válni,¹¹⁷⁴ és a horvát közvélemény is visszafogottabbnak tűnt e tekintetben.¹¹⁷⁵

Az osztrák jogszabályok jövőbeni sorsát illetően háromféle álláspont alakult ki.¹¹⁷⁶ Az első csoportba azokat sorolhatjuk, akik a régi jogszabályok mihamarabbi visszaállítása mellett érveltek. Ezen álláspontot elsősorban az arisztokrácia, illetve a közép- és kisbirtokos nemesség tagjai, valamint jogászok azon idősebb generációja képviselte, akik nem ismerték az osztrák jogszabályokat.¹¹⁷⁷ A második csoportba azok tartoztak, akik az inga ellenpólusán állva, kifejezetten elleneztek az osztrák jogszabályok „rögtönzött” módosítását. E nézetet vallotta több befolyásos politikus, köztük a későbbi horvát-szlavón bán, Ivan Mažuranić.

¹¹⁷³ MAUROVIĆ 1911. 690–691. p.

¹¹⁷⁴ Ezzel együtt mind a korabeli sajtóban, mind más megyei gyűléseken, sőt a száborban is megjelentek olyan hangok, amelyek ennek veszélyeire figyelmeztettek.

¹¹⁷⁵ GAVELLA–GLIHA–JOSIPOVIĆ–STIPKOVIĆ 2010. 166. p.

¹¹⁷⁶ Lásd GAVELLA–GLIHA–JOSIPOVIĆ–STIPKOVIĆ 2010. 165. p. 11. lábjegyzet. idézi DERENČIN, M. Tumač k Obćem Austrijskomu Gradjanskomu Zakoniku (Kommentár az Osztrák Polgári Törvénykönyvhöz) című művét. Zagreb, 1888. 16. p.

¹¹⁷⁷ MAUROVIĆ 1911. 692. p.

A harmadik csoportba azokat sorolhatjuk, akik az oktrojált jogszabályok gyökeres átalakítását követelték: úgy gondolták, a hatályba léptetett törvényeket alapos vizsgálat tárgyává kell tenni, és csak azokat lehet megtartani, amelyek valóban pozitív hatással voltak a horvát jogrendszer fejlődésére. Amint az alábbiakban látni fogjuk, e nézet elsősorban az 1861-ben felállított parlamenti bizottság által készített munkálatban testesült meg.¹¹⁷⁸

Az osztrák kódexek közül a legtöbb kritika az eljárási jogi törvényeket (mind polgári, mind büntető vonalon), illetve a büntető törvénykönyvet érte, miközben az ABGB hatályon kívül helyezésének gondolata a horvát jogrendszert az 1848 előtti állapotába visszahelyezni kívánó személyek egészen csekélynek mondható körétől eltekintve sosem merült fel komolyan.¹¹⁷⁹

Az osztrák jogszabályok kérdése a szábor napirendjén

A szábor 1861. augusztus 23-án tűzte napirendre a kérdést, miután felolvasták a Pozsega megyéből származó Miroslav Kraljević képviselő írásbeli indítványát, aki javaslatot tett az osztrák törvények felülvizsgálatára, átalakítására és megváltoztatására, és e tekintetben az Országbírói Értekezlet határozatainak figyelembevételét javasolta. Hasonló javaslat érkezett Zágráb megye közgyűlésétől, ahol augusztus 21-én vették napirendre az osztrák jogszabályok ügyét. A két vármegye elképzelései teljes egyezést mutattak a tekintetben, hogy kifejezetten utalást tartalmaztak az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokra, és mindkét törvényhatóság egyetértett az eljárásjogi törvények reformjának sürgősségében.¹¹⁸⁰

A szábor végül az 1861. évi LXXX. törvénycikk elfogadásával egy bizottság felállításáról rendelkezett,¹¹⁸¹ amelynek feladatává tette az 1849 és 1861 között alkotmányellenesen hatályba léptetett igazságszolgáltatási törvények (*Justizgesetze*) felülvizsgálatát, kijavítását illetve módosítását. A törvénycikk arról is külön rendelkezett, hogy a bizottság – munkája során – *vegye figyelembe az Országbírói Értekezletnek Ferenc József által jóváhagyott*

¹¹⁷⁸ Uo.

¹¹⁷⁹ MAUROVIĆ 1911. 693. p.

¹¹⁸⁰ MAUROVIĆ 1911. 692–693. p.

¹¹⁸¹ Članak LXXX. – O isaslatbi Odbora sa uredjenje pravosudja u trojednoj kraljevini (A Háromege Királyságban az igazságszolgáltatás megszervezésével foglalkozó bizottság kinevezéséről szóló 1861. évi LXXX. törvénycikk). Lásd *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861. (Dalmácia, Horvátország és Szlavónia száborának iratai az 1861. évből)*. Zágráb, 1862. Baridba tiskarnica Dra. Ljudevita Gaja, Első kötet. 72. p.

javaslatait. A törvénycikk megnevezte a bizottság tagjait,¹¹⁸² majd deklarálta: *a bírósági szervezet és a fent nevezett törvények vonatkozásában* teendő részletes javaslatot a lehető legrövidebb időn belül a szábor elé kell terjeszteni.¹¹⁸³

A törvénykezési bizottság javaslatai

Az Országbírói Értekezlet munkálatának ismertetésére a bizottság egyik tagját, Matija Mrazovićot kérték fel.¹¹⁸⁴ A tanácskozások kezdetén a bizottság tagjai még az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban foglalt rendelkezések átvételéből indultak ki (ideértve azok *en bloc* elfogadását is). A részletek megismerését követően a hangulat gyökeresen megváltozott: a résztvevők egyhangúlag arra jutottak, hogy a horvát jogrendszer jövőjét nem az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok által kijelölt úton képzelik el.¹¹⁸⁵

A bizottság a törvénycikkben foglalt célkitűzések elérését önálló javaslatok elkészítése által kívánta megvalósítani. Miután a szábor hivatkozott törvényében a bizottságot mind az anyagi jogi, mind az alaki jogi törvényjavaslatok kidolgozásával megbízta, úgy döntöttek, hogy a hatékonyabb munkavégzés érdekében két albizottságra oszlanak.¹¹⁸⁶ A szábor többsége ugyan az alaki jog reformját ítélte szükségesnek, de az elmúlt tíz évben folyamatosan romló bűnözési mutatók okán komoly szükség mutatkozott a büntető anyagi jogi rendelkezések felülvizsgálatára is.

A Zágrábban működött testület a jegyzőkönyvek tanúsága szerint alapvetően más véleményt képviselt az 1848 előtti jogszabályok visszaállításának

¹¹⁸² Elnök: Ivan Zidarić alkancellár, tagok: Ladislav Balog, Jovan Živković, Pavle Mačvanskog, Dr. Ante Stojanović, ügyvéd Dragojl Kušlan, Andrije Uhernik, Koloman Košćec Bedeković, Eugenij Kvaternik, Jači Pavletićnek, Matija Mrazovićnak, Stjepan Kuglernek, Stjepan Pavlekovićnak, Lavoslav Šramnak, Miroslav Kraljevićnek és Avelin Cepulićnak, miután megbízást adtak gondosan előkészített javaslat benyújtására az igazságszolgáltatás szervezetéről és a jogról, valamint egyéb kapcsolódó ügyekről a szábor előtt. Lásd *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* 4. kötet. 263. p.

¹¹⁸³ A törvénycikk fő célját a megyék igazságszolgáltatási, valamint közigazgatási autonómiájának haladéktalan biztosítása jelentette. Lásd *uo.*

¹¹⁸⁴ A bizottság jegyzőkönyvének lefordításáért szeretnék ezúton is hálás köszönetet mondani Schlaffer Daniellának, a Magyar Állam- és Jegtörténeti Tanszék volt demonstrátorának, a Joghistoria c. folyóirat korábbi szerkesztőjének. Az eredeti szöveget Lásd *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* (Dalmácia, Horvátország és Szlavónia száborának iratai az 1861. évből). Svezak 4. (4. kötet). 262–270. p.

¹¹⁸⁵ *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* 4. kötet. 264. p.

¹¹⁸⁶ *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* 4. kötet. 265. p.

szükségességét illetően, mint az Országbírói Értekezlet. A bizottság tagjai úgy döntöttek, javaslataik kidolgozása során az 1848 előtti „horvát-magyar”, illetve az 1849 után hatályba léptetett „osztrák-német” törvények közül eredetüktől függetlenül azokat fogják választani, amelyek alkalmazása a horvát érdekeket szolgálja.¹¹⁸⁷ E gondolatmenet ellentétes az Országbírói Értekezlet „krédójával”, amelynek értelmében az oktrojált jogszabályok fenntartására csak abban az esetben kerülhetett sor, amennyiben azt a közhitel, a magánszemélyek jogainak védelme feltétlenül igényelte.

A bizottság az 1849-et követően hatályba léptetett jogszabályokhoz differenciáltan közelített. A legsarkosabb álláspontot az eljárásjogi kódexek vonatkozásában fogalmazták meg, mivel mind a büntetőeljárás törvény, mind a polgári perrendtartásról szóló osztrák kódex azonnali hatályon kívül helyezését javasolta, s helyettük új törvény elfogadását szorgalmazta. Miután e testületet nem kötötték olyasfajta korlátok, mint az Apponyi György által összehívott értekezletet, az általuk elkészített munkát az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokhoz képest jóval terjedelmesebbre sikerült: csak a polgári peres eljárás szabályai több száz §-t öleltek fel.¹¹⁸⁸

Az ABGB kapcsán ellentétes javaslat fogalmazódott meg: a bizottság körében érdemi javaslat nem született sem a törvénykönyv hatályon kívül helyezését, sem annak átfogó módosítását illetően.¹¹⁸⁹ Azaz, a bizottság az osztrák polgári törvénykönyv hatályban maradásával nemcsak átmeneti jelleggel, hanem tartósan számolt. Az 1852. évi StG hatályban tartását csak ideiglenesen tartotta elképzelhetőnek,¹¹⁹⁰ és az új kódex javaslatának elkészültéig az osztrák kódex vonatkozásában több módosító javaslatot is megfogalmazott.¹¹⁹¹ A bizottság tagjai kidolgoztak egy ideiglenes sajtótörvényt,¹¹⁹² valamint előkészítették az osztrák váltótörvény módosítását¹¹⁹³ és az úrbéri rendezést szabályozó tör-

¹¹⁸⁷ *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* 4. kötet. 264. p.

¹¹⁸⁸ Gróf Maksa Prica alkotása. *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Svezak IV. (4. kötet). 25–161. p.

¹¹⁸⁹ Igaz, ehhez hozzátartozik, hogy a kódex körülbelül 100 §-ának módosítását szükségesnek tartották. Az erre vonatkozó javaslatot Gjuro Križanić készítette. *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Svezak IV. (4. kötet). 1–24. p.

¹¹⁹⁰ A javaslatot Mirko Šuhaj készítette, az osztrák törvény hatályon kívül helyezésének időpontjául 1862. január 1-jét jelölték meg. Lásd *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Svezak IV. (4. kötet). 162. p.

¹¹⁹¹ Lásd *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Svezak IV. (4. kötet). 162–183. p.

¹¹⁹² *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Svezak IV. (4. kötet). 183–210. p.

¹¹⁹³ *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Svezak IV. (4. kötet). 211–215. p.

vény tervezetét.¹¹⁹⁴ Ezenkívül olyasfajta, közjogi kérdések tárgyalásába is becsátkoztak, amelyeket az Országbírói Értekezlet nem érzett feladatköréhez tartozónak – gondolva a szabad királyi városok,¹¹⁹⁵ illetve a megyék, községek státuszának rendezésére.¹¹⁹⁶

A bizottság javaslatai végül nem kerülhettek a szabor plénuma elé, miután a törvényhozó testületet az uralkodó 1861. november 8-án feloszlatta. Ivan Maurović érvelése szerint ez nem okozott igazi problémát a horvát jogrendszer hosszabb távú fejlődését tekintve. A bizottság tagjai ugyan jó érzékkel tapintottak rá az osztrák törvények gyenge pontjaira, de az általuk alkotott tervezetekben sem tudtak ezeknél összességében véve jobb megoldásokat találni, főként a sietség okán.¹¹⁹⁷ Hasonló álláspontot képviselt a *Jogász (Právník)* című horvát folyóirat 1863. évi kiadásában megjelent cikk szerzője is, aki szerint „az 1861. évi szabor sokat dolgozott, de kétségei voltak azzal kapcsolatban, hogy mindezt realizálni lehetett volna-e – és ha igen, akkor sem biztos, hogy szükséges lett volna”.¹¹⁹⁸ Dalibor Čepulo értékelése szerint a számos jogterületet érintő törvényjavaslatokon folyó intenzív és sürgető munka eredményének tekinthetőek a bennük található következetlenségek, súlyos dogmatikai és egyéb hiányosságok.¹¹⁹⁹

A horvát jogrendszer felülvizsgálatának gondolata a provizórium bevezetését követően a feledés homályába merült, és csak Anton Schmerling bukását követően bukkant fel még egy alkalommal. Az 1865. november 12-én összehívott szabor figyelmét főként az államjogi kérdések kötötték le, de érintőlegesen ismét napirendre került az oktrojált jogszabályok revíziója. Ennek eredményeként 1866-ban ismét felállítottak egy bizottságot. E testület álláspontja olyannyira megegyezett az elődjével, hogy az 1861-ben megszövegezett javaslatok közül a polgári jog alaki és anyagi részére, büntetőjogra, valamint a váltójogra kidolgozott javaslatokat egy az egyben átvette, egyedül a sajtótörvényre vonatkozó munkálat büntetőjogi rendelkezéseit módosította.¹²⁰⁰ Az 1866. évi javaslatok az 1861. évek sorsára jutottak, miután ezek sem kerültek a szabor napirendjére.

¹¹⁹⁴ *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Svezak IV. (4. kötet). 215–233. p.

¹¹⁹⁵ *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Svezak IV. (4. kötet). 234–250. p.

¹¹⁹⁶ *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Svezak IV. (4. kötet). 250–261. p.

¹¹⁹⁷ MAUROVIĆ 1911. 695. p.

¹¹⁹⁸ MAUROVIĆ 1911. 695. p. idézi „*Pravnik*” ex 1863. 16–17. sz. 68. p.

¹¹⁹⁹ DALIBOR ČEPULO álláspontja szerint az 1861-es Országgyűlési Lapok összeállítói maguk is rámutattak a javasolt alapítványok hiányosságaira. *Spisi saborski Sabora Kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od god. 1861.* Svezak IV. (4. kötet). 261. p.

¹²⁰⁰ MAUROVIĆ 1911. 695. p.

Maurović professzor 1911-ben, az ABGB centenáriumának alkalmából megtartott előadásában kiemelte, hogy amikor 1870-ben a horvát autonóm kormány az új országgyűlés elé terjesztett néhány kisebb módosítást a polgári törvénykönyv kapcsán, a javaslat indokolásában tett egy utalást az 1861. és az 1866. évi reformtörekvésekre, ámde ellentétes előjellel. A kormányzat álláspontja szerint „az igazságügyi törvényeket nem szabad sürgős szükség nélkül megváltoztatni.”¹²⁰¹ A horvát országgyűlés képviselői anélkül fogadták el a szóban forgó novellát, hogy a tárgyalások során akárcsak egy alkalommal is vitatták volna az indokolásban található megjegyzést. Ezt Maurović az ABGB-vel szemben táplált ellenérzéseknek az 1860-as években tapasztalható folyamatos enyhülésével magyarázta.¹²⁰²

Ezzel együtt az 1811. évi magánjogi kódex sem volt tökéletes. Dalibor Čepulo értékelése szerint az osztrák polgári kódex rendelkezései alapvetően összeütköztek a vidéki társadalom javarészt jogszokásokra épülő rendjével, amelynek alapját a földközösségi birtokrendszer¹²⁰³ és az ebből fakadó kollektív tulajdonjog képezte.¹²⁰⁴ Čepulo professzor szerint a tulajdonközösség felbomlásának intenzívebbé válásában komoly szerep jutott az ABGB-nek, ami súlyos és tartós társadalmi válsághoz vezetett Horvátországban. A problémát a törvényhozás próbálta orvosolni, de végső soron évtizedeken keresztül élesen elvált egymástól a kódexben szabályaiban megtestesülő és az állami bíróságok által végrehajtott normatív rend azoktól a magatartásszabályoktól, amelyek a vidéki társadalom számára ténylegesen irányadóak voltak a mindennapokban.¹²⁰⁵

Az ABGB (1861 utáni horvát elnevezésével élve: *Obći austrijski gradjanski zakon*, illetve *Obći gradjanski zakon*, rövidítve: OGZ) 1880-ban kiadott horvát nyelvű kommentárja megjegyezte: a kódex öröklési jogi részében szerepeltek olyan rendelkezések, amelyek nem feleltek meg a horvát tradícióknak, illetve a korabeli társadalmi körülményeknek.¹²⁰⁶ A törvénykönyv hatálybalépése ezzel együtt is hatalmas előrelépést jelentett a horvát jogfejlődésben – még abban az esetben is, ha a kódexet a *nemzeti rendszerrel szemben ellenséges korszakban*

¹²⁰¹ „Die judiziellen Gesetze sollen ohne dringende Not nicht geändert werden.” Lásd MAUROVIĆ 1911. 696. p.

¹²⁰² GAVELLA–GLIHA–JOSIPOVIĆ–STIPKOVIĆ 2010. 167. p.

¹²⁰³ HEKA László: A szláv földközösségi birtokrendszer jogintézményei. In GELLÉN Klára (szerk.): *Honori et virtuti: Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*. Szeged, Iurisperitus Kiadó, 2017. 122–131. p.

¹²⁰⁴ ČEPULO, Dalibor: The ABGB and the House-Community in the Croatian Legal System: Legal Irritant and Normative Plurality. In KOHL, Gerald – NESCHWARA, Christian – OLECHOWSKI, Thomas – PAUSER, Josef – REITER-ZATLOUKAL, Ilse – VEC, Miloš (szerk.): *Festschrift für Thomas Simon zum 65. Geburtstag Land, Policy, Verfassung*. Wien, 2020. Verlag Österreich, 25–72. p.

¹²⁰⁵ Uo.

¹²⁰⁶ Vö. KREŠIĆ 2018. 32. p.

vezették be.¹²⁰⁷ A 19. századi jogtudósok közül Marijan Derenčin¹²⁰⁸ már 1862-ben úgy látta, hogy „az ABGB elég jól alkalmazható a mi körülményeinkre”,¹²⁰⁹ és idővel ezt az álláspontot osztotta a jogásztársadalom túlnyomó többsége. Az osztrák kódex legfőbb patrónusát Ivan Mažuranić bán személyében találta. Az egykori horvát államférfi nem egy alkalommal rögzítette: nem fogja engedni az ABGB akár jótányi megváltoztatását, miután a törvénykönyvet „a nemzet legnagyobb részének legnagyobb hasznára vezették be.”¹²¹⁰

Következtetések

A kortárs horvát jogtörténészek szerint a kódex vitathatatlan értékei mellett az ABGB fennmaradásában fontos szerepet játszottak a szoros gazdasági kapcsolatok a Habsburg jogar alá tartozó azon országokkal, ahol az osztrák törvénykönyv szabályai érvényesültek. Ehhez járult az 1848-at követően felnevelkedett jogásztársadalom, amelynek tagjai kifejezetten jó véleménnyel rendelkeztek az OGZ-ről, és szinte minden esetben a kódex megtartása mellett (és az 1848 előtti horvát-magyar joghoz való visszatérés ellenében) szólaltak fel.¹²¹¹ Az sem elhanyagolható, hogy a horvát szábor egészen 1918-ig tiszteletben tartotta Ferenc József akaratát, miszerint az 1849-et követően bevezetett osztrák törvények, illetve a velük kapcsolatban kiadott egyéb rendeletek mindaddig hatályban maradnak, amíg azokat hatályon kívül nem helyezik, vagy alkotmányos úton nem módosítják.¹²¹² Ez természetesen nem jelentette azt, hogy ne tárgyaltak és fogadtak volna el számos, igazságszolgáltatást érintő törvényjavaslatot.

Az 1861-ben felállított bizottságban többséget szerzett álláspont ugyanakkor, amely az osztrák igazságügyi törvények általános felülvizsgálatát, módosítását, illetve hatályon kívül helyezését célozta, sosem tudott érvényesülni. Maurović professzor ebben nagy szerepet tulajdonított annak, hogy az ABGB-t „a nemzet legképzettebb és legjelentősebb emberei mindig nagyra becsülték; még azok is, akik az abszolutizmus legnagyobb ellenzőiként voltak ismertek.”¹²¹³

Az 1861. és az 1866. évi törekvések ellenére tehát az *Obći austrijski građanski zakon* hatályban maradt, de 1861-et követően már nem oktrojált osztrák jogszabályként, hanem Horvát-Szlavónország saját polgári törvénykönyveként. A törvény későbbi, Bécsben elfogadott módosításai nem változtattak az OGZ

¹²⁰⁷ MAUROVIĆ 1911. 697. p.

¹²⁰⁸ Horvát jogász, a *Pravnik* (Jogász) című folyóirat megalapítója, több törvény kodifikátora.

¹²⁰⁹ MAUROVIĆ 1911. 696. p.

¹²¹⁰ MAUROVIĆ 1911. 697. p.

¹²¹¹ MAUROVIĆ 1911. 699. p.

¹²¹² GAVELLA–GLIHA–JOSIPOVIĆ–STIPKOVIĆ 2010. 168. p.

¹²¹³ MAUROVIĆ 1911. 696. p.

rendelkezésein, miként a Monarchia osztrák térfelén működő bíróságok gyakorlata sem volt közvetlen hatással a horvát-szlavón bíróságok ítélkezésére.¹²¹⁴

Felmerülhet a kérdés, alakulhatott volna-e másként a magyar jogfejlődés, ha 1861-ben nem egy csonka országgyűlést hív össze az uralkodó, és nem az Országbírói Értekezlet, hanem a horvát példához hasonlóan kiküldött bizottság feladatává vált volna az osztrák jogszabályok sorsa feletti javaslattétel. A kiindulópont erőteljesen hasonlóknak tűnik: miként a magyarországi vármegyék és végső soron a magyar országgyűlés, úgy a horvát szábor is egyetértett azzal a gondolattal, amely a nemzeti jogrendszer visszaállításának irányába mutatott. A jogrendszer felülvizsgálatára kiküldött bizottság – amelynek egy másodpercig sem kellett az ügyben tanakodnia, hol húzódnak megbízatása határai – élt a felhatalmazással. A több száz §-t felölelő javaslatok alapvetően változtathatták volna meg a horvát jogfejlődés irányát, de az idő rövidege két ponton is lehetetlenné tette a folyamatot: egyrészt a sietség rányomta a bélyegét a tervezetek minőségére, másrészt a szábor feloszlata okán ezek megtárgyalására sem kerülhetett sor. A történelmi tények ismeretében – főként az idő hiányára tekintettel – úgy gondolom, megfontoltabb döntések születhettek 1861 elején ez ügyben, mintha az osztrák–magyar közjogi viszony rendezését célzó javaslatok vitájának árnyékában kellett volna foglalkozni az igazságszolgáltatás kérdésével. Magyarország esetében – amint arra Dalibor Čepulo is utal – sokkal fejlettebb volt az alap, amihez a közjogban vissza lehetett térni, és ugyanez igaz például a kereskedelmi törvényekre is. Miután a cél mind Magyarország, mind Erdély, mind Horvát–Szlavónországok esetében az igazságszolgáltatás mielőbbi újjászervezésében testesült meg, kérdéses lehet, hogy kifejezett törvényalkotói kompetencia esetén vajon elfogadásra kerülhetett volna-e az 1843. évi javaslat, vagy hasonló érvek mentén elvetették volna annak alkalmazását. Végezetül, utalva a Deák által is sokszor emlegetett *pressióra*, a korabeli horvát közvélemény sokkal kevésbé volt egységes az 1848 előtti jogszabályok visszaállításának kérdésében, szemben Magyarországgal, ahol a magyar törvények 1861-ben a nemzeti identitás részévé válva az ország önállóságának biztosítékaként jelentek meg.

¹²¹⁴ GAVELLA–GLIHA–JOSIPOVIĆ–STIPKOVIĆ 2010. 168–169. p.

VIII. AZ IDEIGLENES TÖRVÉNYKEZÉSI SZABÁLYOK FELÜLVIZSGÁLATÁRA IRÁNYULÓ TÖREKVÉSEK

A magyar igazságszolgáltatás helyzete a provizórium bevezetését követően

Az Országbírói Értekezlet javaslatainak elfogadása körüli viták jól mutatják, hogy a Rainer főherceg nevét viselő minisztertanács tagjai élesen elleneztek a magyar törvények visszaállítását célzó erőfeszítéseket.¹²¹⁵ Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok bécsi megítélésén az annak alkalmazásából eredő problémák sem javítottak, amelyek híre csakhamar eljutott a bécsi kormányzati körökhöz. Ezért sem meglepő, hogy az 1861 és 1865 közötti provizórium időszakában több kísérlet is irányult az Országbírói Értekezlet eredményeként előállott magyarországi helyzet felülvizsgálatára. E gondolatot annyiban nem tekinthetjük ördögtől valónak, hogy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elnevezésében sem véletlenül jelent meg hangsúlyosan az átmenetiségre utaló jelzés.¹²¹⁶ Az Országbírói Értekezlet egyik tagja utólag meg is jegyezte: „Csak négy hónapra csináltuk.”¹²¹⁷ A tanácskozásokon is többször elhangzott, hogy az igazságszolgáltatással kapcsolatos kérdések végleges rendezését csakis az országgyűléstől lehetett remélni, a provizórium bevezetése azonban elodázta a döntést.¹²¹⁸

Az 1861. évi magyar országgyűlés feloszlását követően¹²¹⁹ a bécsi minisztertanács rövid időn belül tárgyalni kezdett a magyar törvénykezés helyzetéről.¹²²⁰ A királyi Curia gróf Apponyi György vezetése alatt tovább működött, akinek sikerült meggyőznie Forgách kancellárt az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok fenntartásának szükségességéről.¹²²¹ Az osztrák kormány tagjai azonban más-

¹²¹⁵ BERZEVICZY 1932. 364. p.

¹²¹⁶ RADY 2015. 229. p.

¹²¹⁷ *Sürgöny*, 1863. április 11. 1. p.

¹²¹⁸ *Az Országbírói Értekezlet első ülése*. OBÉ jkv. 1861. I. kötet 8. p.

¹²¹⁹ KOSÁRY Domokos: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. Budapest, 1990. Háttér Lap- és Könyvkiadó, 414. p.

¹²²⁰ MALFÉR 1992. 32–44. p.

¹²²¹ CSEMEGI Károly: *A kir. Curia és az alkotmány*. In EDVI ILLÉS Károly – GYOMAI Zsigmond (szerk.): *Csemegi Károly művei I*. Budapest, 1904. 46. p.

ként vélekedtek e kérdésben: az első konkrét észrevétel az ügyben érkezett, hogy az 1854. évi bányatörvény alapján a kőszén után fizetendő bányailleték a kincstárát illette meg, míg az Országbírói Értekezlet munkálata a földtulajdonost jelölte meg jogosultként. Nem csodálkozhatunk, hogy ennek apropóján Plener pénzügyminiszter egyből felemelte a szavát, aki szerint e rendelkezés a fiscust évi 50–60 000 forinttól fosztotta meg, kérve az *alkotmányellenes rendelkezés* helyébe az 1854. évi törvény visszaállítását.¹²²² Forgách főkan­cellár azonban óvta a kormányzatot az elhamarkodott lépések megtételétől, mivel a magyarországi bányászatot sokban segítette az 1848 előtti, hasonló rendelkezést tartalmazó szabályozás.¹²²³ Ezzel együtt a bécsi minisztertanács 1861. augusztus 28-án megtartott ülésén az osztrák miniszterek körében teljes egyetértést mutatkozott a magyar igazságszolgáltatás rendezésének elkerülhetetlenségét illetően. A különbség a kormány tagjai között abban rejlett, ki mennyire tekintette elodázhatatlannak a beavatkozást.¹²²⁴ Lichtenfels báró (az államtanács elnöke) azonnali cselekvést sürgetett, míg a kabinet többi tagja mérsékeltebbnek mutatkozott a kérdésben.¹²²⁵ Wickenburg kereskedelmi miniszter a provizórium bevezetésének apropóján kérdésesnek látta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok érvényességét, míg Anton Schmerling hangsúlyozta: a magyar országgyűlés sosem fogadta el pro forma az Országbírói Értekezlet munkálatait. Az államminiszter politikai okokra tekintettel ekkor még ódzkodott az Országbírói Értekezlet munkálatainak részleges hatályon kívül helyezésétől, minthogy az a császári szóba vetett hitet ingatta volna meg.¹²²⁶ Mecséry Károly rendőrminiszter is várakozó álláspontra helyezkedett. Azt javasolta, várják meg az ITSZ-szel kapcsolatos esetleges további panaszokat. Schmerling a hivatalos német nyelvű változat elkészültét sürgette,¹²²⁷ amelynek részletes vitáját a minisztertanács napirendjére lehetett volna tűzni.¹²²⁸

A vita végén a magyar udvari kancellárt bízták meg a fordítás elkészítésével, kérve, azt mihamarabb juttassa el a miniszterekhez. Forgách Antal ennek 1861. szeptember végére eleget is tett, a kormány azonban egészen október végéig nem foglalkozott a kérdéssel. Az 1861. október 24-én tartott ülésen a pénzügyminiszter emlékeztette társait az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokkal szemben már korábban emelt kifogásokra, november elsején pedig a magyar

¹²²² BERZEVICZY 1932. 364–365. p.

¹²²³ BERZEVICZY 1932. 365. p.

¹²²⁴ NESCHWARA 2010a. 109. p.

¹²²⁵ NESCHWARA idézi MALFÉR, Stefan (red.): *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867* V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 2. Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1981. 329. p. (a továbbiakban ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 2.)

¹²²⁶ BERZEVICZY 1932. 365. p.

¹²²⁷ Lásd HU-MNL-OL-D 185. 1038.

¹²²⁸ NESCHWARA 2010a. 109. p.

udvari kancellár vetette fel a minisztertanácsban *a küszöbön álló felülvizsgálat* szükségességét. Két héttel később, november 14-én tárgyaltak ugyan bizonyos, Magyarországot érintő adójogi vonatkozású kérdéseket, de a magyar törvények visszaállításának kérdését nem érintették.¹²²⁹

A kereskedelmi jog egységesítésére és az ABGB ismételt hatálybaléptetésére irányuló törekvések 1861 és 1863 között

A magyar igazságszolgáltatás ügye 1861. november 30-án került ismét napirendre, az Általános Kereskedelmi Törvénykönyv (ADHGB, Ausztriában AHGB) tervezének tárgyalása során.¹²³⁰ A vita alkalmával Lichtenfels bárótól érkezett a legkeményebb kritika az ITSZ rendelkezéseivel szemben. Álláspontja szerint az 1861 nyara óta ismételten eltérően szabályozott ciszlajtán és magyarországi magánjogi viszonyok akadályát fogják képezni a kereskedelmi jogegység kialakításának. A külügyminiszter (gróf Karl Ferdinand Boul-Schaunstein) nem osztotta kollégája szkepticizmusát: ő az önálló magyarországi szabályozást nem tekintette áthidalhatatlan akadálnak, hiszen az ADHGB hatálybaléptetése a Német Szövetség azon államaiban is napirenden volt, amelyekben az ABGB szabályai sosem érvényesültek. Anton Schmerling álláspontja a két érvelést ötvözte. Az általános kereskedelmi törvénykönyv hatálybaléptetését a német államokban amiatt látta lehetségesnek, mert azokban a jogi tradíciók erőteljes hasonlóságot mutattak – szemben Magyarországgal, ahol a magánjogi intézmények másként fejlődtek.¹²³¹

A magyar magánjog kérdése 1862. január 18-án került ismét az osztrák minisztertanács napirendjére, amikor a kereskedői jogállással összefüggésben a nem magyar hatóságok által Magyarországon hozott bírósági határozatok végrehajtása kapcsán felmerülő problémákat tárgyalták.¹²³² Nádasdy Ferenc erdélyi udvari kancellár és tárca nélküli miniszter akkor azt javasolta, mihamarabb kerüljön sor az Országbírói Értekezlet munkálata feletti vitára. Forgách Antal viszont meg akarta várni az osztrák minisztertársak kezdeményezését.

A magyar udvari kancellár öt hónappal később, az 1862. május 20-án tartott minisztertanács ülésen mégis magához ragadta a kezdeményezést, és Apponyi György megbízását javasolta a magyar polgári törvénykönyv, valamint a büntető és kereskedelmi törvénykönyv kidolgozásával. Az országbíró a munkálat

¹²²⁹ NESCHWARA 2010a. 110. p.

¹²³⁰ Lásd KÉPES 2022. 61. p.

¹²³¹ NESCHWARA 2010a. 110. p.

¹²³² Uo.

elkészültét illetően három kikötést fogalmazott meg: egyrészt az alkotmányos út követését, tehát az elkészült munkálatot az uralkodó törvényjavaslatként kellett volna a következő országgyűlés elébe terjeszteni. Apponyi másrészt elengedhetetlennek tartotta, hogy a javaslat megalkotása során figyelemmel legyenek az ország sajátos körülményeire (főként az öröklési jogban meglévő hazai tradíciókra).¹²³³ Végezetül, a polgári törvénykönyv kidolgozásába szükségesnek látta a magyarországi jogtudósok bevonását, és az elkészült tervezetet egy Pesten ülésező bizottság keretében kívánta megvitatni.¹²³⁴

Lichtenfels báró ellenezte az Apponyi által tett javaslatokat,¹²³⁵ mert szerinte az országbíró célja az 1848 előtt létezett magyar magánjogi viszonyokat akarta visszaállítani. Christian Neschwara véleményéhez¹²³⁶ csatlakozva azonban én is úgy gondolom, hogy az államtanács elnöke tévedett a gróf motivációit illetően. A magyar országgyűlés az 1848. évi XV. tc. elfogadásával elismerte a polgári törvénykönyv megalkotásának szükségességét, amelynek értelemszerűen több ponton szakítania kellett a magyar magánjogi tradíciókkal.¹²³⁷ Neschwara professzor azt is helyesen látja, hogy 1860 és 1861 fordulóján a magyar törvények visszaállítását célzó törekvések elsődlegesen politikai és nem szakmai indítástásúak voltak. A hazai kodifikátorok éppen a reformkor időszakában távolodtak el a nemzeti tradíciókra építkező jogalkotás gondolatától,¹²³⁸ és mutatkoztak egyre nyitottabbnak a külföldi kódexek vizsgálatára és ennek következtében más országok jogintézményeinek átvételére. Ahogy a századforduló környékén a magánjogi kodifikáció támaszkodni fog majd a német jogtudomány eredményeire,¹²³⁹ úgy az 1860-as évek elején is természetesnek, sőt szükségesnek tűnhetett a külföldi minták figyelembevétele. A magánjog területén önmagában annak ténye is az ABGB felé terelhette volna a magyar kodifikátorokat, hogy

¹²³³ Ezzel együtt a magyar lakosságnak és a többi koronatarományban élő személyek közötti kapcsolatokra utalt is, mint a kodifikáció során figyelembe veendő fontos tényezőre. NESCHWARA 2010a.110–111. p., illetve az öröklési joghoz lásd BALOGH Judit: *A nyugat-európai kodifikációk hatása a magyar magánjog polgári kori fejlődésére*. Doktori értekezés. Miskolc, 2001. Miskolci Egyetem, 58. p.

¹²³⁴ NESCHWARA 2010a. 110–111. p.

¹²³⁵ NESCHWARA 2010a. idézi BRETTNER-MESSLER, Horst – KOCH, Klaus (red.): *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867 V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865)*. Band 4. Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1986. 25. p. (A továbbiakban ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 4.)

¹²³⁶ NESCHWARA 2010a. 111. p.

¹²³⁷ És legalább ugyanennyire kizárta az 1848 előtti jogintézményeink visszaállítását az 1848-ban elrendelt örökváltság.

¹²³⁸ MEZEY Barna: *Egy jogászkarrier a 19. században (Csemegi Károly 1826–1899)*. In MEZEY Barna (szerk.): *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899)*. Budapest, 2001. Osiris, 17. p.

¹²³⁹ SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog. Általános rész, személyi jog*. Budapest, 1938. Grill Károly, 99. p.

a 19. század közepén a francia Code civil mellett e törvénykönyvet tekintették a legmodernebbnek.¹²⁴⁰

Visszatérve a bécsi minisztertanács ülésére, Schmerling államminiszter fenntartásai (Plener pénzügyminiszterhez és Wickenburg kereskedelmi miniszterhez hasonlóan) főként Apponyi személyéhez kapcsolódtak, miután az Országbírói Értekezleten hozott döntések alapján mindhárman úgy gondolták, aligha várható el tőle, hogy az új magyar kódexek javaslatait az osztrák törvények alapján dolgoztassa ki. Schmerling ezért egy vegyes (tehát osztrák–magyar) bizottság felállítását javasolta, amely jogtudósokból, bírákból és más szakértőkből állt volna. E főbizottság feladata lett volna a jövőbeni magyar magánjogi kódex alapelveinek megvitatása és meghatározása, majd ezután került volna sor Magyarországon egy albizottság felállítására, amely az előzetesen meghatározott elvek alapján dolgozhatta volna ki a konkrét törvénytervezeteket. Tervei szerint az elkészült javaslatokat a főbizottságnak küldték volna meg, amelyek csak ezt követően kerülhettek volna az uralkodó, majd az országgyűlés elé.¹²⁴¹

A magyar kormánytagok közül Eszterházy Móric tárca nélküli miniszter támogatta Forgách Antal és Apponyi György javaslatát, de miután eléggé borúlátó volt a magyar országgyűlés összehívásának időpontját illetően, így szükségesnek látta egy ideiglenes rendezés kidolgozását. Nádasdy Ferenc nem emelt szót az Apponyi által javasolt bizottság felállításával szemben, de a megfogalmazott javaslat gyenge pontját abban látta, hogy amennyiben az elkészült munkálatokat az uralkodó javaslatként kívánják a magyar országgyűlés elé terjeszteni, akkor azokat nagy valószínűséggel már csak emiatt el fogják utasítani a képviselők. Mecséry Károly is nyitottnak mutatkozott Apponyi javaslatát illetően, de fontosnak tartotta, hogy a kormány konkrét utasításokat adjon a bizottság számára. Az igazságügy-miniszter pedig még jobban megkötötte volna a testület kezét: ő elsődlegesen a Magyar Udvari Kancelláriát kérte volna fel a tervezetek kidolgozására, és ezeket terjesztették volna a bizottság elé, ily módon lehetetlenné téve egy újabb, az Országbírói Értekezlethez hasonló kimenetelt.¹²⁴²

¹²⁴⁰ Az ABGB ideiglenes hatályban tartását még Deák sem tartotta elképzelhetetlennek az Országbírói Értekezlet tanácskozásain. Lásd FÖLDI 2010. 208–210. p., illetve Az *Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 272–273. p. Néhány évvel később Hoffman Pál, a pozsonyi jogakadémia professzora ugyancsak azt hangsúlyozta, hogy a magyar kodifikáció alapját az ABGB képezheti. Mint írta, bár „üdvözlendőbb lenne egy sajátosan magyar magánjog megalkotása”, ő maga sem tudta, honnan meríthetnék a magyar magánjogi kódex szerzői „azt a sajátosan magyar-nemzeti jogi nézetet, amelyet ki kell fejteniük”. Úgy vélte, hogy a magyar magánjogi kódex „egy jottával sem tartalmazna többet a magyar jogból”, mint amennyi „jelenleg hatályban van”. Lásd NESCHWARA 2010a. 112. p.

¹²⁴¹ Uo.

¹²⁴² NESCHWARA 2010a.112. p.

A minisztertanácsi ülés végén zöld utat adtak a kezdeményezésnek, azonban Anton Schmerling a javaslatot csak júniusban küldte el az uralkodónak, aminek eredményeként Ferenc József csak augusztus 16-án utasította a magyar udvari kancellárt (az országbíróval egyetemben) a releváns törvénytervezetek kidolgozására.¹²⁴³ Az uralkodó döntését osztrák szakmai körökben pozitívan fogadták.¹²⁴⁴ Ferenc József ugyanis Anton Schmerling és Lichtenfels báró javaslatait megfogadva szűkítette a jövődő bizottság mozgásterét, amikor egy nyilvánosságra nem hozott határozatában úgy döntött, hogy a kodifikációs munkálatok során az osztrák anyagi és eljárási jogi kódexekből kell kiindulni, és azokon csak a Magyarország számára szükséges módosításokat lehet elvégezni.¹²⁴⁵

Az uralkodó döntése magyar oldalról komoly csalódást keltett, és Christian Neschwara ennek rovására írja, hogy Forgách Antal csak meglehetősen késéssel, 1863 januárjában terjesztette elő az országbíró javaslatait. Apponyi két bizottság felállítását kérte, az egyik a kereskedelmi és büntetőjoggal foglalkozott volna, a másik pedig a polgári törvénykönyv elkészítésére fókuszált volna. Utóbbi testület vonatkozásában nélkülözhetetlennek tartotta Horvát Boldizsár, valamint Tóth Lőrinc részvételét a munkálatok során. Az országbíró elfogadta, hogy a magánjogi kódex alapjául az ABGB-nek kell szolgálnia, de a családi és az öröklési jog területén komolyabb módosításokat helyezett kilátásba.¹²⁴⁶ Meggyőződéséhez híven Apponyi célja nem az ABGB szűkebb körű, a hazai állapotok által feltétlenül igényelt módosítására, hanem egy olyan önálló kódex elkészítésére irányult, amelynek alapját az osztrák törvénykönyv képezte volna. E tervek a bécsi kormányzatban erős ellenkezésre találtak,¹²⁴⁷ és a patthelyzet eredményeként végül a tervezett bizottságok közül egyiket sem állították fel.

A helyzet rendezésére ugyanakkor szükség volt. 1863 elején került napvilágra a hír, hogy az *Oesterreichische Nationalbank* hypothecalis osztálya nem fogad el többé kölcsönkérelmeket a Magyarországon fekvő birtokokra.¹²⁴⁸ Joseph Ritter von Pipitz, az Osztrák Nemzeti Bank kormányzója a részvényesek gyűlésén azzal magyarázta ezen intézkedést, hogy 1862 végéig Magyarországon az igazgatóság által megkezdett végrehajtások nem vezettek eredményre. Hozzátette: „Nem annyira a magyarországi tartozások nagysága, mint inkább az előbbi keletű jogok érvényesítése iránti bizonytalanság kényszerítette

¹²⁴³ NESCHWARA 2010a. idézi *ÖMR*. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 4. 28. p.

¹²⁴⁴ NESCHWARA 2010a. idézi *Gerichtshalle* 1862. augusztus 28-án megjelent számát, 325–326. p. Elérhetőségét lásd Österreichische Nationalbibliothek. <https://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?aid=geh&datum=18620828&seite=7&zooom=33>

¹²⁴⁵ NESCHWARA 2010a. 113. p.

¹²⁴⁶ NESCHWARA 2010a. 113–114. p.

¹²⁴⁷ NESCHWARA 2010a. 114. p.

¹²⁴⁸ *Sürgöny*, 1863. február 11. 1. p.

a bankigazgatóságot, ezen országban egyelőre a jelzálogi kölcsönökkel felhagyni.”¹²⁴⁹ A kormányzó ezzel párhuzamosan említést tett a magyar Királyi Udvari Kancelláriának 1863 elején kibocsátott körrendeletéről, amelyben a törvényhatóságokon keresztül arra utasította az első folyamodású törvényszékeket, hogy a bank követeléseit illetően szigorúan tartsák magukat a kiadott törvényrendeletekhez; és reményét fejezte ki, hogy a rendelet eredményként a bank jelzálogkölcsön osztálya újra meg tudja kezdeni működését Magyarországon¹²⁵⁰ – amire egyébként sor került.¹²⁵¹

A váltójog tárgyában összehívott Országbíró Értekezlet

1863 tavaszán a hazai kereskedői testületek szervezkedésének eredményeként egy újabb *Országbírói Értekezlet* (néhol: váltójogi értekezlet) összehívására került sor.

1861-ben az Országbírói Értekezlet kereskedelmi jogi alválasztmánya az 1848 előtti jogszabályok visszaállítását javasolta. Amikor az országbíró az ügy fontosságára tekintettel az 1861. február 20-án tartott ülésre meghívta a hazai kereskedelem legfontosabb vezetőit,¹²⁵² csakhamar nyilvánvalóvá váltak az ellentétek. A hazai kereskedelmi egyesületek két, külön indítványban is az osztrák váltótörvény fenntartását kérték. Az Országbírói Értekezlet döntését a kereskedők már 1861-ben is ártalmasnak vélték a magyarországi kereskedelemre, és álláspontjuk 1863-ra sem változott meg. Ennek bizonyítékaul szolgál azon 1863 februárjában közzétett írás, amelyet a pesti kereskedelmi testület elnöksége nevében Fuchs Rudolf és Hochmeister Frigyes jegyzett: „ki nem emlékezik ünnevelt hazánkfia, Deák szavaira, melyeket akkor mondott, midőn 1860-ban az austriai törvénykezés egyszerű megszüntetéséről

¹²⁴⁹ *Sürgöny*, 1863. február 28. 1. p.

¹²⁵⁰ Uo.

¹²⁵¹ „1861 és 62-ben meg kellett ugyan Magyarországbán, a törvénykezés hiányossága miatt, a kölcsönadásokat szüntetni; midőn azonban a magyar kir. udv. kancellária 1863 február 19-kén kelt körrendelete valamennyi első folyamodású bíróságoknak meghagyta, hogy a bank alapszabályszerű végrehajtási jogai fölött saját felelősségükre őrkdjjenek, a kölcsönök utalványozása megint megkezdethetett.” *Sürgöny*, 1864. május 31. 1. p.

¹²⁵² Név szerint Fuchs Rudolfot, a Pesti Királyi Szabadalmaztatott nagykereskedők testületének elnökét, Kochmeister Frigyes, a pesti kereskedelmi kamara elnökét, Vecsey Sándort, a pesti kereskedelmi testület alelnökét, Farkas Ferenczet a debreczeni kereskedelmi kamara elnökét és Mihályfi urat, nagyváradi kereskedőt. *Az Országbírói Értekezlet kilencedik ülése*. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 137. p.

Pestmegye termében szó volt.¹²⁵³ Deák bölcs szavakkal az austriai törvénykezési eljárás megtartását ajánlá a megyéknek, míg az országgyűlés alaposan fog e tárgy fölött tanácskozni és határozni, és hozzátéve: mikép kényszerítve leszünk az austriai általános polgári törvénykönyv sok határozatát megtartani. Bölcs tanácsa fájdalom, nem követtetett, sőt maga az országgyűlés is vita nélkül jóváhagyta az országbírói értekezlet munkálatát, mely az austriai törvényeket megszünteti anélkül, hogy újakat alkosson és egy elidősült, hiányos polgári és fenyítő törvénykezési eljárást léptet életbe, melyben a gyöngye bíró törvények hiányában »legjobb tudomása s lelkiismerete« szerint ítéljen.¹²⁵⁴ A kereskedők azonban nemcsak a sajtón keresztül akartak üzeni, hanem céljaik elérése érdekében konkrét lépések megtételére szánták el magukat. 1863 elején több helyen is arról lehetett olvasni, hogy „a pesti nagykereskedők a hazánkban fenálló váltótörvények ideiglenes megváltoztatása végett akarnak Ő Felségéhez folyamodni”.¹²⁵⁵

A kezdeményezés a bécsi sajtóban is komoly figyelmet kapott, aminek apropóján ismét a hazai törvénykezés kérdéséről kezdtek cikkezni. A hírek szerint Magyarországon a igazságszolgáltatás az októberi diploma óta kritikán alul állt,¹²⁵⁶ „a hitel egészen megcsökkent, s az iparos- és kereskedelmi osztály ez állapotot már elviselhetetlennek tart[ott]ja.”¹²⁵⁷ A bécsi sajtó megkérdőjelezte a magyar váltótörvényszékeken szolgálatot teljesítő bírák szakértelmét.¹²⁵⁸ A magyar jogszabályi környezetet illetően pedig a legkonkrétabb kritika a váltófogság hiányával összefüggésben merült fel. E szankciót (az osztrák váltótörvény hatálybaléptetésével) az 1850-es években Magyarországon is bevezették, és

¹²⁵³ Mint korábban láttuk, erre valójában 1861. január 17-én került sor. Lásd KÖNYI 1903. 256. p.

¹²⁵⁴ *Sürgöny*, 1863. február 20. 2. p.

¹²⁵⁵ *Sürgöny*, 1863. február 11. 1. p.

¹²⁵⁶ *Sürgöny*, 1863. február 13. 1. p.

¹²⁵⁷ Uo.

¹²⁵⁸ Erre válaszul tették közzé e bíróságok 1862. évre vonatkozó kimutatását, amelyek nem mutattak érdemi romlást. Igaz, hogy mint minden statisztikai adatot, az ebben szereplő számokat is fontos kontextusba helyezni, de ezzel együtt is objektív információkhoz juthatunk általuk e bíróságok teljesítményének megítélését illetően. Eszerint, az 1862. év első hat hónapjáról rendelkezésre álló adatok alapján a hat váltótörvényszék előtt összesen 71 511 eljárás indult, míg 1861-ből 1802 per maradt hátra. Ehhez képest 72 308 eljárás ért véget a tárgyalat időszakban, azaz összesen maradt 1 005 ügy eldöntése váratott magára maradt függőben. A második félévben kimutatásból az adatok közzétételekor még hiányoztak az eperjesi váltótörvényszék statisztikái, viszont a maradék öt fórum esetén a fő számokat ismerjük: 71 497 per indult, az első félévben nem sikerült eldönteni 885-öt. Ehhez képest 70 985 esetben sikerült az eljárást befejezni, azaz 1 397 ügy eldöntése váratott magára. A második félévi számokban tapasztalható romlást azzal magyarázták a sajtóban, hogy egyes törvényszékeknél nagyobb mértékben felhalmozódtak az ügyek, főként a pesti váltótörvényszék esetén, ahol 1862 első felében 45 010 eljárás indult, de a második félévben már 49 000, így a bírósági apparátus túlterhelődött. Ezzel együtt sem láthatunk jelentős romlást, és azt is figyelembe kell venni természetesen, hogy a jogszabályi környezet mellett más faktorok is hozzájárulhatnak ezen mutatók változásához. Lásd *Sürgöny*, 1863. február 11. 1. p.

visszahozatalára nemcsak a Lajtán túl, hanem a pesti kereskedők körében is komoly igény mutatkozott.¹²⁵⁹

Az uralkodónak szánt kérelem átnyújtására Forgách Antal,¹²⁶⁰ illetve Apponyi György közbelépésnek köszönhetően végül nem került sor, akik meggyőzték a kereskedőtestületek vezetőit, hogy a kívánt célt más módon is el lehet érni.¹²⁶¹ Ennek eszközéül szolgált azon értekezlet összehívása, amelyre meghívást kaptak a hétszemélynörök mellett a kereskedői testületeket képviselői; és amelynek feladatává vált annak eldöntése, hogy a kereskedelemben tapasztalható problémák forrása a törvénykezés hiányosságaiban keresendő-e.

Az értekezlet összehívása komoly publicitást kapott a magyarországi sajtóban. Voltak, akik közel tényként kezelték az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok felülvizsgálatát és ezzel együtt Apponyi lemondását, amelyet hivatalos körökben egyből cáfoltak: „E hír tekintélyes helyeken is támasztott kételyeket, melyeket azonban a főkancellár ő nagyméltósága eloszlatni sietett, [...] az országbírói értekezlet határozványai ideiglenes törvényerővel bírván, azok csak a törvényhozás útján szüntethetnek meg, egyoldalú eltörlésüket tehát sem ő Felsőge megengedni, sem a főkancellár úr indítványba hozni nem fogja.”¹²⁶²

A tanácskozás összehívására 1863. március 16-án került sor, amelyet a korabeli források az 1861. évi elődjéhez hasonlóan, egyszerűen *országbírói értekezletnek* neveztek.¹²⁶³ Nemcsak az értekezlet helyszíne, hanem annak első mozzanatai is a két évvel ezelőttit mintázták: az első napirendi pontot ezúttal is az elnöklő országbíró beszédének elhangzása jelentette.

Apponyi az ülés céljának ismertetésekor elmondta, hogy a kereskedői testületek álláspontja szerint olyasfajta problémák merültek fel az ország „közhitelét” és az azon alapuló ipari és kereskedelmi viszonyokat illetően, amelyeket

¹²⁵⁹ A korabeli sajtóban megjelentek ugyanakkor kritikus hangvételű írások az intézménnyel kapcsolatban, mint például: „A bécsi váltó-fogház mindig zsúfolva van, honnan ered hát az a sok „Ausverkauf“, mely óriási hirdetményekkel ragasztja el a különben oly fényes kirakatokat?” Lásd uo.

¹²⁶⁰ Vegyes tudósítások. *Pesti Napló*, 1863. március 5. 3. p.

¹²⁶¹ *Sürgöny*, 1863. március 20. 1. p.

¹²⁶² *Sürgöny*, 1863. április 11. 1. p.

¹²⁶³ Az 1863. évi Országbírói Értekezleten a pesti, debreceni, miskolci, szegedi, aradi, kassai, temesvári, pozsonyi, soproni kereskedelmi testületek képviselőin kívül a fővárosi ügyvédi karból Széher Mihály, Rózsa Lajos, Ráth Károly, Tóth Lőrincz, Soltész Albert, Zsigmondi Pál és Láng Ignác kapott meghívást. A Hétszemélyes Tábla részéről Lipovniczky Vilmos, Zsivora György, Zsoldos Ignác, Zádor György, Lukács Zsigmond, Fabinyi Theophil, Szabó J., Hrabovszki J.; a Királyi Tábla bírái közül Melczer István, Nyeiczkey József, Urbanovszky Juszt, Ráth György; a Főváltótörvényszék részéről Kiss Andor, Széll Kristóf, Szinováczy György, Hengelmiller Mihály, Fogarasi János vett részt. A kereskedői érdekeket Fuchs Rudolf, Ring Áron, Kochmeister Frigyes, Vecsey Sándor, Gottesman Miklós (Pest) Andrányi Károly (Arad), Berghoffer István (Debrecen), Naisser Ernő (Győr), Schönhoffer Károly (Kassa), Édl Tivadar (Pozsony), Müller Péter és Grünbaum (Sopron), Eisenstädter (Temesvár) képviselte. A *Pesti Napló* tudósításából kimaradt Burger Zsimond szegedi nyomdatulajdonos. Lásd *Pesti Napló*, 1863. március 17. 3. p.

törvénykezési állapotunknak és törvénykezési hiányainknak tulajdonítanak.¹²⁶⁴ Hozzátette, a két pesti kereskedői testület által előterjesztett panaszok, illetve kérelmek alapján a Curia 1862 májusában már foglalkozott a váltóeljárásban meglévő hiányokkal,¹²⁶⁵ és a kereskedők észrevételeire támaszkodva az országbíró intézkedéseket javasolt. Igaz, erre hangsúlyosan csak azokban a tárgykörökben került sor, amelyek nem tartoztak a törvényhozás körébe. Ott, ahol „a törvényhozás jogai forogtak fenn, [...] a törvényhozás hatalmának sérthetlenségéhez ragaszkodott.”¹²⁶⁶ A Curia által megfogalmazott javaslatok legfelsőbb helybenhagyását követően hónapok teltek el anélkül, hogy bármiféle negatív visszajelzés érkezett volna. Az országbíró rosszallását fejezte ki, mert meglátása szerint a két pesti kereskedőtestület fellépése katalizátorként szolgált a magyar igazságszolgáltatással kapcsolatos panaszok és aggodalmak ismételt megerősödéséhez, miközben a kereskedői testületek panaszainak hátterében valójában az Európa-szerte tapasztalható általános gazdasági visszaesés húzódott meg, amelynek következményeit a magyar gazdaság gyengébb fundamentumainak köszönhetően a hazai kereskedők az átlagosnál erőteljesebben érezték.

Apponyi elsőként azon problémák forrását kívánta azonosítani, amelyek a kereskedelemre és a közhitelre negatív hatást gyakorolnak. Második lépésként javasolta a hazai igazságszolgáltatás szerepének vizsgálatát a bajok előidézésében. Végezetül a baj nagyságára, illetve a fennálló hiányokra tekintettel kívánta megfogalmazni az orvosláshoz szükséges javaslatokat.¹²⁶⁷

Az országbíró a megoldási javaslatok vonatkozásában hangsúlyozta: a „tanácskozmány célja nem az, hogy törvényt előkészíts[en] a jövőre nézve”.¹²⁶⁸ Apponyi egyrészt olyan megoldásokat akart formulálni, amelyekkel a nehézségeken mielőbb segíteni lehetett, másrészt így kívánta jelezni: olyan kérdéseket nem tárgyalhatnak az értekezleten, amelyek a törvényhozás asztalára tartoznak. A kereskedelmi testületek meghívott tagjainak irányába pedig azzal a kéréssel élt, hogy felszólalásaikban azon adatok bemutatására összpontosítsanak, amelyek bizonyítják a törvénykezésen belüli problémák és az általuk tapasztalt nehézségek között fennálló ok-okozati kapcsolatot.

¹²⁶⁴ Országbírói Értekezlet. *Pesti Napló*, 1863. március 18. 1. p.

¹²⁶⁵ Lásd A m. kir. kúriának 1862. július hó 19-én tartott üléséből felterjesztett nyilatkozata a magyar váltótörvény némely részeinek a pesti kereskedelmi testületek által javaslatba hozott módosítása fölött. In *Függelék az ideiglenes törvénykezési szabályokhoz* 1. füzet. Pest, 1863. Heckenast Gusztáv, 31–41. p.

¹²⁶⁶ Lásd *Pesti Napló*, 1863. március 18. 1. p.

¹²⁶⁷ Országbírói Értekezlet. Lásd *Pesti Napló*, 1863. március 18. 1. p.

¹²⁶⁸ Uo.

A kereskedők érvei a váltófogság visszaállítása mellett

A kereskedők sorából elsőként Fuchs Rudolf szólalt fel. A *Pesti Királyi Szabadalmaztatott Nagykereskedők Testületének* elnöke által elmondott beszéd ugyan sokkal inkább emlékeztetett egy politikai felszólalásra, mint egy szakmai diskurzus alapjául szolgáló előadásra,¹²⁶⁹ de legalább arra a kérdésre választ adott, hogy a kereskedők valódi célja a váltófogság ismételt bevezetésére irányult.¹²⁷⁰ Beszédének jelentős része a kereskedők múltbéli cselekedeteinek igazolására irányult. Mint mondta, ők már 1861-ben figyelmeztették az Országbírói Értekezletet a „sokkal lazább” magyar váltótörvények visszaállításában rejlő veszélyekre, amelyeket az azóta eltelt idő teljes mértékig igazolt. Az országbíró által tett azon megjegyzésre, miszerint a Curia már 1862 májusában az uralkodó elé terjesztette a kereskedők észrevételei alapján kidolgozott javaslatait, akként válaszolt, hogy az akkor meghozott intézkedések sajnos teljesen eredménytelenek maradtak. Fuchs Rudolf ezzel magyarázta, hogy a problémák megoldása érdekében 1863 elején egyenesen Ferenc Józsefhez kívántak fordulni, hiszen „minden alkotmányos államban kell egy oly tekintélynek léteznie, mely föl legyen jogosítva, sürgető esetekben, minek itt kétségtelenül léteznek, ideiglenes intézkedéseket tenni, az országgyűlésnek később kinyerendő beleegyezése fejében.”¹²⁷¹ Apponyi rosszallása tehát korántsem volt véletlen, hiszen a kereskedők éppen arra kérték volna az uralkodót, amitől ő egy évvel ezelőtt kategorikusan elzárkózott: oktrojálást, mégpedig az általános német váltórendtartás, illetve az új német kereskedelmi törvény ideiglenes hatálybaléptetését. A Pesti Nagykereskedők Testületének elnöke ugyanakkor hozzátette, hogy amennyiben „a föltétlen személyfogság megajánlatnék”, akkor az ehhez szükséges módosítások elvégzését követően a kereskedelmi kamarának nem lenne kifogása a magyar váltótörvény fenntartásával szemben.

Kochmeister Frigyes, a *Pesti Kereskedelmi Kamara* elnöke ugyanúgy a váltófogság visszahozatalának szükségességére hívta fel az értekezlet tagjainak figyelmét, viszont a tények ismertetése helyett egyszerűen csak deklarálta: a helyzetet „nem lehet oly meggyőzőleg adatokkal lefesteni, mintha egyszerűen bizalmával ajándékozna meg az értekezlet a kereskedelmi testületet, s hitelt ad azon állításának, hogy a kereskedelmi testület jelen veszélyes helyzete káros az ország anyagi jóllétére is, s hogy az említett hiányos törvényhatározatok közt egyik első rendű oka a hitel megingatottságának az adósbörtön eltöröltetése.”¹²⁷²

¹²⁶⁹ Ezt az országbíró szóvá is tette. *Országbírói Értekezlet*. Lásd *Pesti Napló*, 1863. március 18. 2. p.

¹²⁷⁰ *Országbírói Értekezlet*. Lásd *Pesti Napló*, 1863. március 18. 1. p.

¹²⁷¹ Uo.

¹²⁷² *Országbírói Értekezlet*. *Pesti Napló*, 1863. március 18. 3. p.

Ring Áron pesti nagykereskedő az országbíró azon kérdésére, hogy a kereskedők körében fennálló problémák gyökere a magyar törvényekben keresendő-e, elmondta, bár a bajok elsődlegesen gazdasági eredetűek,¹²⁷³ annak következményei mégis enyhébbek lehettek volna, ha a váltótörvények lehetővé tették volna a nem teljesítő adósokkal szemben a személyi fogság elrendelését.¹²⁷⁴ A felszólaló a váltófogság ismételt bevezetésével kapcsolatban öt indokot sorakoztatott fel, amelyek közül hármat emelek ki. Elsőként a hitelezői érdekek fokozott védelmére utalt, hiszen a jogviszony létrejöttékor a hitelező már rögtön teljesít, és amennyiben az a cél, hogy a kereskedelmi forgalomban a váltókat a bankjegyekhez hasonló bizalom övezzé, ahhoz elengedhetetlennek tartotta a szigorú szabályozást.¹²⁷⁵ Másodsorban úgy vélte, míg a vagyont szinte minden esetben, addig az adós személyét csak ritkán lehet a büntetés alól elvonni, így a váltófogság, illetve az azzal való fenyegetés biztosíthatja a legerőteljesebben a hitelezői érdekek érvényesülését.¹²⁷⁶ Harmadrészt, az ausztriai tartományokkal való szoros gazdasági kapcsolatok meglétét emelte ki a felszólaló, amelyek a váltójogi szabályozás összhangját igényelték Lajtán innen és túl, hiszen „amerre csak fordulunk, mindenütt a személyes fogsággal találkozunk”¹²⁷⁷ – hangzott az érvelés.

A kereskedői felszólalások sorát Burger Zsigmond nyomdatulajdonos zárta, aki a szegedi kereskedők nevében kérte: valamennyi törvényszék járhasson el a váltóügyekben, miután Magyarország bizonyos régióiban igencsak érezni lehetett, hogy összesen hat váltótörvényszék működött az országban. Elmondása szerint a váltóeljárással kapcsolatos költségek az Ideiglenes Törvénykezési

¹²⁷³ „Tudva van önök előtt, hogy az 1860 és 61-ik évek még nem tapasztalt élénkséget idéztek elő hazai kereskedésünkben. Ennek oka sok politikai, helyi és elemi eseményben rejlett. [...] Ezen viszonyok 1861. Szeptember és October havában ellenkező irányt öltenek. Az elmaradt adó végrehajtás útján és pedig egyszerre hajtattott be. [...] E változás a nagykereskedőt és a gyámokot épen akkor érte, midőn sok követelése nem volt még behajtva, ugyanazon időben léptek a magyar váltótörvények életbe.” Lásd Országbírói Értekezlet. *Pesti Napló*, 1863. március 18. 2. p.

¹²⁷⁴ A kereskedő a korabeli váltójogi szabályozás hiányosságait illusztrálendő, konkrét eseteket is felhozott. Idetartozott például azon ügy, amelynek lényegét az képezte, hogy két névrokon élt az egyik városban, akik közül az egyikük közismerten rossz adós volt, és erre alapozva kívánt a hitelező fellépni azon személlyel szemben, akivel ténylegesen jogviszonyban állt, és aki vele szemben nem esett késelelembe. Országbírói Értekezlet. *Pesti Napló*, 1863. március 18. 2. p.

¹²⁷⁵ Uo.

¹²⁷⁶ „A kereskedés alapjának megingatása nélkül nem találtathatik eszköz, amely az adóst gátolhatná, hogy vagyonát eladás, átírás, vagy elszállítás által elidegenítse, ha ezt személyét érhető büntetés nélkül teheti; e szerint a csalásnak ajtó, sőt kapuk nyitattanak fel, és az utolsó év eseményei leginkább ezen büntetés hiányában találták eredetüket. Az utolsó évben tíz bukott közül öten mindenesetre csak azért szüntették meg fizetéseiket, mert nem kellett büntetéstől félniök.” Lásd Országbírói Értekezlet. *Pesti Napló*, 1863. március 18. 2. p.

¹²⁷⁷ Uo.

Szabályok elfogadása óta körülbelül a négyszeresére nőttek, ennek orvoslását kérte az értekezlettől.¹²⁷⁸

A hazai kereskedők számára tehát a legfontosabb cél valójában nem is az osztrák váltótörvény ismételt hatálybaléptetése, hanem a váltófogság újbóli intézményesítése volt – és bár ez ügyben még az „octroy” gondolatától sem zárkóztak el, az osztrák jogszabály visszaállítása sokkal inkább az eszközt, mintsem a valódi célt jelentette.

A résztvevő bírák álláspontja

Zsoldos Ignác vitatta, hogy a kereskedők által említett problémák 1861 őszén, az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok alkalmazásának eredményeként kezdődtek volna. A pesti kereskedelmi kamara hasonló nehézségekről számolt be az 1850-es évek végén, holott akkoriban éppen „azon váltótörvények voltak életben, melyeknek vissza hozatalát most óhajtják”.¹²⁷⁹ Ez ügyben felidézte a pest-budai kereskedelmi és iparkamara évi jelentését az 1857 és 1859 közötti időszakról, amelyet ugyanazon Kochmeister Frigyes látott el kézjeggyével, mint aki az értekezleten is személyesen megjelent. A dokumentum tanúsága szerint a kamara éppen a végrehajtás oldaláról javasolta a váltóeljárás reformját, miután nem voltak ritkák az olyan váltóperek, amelyek befejezéséhez egy évre is szükség volt, „hisz gyakran egyik hónap a másik után múl[t] el, míg az utolsó stádiumon, a végrehajtáson keresztül es[t]ek”.¹²⁸⁰ A jelentés általában véve is kitért a főtörvényszékek eljárásának lassúságára.

Zsoldos Ignác a német váltótörvény hatálybaléptetésére irányuló kezdeményezést annak fényében is furcsállotta, hogy a kamara miként nyilatkozott akkoriban e javaslatokról: „Több év óta tanácskozik már Németországban egy bizottság, Németország számára behozandó kereskedelmi törvénykönyv és kereskedelmi törvényszék tárgyában, amely aztán az austriai váltójogra is vonatkoznék. Nálunk általán véve nem igen jó véleményt táplálnak a német codificáció iránt, és az eddigi eredmény nem ad okot e nézet megváltoztatására.”¹²⁸¹

¹²⁷⁸ Országbírói Értekezlet. *Sürgöny*, 1863. március 20. 1. p.

¹²⁷⁹ Uo.

¹²⁸⁰ Más oldalról is kritizálták a processzust: „Ismertünk eseteket, melyekben a már jogérvényre emelkedett végrehajtási ítélet kétszer háromszor is a felelbiteli bíróságok elé hurczoltatik, csak hogy a hitelező kifárasztassék, mert a végrehajtás ellen felhozott okok, hogy p. o. a becslésbe egy szent kép is felvétellett, vagy valamely bútordarab nem kellőleg íratott le, valószínűleg nem olyanok, hogy bírói tekintetbevétel érdemljenek.” Lásd Országbírói Értekezlet. *Pesti Napló*, 1863. március 20. 2. p.

¹²⁸¹ Országbírói Értekezlet. *Sürgöny*, 1863. március 20. 1. p.

Az országbíró által feltett második kérdéssel kapcsolatosan (mennyiben vezethetőek vissza az előadott problémák a törvénykezésben fellelhető hiányokra) úgy vélekedett, hogy a kereskedők által panasz tárgyává tett eseteket kétfelé kell bontani. Ezek egy részében az adósok csalást követtek el, akiket a hatályos magyar törvények szerint is meg lehetett büntetni. Önmagában erre tekintettel szükségtelennek ítélte bármiféle törvénymódosítást.

Azon adósok vonatkozásában viszont, akik nem követtek el bűncselekményt, nem tartotta célszerűnek a váltófogság lehetővé tételét. Egyfelől elvi alapon elenezte, hogy valakit azért foszsanak meg szabadságától, mert nem tud fizetni, magát a büntetést pedig „céliránytalanak, inhumanusnak, a tortúra egy nemének, sőt a Shyleckismushoz hasonlóknak”¹²⁸² tartotta. A kereskedők által megfogalmazott javaslatot, miszerint az országgyűlés döntését megelőzve, rendeleti formában változtassanak a hatályos jogszabályokon, szükségtelennek tartotta, hiszen „a külföldi bíróságok ítéletei már most minden controlleria nélkül végrehajthatni parancsoltattak”. Azaz, amennyiben valaki Bécsset jelöli meg a váltóban a teljesítés helyének, akkor semmi akadályja annak, hogy az illetővel szemben osztrák bíróság járjon el, amelynek ítéletét Magyarországon is el kellett ismerni és végre kellett hajtani. Az országgyűlés megkerülésével kapcsolatban hozzátette, meggyőződése szerint „minden jó polgár előbb állampolgár és csak azután kereskedő, ügyvéd vagy bíró. Tehát a magánjog-sérelem orvoslását az államjog sérelmével senki sem kívánhatja.”¹²⁸³ A kereskedők figyelmét felhívta javaslatuk várható politikai következményeire. Amennyiben az uralkodó Magyarország vonatkozásában az oktrojálás mellett döntött volna, az osztrák tartományokban is ugyanezt tehette volna. Zsoldos Ignác a váltófogság bevezetéséről szóló döntést mindenképpen fenn kívánta tartani a magyar országgyűlésnek, „hiszen az behozhatja a német birodalmat is, ha akarja, ha pedig humánusabbat akar, a francia codex ez érdembeni praecisált rendeleteit fogadhatja el.”¹²⁸⁴ A helyzet megoldása érdekében a főkancellár 1863 márciusában kihirdetett rendeletében foglalt, a törvények szigorú alkalmazására vonatkozó előírás kiterjesztését javasolta a váltóeljárásra: „a csődesetekben törvényeink által világosan elrendelt megfenyítése a büntettesnek más egyéb csalási esetekre is ki van terjesztve, és még akkor is, midőn a hitelező ilyet nem is kíván. Azt kívánám tehát elrendeltetni, hogy ugyanez történjék a váltókra nézve is oly esetekben, midőn végrehajtás alkalmával kitűnik, hogy az illetőnél elegendő érték nincsen, vagy ez épen hiányzik. Ekkor t. i. hivatalból s azonnal áttétetvén az okiratok a büntető bírósághoz és a büntető bíróság megvizsgálván, hogy csalás forog-e fenn

¹²⁸² Országbírói Értekezlet. *Pesti Napló*, 1863. március 20. 2. p.

¹²⁸³ Országbírói Értekezlet. *Sürgöny*, 1863. március 20. 1. p.

¹²⁸⁴ Országbírói Értekezlet. *Pesti Napló*, 1863. március 20. 2. p.

vagy sem?”¹²⁸⁵ A helyzet kezelésére egyebekben a csalárd bukások büntetéséről szóló 1807. évi XII. törvénycikkben foglalt rendelkezéseket megfelelőnek látta. Lipovniczky Vilmos a magyarországi kereskedelem helyzetét Erdéllyel és Horvátországgal hasonlította össze annak apropóján, hogy az utóbbi országrészekben hatályban maradtak a kereskedők által visszaállítani javasolt osztrák törvények. Miután az ottani helyzetet még a magyarországihoz képest is rosszabbnak látta, a kereskedők által szorgalmazott alkotmányellenes jogszabály-módosításokat szükségtelennek látta. Tekintetbe kellett venni a kiegyezést előkészíteni kívánó tárgyalásokat is, amelyekkel kapcsolatban bizakodóan nyilatkozott. Az adott pillanatban szerinte mind az osztrák, mind a magyar félben megvolt a kellő nyitottság ahhoz, hogy Apponyi elképzelései mentén létrejöhessen a „közös üggy alku”. Ennek sikeréhez viszont elengedhetetlennek vélte, hogy „most oly sajtó sebet ne kívánjunk ejteni a nemzeten, mely e kiengesztelődési indulatot gátolja [...]; mert tudjuk, hogy a jogaira féltékeny Magyarországának semmi sem fáj inkább, mint az octroyozás, mert alkotmányos nemzet lévén már sok századok óta, fáj neki, ha mellőztetik törvényhozása.”¹²⁸⁶

Azzal kapcsolatban egyáltalán nem volt ellenvetése, hogy a problémákon a fennálló törvények szigorú alkalmazása által segítsenek, miután a Hármaskönyv III. rész 28. §-a is lehetőséget adott arra, hogy vagyon hiányában az adóst a bíró 15 napra letartóztassa, akinek ez idő alatt esküt kellett tennie, hogy jövedelmének egyharmadát adósságának törlesztésére fordítja. A hétszemélynök ebben több garanciát látott, mint az osztrák váltófogságban, mert annak szabályai szerint az adóst nem lehetett ismételten bebörtönözni, ha az egyéves szabadságvesztést kiállotta. Ezzel szemben a Hármaskönyv lehetőséget biztosított arra, hogy amennyiben az adós esküvel erősített kötelezettségének nem tett eleget, akkor öt újból letartóztassák, amíg a hitelezővel megegyezésre nem jutott.

Társaihoz hasonlóan Fabinyi Theofil is kétségeket fogalmazott meg azon állítással szemben, hogy az országban tapasztalható gazdasági hanyatlás okait a magyar törvényekre lehetne visszavezetni.¹²⁸⁷ Egyetértett ugyanakkor a hazai kereskedelmi jogi szabályozás bizonyos fokú harmonizációjának szükségességével, miután az ország kereskedelme jelentős mértékben a koronatartományoktól és más európai államoktól függött. A konkrét helyzetet illetően, miután már a kereskedők sem ragaszkodnak a német váltótörvény hatálybaléptetéséhez, azt látta a legcélravezetőbbnek, ha „a magyar váltótörvény némileg explánálva

¹²⁸⁵ Uo.

¹²⁸⁶ Országbírói Értekeztet. *Sürgöny*, 1863. március 20. 2. p.

¹²⁸⁷ Ugyanígy vélekedett a kérdésben Fogarasi János, a Pesti Váltótörvényszék elnöke. Lásd *Sürgöny*, 1863. március 20. 2. p.

közjogi törvényeinkkel, biztosítékokat nyújt[ana]”, és ennek elérése érdekében célravezetőnek látta Lipovniczky Miklós javaslatát.¹²⁸⁸

Lukács Ignác hétszemélynök osztotta Lipovniczky Miklós álláspontját. Felidézte, hogy néhány esztendővel azelőtt, amikor Magyarországon az osztrák váltótörvény volt alkalmazásban, és egész Európában a hitel megrendült, senkinek se jutott eszébe mindezt a fennálló jogszabálynak tulajdonítani. Az 1863. évi problémákat ugyanúgy a gazdasági helyzetnek tudta be. Szerinte, ha „Magyarországban el fog terjedni a hír, hogy itt az országbírói értekezlet [...] megállapodott abban, hogy az e részbeni magyar törvények szigorúan fognak alkalmaztatni, melyek által a német váltó-fogságtörvény pótolva lesz”,¹²⁸⁹ az elegendő lesz a kereskedők megnyugtatására.

Végezetül Szabó Imre hétszemélynök kért szót, aki a két pesti kereskedői testület elnökének üzent, elsősorban azzal, hogy a svindlereket igencsak segítette „az országban és az országon kívül szándékosan elterjesztett hír, hogy a magyar törvény igen rossz és használhatatlan.”¹²⁹⁰ Ennek két oldalról nézve is negatív következménye lett, „t. i. először a rossz adósok figyelmessé lettek arra, hogy ilyen tekintélyek mondják azt, hogy efféléket büntetlenül lehet tenni, és nagyon szívesen hajlottak erre, és hozzányúltak mindazon módokhoz, melyek által kijátszhatták a hitelezőket; más irányban a jólelkű hitelező, ha valami veszteség érte, úgy gondolkodott, hogy miután a magyar törvény rossz, nem érdemes költségeket tenni és egy lépést sem tett.”¹²⁹¹ A hétszemélynök szerint a kereskedelmi testület vezetői azzal indokolták kezdeti lépéseiket, hogy azok nélkül semmilyen érdemi intézkedés meghozatalára nem került volna sor, de a fals információk terjesztésével többet ártottak, mint használtak. Társaihoz csatlakozva ő is elmondta, hogy bár a váltófogságot az 1840. évi országgyűlésen megalkotott törvényeink mellőzték, egyéb törvényeink lehetőséget biztosítottak a nem fizető adósokkal szembeni szigorú fellépésre.

Összegezve, a hétszemélynökök álláspontját két tényező determinálta. A gazdasági nehézségeket élesen különválasztották a magyar igazságszolgáltatásban tapasztalható hiányosságoktól, és a kettő között nem látták igazoltnak az ok-okozati összefüggést. Emellett ragaszkodtak az *octroy* tilalmához, amelyre álláspontjuk szerint egyébként szükség sem mutatkozott. A bírói kar tagjai egyhangúlag orvosolhatónak vélték a visszaéléseket a fennálló jogszabályi előírások alapján, mindössze az alkalmazott szankciók szigorítását vélték elengedhetetlennek.

¹²⁸⁸ Országbírói értekezlet (vége.). *Pesti Napló*, 1863. március 21. 1. p.

¹²⁸⁹ *Sürgöny*, 1863. március 20. 2. p.

¹²⁹⁰ *Pesti Napló*, 1863. március 21. 1. p.

¹²⁹¹ Uo.

Az értekezlet lezárása

Az ülésnap végén – ami egyúttal a váltójogi értekezlet végét is jelentette – az országbíró ismertette álláspontját. Az osztrák, illetve az elfogadás alatt álló német váltótörvény oktrojálását lehetetlennek tartotta. Mindezt a már korábban előadott alkotmányos szempontok mellett azzal indokolta, miszerint „nem éljük azon időt, hol octroy által bizalmat gerjeszteni és hitelt előidézni lehe[tne].”¹²⁹² Az októberi diploma rendelkezéseire tekintettel nem látta lehetségesnek az uralkodó által bármilyen törvény hatálybaléptetését anélkül, „hogy minden többi tartományokban az alkotmányos érzet megrázkódtatnék.”¹²⁹³

Határozottan cáfolta a vádat, miszerint Magyarországon csak a hazai törvényekre tekintenek pozitívan, és egyből elutasítanak mindent, ami külföldi eredetű. Szavait idézve, „téved, ki ezen alkotmányos érzetet valami ellenséges iránynyal akarná azonosítani, mintha az jele volna akár a német, a külföld, akár az osztrák fogalmak elleni ellenséges indulatnak”,¹²⁹⁴ a kereskedőket pedig óva intette olyan javaslat megfogalmazásától, ami őket a közvéleménnyel szembeállította volna.

A konkrét intézkedések meghozatalának szükségességét elismerte, miután kétséget kizáróan bizonyították, hogy „tetemes visszaélések” történtek a színlelt váltókkal és álbukásokkal. Az országbíró a részletes javaslatok megvitatására és kidolgozására egy, a bírói kar tagjaiból álló kisebb „tanácskozmány” felállítását tartotta célszerűnek. Az értekezletet annak elvi deklarálásával látta célszerűnek lezárni, hogy a csalások megelőzése érdekében „a törvény korlátai közt megengedhető legszigorúbb intézkedések kívántatnak”. Véleménye szerint ez elegendő lesz a kereskedői testületek tagjainak megnyugtatóra, egyebekben pedig ígéretet tett arra, a javaslatokat Ő Felsége elébe fogja terjeszteni. Az országbíró javaslatát az értekezlet tagjai közhelyességgel fogadták, és az értekezlet végét ért.¹²⁹⁵

A tanácskozások eredményeit összegző országbírói körlevél 1863. március 26-án látott napvilágot, amely a váltótörvényszékek elnökeit tájékoztatta mindazon, *a fennálló hazai törvényekben gyökeredző elvek* megállapításáról, amelyeket a Curia az elébe kerülő ügyekben követni fog – „[n]ehogy ezen elvek nem-ismerése miatt a váltótörvényszék eltérőleg eljárván, az illető feleknek esetleg tetemes hátrányt s hasztalan felebbezési költségeket okozzon.”¹²⁹⁶

¹²⁹² Elnök ő nméltóságának bezáró beszéde. *Pesti Napló*, 1863. március 18. 3. p.

¹²⁹³ Uo.

¹²⁹⁴ Ennek kapcsán jegyzi meg Mezey Barna, hogy aligha tévednek ezek az emberek, hiszen Bécs irányába komoly ellenszenvvel viseltetett a korabeli magyar társadalom jelentős része.

¹²⁹⁵ *Pesti Napló*, 1863. március 18. 3. p.

¹²⁹⁶ Ebben – Lipovniczky Miklós javaslata alapján – azt olvashatjuk, hogy „a váltóhitelezőnek jogában áll, a vagyoni végrehajtás sikertelensége esetében, vagyis kielégítési alap hiányában, adósa

Új országbíró – új javaslat

A történelmi hűség kedvéért meg kell jegyezni: 1863 márciusának legfontosabb eseményét korántsem a váltójogi értekezlet összehívása jelentette. A közvéleményt ekkoriban azon tárgyalások foglalkoztatták,¹²⁹⁷ amelyek Apponyi javaslatai¹²⁹⁸ alapján kívánták rendezni az osztrák–magyar közjogi viszonyt.¹²⁹⁹ Ezek, mint ismeretes, nem hozták meg a várt áttörést.¹³⁰⁰ Apponyi valószínű lemondásáról a *Sürgöny* számolt be elsőként,¹³⁰¹ aki Ferenczi Zoltán szerint „állását [a]ddig is csak azért tartotta, mert az országbírói munkálat alapján ő képviselte hazánkban az egyetlen törvényes tért, mely ellen minden támadást visszautasított. Emlékirata után azonban a kormánykörök még inkább működtek ellene, míg aztán 1863 március 28-án megjelenése abban a küldöttségben, mely Eötvös vezetése alatt Deáknak átadta a 61-iki országgyűlés díszalbumát, véglegesség tette bukását.”¹³⁰² Ferenczi hozzátette, „az albumnak az Eötvös által e célra felszólított conservatívek és szabadelvűek nagyszámú és magas állású tagjainak jelenlétében ez az ünnepélyes átadása valósággal felvillanyozta a nemzetet a Schmerling-féle önkény ellen s elsőrendű tüntetéssé vált a

---

személyének saját, azaz a hitelező költségén leendő bírói letartóztatása végett az eljáró váltótörvényszékhez folyamodni, mely azt elrendelvén, az illető alispánt vagy városi bírói hatóságot annak olyképp leendő eszközlése végett tartozik megkeresni, hogy ha a hatósági tisztességes fogságban letartóztatott adós 15 nap alatt hitelezőjével ki nem egyezkednék, aláírásával is ellátandó jegyzőkönyvbe felveendő esküt tegyen le arra, miképp hitelezője elől semmi vagyonát el nem titkolván, még személyes keresményének egy harmadát is hitelezője kielégítésére fordítandja; ha pedig ezen esküt letenni vonakodnék, a hitelezőnek joga fennmarad, adósa személyének további letartóztatását az illető bírónál szorgalmazni; nemkülönben, ha adósa a letett eskü megszegésével keresményének illető részét hitelezője kielégítésére nem fordítaná, vagy bármikor kitűnnék, miszerint hitelezője kijátszása végett vagyonát eltitkoló, az utóbbinak jogában marad szorgalmazni azt is, hogy az ilyen roszhízemű adós „mindazon bűntársaival együtt, kik a vagyon eltitkolásánál vagy más káros cselekvényeknél tudva és szándékosan közreműködnek, mint családok, az 1807. XII. t. ez. s egyéb hazai törvényeink alapján bűnvádi eljárás alá vétessenek.” Országbírói körlevél az összes törvényhatóságok elnökeihez. *Sürgöny*, 1863. március 31. 1. p.

¹²⁹⁷ SZEKFI Gyula: *Magyar történet. VII. kötet. A tizenkilencedik és huszadik század.* Budapest, 1938. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 289. p.

¹²⁹⁸ Lásd HU-MNL-OL-O D 484 F APPONYI György: *Die Lage Ungarns.*

¹²⁹⁹ Lásd Apponyi György gróf országbíró emlékirata Ferenc Józsefhez. In CIEGER András (szerk.): *A kiegyezés.* Budapest, 2004. Osiris, 15–26. p. Nemzet és emlékezet.; BEKSICS Gusztáv: *A Dualismus története, közjogi értelme és nemzeti törekvéseink.* Budapest, 1892. Athenaeum, 90. p.; GERCELY 2003. 322. p., DEÁK 2017. 571. p.

¹³⁰⁰ Ferenczi Zoltán értékelése szerint „[n]oha a nemzet 1861 után is elfogadta Deák kezéből a türelem és várakozás politikáját, de nem oly higgadtan, mint előbb; a békülés hajlama nagy volt...”. FERENCZI Zoltán: *Deák élete. Második kötet.* Budapest, 1904. Magyar Tudományos Akadémia, 400–403. p. Apponyi emlékiratának ismertetéséhez lásd FERENCZI 1904. II. kötet. 400–403. p.

¹³⁰¹ A „Sürgöny” magántáviratai. *Sürgöny*, 1863. március 29. 3. p.

¹³⁰² FERENCZI 1904. II. kötet. 404. p.

jogfolytonosság mellett”.¹³⁰³ Apponyi 1863. április 4-én nyújtotta be lemondását.¹³⁰⁴ Utódául Ferenc József gróf Andrássy Györgyöt nevezte ki, akitől az osztrák körök nagyobb rugalmasságot vártak az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokkal kapcsolatban. Az Országbírói Értekezlet munkálatának általános felülvizsgálatára irányuló javaslatot azonban az új országbíró sem terjesztett elő, miután elegendőnek látta, ha a törvénykezés szigora által enyhítenek a fennálló bajokon.¹³⁰⁵ A *Sürgöny* meg is jegyezte: „egy az alkotmányos életben megőszült magyar mágnás nem azért vállalja el az országbírói méltóságot, hogy fejszével menjen a magyar törvénykezés függetlenségének.”¹³⁰⁶

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok hiányai az alkalmazásuk kezdetétől számított másfél évet követően egyre nyilvánvalóbbá váltak, és Apponyi lemondását követően ezt egyre többször ismerték el nyilvánosan a *Sürgöny* hasábjain: „Ha azon értekezlet tagjai tudták volna, hogy határozványaik ma is még érvényben lesznek, hogy az országgyűlésnek nem nyílik majd alkalma a törvénykezés rendezésével foglalkozni, ha gyanították volna, hogy munkájuk nemcsak az országgyűlésig, de azontúl is érvényben fog maradni, ha nem egyedül az lett volna fő céljuk, hogy mielőbb teremtsenek valamit, mi a törvénykezés akkori elviselhetlen viszonyainak inkább ma, mint holnap vessen véget, ha — mondom — nem azon jó hitben s nem azon körülmények közt jön vala létre az értekezlet munkálata, ennek kétségkívül nagyban más alakja s tartalma volna.”¹³⁰⁷

Apponyi felmentését követően az Országbírói Értekezlet munkálatát ért bírálatok is egyre intenzívebbé váltak, és a birodalmi kormányzat, amely egész addig jobbára habozott a magyar törvénykezés ügyét illetően, és inkább csak „pátensről-pátensre” haladva¹³⁰⁸ alakította a magyarországi jogrendszert, Andrássy György kinevezését követően egyre határozottabb álláspontot képviselt a hazai igazságszolgáltatás újjászervezését illetően.¹³⁰⁹

1863 áprilisának végén az uralkodó a frissen kinevezett országbíró és a főkancellárt új javaslat elkészítésével bízta meg, amely 1863. július közepére készült el. A tervet több szempontból is különbözött gróf Apponyi György elképzeléseitől. A legfontosabb változást az jelentette, hogy az 1862 augusztusában kelt kéziratban előírányzott bizottság összehívása véglegesen lekerült a napirendről, és a törvénytervezetek kidolgozása átkerült a Magyar Udvari Kancelláriához. A kancellária szükség esetén a munkálatok kidolgozásába

¹³⁰³ Uo.

¹³⁰⁴ *Sürgöny*, 1863. április 5. 1. p.; lásd továbbá KATUS 1979. 704. p., DEÁK 2018. 48. p.

¹³⁰⁵ *Sürgöny*, 1863. április 12. 2. p.

¹³⁰⁶ *Sürgöny*, 1863. április 12. 1. p.

¹³⁰⁷ Uo.

¹³⁰⁸ BERZEVICZY 1932. 366. p.

¹³⁰⁹ BERZEVICZY 1932. 366. p.

magyarországi szakértőket is bevonhatott volna (Forgách ez ügyben főként a Curia bíraira gondolt, de, mint látni fogjuk, a bécsi kormányzati körökben e gondolat sem aratott osztatlan sikert).¹³¹⁰ Még fontosabb változást jelentett Apponyi elképzeléseihez képest, hogy az államtanács iránymutatást készíthetett volna, amelyeket a Magyar Udvari Kancelláriának az egyes törvénytervezetek kidolgozása során kötelezően figyelembe kellett volna vennie.

A javaslat tárgyalását csak hónapokkal később, 1863. október 15-én tűzték a minisztertanács napirendjére. Lichtenfels báró elvi szinten támogatta a javaslatot, viszont fenntartásai voltak a Curia bíráinak bevonásával kapcsolatban. Szükségtelennek ítélte külső szakértők bevonását, mivel csak a kereskedelmi törvénykönyvet és az új váltórendtartást hatályba léptető rendelkezések, valamint az ABGB ismételt magyarországi hatálybaléptetéséhez szükséges módosítások kidolgozására volt szükség.¹³¹¹ Emellett az államtanács tagjai egyhangúlag szükségesnek ítélték annak megvizsgálását, hogy a magyar bírósági szervezetrendszer, illetve egyes törvényhozási tárgyak tekintetében mennyire állt fenn egy ideiglenes rendezés kidolgozásának szüksége – e feladattal az udvari kancellárt kívánták megbízni.¹³¹²

A *Staatsrat* két premisszából indult ki. Egyrészt a magyar igazságszolgáltatás átszervezését – belátható időn belül – alkotmányos eszközökkel lehetetlennek látta. Másrészt a helyzet rendezését elodázhatatlannak tekintette, miután Magyarországon is egyre többen adtak hangot az igazságszolgáltatáson belül uralkodó katasztrofális állapotoknak. Lichtenfels báró ennek beismeréseként tekintett az Apponyi György által összehívott váltójogi értekezletre,¹³¹³ de hasonló visszasságokat látott a büntetőjogi praxisban is, ahol egyes politikai bűncselekményekért még mindig hadbíróóságok előtt kellett felelni, míg a súlyos magánbűncselekmények elkövetőit sommás bíróságok elé idézték.¹³¹⁴

Forgách főkancellár opponálta a javaslatot, mivel a fennálló problémák orvoslását újabb *octroy* által nem tartotta lehetségesnek. Az igazságszolgáltatás rendezésének szükségességét nem vitatta, de annak javasolt módját elutasította, hiszen az azonnali átalakítást egyetlen megkérdozett magyarországi

¹³¹⁰ NESCHWARA 2010a. 115. p.

¹³¹¹ A minisztertanácsí jegyzőkönyv tanúsága szerint az ellenkezés hivatalos oka a spórolás volt, a külső szakértőknek járó díjra nem kívántak hitelt felvenni. Lásd KLETEČKA, Thomas – KOCH, Klaus (red.): *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867 V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865)*. Band 7. Wien, Österreichischer Bundesverlag, 1992. 7. p. (A továbbiakban ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 7.)

¹³¹² DEÁK Ágnes: Ismeretlen konzervatív kiegyezéstervezet – 1864. *Történelmi Szemle*. 2021. 2. sz. 3. p.

¹³¹³ NESCHWARA 2010a. 116. p.

¹³¹⁴ Lásd ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 7. 7. p.

testület sem támogatta. Hozzátette, nem tanácsos minden pillanatban megkérdőjelezni a status quót Magyarországon, mert ezzel a „jó ügynek” többet lehetett ártani, mint használni. A Curia bíráinak bevonását pedig azért tartotta nélkülözhetetlennek, mert az előirányzott jogalkotási munka elvégzésére nem állt rendelkezésre elegendő kapacitás a kancellárián belül.

Az államtanács javaslata mellett sorakozott fel Nádasdy,¹³¹⁵ aki megbízható forrásból származó információkra hivatkozva állította, hogy Magyarországon nagyon sok ember szeretné, ha „fentről” intézkednének a törvénykezés szervezését illetően, miután belátható időn belül nem nyílt kilátás a fennálló problémák országgyűlés általi orvoslására. Az oktrojálás eszközétől sem határolódott el teljesen, hiszen történelmi példák bizonyították egyes uralkodói aktusok pozitív hatásait, gondolva akár Mária Terézia Urbariumára, vagy épp az 1853-ban kiadott úrbéri pátensre.

Schmerling államminiszter is elodázhatatlannak látta a magyar igazságszolgáltatás átszervezését. Amennyiben csak a magyar lakosság érdekei forogtak volna kockán, meg lehetett volna várni a magyar közvélemény kérését a problémák orvoslására. A fennálló helyzet azonban komoly károkat okozott a többi koronatarományban is. A bécsi kormányzat által hatályba léptetett törvényekben bízva hatalmas mértékű tőkebefektetésekre került sor Magyarországon az 1850-es években, mivel a birodalmon belüli jogegység jelentősen elősegítette a kereskedelmi kapcsolatok kiépülését. Elvi alapon tartózkodott az *octroy* alkalmazásától, de mivel a magyarországi igazságszolgáltatással kapcsolatos problémák rendezését illetően lehetetlennek látta a várakozást az országgyűlés összehívásáig, az államtanács javaslatát támogatta.¹³¹⁶

Az osztrák miniszterek közül elsőként Rechberg külügyminiszter helyezkedett ellentétes álláspontra, emlékeztetve társait az uralkodónak az októberi diploma kibocsátásával meghozott döntésére, miszerint a jövőben tartózkodni fog az oktrojálástól.¹³¹⁷ Az *octroy* útján történő ideiglenes rendezést politikai alapon sem tartotta célszerűnek, hiszen az csak az osztrák törvényekkel szemben egyébként is fennálló ellenérzéseket növelte volna Magyarországon. A magyar országgyűlés várhatóan az első adandó alkalommal változásokat eszközölt volna az igazságszolgáltatás rendszerén, még tovább gyengítve a jogbiztonságot. Azt tanácsolta kollégáinak, várjanak. Minél hosszabb ideig érzik az emberek a visszaállított magyar törvények okozta hátrányokat, annál inkább erősödni fog az igény az igazságszolgáltatás alkotmányos úton történő rendezésére. Mecséry rendőrminiszter sem tartotta célszerűnek az államtanács

¹³¹⁵ NESCHWARA 2010a. 116. p.

¹³¹⁶ NESCHWARA 2010a. 116–117. p.

¹³¹⁷ ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 7. 9. p.

által megfogalmazott javaslatot, és e véleményhez csatlakozott August von Degenfeld-Schonburg hadügyminiszter mellett Eszterházy Móric tárca nélküli miniszter is.¹³¹⁸

A vita lezárását megelőzően a magyar udvari kancellár szólalt fel, aki részben jogosnak tartotta a magyar igazságszolgáltatást ért kritikákat, azt viszont határozottan tagadta, hogy olyannyira katasztrofális állapotok uralkodnának az országban, miként azt egyes miniszterek állították. A sajtóban megjelent állítások egy részét túlzásnak minősítette, és hangsúlyozta, a kérdéses ügyeket kivizsgálta.

A minisztertanács végeredményben Forgách Antal elképzelései alapján az ideiglenes rendezés kidolgozására irányuló javaslat elutasítása mellett döntött. Ferenc József a november 11-én kelt kéziratában eltekintett az 1862-ben elrendelt értekezlet összehívásától, és a törvényjavaslatok kidolgozásával a Magyar Udvari Kancelláriát bízta meg.¹³¹⁹ Az uralkodó világosan rögzítette, hogy a munkálatokat a váltórendtartást és az általános kereskedelmi kódexet hatályba léptető jogszabályok kidolgozására,¹³²⁰ illetve az ABGB ismételt magyarországi hatálybaléptetéséhez szükséges módosítások kidolgozására kell szűkíteni. Ferenc József nem zárta ki a *bírói és tanári hivatáskörhöz tartozó megbízható személyek* bevonását a munkálatokba, de kinevezésüket és javadalmazásukat illetően saját magának tartotta fenn a döntés jogát.¹³²¹

A kézirat kibocsátását követően Forgách Antal hozzálátott a bizottság működésére vonatkozó részletes javaslat kidolgozásának, amely 1864. február 14-re készült el. A munkálatokba összesen nyolc „megbízható” magyarországi szakértőt kívánt bevonni, akik közül hetet az ABGB egyes részeinek átdolgozásával bízott volna meg, és az általuk kidolgozott résztervezeteket a bizottság egésze vitatta volna meg. A javaslat bemutatását követően a bécsi kormányzaton belül ismét az államtanács elnökétől érkezett a legélesebb kritika, aki szerint a főkancellár a vonatkozó császári kézirat tartalmán lényegesen túlterjeszkedve az ABGB rekodifikációját kívánta előkészíteni. Lichtenfels báró elfogadhatatlannak tartotta, hogy az államtanács csak az elkészült javaslatokat véleményezhesse – ehelyett folyamatos tájékoztatást és egyetértési jogot követelt a munkálatok megfelelő felügyelete érdekében.¹³²² A Forgách Antal által előterjesztett javaslat kedvezőtlen fogadtatása sokban hozzájárult ahhoz, hogy Anton Schmerling az államtanács elnökével karöltve szorgalmazza a

¹³¹⁸ NESCHWARA 2010a. 117. p.

¹³¹⁹ NESCHWARA 2010a. 118. p.

¹³²⁰ Ideértve a Magyarország számára szükséges eltérések megvitatását. NESCHWARA 2010a. 118. p.

¹³²¹ Uo.

¹³²² ÖMR. V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 7. 39. p.

főkancellár leváltását,¹³²³ aki nem sokkal később, betegségére hivatkozással lemondott pozíciójáról. Utóda az osztrák kormányzati körökkel lényegesen együttműködőbbnek tűnő Zichy Hermann lett.

Intermezzo: Anton Ryger indítványa

Az új főkancellár által kidolgozott koncepció ismertetését megelőzően szükséges egy rövid kitérünk tennünk a birodalmi tanács 1864. február 10-én tartott ülésére. A *Reichsrat* ezen a napon kezdte meg a kormányhoz közel álló Anton Ryger liberális morvaországi képviselő által az *Einführung der Civil- und Strafgesetzgebung, dann der Ausübung der Civil- und Straffjustiz* címmel benyújtott javaslat tárgyalását. Az indítvány ugyan alapvetően egybevágott a bécsi kormányzat elképzeléseivel, és annak megvitatását több mint 70 képviselő támogatta, de a minisztertanács tagjai kétségüket fejezték ki a javaslat időzítését illetően. Miután az előterjesztésben foglalt elképzelések eléggé emlékeztettek az 1849. évi alaptörvény vonatkozó rendelkezésire, azok eléggé nagy vihart kavartak Magyarországon.¹³²⁴

Anton Ryger a birodalmi képviseletről szóló alaptörvény oly irányú módosítását indítványozta, amelynek értelmében a *Reichsrat* hatáskörébe került volna a polgári és a büntető igazságszolgáltatás szabályozása. Azaz, a javaslat a birodalmi parlament törvényhozó hatáskörét a tartományok rovására bővítette volna, ily módon lehetőséget adva a *Reichsrat* számára, hogy közvetlenül döntsön az igazságszolgáltatással kapcsolatos kérdésekben – Magyarországot is ideértve.¹³²⁵ A javaslat napirendre vételét követően maga az előterjesztő is a lépés *célszerűségének és időszzerűségének* előzetes vizsgálatát indítványozta annak érdemi tárgyalását megelőzően. „[E]szméjének megbírálása céljából”¹³²⁶ egy kilenctagú bizottsmány megválasztását javasolta, és amennyiben ők az előterjesztést érdemi tárgyalásra alkalmasnak találták volna, akkor került volna ténylegesen a plénum napirendjére.¹³²⁷

A javaslat a Reichsrat képviselőit érezhetően megosztotta. Voltak, akik elvi alapon elleneztek a tartományi hatáskörök szűkítését. Többen úgy gondolták, egy ilyesfajta javaslat megvitatásának csak azt követően lenne létjogosultsága, ha az ügyben leginkább érintett tartományok (többek között Magyarország) is elküldenék képviselőiket a birodalmi törvényhozó testületbe. Ellenkező

¹³²³ NESCHWARA 2010a. 118. p.

¹³²⁴ Bécsben is tisztában voltak a javaslat politikailag meglehetősen kényes voltával. Lásd NESCHWARA 2010a. 118–119. p.

¹³²⁵ NESCHWARA 2010a. 119. p.

¹³²⁶ Uo.

¹³²⁷ *Sürgöny*, 1864. február 13. I. p.

esetben minden egyes elfogadott törvény esetében *octroyt* kiálthattak volna a magyar képviselők. Aggályok merültek fel azzal kapcsolatban is, hogy az igazságszolgáltatás, illetve a magánjog és büntetőjog ilyen jellegű uniformizálása nincs-e ellentétben a tartományok „sokszínűségének” elvével.

Amint Christian Neschwara megjegyzi, az indítvány nemcsak a birodalmon belül létező két jogrendszer közelítését tűzte ki célul, hanem végeredményben valamennyi tartomány „közös ügyévé” kívánta nyilvánítani az ezzel összefüggő jogalkotást. A *Gerichtshalle* című folyóiratban megjelent kommentár szerzője kifejezetten támogatta az előterjesztést, hiszen az – a magyarországi igazságszolgáltatásban létező visszasságok kiküszöbölése mellett – lehetőséget adott volna „egy új, az egész monarchia számára döntő jelentőségű jogi konstrukció” felépítésére, ami együtt járt volna „a jogegység helyreállításával, ami nélkül sem Magyarország, sem Ausztria nem boldogulhat”.¹³²⁸

A javaslatnak a kegyelemdőfést Anton Schmerling adta meg. Érvelése szerint „amíg valamennyi királyság és állam képviselői” nem foglalták el helyüket a birodalmi parlamentben, addig a javaslatról nem szabad tovább tárgyalni. A Reichsrat elnöke az államminiszter beszédét követően az indítványozó által javasolt kérdést tette fel szavazásra, azaz, hogy kívánják-e a 9 tagú bizottság felállítását?¹³²⁹ Az összes megjelent képviselő közül mindössze öten támogatták a javaslatot.¹³³⁰

Zichy Hermann főkancellár igazságügyi reformtervezete

A főkancellári pozícióban bekövetkezett személycsere érdemben megváltoztatta a hazai igazságszolgáltatással kapcsolatos gondolkodást. Christian Neschwara álláspontjával egyetértve, Zichy Hermann kinevezése rövid távon az osztrák centralisták álláspontjának kedvezett,¹³³¹ hiszen Forgách Antallal ellentétben az új udvari kancellár teljes mértékben az államtanács által korábban megfogalmazott javaslatok mentén tervezte az igazságügyi reform előkészítését.

Zichy a magyar törvénykezés átalakítására vonatkozó elképzeléseit első alkalommal a 1864. május 31-én tartott minisztertanácsi ülésen ismertette.

¹³²⁸ *Gerichtshalle*, 1864. 8. sz. 53. p., NESCHWARA 2010a. 119. p.

¹³²⁹ *Sürgöny*, 1864. február 12. 1–2. p.

¹³³⁰ Az indítványt a hazai lapok is éles kritikával illették. Az előterjesztést nemcsak a februári pátensben foglalt parlamenti részvétel hiánya miatt tartották időszerűtlennek, de a magánjogi és büntetőjogi intézmények megváltoztatásának azonnali szükségességével sem értettek egyet. Az indítványt a Reichsrat a későbbiekben sem tűzte ismételtelen napirendre.

¹³³¹ DEÁK 2018. 50. p.

Miután elmondása szerint „a bajok szinte elviselhetetlen mértéket öltöttek” és a közvélemény „sürgős orvoslást kívánt”,¹³³² az igazságszolgáltatást uraló problémák felszámolásának fő eszközét a bírósági szervezet reformjában látta. Felhívta ugyanakkor minisztertársai figyelmét arra, hogy Magyarországon nem érett meg a hangulat „az igazságszolgáltatás egészének radikális átalakítására a német-szláv országok törvényhozásának [mintájára].”¹³³³

Néhány nappal később röppent fel a hír a bécsi sajtóban, miszerint a tervezett igazságügyi reform előkészítése érdekében magát gróf Apponyi Györgyöt is tanácskozní hívták, ő azonban cáfolta az értesülést.¹³³⁴ A tervezett reformról szóló híreket azért sem tartotta hitelt érdemlőnek, mert a magyar törvénykezést „a kir. szentesítés által a további törvényhozási működésig megerősített s ez értelemben az utolsó magyar országgyűlés által egyhangúlag elismert igazságszolgáltatási intézkedések”¹³³⁵ szabályozzák, amelyek megváltozására a volt országbíró szerint csak a magyar országgyűlésnek volt lehetősége.

Az egykori országbíró szavai katalizátorként hatottak az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokkal kapcsolatos hazai diskurzus újjáéledéséhez. Apponyi kiállítását az Országbírói Értekezlet munkálata mellett a kormánypárti *Sürgöny* a „művével” szembeni elfogultságának tudta be. A *Sürgöny* szerint az 1861-ben elfogadott szabályokra nem lehetett akként gondolni, mint amelyek „tekintettel az [...] excellentiája által is, országbírósága alatt, pótlólag eszközölt reformokra s illetőleg módosításokra – már elegendő támoszlopokkal elláttattak volna arra nézve, hogy a hazai jogállapotok viselésének terhe alatt gyöngye alapjukban össze ne roskadjanak”. A *Sürgöny* azon állításával sem tudok vitatkozni, hogy amennyire „elutasíthatlan követelmény vala 1861-ben a régi magyar magánjogi törvényeknek visszaállítása mellett az országbírói értekezlet rögtönzött munkálatának igénybevétele”, az évek múltával éppen annyira vált szükségessé az egyre komolyabb módosítások, javítások megtétele.¹³³⁶

A *Sürgöny* vitatta Apponyi azon állítását, miszerint az *országbírói ideiglenes törvénykezési szabályok* megváltoztatására ne lenne lehetőség az országgyűlés összehívását megelőzően, miután „a szükség, és milliók kiáltó érdeke azt kívánja”.¹³³⁷ Ilyesfajta módosításokra nemcsak 1861-ben és nemcsak Magyarországon, hanem „Angliában és az olasz királyságban is elégszer sor került,

¹³³² *Sürgöny*, 1864. május 12. 1. p.

¹³³³ Uo.

¹³³⁴ *Vaterland*, 1864. június 1. 2 p. A cáfolat az 1864. május 29-én megjelent számban található. Lásd *Vaterland*, 1864. május 29. 2. p.

¹³³⁵ *Sürgöny*, 1864. június 9. 1. p.

¹³³⁶ A kiegészítést követően gyors léptekben elfogadott igazságügyi reformok jól mutatják, mekkora szükség mutatkozott ezek meghozatalára. Lásd HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest, 2006. Gondolat, 67–78. p.

¹³³⁷ *Sürgöny*, 1864. június 9. 1. p.

amikor az anyagi, illetve az alaki jogban fennálló hiányokat kiegészítő utasításokkal pótolták.”

A Sürögöny hozzátette: „magánjogi szabályaink nagy része nem írott törvényeken, hanem szokáson alapszik, s mint ilyeneknek kiegészítése, pótlása vagy javítása az idő, a közérdekek, a változott viszonyok elutasíthatlan követelményeihez képest, amint a szükség részletes vagy általános, kisebb vagy nagyobb volt, nemcsak a törvényhozás rendszeres intézkedéseinek, de törvényhatósági rendelkezéseknek is sokszor, és kb. utasításoknak, leiratoknak mindenkor alá volt vetve.”¹³³⁸ Ebből eredt azon következtetése, miszerint az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban foglalt rendelkezések sincsenek teljesen kőbe vésve, azok – mint bármely szokásjogi norma – az idők során változtak és a jövőben is változhatnak.¹³³⁹ Álláspontjának igazolása érdekében a szerző arra hivatkozott, hogy Apponyi György országbírói működése alatt is több esetben javasolt a Curia olyan változásokat, amelyeket nélkülözhetetlennek látott az igazságszolgáltatás gépezetének zavartalan működéséhez: „Ilyen indítvány folytán kevesbítettet meg a szavazók száma a kir. táblánál; a magyar földhitelintézet részére kiváltságos eljárás és a rendestől eltérő bíróság engedélyeztetett. Ugyanezen elnökség alatti kir. kúria látta jónak, hogy az úrbéri ügyekbeni folyamodás júnak az országbírói ideigl. törvénykezési szabályoktól eltérő rendezése iránt lépéseket tegyen; ugyancsak az Apponyi gróf excellentiája alatt tartott tanácskozmányban mondatott ki az 1840. XV. t. cikkely értelmében helyt nem fogható személyes végrehajtás váltó-ügyekben és a váltótörvénynek több alaki határozatai felvilágosítottak s illetőleg megváltoztattak; végül még az ez irányban folytatott tárgyalások eredményezték azon udvari rendeletet is, mely a magyar kir. udv. kancellária által a cégbejegyzésekre nézve nemrégiben kiadatott.”¹³⁴⁰ Ezek némelyikét persze lehetett olyan adminisztratív jellegű változásnak minősíteni,

¹³³⁸ Uo.

¹³³⁹ A szerző ezen állítását csak abban az esetben vélem elfogadhatónak, ha az Ideiglenes Törvénykezési Szabályoknak csak és kizárólag a magánjoggal kapcsolatos részeire gondolt, és nem annak egészére, amiben benne foglaltatott a bírósági szervezet kérdése is.

¹³⁴⁰ Tárca, Napi újdonságok. *Sürögöny*, 1864. június 18. 1. p.

A korabeli sajtóban némi szóváltás kerekedett a Pesti Napló reakciójából, amelynek szerzője bár elismerte az ITSZ hiányosságait, mégis afelé hajlott, hogy a problémák valódi forrása a bírói karban a politikai passzivitás által bekövetkezett kapacitáshiányban keresendő. Az érintett cikkben azon felfogást is támadták, miszerint ideiglenesen az országgyűlésen kívül lenne-e lehetőség a legsürgősebb problémák orvoslására. Holott, a cikk szerzője is megjegyzi, hogy egy alapvető különbség mindenképp létezett 1861 és 1864 között: „1861-ben csak politikai szükségesség igényelte a javítást, most pedig jogi szükségesség parancsolja azt.” *Sürögöny*, 1864. július 20. 1. p. Hasonló gondolat jelent meg egy hónappal korábban: „A 48 előtt létezett, jelesen a municipális törvényesékek helyreállításához csatolt remények azonban csakhamar igen szerény mérvre szálltak alá; a régi szerkezetnek elégtelensége mind érezhetőbbé vált s a bíróságok eljárása elleni panaszok egyre szaporodtak.” A bíróságok rendezése. *Sürögöny*, 1864. június 24. 1. p.

amelynek megtételéhez nem mutatkozott feltétlen szükség a törvényhozó hatalom döntésére, de ezen állítást nem általánosíthatjuk a felsorolt ügycsoportok mindegyikére. A cikk mindenesetre jól szemlélteti azokat a kihívásokat, amelyekkel a korszak bíráinak meg kellett küzdeniük.¹³⁴¹

A tervezett igazságügyi reform alapelvei

Az előzetes sajtóhírek úgy jellemezték le a törvénykezési reformot, mint amelynek „nem célja és nem feladata a Magyarországon a létezőket ismét tabularasává tenni, a mostani törvénykezési rendszert alapjában felforgatni, [...] szóval az anyagi jogra kiterjedő szerves intézkedéseket tenni. [...] talán állíthatjuk, hogy ezen munkálkodások tárgyát szorosán csak az alaki törvénykezés halaszthatatlan javításának kérdései képezik, legnagyobbreszt adminisztratív természetűek, melyek a létezők alapján – úgy látszik – a helyesb és célszerűbb munkafelosztást, az erők arányos foglalkoztatását, a törvényszékek, bíróságok alkalmasb berendezését, ügyrendtartás behozatalába szükséges felügyelet és ellenőrködés biztosítását stb. czélozzák.”¹³⁴²

E „várankozásokhoz” képest a tervezett reform alapelveit rögzítő, 1864 júniusában kibocsátott legfelsőbb kézirat átfogóbb és egyúttal jövőbe mutató változásokat irányzott elő: abban nemcsak igazságszolgáltatás elválasztása szerepelt a közigazgatástól, hanem valamennyi hazai bírói fórumot királyi, azaz állami bíróságként kívánták újjászervezni, állandó működéssel. Azaz, a főkancellár által kidolgozott és a minisztertanács, illetve az uralkodó által elfogadott koncepció megelőlegezte az 1869-ben elfogadott igazságügyi reform két, talán legfontosabb elemét.¹³⁴³

A koncepció értelmében a Magyar Udvari Kancellária racionalizálni kívánta a hazai bíróságok hatáskörére vonatkozó szabályokat. Peres ügyekben elsőfokú bíróságként a szolgabíró, a nagyobb királyi városok bíróságait és a megyei törvényszékeket határozták meg, amelyek közül utóbbi járhatott volna el váltóügyekben és kereskedelmi perekben. Másodfokú fórumként a kerületi táblák jártak volna el, amiből Temesváron is fel kívántak állítani egyet, és a

¹³⁴¹ „Törvények nem a múltnak valók, nem is egyedül a jövőnek, hanem kiválólag az élő generációnak, a pozitív létező viszonyoknak; — a jövő nemzedék a mi törvényeinket is majd oda teszi a nagy archívumba, ha viszonyaihoz többé nem illenek. Különben szerény felfogásunk szerint a magas kormány nem fogja az országbírói értekezlet által megállapított anyagi jogot bántani, mint inkább csak a törvénykezési közegek organismusát megjavítani. Mert nem annyira a bírácoknak hanyagságában, vagy éppen tudatlanságában rejlik a baj, hanem inkább a rendszerben, hogy az országban kevés váltótörvényszék van.” KÓKAY Károly: *Eszmeccsere. Sürögöny*, 1864. május 21. 1. p.

¹³⁴² *Sürögöny*, 1864. június 9. 1. p.

¹³⁴³ Lásd 1869. évi IV. tc. 1., 3. §

Curia átszervezésével párhuzamosan a Királyi Tábla bíráit ide helyezték volna át. A különös bűnügyekre egy elsőfolyamodású országos törvényszéket kívántak Budán szervezni, ahonnan a hétszemélyes táblára lehetett volna fellebbezni.

A bírói kinevezés feltételeként határozták meg a bírói vizsga letételét. A királyi bíróságok hivatalnokai fizetés, nyugdíjazás és egyéb elbánás tekintetében az örökös tartományok hivatalnokaival hasonló tekintet alá kerültek volna. A bíróságok személyzete fölött illetékességi területén a kerületi tábla gyakorolt volna felügyeleti jogkört, emellett pedig az ügyvédi vizsga szigorítását tervezték.¹³⁴⁴

A reform elfogadásának esélyei

A tervezett igazságügyi reform alapelveinek elfogadását követően a kancellária hozzáfogott a részletes javaslat kidolgozásához, amelyet az 1864. december 19-én tartott minisztertanácsi ülésen mutattak be és hagytak jóvá. A bíróságok szervezésének és a bírák jogállásának újraszabályozása a tervezett reformnak mindössze egyik pillérét képezte, ugyanis Ferenc József 1864. október 12-én kelt legfelsőbb császári elhatározása alapján 1865. február 3-án elkészült az AHGB-t magyarországi hatálybalépésére irányuló törvényjavaslat. Ezt követően fogott neki a kancellária 1865. március 22-én az ABGB átdolgozásával kapcsolatos munkálatoknak – az ezzel kapcsolatos teendőket a királyi Curia három bírójára (Zádor Györgyre, Fábry Istvánra és Nyeviczkey Józsefre), Wenczel Gusztávra (a Pesti Királyi Tudományegyetem tanárára), valamint Járj György udvari tanácsosra bízták.¹³⁴⁵

Az elkészült javaslatokat¹³⁴⁶ a magyar országgyűlés elé kívánták terjeszteni, azonban 1864 és 1865 fordulójára vízváltásként bizonyult a nemcsak Magyarországon, hanem az osztrák tartományokban is tervezett¹³⁴⁷ igazságügyi reformot illetően is. Miután az osztrák–magyar közjogi viszonyok rendezését célzó

¹³⁴⁴ A „Sürgöny” magántávirata. *Sürgöny*, 1864. június 19. 1. p.

Nota bene: a bécsi kormányzat Erdélyben is hasonló reformokat tervezett: „Ferenc József [...] az erdélyi kir. udv. kancelláriának az erdélyi országgyűlés elé terjesztésre szánt előterjesztményeit is helybenhagyta. Idetartozott a rendezett közigazgatási törvénykezés könnyebb elérésére szükséges változtatásokra vonatkozó törvényjavaslat Erdély politikai felosztásában, a politikai közigazgatás végleges szervezésére vonatkozó törvényjavaslat, illetve az erdélyi első folyamodású törvényszéki hatóságok szervezésére vonatkozó törvényjavaslat.” *Sürgöny*, 1864. június 18. 2. p.

¹³⁴⁵ HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. Az ausztriai ált. polg. törvénykönyv átdolgozására kiküldött bizottság javaslata. 2–45. p.

¹³⁴⁶ A tervezett igazságügyi reform bevezetésének módjával kapcsolatban jelent meg a Törvénykezési Csarnok hasábjain egy eléggé kritikus hangvételű cikk. Lásd Az igazságügyi octroy kérdéséhez. *Törvényszéki Csarnok*. 1865. 3. sz. 9–11. p.

¹³⁴⁷ Lásd NESCHWARA 2010a. 122. p.

titkos tárgyalások ígéretesnek bizonyultak,¹³⁴⁸ és Deák Ferenc húsvéti cikke¹³⁴⁹ egyértelműen jelezte a szándékot a dinasztiaival történő kiegyezésre,¹³⁵⁰ a törvénykezés kérdése időlegesen, az osztrák törvények hatálybaléptetésének kérdése végérvényesen lekerült a napirendről.

Ezek tükrében korántsem meglepő, hogy Ferenc József 1865. december 14-én, a magyar országgyűlés megnyitásakor elhangzott trónbeszéde egyáltalán nem érintette az igazságszolgáltatással kapcsolatos teendőket.¹³⁵¹ Az 1865. decembere és 1867. júliusa közötti periódusban a magyar képviselők sem ambicionálták a kérdés napirendre tűzését, hiszen az alkotmányos helyzet rendezésére összpontosítottak.¹³⁵²

1867. március 17-én került sor azon leirat kibocsátására, amellyel Ferenc József az 1848. évi állapotnak megfelelően visszaállította Magyarország alkotmányát,¹³⁵³ és kinevezte gróf Andrássy Gyulát miniszterelnökké.¹³⁵⁴ A királykoronázást követően született meg 1867. évi XII. törvénycikk, amely Magyarország oldaláról rendezte¹³⁵⁵ az Ausztriával fennálló közjogi köteléket.¹³⁵⁶ A kiegyezést követően a magyar országgyűlés rendezte az igazságszolgáltatással kapcsolatos, ekkorra már igencsak sürgetővé vált kérdéseket.¹³⁵⁷ 1867-ben az esküdtszékek megkezdhették működésüket a sajtóvétségek miatt indult perekben,¹³⁵⁸ majd a polgári perrendtartást szabályozó 1868. évi LIV. törvénycikknek köszönhetően

¹³⁴⁸ GERGELY 2003. 322–323. p.

¹³⁴⁹ Lásd CIEGER 2004. 26–31. p.

¹³⁵⁰ GERŐ András: *Ferenc József és a magyarok*. Budapest, 2016. Habsburg Történelmi Intézet, 165. p.

¹³⁵¹ Ellentétben az 1869. évi választásokat követően összehívott országgyűléssel, ahol az egyik legfontosabb teendőnek neveztek a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvénycikk elfogadását. Lásd MÁTHÉ Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. Budapest, 1982. Akadémiai Kiadó; illetve KÉPESSY Imre: *A bírói függetlenség kialakulása Magyarországon*. In MENYHÁRD Attila – VARGA István (szerk.): *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara: a jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai* (II. kötet). Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó, 1052–1060. p.

¹³⁵² FERDINANDY 1906. 136. p.

¹³⁵³ GERGELY 2003. 324. p.

¹³⁵⁴ Lásd *Képviselőházi irományok*, 1865. II. kötet, 60. szám, 49–51. p.

¹³⁵⁵ Lásd OGRIS, Werner: *Der Rechtsstaat – eine Einführung*. In MÁTHÉ Gábor – OGRIS, Werner (szerk.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?* Budapest–Wien, 2010. Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 15–32. p.

¹³⁵⁶ A törvénycikk elfogadásához vezető folyamathoz lásd KÉPESSY Imre: *Az út a kiegyezéshez. Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta juridica et politica*, 2019. 1. sz. 85–97. p.

¹³⁵⁷ Az 1868. évi horvát-magyar kiegyezés eredményeként Horvát-Szlavonország az igazságügy tekintetében autonómiához jutott, így e kérdés nem minősül „közös ügynek.” GOSZTONYI Gergely: *Horvát-Szlavonország helyzete a kiegyezések után. Jogtörténelmi Szemle* 2014. 3. sz. 7–12. p.

¹³⁵⁸ Lásd ANTAL Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900): Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtszék*. Szeged, 2006. Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Dél-Alföldi évszázadok 23. A kötet értelmezéséhez lásd RIGÓ Balázs: *A kivívott és közben látenssé vált állampolgári jog. (Az angol esküdtszék története – Antal Tamás)*. *Jogelméleti Szemle* 2023. 3. sz. 67–87. p.

sor került a felsőbbíróságok reformjára.¹³⁵⁹ 1869 nyarán a magyar országgyűlés elfogadta a bírói függetlenséget garantáló nevezetes törvénycikket,¹³⁶⁰ majd 1871-ben sor került az elsőfolyamodású bíróságok átszervezésére.¹³⁶¹

Az 1867 utáni kormányok vállára nehezedő terhek e törvények elfogadásával nem szűntek meg, és Horvát Boldizsár szavai az 1869. évi IV. tc. parlamenti vitájának kezdetén jól érzékeltették a rájuk váró feladatokat: „Ha körütekintünk a hazában, alig találunk intézményt, mely, úgy a mind fennáll, a parlamentáris kormányrendszer keretébe hasznavehetőleg be volna illeszthető. Alig van intézmény, melyet a múltból átvettünk, hogy kénytelenek ne lennénk, azt vagy gyökeresen átalakítani, vagy pedig helyébe egészen új intézményt állítani.”¹³⁶² Kijelentései éppúgy igazak voltak a magánjog, a büntetőjog, illetve az eljárásjogok területén.¹³⁶³

Az évtizedes erőfeszítések eredményeként az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokkal visszaállított magyar törvényeket a kiegészítést követő évtizedekben újabb és újabb jogszabályok váltották fel.¹³⁶⁴ Az ABGB hatályban tartott rendelkezései folyamatosan szűkültek. A holtta nyilvánításra vonatkozó szabályokat az 1868. évi LIV. tc. rendezte, az örökbefogadásról 1877-ben született törvény.¹³⁶⁵ 1875-ben megszületett a Kereskedelmi törvény Apáthy Istvánnak köszönhetően.¹³⁶⁶ Az 1894. évi XXXI. törvénycikk elfogadásával bevezették a kötelező polgári házasságkötést.¹³⁶⁷ 1878-ban elfogadták a Csemegi Károly

¹³⁵⁹ Lásd Szívós Kristóf: Az írásbeli polgári per jellemzői az 1868. évi LIV. törvénycikkekben. In *Állam- és Jogtudomány*, 2022. 3. sz. 80–106. p.

¹³⁶⁰ MÁTHÉ 1982. 135. p.; BARNA 2019. 49–56. p.

¹³⁶¹ MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: *A 150 éve indult elsőfolyamodású bíróságokról*. In JOG.történet. Az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja. 2022. január 10. mtajogtortenet.elte.hu/blog/megyeri-palffi-zoltan-150

¹³⁶² *Képviselőházi napló*, 1869–1972. 34. országos ülés, 1869. június 23. 65. p.

¹³⁶³ Emellett annak megválaszolása is kihívást jelentett, hogy az Országbírói Értekezlet által hatályukban fenntartott, és a bíróságok által ténylegesen alkalmazott osztrák jogszabályok miként illeszthetőek be a magyar jogszabályok rendszerébe. E célból is született meg az 1869. évi IV. tc. 25. § (1) bekezdése. Lásd SZABÓ István: A bírói normakontroll bevezetésének hazai sajátosságai In KOLTAY András – DARÁK Péter (szerk.): *Ad Astra Per Aspera: Ünnepi kötet Solt Pál 80. születésnapja alkalmából*. Budapest, 2017. Pázmány Press, Kúria, 614. p.

¹³⁶⁴ RADY 2015. 228. p.; lásd továbbá HORVÁTH 2006. 67–78. p.

¹³⁶⁵ VÉKÁS Lajos: Az osztrák polgári törvénykönyv (Optk.) utóélete a magyar magánjogban. In GOSZTONYI Gergely – RÉVÉSZ T. Mihály: *Jogtörténeti Parerga 2. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó, 293. p.

¹³⁶⁶ HORVÁTH Attila: Az első magyar kereskedelmi társaságokról szóló törvény. *Jogtörténeti Szemle* 2004. 4. sz. 7–15. p. A törvény kapcsán meg kell említeni, hogy a modern magyar jogrendszer alapjainak lerakásánál a hazai jogtudósok sokban támaszkodtak a német jogtudomány eredményeire. EÖRSI Gyula: Burzsoá magánjogi rendszerek kialakulása. *Gazdaság- és jogtudomány: a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának közleményei*. 1969. 3–4. sz. 293. p.

¹³⁶⁷ Lásd HERGER Csabáné: A polgári házasság kialakulása és rendszere Magyarországon a nemzetközi fejlődés tükrében. Doktori értekezés. Pécs, 2005.; HERGER Csabáné: *A modern magyar*

által kidolgozott büntető törvénykönyvet,¹³⁶⁸ amely hatalmas mérföldkövet jelentett, hiszen a magyar büntetőjog intézményei betartva ekkor jelentek meg első alkalommal Magyarországon kodifikáltan – az alkotmányos formáknak megfelelően. A hírhedt *tiszaeszlári vérvád* rámutatott a büntetőeljárásban rejlő komoly hiányosságokra,¹³⁶⁹ a modern bűnvádi perrendtartást szabályozó kódexünk hatálybalépésére viszont egészen 1900. január 1-ig várni kellett.¹³⁷⁰ 1911-ben sor került a polgári peres eljárás Plósz Sándor nevéhez köthető rekodifikációjára.¹³⁷¹ Az összes jogterület közül az anyagi magánjog kodifikációja¹³⁷² igényelte a legtöbb időt.¹³⁷³ Az „ősiség teljes és tökéletes eltörlésének elvét” tükröző polgári törvénykönyv első tervezete 1900-ra készült el,¹³⁷⁴ de az első magánjogi kódexünk elfogadására csak 59 évvel később, nagyon eltérő politikai, gazdasági és társadalmi környezetben kerülhetett sor, mint ami 1848-ban a törvényhozók szeme előtt célként lebegett.¹³⁷⁵

E kódexek mellett nem kevés jogszabály játszott meghatározó szerepet a magyar jogrendszer 19. századi modernizációjában, aminek köszönhetően az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok szerepe fokozatosan csökkent. Az 1945 előtti Magyarországon így sem lehetett olyan szakirodalommal találkozni, amely a jogforrások körében ne tett volna említést az Országbírói Értekezlet munkálatairól. Grosschmid Béni *Jogszabálytan* című, 1907-ben kiadott

---

házassági vagyoni jog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében. Passau, 2017. Schenk Verlag

¹³⁶⁸ LÖW Tóbiás: *A magyar büntetőtörvénykönyv a bűntettekről és vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye.* Budapest, 1880. Pesti Könyvnyomda Rt.; VÁMBÉRY Rusztem: *Büntetőjog.* Budapest, 1913. Grill Károly; ANGYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve.* Budapest, 1909. Atheneum; ILLÉS Károly: *A büntető törvénykönyv magyarázata.* Budapest, 1894. Révai testvérek kiadása; MEZEY Barna: *Strafrechtskodifikation in Ungarn im Jahre 1878.* In MEZEY, Barna (Hrsg.): *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nachtes Jahrhunderts.* Budapest, 2003. Gondolat, 151–177. p.

¹³⁶⁹ Lásd KÖVÉR György: *A tiszaeszlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek.* Budapest, 2011. Osiris, 339–560. p.; STIPTA István: *A tiszaeszlári per és a korabeli büntető eljárásjog. Jogtörténeti Szemle.* 2012. 4. sz. 22–35. p.; BLUTMAN László: *A rejtélyes tiszaeszlári per.* Budapest, 2017. Osiris

¹³⁷⁰ Lásd 1896. évi XXXIII. tc.

¹³⁷¹ Lásd PLÓSZ Sándor: *A polgári per szerkezete az új perrendtartásban.* Budapest, Pfeiffer Ferdinánd, 1911., BÖDINÉ BELIZNAI Kinga: *100 éve lépett hatályba a polgári perrendtartásról szóló 1911:1. tc.* In *Kúriai Döntések. Bírói Határozatok.* 2015. 63. sz., KENGYEL Miklós: *A magyar polgári per jog száz éve – az 1911. évi polgári perrendtartás. Magyar Jog.* 2011. 58. sz.

¹³⁷² DELL'ADAMI Rezső: *A magyar polgári törvénykönyv tervezete és a modern jogtudomány.* Budapest, 1883. Franklin, 6–7. p.

¹³⁷³ KÉPES 2022. 61. p.

¹³⁷⁴ ŠVECOVÁ, Adriana. *Historic Premises and Limits of the Codification of the Hungarian Civil Substantive Law. Studia Historica Niriensia.* 2021. 1. sz. 60–70. p.

¹³⁷⁵ Zlinszky János értékelése szerint az Ausztriával közös magánjogi, kereskedelmi jogi kérdések rendezése nehézkesen haladt: „a tengerhajózási jog kodifikálása több kölcsönös kísérlet után sem történt meg, a szabadalmi törvények csak akkor születtek meg, mikor kivettük a közös jogszabály alkotás köréből, a részvénytársaságok kölcsönös működésének engedélyezése körül is sok vita volt”. Lásd ZLINSZKY 1981. 948. p.

tankönyve is bizonyítja, hogy a Budapesti Tudományegyetemen a 20. század elején is komoly teret szenteltek az Apponyi György által összehívott értekezletnek.

Az első világháborút követően – a történelmi Magyarország felbomlásának eredményeként – az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a *Csehszlovák Köztársaság* bíróságai előtt évtizedeken keresztül élő jogforrásnak számítottak. Tomáš Gábriš kutatásai kimutatták, hogy a *Szlovák Köztársaság Legfelsőbb Bírósága* még az ezredfordulót követően is utalt néhány ítéletének indoklásában az Országbírói Értekezlet munkálatára.¹³⁷⁶ Jelen kézirat lezárultának pillanatában a legutolsó ítélet 2021. november 24-ére datálható, amelyet a *Legfelső Közigazgatási Bíróság* hozott.¹³⁷⁷ Magyarországon is hasonló a helyzet: legutóbb a *Fővárosi Törvényszék* egy 2020-ban meghozott ítéletének¹³⁷⁸ indoklásában utalt érintőlegesen az 1861. évi szabályokra, azt megelőzően pedig a *Debreceni Járásbírói* 2017. évi ítéletét lehetne említeni.¹³⁷⁹ Azt természetesen egyik ügy vonatkozásában sem állítom, hogy az eljáró bíró közvetlenül az ITSZ-re alapította volna döntését, de e szabályoknak a magyar jogfejlődésben betöltött meghatározó szerepét igazolja, hogy megalkotásukat követően 160 évvel később is megjelentek bírósági ítéletek indoklásaiban.

Kitekintés: az Országbírói Értekezlet munkájának megítélése az 50. évforduló alkalmával

A 20. században az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokkal kapcsolatos szakmai kérdéseket tárgyaló cikkektől eltekintve leginkább a releváns évfordulók kapcsán jelentek meg az Országbírói Értekezletre koncentrált művek. Ezek közül kiemelem Szladits Károly¹³⁸⁰ írását, amely Deák Ferenc születésének 100. évfordulója alkalmából jelent meg. Az akkor még az Igazságügyi Minisztériumban dolgozó jogtudós úgy látta, hogy a magyar magánjog (és tehetjük hozzá: általánosságban véve az egész jogrendszer) helyzete 1861-ben nagyban hasonlított az alkotmányéhoz, ugyanis a magyar jogfejlődés folytonosságát

¹³⁷⁶ GÁBRIŠ 2014. 189–190. p.

¹³⁷⁷ A 25/2019. számú ügyben hozott ítéletet lásd <https://obcan.justice.sk/infosud/-/infosud/i-detail/rozhodnutie/1305e5f7-44ee-4715-84f7-5199bf933696%3A5f43d36b-fcf2-459b-bf74-6b09ca1c251f>

¹³⁷⁸ Lásd P.22219/2020/5. sorszámú határozat.

¹³⁷⁹ Lásd G.40241/2016/35 sorszámú határozat.

¹³⁸⁰ SZLADITS Károly életútjához Lásd RÉVÉSZ T. Mihály: Szladits Károlynak, a magánjog „nagy magyar mesterének” életpályája. *Jog-Állam-Politika*, 2022. 1. sz. 9–36. p., uő: A magánjog „állócsillaga”: Szladits Károly – a jogtörténész szemével. *Jog-Állam-Politika*, 2020. Különszám. 177–184. p.

kellett az osztrák kormányzat által oktrojált törvények ellenében érvényesíteni, és ezzel párhuzamosan „a 48-as törvényhozásnak a rombolásban serény, az építésben megakadt munkásságát hevenyéiben új intézményekkel pótolni.”¹³⁸¹ E folyamat kapcsán az egyik kihívást a korabeli közvélemény nyomásában látta: „Kellott pedig mindezt tenni olyan téren, ahol a legcsekélyebb rázkódtatás ezrek vagyoni létét veszélyezteti s olyan légkörben, amelyben izzó gyűlölet fogott körül mindent, ami idegen és fanatikus rajongás mindent, ami honi, még ha a honi tökéletlen is, veszedelmes, talán ölü mérreg, mindegy, csak a mienk legyen.”¹³⁸²

1911-ben, az Országbírói Értekezlet összehívásának ötvenedik évfordulóján a Magyar Jogászegylet igazgatóválasztmánya szervezett egy díszülést,¹³⁸³ illetve ugyanebben az évben jelent meg Márkus Dezső visszaemlékezése, akinek álláspontja szerint az értekezlet tagjai az előttük tornyosuló nehézségeket „bámolni való ügyességgel és a nyilvános életben vég nélkül való szóáradathoz szokott mai nemzedék előtt bizonyára okkal szédületesnek tetsző gyorsasággal küzdött[é]k le.” A *Magyar Jogi Lexikon* szerkesztője a munkálat elkészítőinek lelkiismeretességét, igaz hazafisággal párosult bölcsességét és példás higgadtságát méltatta, valamint külön megemlékezett az elnöklő országbíró személyéről, „aki a tárgyalások mintaszerű és hozzáértő vezetésével, nemkülönben éppen olyan erős nemzeti érzésével, mint jogérzetével, végül a minden szavából kiérzethető ügybuzgóságával, nagy mértékben járult annak lehetővé tételéhez, hogy az oly nagy horderejű alkotás mihamarabb elérje rendeltetését.”

E megemlékezés egy oly korban született, amikor az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban foglalt rendelkezések jelentős részben már hatályukat veszítették. Ennek kontextusában állította Márkus Dezső, hogy „megmarad az értekezlet működésének egész eredménye, amely a maga korlátolt hatáskörében mesteri módon tudta megtalálni a visszatérés útját a hazai jog talajára, anélkül, hogy igazán jogos érdekeket érzékenyen megsértett volna, mert hiszen nyilvánvaló, hogy egy-egy jogviszony károsan érezte meg az átmenet idejét, mivel az amúgy is alig megvalósítható tökéletes igazságosság éppen ilyenkor érhető el legkevésbé.”¹³⁸⁴

Kiss Albert is méltatta az Országbírói Értekezlet teljesítményét, és arra úgy tekintett, mint ami „hidat vert jogunknak múltja és jövője között”.¹³⁸⁵ Az 1861.

¹³⁸¹ SZLADITS 1903. 348. p.

¹³⁸² SZLADITS 1903. 349. p.

¹³⁸³ *Jogtudományi Közöny*, 1911. 3. sz. 30–31. p.

¹³⁸⁴ MÁRKUS 1911. 35. p.

¹³⁸⁵ KISS 1911. 37. p. Hasonló gondolatot fogalmaz meg Martyn Rady: „Likewise, by confirming the institution of the land registry and referring back to the Austrian Civil Code as explanatory of this, the ITSz provided a gateway through which further provisions of the Code might be deemed applicable to Hungary.” RADY 2015. 228. p.

évi *kodifikáló jogi alkotás* (sic!) jelentőségét az 1848. évi törvényekéhez és a Hármaskönyvéhez hasonlította, és Horvát Boldizsár szemére vetette, hogy „az utolsó magyar országbírói ítélőmester, akinek oroszlánrésze volt az Országbírói Értekezlet sikeres működésében, az Andrásy-kormány igazságügyminisztereként elmulasztotta Erdélyben életbeléptetni az Országbírói Értekezlet határozmányait”.¹³⁸⁶ A korabeli magánjogi kodifikációra utalva kijelentette: „Ne siettessük tehát a kodexet, hanem előbb teremtsük meg a magyar anyagi magánjog egységét Szent István birodalmának Magyarországon: léptessük életbe az Országbírói Értekezlet érvényben levő határozmányait Erdélyben, Fiumében s a polgárosított magyar határőrvidéken!”¹³⁸⁷

Gábor Gyula budapesti ügyvéd saját hivatásrendjének szerepét méltatta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok megalkotásában, köztük Tóth Lőrincét, aki elsőként hangsúlyozta a tanácskozások folyamán, hogy a magánjog világában óvakodni kell a szélsőségektől.¹³⁸⁸ Az Országbírói Értekezlet döntését főként a közvélemény nyomásának tudta be, és nézete szerint az osztrák jog uralma nem érhetett véget anélkül, hogy „a józan magyar közvélemény” ne tapasztalta volna meg a két jogrendszer fejlettsége közötti különbséget: „Ausztria összehasonlíthatatlanul előbbre járt jogintézményeinek fejlettségét illetően, mint az 1848. előtti konzervatív magyar jog.”¹³⁸⁹ A szerző tett néhány kritikai észrevételt az ITSZ megalkotásával kapcsolatban: „[a] nemzeti irány lehető érvényesítésére való féltékeny őrködés elvonta a figyelmet a szövegezés pontosságától s innen van az a sok pongyolaság, mely a judikaturánkban való ingadozást eredményezte. Az idő múlása s a gyakorlati élet számos hibáját mutatták meg a sebtében alkotott szabályzatnak.”¹³⁹⁰

Almásy Antal ügyvédkollégájával ellentétben úgy látta, hogy „[j]ogi életünk legújabb renaissanceát az országbírói értekezlet kezdte meg. Csak ennek nyílt módja az 1848. év nagy vívmányait aprópénzre váltania és így elhárítani annak veszélyét, hogy a nagy elvek a kis intézmények által félre tétessenek.” Írásának későbbi részeivel egybevetve e helyen valószínűleg az ági öröklés megalkotására gondolhatott a szerző, de nem teljesen világos, mire utalt a kis intézmények alatt, amelyek a nagy elveket félre akarták tenni. Az Országbírói Értekezlet szempontjából releváns tárgykörökben ugyanis éppen az volt jellemző, hogy az 1848. évi eszmék realizálására az osztrák jogszabályok alapján került sor az 1850-es években.

¹³⁸⁶ KISS 1911. 38. p.

¹³⁸⁷ Uo.

¹³⁸⁸ GÁBOR Gyula: Az országbírói értekezlet ötvenedik évfordulója. *Ügyvédek lapja*, 1911. 4. sz.

1. p.

¹³⁸⁹ GÁBOR 1911. 2. p.

¹³⁹⁰ Uo.

A szerző azon gondolata érdemel említést még, miszerint „[m]indannyiunk öntudatában meg van rögzítve az az alkotmányjogi szerep, melyet az országbírói értekezletnek be kellett töltenie.”¹³⁹¹ E gondolatot a maga teljességében nem itt, hanem a kötet zárógondolatai között kívánom értékelni, összevetve Szabó András gondolataival. Egyelőre csak arra utalok, hogy ezen vélekedés is az Országbírói Értekezlet azon aspektusát húzza alá, miszerint az ott meghozott döntések háttérében az alkotmányos alapelvek összeütközése állt. Az értekezlet szerepét szorosán összeköti a jogfolytonosság védelmével is, amit akként védelmezett az „időközben beállt politikai változások következményeivel szemben, mint Werbőczy.” A szerző végezetül azt taglalta, hogy mivel szemben kellett győzelmet aratni az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok megalkotásakor: „[n]em szabad megfeledkeznünk arról, hogy 48 után a magyar jogot sokkal mélyebben sújthatta volna, mert veszedelmesebb fegyverekkel küzdött: fejlettebb szabályokkal, az élet akkori és itteni követelményeihez is hozzásimult jogrendszerrel, mely mindezeken felül már több évtizeden keresztül kipróbált törvénykönyvben volt megrögzítve. [...] Az osztrák betolakodott és a magyar fejlett jogrendszer közötti harcban minden chance az osztrák mellett szólt. Annál nagyobb dicsőség, hogy a magyar jog mégis nagyjából diadalmasan került ki az ádáz küzdelemből. E diadalt az országbírói értekezlet vivta ki.”¹³⁹²

Az 1861-ben összehívott testület által megfogalmazott javaslatokat tartalmilag is pozitívan értékelte: „az országbírói értekezlet teremtette és mentette meg a magyar családjogot és örökjogot. Hogy ez mily kitűnően sikerült, arra bizonyíték nem csupán az utolsó 50 év jogfejlődése, hanem többek között a magyar magánjogi tervezet családjogi és örökjogi része is, melyek formában és tartalomban egyaránt annak legmagyarabb és különösen az örökjogi javaslatra nyilatkozott külföldi bizonyosága szerint egyúttal annak legsikerültebb részei.”¹³⁹³

A Szende Pál tollából született tanulmány ehhez mérten jóval kritikusabb hangvételű. A szerző az *Országbírói Értekezlet munkásságának méltatása* felütéssel annak adott hangot, miszerint „[a]z értekezlet tagjainak többsége konzervatív gondolkodású volt és szeretete volna az idők haladó szekerének rúdját úgyszólván visszafordítani. Az a körülmény, hogy úgyszólván az összes érvényben levő jogszabályok a gyűlölt osztrák kormány abszolút úton léptett életbe, igen tetszetős mezül kívánczolt minden agrárfeudális törekvés elleplezésére és a volt jobbágságnak kedvező intézmények eltörlésére.”¹³⁹⁴

¹³⁹¹ ALMÁSI Antal: Az országbírói értekezlet félszázados évfordulója. *Jogállam*. 1909. 8. sz. 615. p.

¹³⁹² Uo.

¹³⁹³ ALMÁSI 1909. 617. p.

¹³⁹⁴ SZENDE 1911. 11. p. Ugyanezen az alapon támadta a *Gerichtshalle* kiadója, Ignaz Piskó 1861-ben a *Gerichtshalle* hasábjain az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat: „Vajon nem fogja-e kérdezni az ország, hogy azért, mert a nemes embereknek nincsenek gyáraik, nem úznak kereskedelmet, a monarchia iparosodott tartományaival való közös jog előnyeit el kell veszíteni? Nem

A legpozitívabban Deák részvételét említi, de hozzáteszi: „a legritkább esetben győzött az az álláspont, amelyet ő védelmezett”.¹³⁹⁵ (A szerző a kudarc alatt valószínűleg az 1843. évi javaslat elutasítására célozhatott, míg a ritka győzelmek alatt Deák szerepére az 1848. évi törvények demokratikus vívmányainak megőrzésében). Szende az ABGB hatályon kívül helyezését is számon kérte az értekezleten. A döntés alkotmányjogi aspektusait elvi szinten elismerte, azonban a telekkönyv, az úrbéri pátens, illetve a kódex egyes részeinek hatályban tartása okán mégiscsak álszentnek tartotta.¹³⁹⁶ Végül kitért Erdély kérdésére, ahol az ABGB hatását illetően 1911-re már évtizedes tapasztalatok álltak rendelkezésre, és az országrész gazdasági mutatói nem igazolták, hogy az osztrák polgári törvénykönyv hatályban maradása érdemi hátrányokkal járt volna.¹³⁹⁷

Az 50. évforduló kapcsán többségben voltak ugyan az Országbírói Értekezlet működését méltató és azt pozitívan értékelő álláspontok, de nem osztotta mindenki e véleményt. Saját összegző álláspontom bemutatását a soron következő oldalakra hagyom, most csak röviden arra utalok, hogy az értekezleten hozott döntések felett objektív ítéletet nem hozhatunk a korabeli történelmi-politikai helyzet figyelembevétel nélkül.

A fejezet zárásaként egy érdekességet említek. A 20. században is sor került egy *országbírói értekezlet* összehívására, mégpedig 1922-ben. A választójogi szabályozással összefüggésben lehetett olvasni a korabeli sajtóban a néhol *alkotmányjoginak*,¹³⁹⁸ máshol pedig *országbíróinak* nevezett *értekezletről*.¹³⁹⁹ E testület esetében azonban csak névazonosságról beszélhetünk, hiszen nevezetes elődjével ellentétben egyáltalán nem foglalkozott a törvénykezéssel kapcsolatos kérdésekkel.¹⁴⁰⁰

---

fogja-e a magyar nemzet kérdezni, hogy nincsenek-e ugyanolyan húsból és vérből, mint a nemesek, és vajon a törvény előtti jogegyenlőtlenség boldogulásuk egyik postulatuma-e?” Lásd KAJTÁR 2003. 100. p. idézi MALFÉR 1992. 41. p. Hasonló gondolatot fogalmazott meg Eörsi Gyula, aki szerint „az osztrák jog elvetését is kísérő hazafias lelkesedés [...] kezdetben a jogfejlődést a feudális restauráció irányába [terelte]”. EÖRSI 1969. 293. p.

¹³⁹⁵ Uo.

¹³⁹⁶ A szerző állítását részben vitatom, hiszen amint erről korábban már volt szó, a törvényhatóságok szinte biztosan nem fogadták volna el az osztrák kódex egészének hatályban tartását. Nem véletlen, hogy Horvát Boldizsár gondolatrendszerében is az egyik – kerülendő – szélsőséget az osztrák jogi normák hatályban tartása jelentette, aminek elfogadtatása érdemi esély nem mutatkozott.

¹³⁹⁷ SZENDE 1911. 15. p.

¹³⁹⁸ RUSZOLY József: Alkotmányjogi reformtörekvések az első nemzetgyűlés idején. In *Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominatae. Acta Juridica Et Politica*. 1974. 5. sz. 5. p.

¹³⁹⁹ Bethlen Országbírói Értekezlet elé viszi a választójogi ügyét. *Friss Hírek*, 1922. február 18. 1. p.

¹⁴⁰⁰ K. KOVÁTS Gyula: Az alkotmányjogi értekezlet eredménye. *Szózat*, 1922. március 1. 1. p.

IX. ÖSSZEGLZÉS

Az Országbírói Értekezletben a 19. századi magyar jogfejlődés egyik legfontosabb állomását, szükségszerű eseményét és paradoxonát fedezhetjük fel. A hazai jogrendszerben az 1848-at követő változások, a birodalmi egység államának válsága, az erre megoldási kísérletként megalkotott októberi diploma, a hazai vármegyék és az ország közvéleményének reakciója, valamint az osztrák jogszabályok egyértelmű magyarországi elutasítottságának együttese magában hordozta azt a szükségszerű végkifejletet, amelynek értelmében egy professzionális, jogászokból álló testületnek kellett örködnie afelett, hogy 1861 elején Themis temploma ne omoljon össze Magyarországon. Mennyiben tudhatjuk be a sors kezének, miszerint éppen az a magyar államférfi hívja össze e testületet, aki 1848-ban még a dinasztia oldalán küzdött a reformok ellen,¹⁴⁰¹ arra nincs válasz. Azt viszont határozottan állítom, hogy gróf Apponyi György szerepe megkerülhetetlen volt a hazai törvények 1861. évi visszaállításában,¹⁴⁰² hiszen az egykori országbíró az uralkodó akaratával is dacolva küzdött az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásáért. Apponyi 1861-re a magyar nemzeti érdekek egyik meghatározó képviselőjévé vált, aki országbíróként (Horvát

¹⁴⁰¹ Szekfű Gyula azon, 1860–1861-re (is) vonatkozó értékelése, miszerint Apponyi már 48-ban is rossz és ügyetlen politikusnak bizonyult, álláspontom szerint elnagyolt. Lásd SZEKFŰ 1938. 279. p. Egész életútjáról jóval kiegyensúlyozottabb képet fest Czinege Szilvia: „Apponyi a század második felében valóban köztisztelőben állónak számított. Nekrológia egyértelműen, szövegszerűen is megerősíti benyomásunkat: Históriai alak száll sírba vele, akinek emléke tiszteletreméltó.” CZINEGE 2018. 14. p. idézi *Budapesti Hírlap* 1899. március 2.

¹⁴⁰² Beksics Gusztáv értékelése szerint Apponyi „az 1861-iki országbírói értekezlet megnyitáskor meglepte a közvéleményt hazafias magatartásával. Mint az országgyűlés intéző szelleme, joggal számíthatott a közvélemény elismerésére, különösen mikor ez értekezlet eredményeit bátran védelmezte Schmerling pátenseivel szemben.” MÁRKI Sándor – BEKSICS Gusztáv: *A modern Magyarország (1848–1896)*. Budapest, 1898. Athenaeum, 348. p.

Boldizsárt idézve) egy másodpercig sem tévesztette szem elől mindazon érdekeket, *amelyek megóvása a jog legfontosabb feladata*.¹⁴⁰³

A sorsszerűség (talán) abban is megjelent, hogy Apponyi – Cziráky János lemondásának következtében – csak 1861. január második felében hívhatta össze az *országbírói tanácskozmányt*. Apponyi helyesen döntött, amikor az uralkodó felhatalmazására hivatkozva kijelentette, hogy az értekezlet tagjai tökéletes szabadsággal tanácskozhatnak a törvénykezés szervezését illető kérdésekben, hiszen így valódi tartalommal lehetett megtölteni annak üléseit. A bírósági szervezettel kapcsolatos kérdéseket néhány nap leforgása alatt meg lehetett volna vitatni, de ez nem adott volna valódi válaszokat akkor, amikor mindenkit az foglalkoztatott, hogy miként lehetett volna a „gyűlölt osztrák törvények” helyett ismét a hazai jogi normák alapján dönteni a peres felek vitáiban. A korabeli Magyarországon a meghatározó politikai körök, illetve a vármegyék is az alkotmányos identitás kiemelten fontos részéként kezelték a magyar törvényeket. Azok visszaállítása a törvénykezés kapcsán legalább annyira fontosnak tűnt, mint amilyen elementáris ragaszkodás volt kimutatható a közjogban az 1848. évi törvénycikkek irányában. Ennek okát tökéletesen írták le Ghyczy Kálmán szavai, aki szerint a Lajtán túli és inneni jogrendszer különbségénél erősebb biztosítéka a magyar önállóságnak¹⁴⁰⁴ sohasem létezett.¹⁴⁰⁵

Az 1849 után hatályba léptetett jogszabályokat rengeteg kritika érte. Egy részük ki is érdemelte a velük szemben táplált ellenérzéseket, főként a büntető- és a sajtójog terepében. Az sem tagadható ugyanakkor, hogy 1848-ban előirányzott polgári átalakulást, még ha az eredeti elképzelésektől némiképpen eltérő elvek alapján, az oktrojált jogszabályok alapján hajtották végre. Deák Ferenc tökéletesen látta a helyzetet: a gyűlölet nem az 1848. évi eszméket végrehajtó jogszabályok miatt izzott, hanem amiatt, mert az *absolut hatalom* leverte a szabadságharcot és megvonta szuverenitásunkat.¹⁴⁰⁶ Az emberek ezt a gyűlöletet vetítették ki a hatalom eszközeire, köztük a jogszabályokra. Az érzelem és az értelem az emberi lét különböző dimenzióihoz tartoznak: nem véletlen hát, hogy az 1860 és 1861 fordulóján tapasztalható közérzet hatalmas ellenszemet jelentett a jogászai logika érvényesülésével szemben, holott arra talán sosem volt nagyobb szükség Magyarországon, mint akkoriban. Teljesen osztom Christian Neschwara, illetve Homoki-Nagy Mária álláspontját, akik szerint az e jogszabályok feletti objektív ítélet meghozatalához elengedhetetlen azok tényleges hatásának vizsgálata. A passzív ellenállás eredményeként nem

¹⁴⁰³ Az Országbírói Értekezlet második ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 33. p.

¹⁴⁰⁴ RÉCSI Emil: *Magyarország közjoga*. Pest, 1861. Pfeifer Ferdinánd, 154–163. p.

¹⁴⁰⁵ Az Országbírói Értekezlet első ülése. OBÉ jkv. 1861. I. kötet. 13. p.

¹⁴⁰⁶ Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 271–272. p.; KAJ-TÁR 2003. 98. p.

jelenthetjük ki teljes bizonyossággal, hogy a kortársak (ideértve az Országbírói Értekezlet egyes résztvevőit is) megfelelő ismeretekkel rendelkeztek e törvények pozitív és negatív vonásairól. Azt sem tartom elképzelhetetlennek, hogy egyes szerzők a korszellemre hivatkozva törtek volna felettük pálcát – egyes esetekben talán kissé elhamarkodottan. E kijelentéssel természetesen nem védelmezni kívánom az *absolut hatalmat*, de az osztrák jogszabályok hatálybaléptetésének kérdése – főként a magánjog világában – korántsem volt annyira fekete-fehér, miként azt (főként a 19. században) egyesek látták.

Egy biztos: az Országbírói Értekezlet tagjaira roppant súlyt helyezett a közvélemény, és ennek kapcsán érkezőnk el a paradoxon gondolatához. Az osztrák jogot elutasító, ámde egyúttal a magyar törvények maradéktalanul visszaállításához ragaszkodó társadalmi igény ugyanis láthatóan ahhoz vezetett, hogy az értekezlet egyes tagjai is elkezdtek a politikailag tetszetős, ámde jogilag lehetetlen vagy épp abszurd eredményre vezető megoldások irányába tekinteni. Mindazok, akik az Országbírói Értekezlet törvényhozói kompetenciájuk hiányában opponáltak a magyar törvények visszaállításához elengedhetetlen ideiglenes szabályok megalkotását, ugyan egy kétségtől fontos alkotmányos alapelvből indultak ki, ámde annak kizárólagos érvényesítéséért minden bizonnyal hatalmas árat kellett volna fizetni. Az Országbírói Értekezlet tagjai helyesen döntöttek, amikor kreatív jogi megoldások útján olyasfajta átmeneti szabályokat alkottak, amelyek az 1848-ban kimondott elvekre tekintettel biztosították a magyar törvények lehető legteljesebb visszaállítását.¹⁴⁰⁷ Ehhez persze kompromisszumokat kellett kötni. Az 1848. évi XV. törvény-cikk rendelkezései példázják a legjobban, hogy azok egyszerű visszaállítása vagy az igazságszolgáltatás megbénításához, vagy a jogbiztonság feladásához vezetett volna. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok több helyen módosították az 1848-ig létezett joganyagot, amit e kényszerű megoldás támogatói a megváltozott körülményekkel és a hétszemélyes táblának a jogmegállapításra irányuló hatásköreivel támasztottak alá. Mások élesen kritizálták ezen eljárást, mert abban a törvényhozói kompetenciák megsértését látták. Ezzel együtt a normaszöveg készítőit dicséri, hogy az abban foglalt rendelkezések a magyar tradíciókat tükrözték, és azok megalkotását annak pusztá ténye is legitimálja, hogy az ági öröklés intézménye még a hatályos polgári törvénykönyvben¹⁴⁰⁸ is megtalálható.¹⁴⁰⁹

¹⁴⁰⁷ Igaz, még Deáknak is fel kellett szólalnia mindazon törekvések ellen, amelyek a „puszta” törvényesség oltárán még az 1848. évi reformokat is hajlandóak lettek volna feláldozni.

¹⁴⁰⁸ Lásd 2013. évi V. tc. 7. könyv IX. cím.

¹⁴⁰⁹ Képes György nézete szerint ebben kardinális szerep jutott GROSSCHMID Béninek. Lásd KÉPES 2018. 2017. p. Vö. GROSSCHMID Béni: Öröklött s szerzett vagyon. Budapest, 1897. Politzer Zsigmond, 97–99. p.

Nem állítható, hogy az Országbírói Értekezlet tökéletes munkát végzett volna, de némiképpen magyarázza az eredményt a döntéseik mögött húzódó logika, amely leginkább a kétserpenyős mérleg működésével szemléltethető. A mérleg egyik serpenyőjében találjuk a törvényesség elvét, amely a magyar törvények visszaállításában testesült meg, míg a másik serpenyőjében ott rejlik a magánszemélyek jogainak védelme kapcsán a jogbiztonság elvével szoros összefüggésben a visszamenőleges hatályú jogalkotás tilalma, illetve a mindenkiket egyetemlegesen megkárosító moratórium tilalma, valamint az 1848. évi törvényeinkben megtestesülő törvény előtti egyenlőség gondolata. A helyzet paradox voltát az jelenti, hogy ezen alkotmányos alapelveknek egymást kellett volna erősíteniük, de 1861-ben éppen ellentétes volt a helyzet: a törvényesség eszméje nem egy esetben került szembe a mérleg másik serpenyőben található elvek valamelyikével, vagy akár mindegyikével. Az Országbírói Értekezletnek lépésről lépésre kellett meghatároznia, hol található az az egyensúlyi helyzet, amelynek rögzítésére törekedni kellett. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok álláspontom szerint ezt az *aequilibriumot* testesítik meg.

Az Országbírói Értekezlet további vezérlőeszméjét képezte a törvényalkotás tilalma,¹⁴¹⁰ amelyből következően a mérleg szegéhez csak óvatosan lehetett nyúlni. Egészen addig, ameddig a magyar törvények visszaállítása kivitelezhetőnek látszott, ez nem okozott fundamentális problémát. Ellenben, amikor mégiscsak a törvényes szabályok pótlására vagy az osztrák jogszabályok hatályban tartására kényszerült az értekezlet, az alkotmányos szabályok iránti elkötelezettség¹⁴¹¹ és – Horvát Boldizsár szavaival élve – a *szükség ércztörvénye* között feszülő ellentét látható meghasonlást okozott, hiszen a résztvevők joggal érezhették azt, hogy két rossz közül kellett választaniuk.¹⁴¹²

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat nem kevés kritika érte a megalkotásukat követő években, az idő viszont megszépítette e hiányokat. Amikor az Országbírói Értekezlet 50. évfordulója alkalmából többen is megemlékeztek a testület által elért eredményekről, a legtöbben arra összpontosítottak, hogy az ott megfogalmazott javaslatok eredményeként lehetségessé vált a hazai törvények visszaállítása.

¹⁴¹⁰ KISS 1911. 37. p.

¹⁴¹¹ MEZEY Barna: Az Országbírói Értekezlet legitimitásához. In MARGITTAY-MÉSZÁROS Árpád (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Siska Katalin 60. születésnapjának tiszteletére – Viginti Quinque Anni in Ministerio Universitatis et Iurisprudentiae*. Debrecen, 2021. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 31. p.

¹⁴¹² Főként az egyes osztrák törvények hatályban tartására irányuló javaslatokra vezethető vissza az országgyűlés mindkét háza által elfogadott határozat rendkívül óvatos megfogalmazása, amely mindössze ideiglenes kiegészítő gyanánt ajánlotta az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat a törvényhatóságok és a bíróságok figyelmébe.

Ismerünk egyébként olyan szakirodalmi nézetet, amely megkérdőjelezte az Országbírói Értekezlet javaslatainak szükségességét a magyar törvények „feléledéséhez”. Meszer Artur 1897-ben írt művében amellet érvelt, hogy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok első paragrafusától „[e]gy nagy hiba [...] el nem tagadható: a »visszaállittatik« kitétel [...]. Mintha a régi magyar jog fel nem éledt volna ama nagy közjogi elv felállításával a saját erejéből! Az ért. szerint ez a feléledés a maga erején nem történhetett: e munkát az értekezlet végezte.”¹⁴¹³ A szerző meglátása szerint a magyar alkotmányos intézmények ismételt életbeléptetésének logikus következménye volt a magyar törvények érvényesülése 1860. október 20-tól. Az általa felvetett kérdést értelmezhetjük oly módon is, hogy a jog dimenziója tekinthető-e olyan értelemben függetlennek, önállónak és érettnek, aminek következtében a magyar alkotmányosság részleges helyreállítása elegendő lehetett a hazai jogi normák újbóli érvényesüléséhez.¹⁴¹⁴

Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok hatálya sosem terjedt ki sem Erdélyre, sem Horvát-Szlavónországra, de Erdély esetében felmerült az Országbírói Értekezlet javaslatainak átvétele, míg a zágrábi törvénykezési kérdések rendezésével megbízott bizottságot a szabor ugyan arra utasította, hogy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok nyomdokain járjon el, de a testület már a tárgyalások kezdetén irányt változtatott, és az általuk elkészített javaslatok nem az Apponyi György által vezetett testület felfogását tükrözték. Magyarország és Horvátország között két fontos különbséget lehet kiemelni. Egyrészt, hogy a szabor által megválasztott bizottság munkáját egyáltalán nem gátolták olyasfajta körülmények, mint az Országbírói Értekezletét. Másrészt, az osztrák törvénykönyvek közül főként az ABGB megítélése korántsem volt annyira negatív, mint Magyarországon.

Erdély helyzete ismét speciálisnak mondható: adott volt két unionista elveket valló vezető, és egy általuk összehívott törvénykezési értekezlet, amely deklaráltan az Országbírói Értekezlet munkálatát figyelembe véve kívánta rendezni az erdélyi igazságszolgáltatás helyzetét. Hosszas viták árán, de megszületett az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok hatálybaléptetésére irányuló javaslat, amelyet – valószínűsíthetően az egységes fellépés hiányára, az erdélyi vezetők és bécsi kormányzat közötti nézeteltérések felerősödésére, és talán a szász universitas által megfogalmazott eltérő célokra is tekintettel – az uralkodó végül egyértelműen elutasított. Azon hipotézisem mellett, miszerint Ferenc

¹⁴¹³ MESZER 1897. 8. p.

¹⁴¹⁴ E nézetet vallotta egyébként Ónossy Mátyás az 1861 júniusában folytatott képviselőházi vita során, amikor a határozat szövegéhez képest fűzte azon megjegyzését, hogy „igen is a magyar magánjogi törvények önként fennállanak, melyeket jobban akarok mindenki által tiszteltetni, mintsem azok bár kinek is megerősítésére szoruljanak”. Lásd *Képviselőházi napló*, 1861. II. kötet. XLIX. ülés 1861. június 22. 207. p.

József nem azzal a céllal rendelte el az Országbírói Értekezlet összehívását 1860 októberében, hogy annak tagjai a magyar törvények visszaállításáról tárgyaljanak, e körülményt látom az egyik legerősebb érvek.

Megfogalmazhatott volna az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban található rendelkezésekhez képest eltérő javaslatot az Országbírói Értekezlet? Elvi szinten természetesen igen, miként a polgári törvény feletti javaslat kidolgozását, vagy éppen az úrbéri viszonyokkal kapcsolatos kérdéseket rendező bizottság esetében is láthattuk, hiszen azok kifejezetten az osztrák jogszabályok hatályban tartására tettek javaslatot. A korabeli közhangulatot figyelembe véve a törvényhatóságok jelentős része nem tett volna eleget ennek a döntésnek, ez pedig pontosan ahhoz az ítélkezési anarchiához vezethetett volna, amelyet az országbíró és az Országbírói Értekezlet résztvevői el akartak kerülni. Márkus Dezső szerint „[a]z volt a nagy kérdés: nem lenne-e célszerűbb ideiglenesen — csak némi módosítással az öröklési jog körül — meghagyni hatályában az osztrák polgári törvénykönyvet, amely az országnak máris megszerezte volt az egységes magánjogi kodifikáció összes előnyeit és amelynek érvényben tartása megóvjá a jogrendet újabb megrázkódtatástól, mintsem visszaállítani a magyar magánjogi törvényeket, amelyek jórészen nemcsak hézagosságok, de főképpen idejüket múlták? Hogy a döntés a magyar polgári anyagi magántörvények visszaállítása mellett történt, az számos nagy hátránya ellenére, amelyek közt nem a legutolsó jogászaink magánjogi kiképzésének állandó fogyatékossága, mégis nagyon bölcs elhatározás volt. Mert igaza van Grosschmid Béninek azzal a fölfogásával, hogy az osztrák jog recepcziója, nemzeti jogfejlődésünk önállóságának rovására, egyfelől még bensőbbé tette volna azt a köteléket, amely bennünket Ausztriával kapcsol össze, másfelől pedig nem ösztönzött volna a magyar magánjognak az osztráktól független kodifikációjára.”¹⁴¹⁵

A második alternatívát a peres eljárások felfüggesztése jelenthette volna az 1848. évi XV. törvénycikk 2. §-a alapján, illetve azon esetekben, ahol a magyar törvények helyreállítása nem tűnt lehetségesnek. Az ilyen tartalmú javaslat elfogadásának esélyét csillagászatian alacsonynak tekintem, miután nemcsak Ferenc József deklarált álláspontjával lett volna ellentétes, hanem a magánszemélyek érdekeit is mélyrehatóan sértette volna. És még ha állna is azon érvelés, miszerint az ezzel kapcsolatban felmerülő kérdések az ország lakosságának mindössze kis részét érintették volna, egy ilyen tartalmú döntés meghozatalának következményei beláthatatlanok lettek volna.

A harmadik (szintén csak elvi szinten létező) lehetőséget az Országbírói Értekezlet hallgatása jelenthette volna. Amennyiben a testület tagjai az országgyűlés asztalára „utalták” volna a pótlólagos szabályok megalkotását, törvényesen megkoronázott király híján e kérdésben csakis a törvényhatóságok

¹⁴¹⁵ MÁRKUS 1911. 35. p. idézi GROSSCHMID 1905. 869–870. p.

dönthettek volna – ami bizonyosan ítélkezési anarchiához vezetett volna. Egyetértve Deák Ferencsel, „miután a társas életben a magánjogviszonyokat szabályozó törvényekre mindennap szükség van – a szükség kényszeritené ki a törvényhatóságokat, hogy a hiányt pótolják, s ők octroyroznának, csakhogy egymástól különbözőleg teljesítenék ezt, s a törvénykezésben szükséges egyformaságot sokszinü tarkaság váltaná föl.”¹⁴¹⁶ Ebből következően az egyetlen valódi megoldást a ténylegesen követett út jelentette, amely viszont számos kihívást rejtett magában.

Ez megmutatkozik az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellegével kapcsolatos, rendkívül szerteágazó álláspontokban. Ha az Országbírói Értekezlet munkálatát be akarjuk sorolni a jogforrások közé, falakba ütközünk. Megalkotásának, illetve elfogadása folyamatának rapszodikus volta kétségbevonhatatlan. Először a minisztertanács tárgyalta, majd az uralkodó döntésének eredményeként az országgyűlés elé került, amely azt ideiglenesen használhatónak mondta ki, de formálisan nem határozott annak elfogadásáról. Ezt követően ismét a bécsi kormány tűzte napirendjére, majd az uralkodó jóváhagyását követően a Curia *addig, míg az alkotmányos törvényhozás más-kép nem rendelkezik, azonnal mindennemű törvényes eljárásaiban állandó zsinórmértékül követendőnek mondta ki*, és 1861 novemberében egy uralkodói rendelet mondta ki kötelezőnek alkalmazandóan valamennyi magyarországi bíróság esetében. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok kötelező erejét egyértelműen azok szokásjoggá válása biztosította, de az odáig vezető út kapcsán komoly szerepe volt annak a folyamatnak, amely során az állam – legalábbis de facto működő szervei – e szabályok alkalmazhatóságáról döntöttek.¹⁴¹⁷ Elismerve a szokás döntő szerepét, az Országbírói Értekezlet munkálatát egy egyedi jogforrásnak vélem, amelyhez hasonlót nem fedezhetünk fel a magyar jogtörténetben. Különbözik a Hármaskönyvtől, hiszen az eredendően törvényjavaslatnak készült, míg e munkálat nem. Werbőczy műve főként a létező jogot kívánta összegyűjteni, míg az Országbírói Értekezlet alkotmányos elvek alapján

¹⁴¹⁶ Az Országbírói Értekezlet tizenkettedik ülése. OBÉ jkv. 1861. II. kötet. 274. p.

¹⁴¹⁷ Ennek apropóján Meszer Artur tette fel a kérdést: „Abból ugyanis, hogy az orszb. ért. érvényének alapja a szokásjog, még nem következik magában véve, hogy azt íratlan jogként kell kezelnünk, hogy tehát annak értelme mindig csak a bírói gyakorlaton keresztül volna megállapítható. A gyakorlat ugyan autentikus interpretatorként szerepel az orszb. ért.-tel szemben is: de nem inkább és nem kevésbé, mint bármely törvénnyel szemben.” A szerző felvetette azt a kérdést is, hogy „Kodifikál-e az értekezlet? Ha nem, akkor hatályon kívül helyezve az osztrák korszakból csak az van, amit világosan eltöröl, vagy a mi szabványával egyenesen ellenkezik; ha igen, akkor azokból csak annyi áll fenn, amennyit expressis verbis fentartott. Ha nem: a régi magyar törvények és szokásjog teljességükben visszaállanak, megszorítva csak némely „pótlások”-kal, melyek mint kivételek jelentkeznek: a holtkézi, a hitbizományi, a sommás visszahelyezési törvények fennállnak, Werbőczynek számos szabálya jog; ha igen: mindez elavult, eltörölt ócskaság.” Lásd MESZER 1897. 9. p.

állította vissza a magyar törvényeket, és ahol ettől eltért, ott másik alkotmányos alapelv, mint a jogbiztonság és a magánszemélyeket megillető jogok védelmének érdekében döntött így.

Végezetül két, jelen kötet megszületése szempontjából mellőzhetetlen személy álláspontjára utalok: az egyikük Szabó András, a Magyar Köztársaság Alkotmánybíróságának bírója, aki ebbéli tisztségét 1990 júliusa és 1998 februárja között töltötte be. Ő oly módon tekintett egy 2004-ben megjelent tanulmányában az Országbírói Értekezletre, mint az első, alkotmánybíráskodási karakterű hatáskörben eljáró szervre, amelyik arról döntött, hogy „az oktrojált osztrák törvények érvényesek és hatályosak-e hazánkban, avagy a »rég magyar törvény«, beleértve a forradalom törvényi aktusait is.”¹⁴¹⁸ Szabó András meglátása szerint „[e]z az első eset hazánkban, hogy bírói fórum dönt: mi a hatályos és érvényes törvény.”¹⁴¹⁹ E gondolatot figyelemfelkeltőnek tartom, hiszen az Országbírói Értekezlet valóban az alkotmányos alapelvek mentén hozta meg döntéseit, és ilyen értelemben véve tevékenysége valóban mutat némi hasonlóságot a közjogi bíráskodás gondolatával.¹⁴²⁰ Másik oldalról nézve az Országbírói Értekezlet a szó szoros értelmében nem hozott döntéseket, hiszen a tanácskozásokon csak arról lehetett szó, hogy milyen szabályokat hoznak javaslatba.¹⁴²¹

E gondolatot jómagam Mezey Barna Professzor Úr jóvoltából ismerhettem meg, akinek magyar jogtörténeti szemináriumait még doktoranduszként volt szerencsém hallgatni, és határozottan emlékszem mindmáig arra a pillanatra,

¹⁴¹⁸ SZABÓ András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban. In SAJÓ András – PALLÓ Gábor: *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban. Adalékok a magyarországi jog természettanra*. Budapest, 2004. Aron Kiadó

¹⁴¹⁹ Lásd továbbá SZABÓ András: Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása. *Belügyi Szemle*, 1999. 10. sz.

¹⁴²⁰ Alkotmánybíráskodási jogkörrel felruházott szerv létrehozására elsőként Kossuth Lajos tett javaslatot a kúptahyai alkotmánytervezetében. Lásd SPIRA György: *Kossuth és alkotmányterve*. Debrecen, 1989. Csokonai Kiadóvállalat; KÉPESSY Imre: Az alkotmányórszék Kossuth kúptahyai alkotmánytervezetében. In KIS Norbert – PERES Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára: Studia sollemnia scientiarum politico-camerarium*. Budapest, Dialóg 2017. Campus Kiadó, Nordex Kft. Maga a bírói normakontroll az 1869. évi IV. törvénycikk által jelent meg Magyarországon. Lásd SZABÓ István: *A bírói normakontroll bevezetése az 1869. IV. törvénycikkben*. In HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *IV. Szegedi Jogtörténeti Napok. Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról*. Szeged, 2011. Szegedi Egyetemi Kiadó, 164. p.

¹⁴²¹ Attól sem tekinthetünk el, hogy az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok egyes rendelkezései nemcsak „megsemmisítették”, hanem módosították is a korábban létezett jogi normákat. Ezzel együtt, felfedezhetünk némi analógiát az 1869. évi IV. tc. 19. § második mondatában biztosított lehetőség és aközött, amikor az ítélő bírák – végeredményben az ITSZ alapján – 1861. július 23-át követően a többször törvénytelen rendeleteknek mondott osztrák jogszabályok alkalmazása helyett a magyar jogi normákra alapozták ítéleteiket. Vö. KÉPESSY Imre: *The Roots of Judicial Review in Hungary* In STAUGIDL-CIECHOWICZ, Kamila – KLAUSBERGER, Philipp – PILS, Ramon – SCHEIBELREITER, Philipp – SCHMETTERER, Christoph (szerk.): *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 2013. 445. p.

amikor az egyik, kedd este 18–20 óra között tartott szemináriumi foglalkozása keretében vázolta e kérdéseket.¹⁴²² A kezdeti elgondolásokhoz képest az évek során a kutatás fókuszja ugyan megváltozott, de az Országbírói Értekezlet iránti érdeklődésem kiindulópontját mindvégig e kérdésfeltevések képezték, amelyek nélkül ma az olvasó nem tarthatná e kötetet a kezében. Professzor Úrnak ezért, mint oly sok másért is, őszinte hálával tartozom.

E kötet elkészüléséhez sokan, sokféleképpen hozzájárultak. Szeretnék mindenekelőtt köszönetet mondani családomnak a rengeteg biztatásért és támogatásért, amely nélkül nem születhetett volna meg e mű. Kollégáim közül – nem feledve a számtalan helyről érkezett segítséget – külön köszönet illeti Bathó Gábort és Rigó Balázst, akik az elmúlt években folyamatosan arra ösztönöztek, hogy a legjobbat hozzam ki magamból. Hálával tartozom Stipta István és Révész T. Mihály Professzor Uraknak megannyi jótanácsukért és segítő kritikái észrevételeikért, amelyek eredményeként sok ponton javítani tudtam munkámat. Hasonlóképp szeretnék köszönetet mondani Homoki-Nagy Mária Professzor Asszonynak, aki azon túl, hogy vállalta kötetem lektorálását, számtalan jótanáccsal látott el. Köszönöm továbbá valamennyi tanszéki kollégámnak és a jogtörténeti kutatócsoport tagjainak az együtt gondolkodást, és az évek során nyújtott rengeteg segítséget. Végezetül, sosem feledem a rengeteg támogatást, amelyet a fokozatszerzési eljárás során Papik Orsolyától, Üveges Esztertől és Szabó Andrásztól kaptam.

*

Művem Berzeviczy Albert gondolatával zárom, aki az Országbírói Értekezlet munkálatait tekintette az októberi diplomával behozott csonka alkotmány és az 1861-ben összehívott rövid országgyűlés utolsó megmaradt vívmányának.¹⁴²³ E tételt megfordítva, az Apponyi György által vezetett testület működésére az első igazi sikerként is tekinthetünk, amelyet az 1849 és az 1867 közötti korszakban fel lehetett mutatni.

¹⁴²² MEZEY Barna: Anfänge der öffentlich-rechtlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn. Beiträge zur Rolle der Judexkurialkonferenz. In OCOLJUK-BERZSENYI Anett – NÉMETH Szilvia (szerk.): *Clio bővületében. Válogatott tanulmányok Pandula Attila 65. születésnapjára*. Budapest, 2022. Szent István Társulat, 568–570. p.

¹⁴²³ Lásd BERZEVICZY 1932. 364. p.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK JEGYZÉKE

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- HU-MNL-OL-D 185 1860/272. Magyar Udvari Kancellária. Elnöki iratok.
- HU-MNL-OL-D 185. Magyar Udvari Kancellária. Elnöki iratok. 1861/29.
- HU-MNL-OL-D 187. Magyar Királyi Udvari Kancellária. Elnöki nem iktatott iratok. Lukács udvari tanácsos véleménye a magyar törvények visszaállítása iránt. 180–189. p.
- HU-MNL-OL-D 228 Erdélyi Udvari Kancellária. Elnöki iratok. 1861–1867. 426/1861.
- HU-MNL-OL-D 228. Erdélyi Udvari Kancellária. Elnöki iratok 1861–1867. 223. *Az erdélyi fő kormányzók tiltakozik az erd. udv. Cancellaria azon lépése ellen, hogy a szász hatóságok helyre állítása tárgyában – az ő mellőzésével – egyenesen a szászok ispánjához tette javaslatait.*
- HU-MNL-OL-D 229 Erdélyi Udvari Kancellária. Általános iratok. 1861–1867. 2665/1861.
- HU-MNL-OL-D 229. Erdélyi Udvari Kancellária. Általános iratok. 1861–1867. 961.
- HU-MNL-OL-D 284 1. B (Az 1861. október 20-án kelt legfelsőbb kéziratok, birodalmi törvénytervezetek, jegyzékváltás az osztrák miniszterekkel)
- HU-MNL-OL-D 284 2. G Magyarországi ügyek III. Emlékiratok (Apponyi György: Die Lage Ungarns).
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok. Ferenc József 1861. január 16-án kelt leirata.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok. Határozat az úrbéri ügyekre nézve 192–193. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok. A bányai ügy rendezésére kiküldött bizottság javaslata. 194–201.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok. Választmányi vélemény azon változásokra nézve, amelyet a régi magyar büntető jognak elhatározott ideiglenes visszaállítása, az 1848-ik évi változott viszonyok alapján szükséges. 202–205. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok. Az ügyvédkedés ideiglenes szabályozása iránti javaslat. 206–207. p.

- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok
A nagyméltóságú országbírói tanácskozmány által kiküldött albizottmányoknak a cs. k. közjegyzői intézménye iránti javaslata. 208–209. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
A polgári törvény rendezésére kiküldött albizottmány javaslata. 210–215. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
Második különvélemény az öröklési rend tárgyában. 216–217. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
A polgári alaki jogra vonatkozó javaslat. 218–232. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
A telekkönyvekre vonatkozó javaslat. 232–234. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
Átmeneti intézkedések a polgári perrendtartás illetően. 234–236. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
A Nagyméltóságú Országbírói tanácskozmány az úgynevezett perenkívüli jogügyletekben bírósági eljárás tárgyában kiküldött alválasztmányának véleményes jelentése. 238. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
Eljárás az öröklés körül. 239. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
Váltó-, csőd-, és egyéb rokon törvények iránti javaslat. 242–259. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
A főispánok utasításokra vonatkozó javaslat. 105–108. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
A főispánoknak címzett üdvözlő levél tervezete 1860 októberéből, Vay Miklós aláírásával. 109–114. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
A főispánoknak címzett üdvözlő levél. 123–126. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
Főispáni eskü. 127–128. p.
- HU-MNL-OL-D-187 Magyar Királyi Udvari Kancellária Elnöki nem iktatott iratok.
Főispáni utasítók. 129–130. p.
- HU-MNL-OL-O 125 Országbírói Hivatal iratai. 37–38. p. Az országbíró levele a főkancellárnak, amelyben a császári törvényszékek bíráinak és hivatalnokainak felmentését kéri.
- HU-MNL-OL-O 125 Országbírói Hivatal, 1861. március 31. 74. sz. 114. p.
- HU-MNL-OL-O 125 Országbírói Hivatal. 27. sz. Baranya vármegye közönsége üdvözlő és köszönetet valamint bizalmat szavazó felirata az országbíróhoz. 1861. március 31. 114. p.
- HU-MNL-OL-O 125. 4919.
- HU-MNL-OL-O 125. 4922.
- HU-MNL-OL-O 188 Erdélyi Főkormánysszék törvénykezési osztálya, 1861–1865 6. cs. 1861. Csík szék ideiglenes Főkirálybírájának levele a Főkormánysszékhez.

- HU-MNL-OL-O 188 Erdélyi Főkormányzék törvénykezési osztálya, 1861–1865 6. cs. 1861. Véleménye a zalathnai bányakapitányságnak a bányatörvényesékek miképp szervezése tárgyában. 105–119. p.
- HU-MNL-OL-O 188 Erdélyi Főkormányzék törvénykezési osztálya, 1861–1865 6. cs. 1861. Küküllő megye 1861. június 5-én tartott bizottmányi ülésén meghozott döntéseit összegző levél. 318. p.
- HU-MNL-OL-O 189 Erdélyi Legfőbb Törvényesék, 1861–1867 3. füzet
- HU-MNL-OL-O 29-32. p. A törvényhatóságoknak címzett országbírói körlevél tervezete. Kelt 1861. február 8-án.
- HU-MNL-OL-O Provizórium- és dualizmus-kori bírósági levéltárak. O 125 Országbírói Hivatal 5-6. p. Gróf Apponyi György Ferenc Józsefnek címzett levelének kézírata
- HU-MNL-OL-P-90 5/d. Dessewffy Emil Szécsen Antalnak címzett levelei. Dessewffy levele Szécsenhez. Pest, 1861. jan. 7.
- HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. Az ausztriai ált. polg. törvénykönyv átdolgozására kiküldött bizottság javaslata. 2–45. p.
- HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. Az alválasztmányi javaslathoz: 1-34. p., a telekkönyvekre vonatkozó javaslathoz: 229–234. p., 235–254. p., 269–274. a közvetítő javaslathoz és a peres eljárás szabályozása tekintetében készült javaslathoz: 299–326. p.
- HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 299–301. p.
- HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 275–298. p.
- HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 335. p., 342. p.
- HU-MNL-OL-P szekció 1830 6. tétel Országbírói Tanács értekezletének iratai. 217–224. p., 343–358. p.
- HU-MNO-OL-D 228. Erdélyi Udvari Kancellária. Elnöki iratok. 1861–1867. 257/1861.
- HU-MNO-OL-D 228. Erdélyi Udvari Kancellária. Elnöki iratok. 1861–1867. 2/860.

Emlékiratok

- Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára. Ms 4851/1 *Ghyczy Kálmán emlékiratai*.
- Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kézirattára. Ms 4856/79. *Ghyczy Kálmán gépelt emlékirata kézírásos jegyzetekkel*.

AZ ORSZÁGBÍRÓI ÉRTEKEZLET JEGYZŐKÖNYVE

RÁTH György: *Az Országbírói Értekezlet a törvénykezés tárgyában*. Pest, 1861. Landerer és Heckenast.

JOGFORRÁSOK, JOGFORRÁS-GYŰJTEMÉNYEK

Ausztriai általános polgári törvénykönyv. Pest, 1863. Vodianer

Erdély Nagyfejedelemség tiszti névtára 1863-ik évre. Kolozsvár, 1863. Gámán János Könyvnyomdája

Függelék az ideiglenes törvénykezési szabályokhoz 1. Pest, 1863. Heckenast Gusztáv

Függelék az ideiglenes törvénykezési szabályokhoz 2. Pest, 1864. Heckenast Gusztáv

Függelék az ideiglenes törvénykezési szabályokhoz 3/1. Pest, 1865. Heckenast Gusztáv

Függelék az ideiglenes törvénykezési szabályokhoz 3/2. Pest, 1865. Heckenast Gusztáv

Függelék az ideiglenes törvénykezési szabályokhoz 4. Pest, 1866. Heckenast Gusztáv

Ideiglenes Törvénykezési Szabályok. Pest, 1861.

Magyarországot illető Országos Kormánylap, 1858. évfolyam. Első rész. VI. darab. Buda, 1858. Császári Királyi Pesti Egyetemi Nyomda

Magyarországot illető országos törvény- és kormánylap. 1852. Második kötet. Buda, 1852. Császári Királyi Pesti Egyetemi Nyomda

SÁNDOR József (szerk.): *Okmánytár Erdély legújabb jogtörténelméhez*. 1848–1865. Kolozsvár, 1865. Stein János bizománya

FOLYÓIRATOK, KÖZLÖNYÖK, EGYÉB SAJTÓTERMÉKEK

Gerichtshalle, 1861. és 1864. évi számok

Kolozsvári Közlöny, 1861. évfolyam 119., 120., 123., 142., 145., 146., 147., 151., 152., 153., 156., 157., 159., 164., 165., 177., 179. szám.

Korunk, 1861. évfolyam 158., 159., 180. szám.

Kronstädter Zeitung, 1861. évfolyam 94. szám.

Pesti Hírnök, 1861. évi számok.

Pesti Napló, 1860–1865. évi számok.

Politikai Ujdonságok, 1861–1863. évi számok.

Sürgöny, 1861–1865. évi számok.

Szózat, 1922. február 19-i szám.

Vaterland, 1864. évi számok.

Wiener Zeitung, 1860–1861. évi számok.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS KIADVÁNYAI

- HAJNIK Károly (szerk.): *Az 1861. év april 2. Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának naplója*. Első és második kötet. Pest, 1861. Landerer és Heckenast (A hivatkozásokban: *Képviselőházi napló*, 1861. I. és II. kötet)
- Az 1861-ik év april 2-án Pesten egybegyűlt országgyűlés képviselőházának jegyzőkönyveiben idézett irományok. Pest, 1861. Landerer és Heckenast (A hivatkozásokban: *Képviselőházi irományok*, 1861.)
- HAJNIK Károly (szerk.): *Az 1861. év april 2. Pesten egybegyűlt országgyűlés főrendiházának naplója*. Pest, 1861. Landerer és Heckenast (A hivatkozásokban: *Főrendiházi napló*, 1861.)

AZ OSZTRÁK CSÁSZÁRSÁG MINISZTERTANÁCSÁNAK JEGYZŐKÖNYVEI

- HEINDL, Waltraud (red.): *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867*. II. Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg 1848–1852. Band 1. Wien, 2002. öbv & hpt.
- HEINDL, Waltraud (red.): *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867*. III. Abteilung Das Ministerium Buol-Schauenstein. 1852–1859. Band 1. Wien, 1975. Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst
- MALFÈR, Stefan (red.): *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867*. IV. Abteilung Das Ministerium Rechberg. 1859–1861. Band 3. Wien, 2009. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- BRETTNER-MESSLER, Horst (red.): *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867* V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 1. Wien, 1977. Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst
- MALFÈR, Stefan (red.): *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848–1867* V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 3. Wien, 1985. Österreichischer Bundesverlag
- BRETTNER-MESSLER, Horst – KOCH, Klaus (red.): *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848 – 1867* V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 4. Wien, 1986. Österreichischer Bundesverlag
- KLETEČKA, Thomas – KOCH, Klaus (red.): *Die Protokolle des Österreichischen Ministerrates 1848 – 1867* V. Abteilung Ministerien Erzherzog Rainer (1861–1865) und Mensdorff (1865). Band 7. Wien, 1992. Österreichischer Bundesverlag

MONOGRÁFIÁK, SZERKESZTETT KÖTETEK

- ANCYAL Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1909, Atheneum
- ANTAL Tamás: *Törvénykezési reformok Magyarországon (1890–1900): Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdtszék*. Szeged, 2006, Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára, Dél-Alföldi évszázadok 23.
- BALOGH Elemér: *A modern büntetőjog és a polgári átalakulás kapcsolata*. Szeged, 2005. Pólay Elemér Társulat
- BALOGH Judit: *A nyugat-európai kodifikációk hatása a magyar magánjog polgári kori fejlődésére*. Doktori értekezés. Miskolc, 2001. Miskolci Egyetem
- BARTA László – LABÁDI Lajos: *Szentes Város Levéltára 1703–1950*. Szeged, 1995, Agapé. A Csongrád megyei levéltár kiadványai. Segédletek V.
- BATHÓ Gábor – LOSONCZI Eszter: *A magyar jogtörténet válogatott bibliográfiája 1560–1860*. Budapest, 2016. ELTE ÁJK Magyar Állam- és Jogi Történelmi Tanszék.
- BATHÓ Gábor: *A kormány szervezete és működése. A minisztertanács működésének gyakorlata 1867 és 1944 között*. Budapest, 2020. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet
- BATHÓ Gábor: *A magyar kormány szervezetének változásai és működése egyes aspektusai Magyarországon 1848 és 1944 között*. Doktori értekezés. Budapest, 2021. Pázmány Péter Katolikus Egyetem
- BEKE-MARTOS Judit: *Állami legitimációs eljárások és az államfői jogkör a dualizmus időszakában*. Doktori értekezés. Budapest, 2010. Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- BEKE-MARTOS Judit: *Állami legitimációs eljárások és az államfői jogkör 1867–1918 között*. Budapest, 2012. Kossuth Kiadó
- BEKSICS Gusztáv: *A Dualismus. Története, közjogi értelme és nemzeti törekvéseink*. Budapest, 1892. Athenaeum
- BEKSICS Gusztáv: *A dualisztikus monarchia*. Sepsiszentgyörgy, 1895. Jókai nyomda.
- BÉLI Gábor: *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*. Budapest-Pécs, 2000. Dialóg Campus Kiadó
- BERNATZIK, Edmund: *Die österreichischen verfassungsgesetze mit Erläuterungen*. Wien, 1911. Manz
- BERZEVICZY Albert: *Az absolutizmus kora Magyarországon*. Első kötet. Budapest, 1922. Franklin
- BERZEVICZY Albert: *Az absolutizmus kora Magyarországon*. Harmadik kötet. Budapest, 1932. Franklin
- BLUTMAN László: *A rejtélyes tisztaeszlári per*. Budapest, 2017. Osiris
- BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Imre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Zalaegerszeg, 1996. Zala Megyei Bíróság
- BÓNIS György – DEGRÉ Alajos – VARGA Endre: *A magyar bírósági szervezet és perjog története*. Kézirat. Budapest, 1961. Levéltárak Országos Központja
- BRAUNEDER, Wilhelm: *Osztrák alkotmánytörténet napjainkig*. Pécs, 1994. JPTE Állam- és Jogtudományi Kar
- CIEGER András (szerk.): *A kiegyezés*. Budapest, 2004. Osiris, Nemzet és emlékezet

- CZINEGE Szilvia: *Gróf Apponyi György közéleti pályája a reformkorban – egy hivatalnok-politikus portré*. Doktori értekezés. Debrecen, 2013. Debreceni Egyetem
- CZUCZOR Gergely – FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. VI. kötet. Pest, 1874. Emich Gusztáv
- CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László: *Magyar Állam- és Jogtörténet*. Budapest, 1975. Tankönyvkiadó
- CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán – ASZTALOS László: *Magyar Állam- és Jogtörténet*. Budapest, 1998. Nemzeti Tankönyvkiadó
- DEÁK Ágnes – MOLNÁR András (szerk.): *Deák Ferenc: Válogatott politikai írások és beszédek*. I. kötet. Budapest, 2001. Osiris
- DEÁK Ágnes (szerk.): *Lónyay Menyhért naplója*. Budapest, 2004. Századvég
- DEÁK Ágnes: „Nemzeti egyenjogúsítás” 1849–1860. Budapest, 2000. Osiris
- DEÁK Ágnes: „Zsandáros és policzajos idők” *Államrendőrség Magyarországon 1849–1867*. Budapest, 2015. Osiris
- DEÁK Ágnes: *From Habsburg Neo-absolutism to the Compromise 1849–1867*. New York, 2008. Columbia University Press
- DEÁK Ágnes: *Polgári átalakulás és neoabszolutizmus 1849–1867*. Budapest, 2009. Kossuth Kiadó
- DEÁK Ágnes: *Suttogások és hallgatások. Sajtó és sajtópolitika Magyarországon*. Budapest, 2018. Osiris
- DEÁK István: *Kossuth Lajos és a magyarok 1848-ban*. Budapest, 1983. Gondolat
- DEGRÉ Alajos: *Magyar alkotmány- és jogtörténet*. Béli Gábor szerkesztésében. Pécs, 2009. IDresearch Kft. – Publicon Kiadó
- DELL'ADAMI Rezső: *A magyar polgári törvénykönyv tervezete és a modern jogtudomány*. Budapest, 1883. Franklin
- ECKHART Ferenc: *1848, a szabadság éve*. Budapest, 1948. Káldor György Könyvkiadóvállalat
- EGYED Ákos: *Gróf Mikó Imre. Erdély Széchenyije*. Szepsiszentgyörgy, 2007. Charta
- FÉNYES Elek: *A Magyar Birodalom nemzetiségei és ezek száma vármegyék és járások szerint*. Pest, 1867. Eggenberger
- FERDINANDY Gejza: *A magyar alkotmány történelmi fejlődése*. Budapest, 1906. Franklin
- FERENCZI Zoltán: *Deák élete*. Második–harmadik kötet. Budapest, 1904. MTA Könyvkiadó vállalata
- FINKEY Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1914. Grill Károly
- FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest, 2022. ELTE Eötvös Kiadó
- FRANK Ignác: *A közigazság törvénye Magyarhonban*. I. kötet. Buda, 1845. Magyar Királyi Egyetem
- FÜREDY Lajos: *Nézetek a magyar polgári törvénykönyvnek a jelen viszonyok szerinti módosíthatóságáról*. Pest, 1861. Osterlamm Kiadó
- GÁBRIŠ, Tomáš: *Dočasné súdne pravidlá Judexkuriálnej konferencie z roku 1861. Monografická štúdia a historickoprávny komentár*. Bratislava (Pozsony), 2014. Wolters Kluwer

- GERGELY András: *Egy nemzetet az emberiségnek. Tanulmányok a magyar reformkorról és 1848-ról.* Budapest, 1987. Magvető Kiadó
- GERGELY András: *Magyarország története a 19. században.* Budapest, 2003. Osiris
- GERŐ András: *Ferenc József és a magyarok.* Budapest, 2016. Habsburg Történeti Intézet
- GONDA Emil – NIEDERHAUSER Emil: *A Hasburgok. Egy európai jelenség.* Budapest, 2018. Pannonica
- GOSZTONYI Miklós: *Ősiség.* Budapest, 1847. Trattner és Károlyi
- GROSSCHMID Béni: *Jogszabálytan. Magánjogi előadások.* Budapest, 1905. Athenaeum
- GROSSCHMID Béni: *Öröklött s szerzett vagyon.* Budapest, 1897. Politzer Zsigmond
- HAJNAL Hugó: *Csemegi Károly.* Budapest, 2003. Gondolat
- HANÁK Péter: *1867 európai térben és időben.* Budapest, 2001. MTA Történettudomány Intézet
- HEKA László: *A magyar-horvát államközösség alkotmány- és jogtörténete.* Szeged, 2004. Bába és Társai Kft.
- HERCZEGH Mihály: *A telekkönyvi rendtartás Magyarországon és Erdélyben: az ezt módosító és kiegészítő törvényekkel.* Budapest, 1877. Eggenberger
- HERGER Csabáné: *A modern magyar házassági vagyonyjog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében.* Passau, 2017. Schenk Verlag
- HERGER Csabáné: *A polgári házasság kialakulása és rendszere Magyarországon a nemzetközi fejlődés tükrében.* Doktori értekezés. Pécs, 2005.
- HOMOKI-NAGY Mária: *A magyar magánjog történetének vázlatja 1848-ig.* Szeged, 2010. JATEPress
- HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai.* Budapest, 2006. Gondolat
- HORVÁTH Jenő: *Erdély története.* Budapest, 1939. Szent István társulat.
- Ideiglenes polgári perrendtartás Magyar-, Horvát-, Tótország, a Szerbvajdaság és Temesi Bánság számára.* Bécs, 1852. Cs. k. udv. és áll. nyomda
- Ideiglenes törvényszéki szerkezet, és perlekedési rend Magyarországon.* Pest, 1850. Landerer és Heckenast
- ILLÉS József: *Bevezetés a magyar jog történetébe. A források története.* Budapest, 1910. Rényi Károly
- ILLÉS Károly: *A büntető törvénykönyv magyarázata.* Budapest, 1894. Révai testvérek kiadása.
- KAJTÁR István: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai.* In: Budapest–Pécs, 2003. Dialóg Campus
- KALLÓS Lajos: *A magyar polgári jog alapelvei. Vagy a magyarhoni polgári jogtudomány alapjait képező elvek és szabályok értelmezése és világosítása.* Debrecen, 1865. Telegdi K. Lajos
- KASSAY Adolf: *Általános magyar magánjog és törvénykezési eljárás az országbírói értekezlet szerint.* Első kötet. Pest, 1865. Lampel Róbert
- KASSAY Adolf: *Magyar büntetőtörvények s bűnvádi eljárás az országbírói értekezlet szabályai szerint.* Pest, 1865. Lampel Róbert
- KASSAY Adolf: *Magyar polgári törvények és törvénykezési eljárás az országbírói értekezlet szabályai szerint,* Pozsony, 1862.

- KATUS László (szerk.): *Magyarország története 1848–1890*. Budapest, 1979. Akadémiai Kiadó
- KELEMEN Roland: *A katonai igazságszolgáltatás Magyarországon 1867–1949: Egy elfelejtett jogterület a jogalkotás tükrében*. Budapest, 2017. Gondolat Kiadó
- KOLTAY András, NYAKAS Levente (szerk.): *Magyar és európai médijog*. Budapest, 2019. Wolters Kluwer
- KORBULY Imre: *Magyarország közjoga: illetőleg a magyar államjog rendszere*. Budapest, 1884. Eggenberger
- KOSÁRY Domokos: *Újjáépítés és polgárosodás 1711–1867*. Budapest, 1990. Háttér Lap- és Könyvkiadó
- KÖNYI Manó: *Deák Ferenc beszédei*. Második kötet (1842–1861) Budapest, 1903. Franklin
- KÖVÉR György: *A tiszaezlári dráma. Társadalomtörténeti látószögek*. Budapest, 2011. Osiris
- LÖW Tóbiás: *A magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről (1878:5. tcz.) és teljes anyaggyűjteménye*. Budapest, 1880. Pesti Könyvnyomda Rt.
- Magyarország alaptörvényei közjogi fejtegetésekkel*. Írta: Egy Jurista: Pest, 1861. Lauffer és Stolp
- MÁDL Ferenc: *Magyarország első polgári törvénykönyve*. Budapest, 2022. Mádl Ferenc Intézet
- MÁRKI Sándor – BEKSICS Gusztáv: *A modern Magyarország (1848–1896)*. Budapest, 1898. Athenaeum
- MÁTHÉ Gábor: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867–1875*. Budapest, 1982. Akadémiai Kiadó
- MÁTHÉ Gábor: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemi forrásai 16–20. század. (Geburt Mitteleuropas in der Neuzeit. Elementare Quellen des ungarischen Staatsrechts vom 16. bis 20. Jahrhundert)*. Budapest, 2021. Gondolat
- MÁZI András: *A kötelelész megjelenése a magyar magánjog rendszerében – Tekintettel a nagy európai jogrendszerek megoldásaira*. Doktori értekezés. Pécs, 2009. Pécsi Tudományegyetem
- MESZER Artur: *Országbírói értekezlet (21. és 156. §) és Osztrák polgári törvénykönyv*. Budapest, 1897. Politzer
- MEZEY Barna – VÖRÖS Imre (szerk.): *150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténetészek 1848-ról*. Budapest, 2001. Logod Bt.
- MEZEY Barna (szerk.): *Magyar jogtörténet*. Budapest, 2007. Osiris
- MOLNÁR András (szerk.): *A Batthyány-kormány igazságügyi minisztere*. Zalaegerszeg, 1998. Zalai Megyei Levéltár
- NAGY Péter: *Erdélyi református házassági bírászkodás a Házassági Főtörvénysszék fennállása idején*. Budapest, 2021. Károli Gáspár Református Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar
- ÖKRÖSS Bálint: *Általános magyar polgári magánjog az 1848. évi törvényhozás és az országbírói tanácskozmány módosításai nyomán*. Pest, 1863. Heckenast Gusztáv
- PAULER Tivadar: *Büntetőjogtan*. Pest, 1864. Pfeiffer Ferdinánd
- PESCHKA Vilmos: *Jogforrás és jogalkotás*. Budapest, 1965. Akadémiai Kiadó

- PLÓSZ Sándor: *A polgári per szerkezete az új perrendtartásban*. Budapest, 1911. Pfeiffer Ferdinánd
- RADY, Martyn: *A Habsburgok. A világ urai*. Budapest, 2022. Helikon
- RADY, Martyn: *Customary Law in Hungary. Courts, Texts, and the Tripartitum*. Oxford, 2015. Oxford University Press
- RÁTH Mór: *Függelék az Erdélyi telekkönyvi rendtartáshoz*. Pest, 1870.
- RÉCSI Emil: *Magyarország közbjoga*. Pest, 1861. Preifer Ferdinánd
- ROKOLYA Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Budapest, 2013. Gondolat
- ROKOLYA Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Doktori értekezés. Miskolc, 2012. Miskolci Egyetem
- ROMSICS Ignác: *Magyar rebellisek*. Budapest, 2019. Helikon
- RUSZOLY József: *Alkotmány és hagyomány*. Szeged, 1997. JATEPress
- SOKCSEVITS Dénes: *Horvátország a 7. századtól napjainkig. Szomszéd népek történelme*. Budapest, 2011. Mundus Novus
- SOMOGYI Éva: *Abszolutizmus és kiegyezés 1849–1867*. Budapest, 1981. Gondolat
- SOMOGYI Éva: *Ferenc József*. Budapest, 1989. Gondolat
- SPIRA György: *A negyvennyolcas nemzedék nyomában*. Budapest, 1973. Magvető Kiadó
- SPIRA György: *Jottányit se a negyvennyolcból!* Budapest, 1989. Gondolat
- SPIRA György: *Kossuth és alkotmányterve*. Debrecen, 1989. Csokonai Kiadóvállalat
- SPIRA György: *Negyvennyolc mai szemmel*. Budapest, 1976. Akadémiai Kiadó
- STIPTA István: *A magyar bírósági rendszer története*. Debrecen, 1998. Multiplex Media – Debrecen University Press
- STIPTA István: *A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem*. Budapest, 2020. Gondolat
- STIPTA István: *Törékvések a vármegyék polgári átalakítására*. Budapest, 1995. Orisis
- SUGAR, Peter F. – HANÁK Péter – FRANK Tibor: *A History of Hungary*. Indianapolis, 1994. Indiana University Press, Bloomington
- SUHAYDA János: *A magyar polgári anyagi magánjog rendszere az Országbírói Értekezlet által megállapított szabályokhoz és azóta a legújabb időkig hozott törvényekhez alkalmazva*. Budapest, 1874. Magyar Királyi Egyetemi Nyomda
- SUHAYDA János: *A magyar polgári törvénykezés rendszere az országbírói értekezlet által megállapított ideiglenes törvénykezési szabályokhoz alkalmazva*. Pest, 1865. Trattner Károly
- SZABAD György: *Forradalom és kiegyezés választóján 1860–61*. Budapest, 1967. Akadémia Kiadó
- SZÁSZ Zoltán (szerk.): *Erdély története 1830-tól napjainkig*. Budapest, 1988. Akadémiai Kiadó
- SZÉCHENYI István: *Hitel*. Pest, 1830. Petrózai Trattner és Károlyi István
- SZEKFŰ Gyula: *Magyar történet. VII. kötet. A tizenkilencedik és huszadik század*. Budapest, 1938. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda
- SZEMERE Bertalan: *A büntetésről s különösen a halálbüntetésről*. Buda, 1841. Magyar Királyi Egyetem

- SZENDE Pál: *Nemzeti jog és demokratikus fejlődés I. Az Országbírói Értekezlet*. Budapest, 1911. Deutsch Zsigmond
- SZIGETI István: *Hazámnak hasznos polgárja kívánok lenni. Ghyczy Kálmán élete és politikai pályája (1808–1888)*. Budapest, 2012. Gondolat
- SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái*. Második kötet. Budapest, 1893. Hornyánszky Viktor könyvkereskedése
- SZLADITS Károly (szerk.): *Magyar magánjog*. Első kötet. Budapest, 1938. Grill Károly
- SZLADITS Károly: *Az osztrák polgári törvénykönyv hatásában a magyar magánjogban*. Budapest, 1932. Radó Nyomda
- SZÖGYÉNY-MARICH László: *Idősb Szőgyény-Marich László országbíró emlékiratai. Harmadik kötet 1860–1861*. Kiadja fia. Budapest, 1918. Hornyánszky Viktor cs. és kir. udvari könyvnyomdája
- TAKÁCS Péter: *Deák Ferenc politikai pályája 1849–1865*. Budapest, 1991. Akadémiai Kiadó
- TOLDY Ferenc: *A magyar politikai szónoklat kézikönyve a legrégebbi időktől a jelenkorig vagyis a legkitűnőbb politikai szónoklatok életrajzi adatokban és jellemző mutatóványokban feltüntetve a magyar politikai szónoklat történeti vázlatával*. Második kötet. Budapest, 1896. Emich Gusztáv
- TÓTH Lőrincz: *Az ősiségi s egyéb birtokviszonyokat rendező 1852. november 29.-i legfelsőbb nyúltparancs ismertetése s magyarázata*. Pest, 1854. Landerer és Heckenast
- URBÁN Aladár: *Európa a forradalom forgószeleiben 1848–1849*. Budapest, 1970. Kosuth Könyvkiadó
- VÁMBÉRY Rusztem: *Büntetőjog*. Budapest, 1913. Grill Károly
- VARGA János: *A jobbágyfelszabadtítás kivívása 1848-ban*. Budapest, 1971. Akadémiai Kiadó
- VARGA Szabolcs – SOKCSEVITS Dénes: *A horvát szabor története*. Budapest, 2022. Országgyűlés Hivatala
- VAY Miklós: *Emléklapok vajai báró Vay Miklós életéből*. Lévy József bevezetésével. Budapest, 1899. Franklin
- VÉCSEY Tamás: *Széchenyi és a magyar magánjog*. Budapest, 1895. Magyar Tudományos Akadémia
- VÉKÁS Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*. Budapest, 2022. ORAC Kiadó
- VERESS Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, 2018. Forum Iuris
- WENCZEL Gusztáv: *A magyar és erdélyi magánjog rendszere*. Első kötet. Buda, 1863. Kir. Magyar Egyetemi Nyomda
- WENCZEL Gusztáv: *A magyar magánjog rendszere*. Első kötet. Budapest, 1874. Atheneum
- WENCZEL Gusztáv: *Az ausztriai polgári törvénykönyv magyarázata*. Budapest, 1854. Geibel Ármin
- WLASSICS Gyula: *Az ausztriai közjogi irodalom és Magyarország*. Budapest, 1916. Jogállam Kiadóhivatal
- WLASSICS Gyula: *Deák Ferencz*. Budapest, 1912. Lampel Rt.

TANULMÁNYOK

- ALMÁSI Antal: Az országbirói értekezlet félszázados évfordulója. *Jogállam*, 1909. 8. sz.
- ANDRÁSI Dorottya: Az 1868-as nemzetiségi törvény és a magyar-horvát kiegyezés. *Erdélyi jogélet* 2020. 2. sz.
- BALOGH Judit: A magánjog átalakításának 1848-as kísérlete és az osztrák jog uralma. In MEZEY Barna – VÖRÖS Imre (szerk.): *150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jegtörténeiszek 1848-ról*. Budapest, 2001. Logod
- BALOGH Judit: A neoabszolutizmus időszakának bíróságszervezési törekvései. *Publicationes Universitatis Miskolciensis. Sectio juridica et politica*, 1997. 14. sz.
- BALOGH Judit: Az osztrák magánjog hatása a magyarországi kodifikációra a XIX. században. In BIRHER Nándor – MISKOLCZI-BODNÁR Péter – NAGY Péter – TÓTH J. Zoltán (szerk.): *Studia in honorem István Stipta*. Budapest, 2022. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jegtudományi Kar, De juris peritorum meritis 18.
- BALOGH Judit: Österreichisches Recht in Ungarn und in Siebenbürgen – Westeuropäische Einflüsse auf das ungarische Zivilrecht im 19. Jahrhundert. In POLASCHKEK, Martin F. – ZIEGERHOFER, Anita: *Recht ohne Grenzen, Grenzen des Rechts Europäisches Forum Junger Rechtshistoriker*. Peter Lang, 1998. Frankfurt am Main
- BARNA Attila: „messze ható gyökeres reform – a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvény vitája az országgyűlésben (1869). In *A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869. évi IV. törvénycikk megalkotásának 150. évfordulója – a Kúria ünnepi teljes ülése és tudományos konferenciája*. Budapest, 2019. Kúria–HVG–ORAC
- BARNA Attila: Kísérlet a magyar vármegyrendszer átalakítására – II. József közigazgatási és büntetőjogi reformjai a magyarországi vármegyékben. In MEZEY Barna – RÉVÉSZ T. Mihály (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2006. Gondolat Kiadó
- BATHÓ Gábor: V. Ferdinánd lemondásának törvényessége és törvényesítése. *Pro Publico Bono*, 2022. 3. sz.
- BEKE-MARTOS Judit: After 1848 – The Heightened Constitutional Importance of the Habsburg Coronation in Hungary. In VAN GELDER, Klaas (szerk.): *More than Mere Spectacle: Coronations and Inaugurations in the Habsburg Monarchy, 1700-1848*. New York/Oxford, 2021. Berghahn Books
- BEKE-MARTOS Judit: Elevating the Monarch to the Throne: The Legal Relevance of the Coronation. In MEZEY Barna (szerk.): *Rechtsgeschichtliche Vorträge 68*. Budapest, 2013. Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte Eötvös-Loránd-Universität
- BEKE-MARTOS Judit: Restoring the Historical Constitutional Order with a Coronation in 1867. In GAŁĘDEK, Michał – KLIMASZEWSKA Anna: *Modernisation, National Identity and Legal Instrumentalism (Vol. II: Public Law)* Leiden | Boston, 2020. Brill | Nijhoff, Legal History Library Volume 36.
- BEKE-MARTOS Judit: Az Osztrák Császárság története és az államfői ceremonialis hatalomlegitimáció hiánya. *Századvég* 2012. 3. sz.

- BÉLI Gábor: A tulajdonátruházásra vonatkozó kötöttségek és formaságok felszámolása az ősiségi nyíltparancsban. *Jogtudományi Közöny*, 1999. 9. sz.
- BERZEVICZY Albert: A Schmerling-provisoriumot megelőző utolsó alkotmányos küzdelmek. *Budapesti Szemle*, 1932. 653. sz.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: 100 éve lépett hatályba a polgári perrendtartásról szóló 1911:1. tc. *Kúriai Döntések. Bírósági Határozatok*, 2015. 63. sz.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Die Judexcurialkonferenz und die Provisorischen Justizregeln 1861. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 2022. 1. sz.
- BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: Felsőbíróságaink döntvényalkotási joga. *Jogtörténeti Szemle*, 2019. 3–4. sz.
- BÓDINÉ BELIZNA Kinga: „Római fő Justitia székében” Székhelyi (ifj.) Majláth György pályája (1818–1883). In BÓDINÉ BELIZNA Kinga (szerk.): *A Kúria és elnökei I.* Budapest, 2014. HVG-ORAC
- BODZÁSI Balázs: Die Änderungen der ungarischen Regelungen des Pfandrechts und ihr Verhältnis zur Wirtschaft. In HAMZA Gábor – HLAVAČKA, Milan – KAZUHIRO, Takii (szerk.): *Rechtstransfer in der Geschichte. Internationale Festschrift für Wilhelm Brauner zum 75. Geburtstag.* Berlin, 2019. Peter Lang
- BRAUNEDER, Wilhelm: Die Dauerhaftigkeit einer Kodifikation: 200 Jahre österreichisches ABGB. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica*, 2010. 1. sz.
- ČEPULO, Dalibor: Izgradnja modernog hrvatskog sudstva 1848–1918 (Building of the modern Croatian judiciary 1848–1918) In *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 2006. 2–3. sz.
- ČEPULO, Dalibor: Mjesni sud na hrvatsko-slavonskom području između sudske i upravne vlasti. In *Liber amicorum Mihajlo Dika. Zbornik radova u čast 70. rođendana prof. dr. sc. Mihajla Dike.* Zagreb, Pravni Fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2013.
- ČEPULO, Dalibor: Organisation und Unabhängigkeit des Gerichtswesens in Kroatien und Slawonien 1848–1918. *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs* 2017. 1. sz.
- CZINEGE Szilvia: Gróf Apponyi György a kortársak szemével. *Történelmi Szemle*, 2018. 4. sz.
- CZINEGE Szilvia: Gróf Apponyi György a politikus hivatalnok – kancellár és kancellária a reformkor végén. *Századok* 2012. 146. sz.
- CSEMEGI Károly: A kir. Curia és az alkotmány. In: EDVI ILLÉS Károly – GYOMAI Zsigmond (szerk.): *Csemegi Károly művei I.* Budapest, 1904.
- CSIZMADIA Andor: A jogi hagyományok, mint a jogi reformok korlátai Magyarországon a XIX. században. *Jogtudományi Közöny*. 1979. 1. sz.
- DEÁK Ágnes: Hivatali visszaélések nemzetiségi küzdelmek erőterében. *Történelmi Szemle*, 2017. 2. sz.
- DEÁK Ágnes: Desseffy Emil újfajta közvetítő szerepben – 1860–61. *Századok*. 2017. 3. sz.
- DEÁK Ágnes: Ismeretlen konzervatív kiegyezéstervezet – 1864. *Történelmi Szemle*. 2021. 2. sz.
- ERDŐDY Gábor: A horvát kérdés a magyar polgári nemzet megteremtésének kontextusában. *Jogtörténeti Szemle*. 2018. 1–2. sz.

- EÖRSI Gyula: Burzsoá magánjogi rendszerek kialakulása. *Gazdaság- és jogtudomány: a Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának közleményei*. 1969. 3–4. sz.
- FANTOLY Zsanett: A magyar büntetőeljárás jog kodifikációjának történeti fejlődése. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*, 2013. 3. sz.
- FÖLDI András: A modern magánjog rendszerének kialakulása. In FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest, 2022. ELTE Eötvös Kiadó
- FÖLDI András: Római jogi elemek az Optk.-ban. In *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae*. Budapest, 2010. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
- FREY Dóra: Az osztrák-magyar kiegyezés és a nemzetiségi jogok. In NAGY Janka Teodóra – BÉLI Gábor: *A jog kulturális holdudvara. A magyar jogtörténet, jogi kultúr-történet európai kontextusai*. Budapest, 2022. Gondolat
- GÁBOR Gyula: Az országbírói értekezlet ötvenedik évfordulója. *Ügyvédek lapja*. 1911. 4. sz.
- GÁBRIŠ, Tomáš: normotvorba v čase ústavnej a politickej krízy: reštaurácia uhorského právneho poriadku po páde Bachovho absolutizmu a právna povaha Dočasných Súdnych Pravidiel. In BEŇA, Jozef: *(Dis)kontinuita práva a kríza Discontinuity/Continuity of Law and Crisis. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislavské právnické fórum 2013.
- GEDEON Magdolna: Az osztrák polgári törvénykönyv bevezetése Magyarországon. (Ismertetés) *Klió történettudományi szemléző folyóirat*. 2011. 4. sz.
- GOLDINGER, Walter: Die Zentrverwaltung in Cisleithanien – Die zivile gemeinsame Zentwalverwaltung. In *Die Habsburgermonarchie 1818–1918*. Band II. *Verwaltung und Rechtswesen*. Wien, 1975. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften
- GOSZTONYI Gergely: Horvát-Szlávonország helyzete a kiegyezések után. *Jogtörténeti Szemle*, 2014. 3. sz.
- HARMATHY Attila: Die Entwicklung des ungarischen Privatrechts. In HAMZA Gábor (szerk.): *Hundert Jahre Bürgerlicher Gesetzbuch. Entwicklung des Privatrechts im deutschen und mittel-osteuropäischen Sprachraum seit dem Inkrafttreten des BGB*. Budapest, 2006. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
- HEIL Kristóf Mihály: The Transition from a Feudal Society to a Social Structure based upon Civil Rights in Hungary...with Particular Regard to Preparatory Draft Law. In TAUCHEN, Jaromír – KOLUMBER, David: *Edge of Tomorrow: The Next Generation of Legal Historians and Romanist. Collection of Contributions from the 2022 International Legal History Meeting of PhD Students*. Brno, 2022. Masaryk University Press,
- HEKA László: A horvátok és az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*, 2004. 10. sz.
- HEKA László: A magyar-horvát államközösség keletkezése. *Acta Hungarica Universitatis Essekiensis*, 2010. 2. sz.

- HEKA László: A szláv földközösségi birtokrendszer jogintézményei. In GELLÉN Klára (szerk.): *Honori et virtuti: Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*. Szeged, 2017. Iurisperitus Kiadó
- HEKA László: Horvátország parlamentarizmusa a kezdetektől napjainkig. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*, 2014. 4. sz.
- HERGER CSABÁNÉ: Az osztrák magánjog hatása Magyarországon: Házastárs javára történő végrendelezések Pécsen 1853 és 1861 között. *Jura*, 2017. 1. sz.
- HOMOKI-NAGY Mária: „Az ősiség eltörlése elvileg kimondatván”. In *Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. 2014. 77. sz.
- HOMOKI-NAGY Mária: A bírói felelősség az 1869:IV. tc. alapján. In *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica* Szeged, 2017. 1. sz
- HOMOKI-NAGY Mária: A feudális kötöttségektől mentes tulajdonjog kialakítására tett intézkedések. *Debreceni Szemle*, 1998. 3. sz.
- HOMOKI-NAGY Mária: A nemesi magánjog szabályainak tovább élése a neoabszolutizmus idején. In MEZEY Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. Budapest, 2021. Gondolat Kiadó.
- HOMOKI-NAGY Mária: A törvényes öröklési jogi szabályozása Magyarországon 1861-ig. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*. 2000. 17. sz.
- HOMOKI-NAGY Mária: Adalékok a telekkönyvi jog történetéhez. In GELLÉN Klára (szerk.): *Honori et virtuti: Ünnepi tanulmányok Bobvos Pál 65. születésnapjára*. Szeged, 2017. Iurisperitus Kiadó.
- HOMOKI-NAGY Mária: Az Osztrák Polgári Törvénykönyv és a kiegyezés. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 3. sz.
- HOMOKI-NAGY Mária: Az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar öröklési jogra. In RÁCZ Lajos (szerk.): *A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi. Tanulmányok az OPTK és a BGB évfordulói alkalmából*. Budapest, 2011. Martin Opitz Kiadó
- HOMOKI-NAGY Mária: Das Allgemeine Bürgerliche Gesetzbuch in der ungarischen Rechtspraxis der Richter. In BÉLI Gábor (szerk.): *Institutions of Legal History with Special Regard to the Legal Culture and History*. Bratislava-Pécs, 2011. Publikon
- HOMOKI-NAGY Mária: Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation. In MÁTHÉ, Gábor (szerk.): *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts in Ungarn*. Budapest, 2017. Dialóg Campus Kiadó
- HOMOKI-NAGY Mária: Jobbágyfelszabadítás és annak nehézségei Magyarországon 1848/49-ben. In MEZEY Barna – VÖRÖS Imre (szerk.): *150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténészek 1848-ról*. Budapest, 2001. Logod
- HOMOKI-NAGY Mária: Magánjogi intézmények az Aranybullában. In MEZEY Barna (szerk.): *Az Aranybulla a jogtörténelemben*. Budapest, 2022. Mádl Ferenc Összehasonlító Jogi Intézet
- HOMOKI-NAGY Mária: Private law institutions in the Golden Bull. In BALOGH Elemér (ed.): *Golden Bulls and Chartas: European Medieval Documents of Liberties*. Budapest–Miskolc, 2023. Ferenc Mádl Institute of Comparative Law, Central European Academic Publishing

- HOMOKI-NACY Mária. Geschichte der zivilrechtlichen Kodifikation. In MÁTHÉ, Gábor: *Die Entwicklung der Verfassung und des Rechts*. Budapest, 2017. Dialóg Campus
- HOMOKI-NACY Mária. Gondolatok a magyar kodifikáció történeti háttéréről. In Hajdú József (szerk.): *90 éves a szegedi jogászképzés*. Szeged, 2013. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
- HORVÁTH Attila: A magyar magánjog átalakítása 1848-ben (Nemzeti hagyományok és a modernizáció kérdése). In MEZEY Barna – VÖRÖS Imre (szerk.): *150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténészek 1848-ról*. Budapest, 2001. Logod
- HORVÁTH Attila: Az 1848-as törvények magánjogi reformjai. In HORVÁTH Attila (szerk.): *Forradalom vagy reform? Tanulmányok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc állam- és jogfejlődéséről: az 1848/49-es forradalom és szabadságharc 150 éves évfordulója alkalmából a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán 1998. március 13-án elhangzott előadások, kiegészítésekkel*. Budapest, 1999. Szent István Társulat
- HORVÁTH Attila: Az első magyar kereskedelmi társaságokról szóló törvény. *Jogtörténeti Szemle*, 2004. 4. sz.
- HORVÁTH Tibor: Az első magyar büntető törvénykönyv és kodifikátora: Csemegi Károly. In MEZEY Barna (szerk.): *A Praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899)*. Budapest, 2001. Osiris
- GAVELLA, Nikola – GLIHA, Igor – JOSIPOVIĆ, Tatjana – STIPKOVIĆ, Zlatan: Das ABGB in Kroatien. In BERGER, Elisabeth (hrsg.): *Österreichs Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Eine europäische Privatrechtskodifikation Band III: Das ABGB außerhalb Österreichs*. Berlin, 2010. Duncker & Humblot
- ifj. SZIGETI László: Az osztrák polgári törvénykönyv 125 éves. *Polgári jog: a hazai és külföldi magánjog és hiteljog szemléje*, 1937. 13. sz.
- KELEMEN Roland: A katonai jog, a katonai büntetőjog helye a dualizmus kori magyar államban. In Kis Norbert – Peres Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára: Studia sollemnia scientiarum politico-cameralium*. Budapest, 2017. Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft.
- KENGYEL Miklós: A magyar polgári perjog száz éve – az 1911. évi polgári perrendtartás. *Magyar Jog*, 2011. 58. sz.
- KÉPES György: A kereskedelmi jog mint önálló diszciplína történeti helye a magyar egyetemi szintű jogi oktatásban. A kezdetektől a második világháború utáni változásokig. *Jogtörténeti Szemle*. 2022. 4. sz.
- KÉPES György: An Overview of the Hungarian Private Law Codification Until 1918, with Special Regard to the Codification Aspects of a Separate Commercial Law. In ŠVECOVÁ, Adriana – LANCOZOVÁ, Ingrid (eds.): *Právno-historické trendy a výhľad V. Legal-Historical Trends and Perspectives V*. Trnava, 2020. Trnavská Univerzita
- KÉPES György: An Overview of the Hungarian Private Law Codification Until 1918, with Special Regard to the Codification Aspects of a Separate Commercial Law. *Journal on European History Of Law*. 2016. 2. sz.
- KÉPES György: Az ősiség intézményének felszámolása és a modern magánjog létrejötte Magyarországon. In MENYHÁRD Attila – VARGA István (szerk.): *350 éves az Eötvös*

- Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara: a jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai. Második kötet. Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó*
- KÉPESSY Imre: „Amikor a közjogi tekintetek a magánjogi érdekekkel összeütközésbe hozattattak” – szuverenitáskérdések az Országbírói Értekezlet ülésén. *Jogtörténeti Szemle* 2019. 3–4. szám.
- KÉPESSY Imre: 1848 alkotmányos forradalma – kontextus és előzmény. In *Jogi tanulmányok. Jogtudományi előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának konferenciáján. Budapest, 2016. ELTE ÁJK Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola*
- KÉPESSY Imre: A bírói függetlenség kialakulása Magyarországon. In MENYHÁRD Attila – VARGA István (szerk.): *350 éves az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara: a jubileumi év konferenciasorozatának tanulmányai. Második kötet. Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó*
- KÉPESSY Imre: Az alkotmányörszék Kossuth kútahyai alkotmánytervezetében. In KIS Norbert – PERES Zsuzsanna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára: Studia sollemnia scientiarum politico-cameralium. Budapest, 2017. Dialóg Campus Kiadó, Nordex Kft.*
- KÉPESSY Imre: Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok elfogadásának egy elfeledett mozzanata. In MEZEY, Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában. Budapest, 2021. Gondolat*
- KÉPESSY Imre: Az osztrák büntetőjog hatása a magyar büntetőjogi kodifikációra. In *Jogi Tanulmányok. Jogtudományi előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának konferenciáján. Budapest, 2018. ELTE ÁJK Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola*
- KÉPESSY Imre: Az út a kiegyezéshez. *Acta Universitatis Szegediensis. Acta juridica et politica*, 2019. 1. sz.
- KÉPESSY Imre: Büntetőjogi kérdések az Országbírói Értekezleten. In HACK Péter – KOÓSNÉ MOHÁCSI Barbara (szerk.): *Emberek őrzője: Tanulmányok Lőrincz József tiszteletére. Budapest, 2014. ELTE Eötvös Kiadó*
- KÉPESSY Imre: Der Einfluss der österreichischen Gesetze auf die Schaffung des ersten ungarischen Strafgesetzbuches. In HIRTE, Markus – KOCH, Arnd – MEZEY Barna (Hrsg.) *Wendepunkte der Strafrechtsgeschichte. Giessen, 2020. Psychosozial-Verlag,*
- KÉPESSY Imre: Föderalizmus, centralizmus, dualizmus – avagy a kiegyezéshez vezető út. In MEGYERI-PÁLFFI, Zoltán (szerk.): *Szuverenitáskutatás. Budapest, 2020. Gondolat*
- KÉPESSY Imre: Kérdések az ideiglenes Törvénykezési Szabályok jogforrási jellegét illetően. In PERES Zsuzsanna – BATHÓ Gábor (szerk.): *Ünnepi tanulmányok a 80 éves Máthé Gábor tiszteletére: Labor est etiam ipse voluptas. Budapest, 2021. Ludovika Egyetemi Kiadó*
- KÉPESSY Imre: National Modernisation through the Constitutional Revolution of 1848 in Hungary: Pretext and Context. In GALEŃDEK, Michał – KLIMASZEWSKA Anna: *Modernisation, National Identity and Legal Instrumentalism (Vol. II: Public Law) Leiden | Boston, 2020. Brill | Nijhoff, Legal History Library Volume 36.*

- KÉPESSY IMRE: Strafrechtliche Fragen an der Konferenz der Landesrichter. In MEZEY, Barna (Hrsg.): *Die Auswirkungen politisch-sozialer Umbrüche auf das Strafrecht*. Budapest, 2017. Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte Eötvös-Loránd-Universität, Rechtsgeschichtliche Vorträge / Lectures On Legal History 73.
- KÉPESSY Imre: The Consolidation of Hungarian Legal Practice with the Austrian Norms in 1861. *Studia Iuridica* 2019. 80. sz.
- KÉPESSY Imre: The Roots of Judicial Review in Hungary In STAUGIDL-CIECHOWICZ, Kamila – KLAUSBERGER, Philipp – PILS, Ramon – SCHEIBELREITER, Philipp – SCHMETTERER, Christoph (szerk.): *Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs*, 2013.
- KISS Albert: Az Országbírói Értekezlet félszázados évfordulójához. *Jogtudományi Közlöny*, 1911. 4. sz.
- KISTELEKI Károly: Erdély útja Habsburg-kormányzat alatt. In VERESS Emőd (szerk.): *Erdély jogtörténete*. Kolozsvár, 2018. Forum Iuris
- KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: Die Anfänge des ungarischen Konkursrechts. In BÉLI Gábor (szerk.): *Institutions of Legal History with Special Regard to the Legal Culture and History*. Bratislava-Pécs, 2011. Publikon
- KREŠIĆ, Mirela: A magánjog fejlődése Horvátországban 1848–1945. *Jogtörténeti Szemle*. 2018. 3–4. sz.
- KREŠIĆ, Mirela: A Review of the Development of Private Law in Croatia 1848–1945. Budapest, 2017. Lehrstuhl für Ungarische Staats- und Rechtsgeschichte Eötvös-Loránd-Universität, Rechtsgeschichtliche Vorträge / Lectures On Legal History 75.
- KOSNICA, Ivan: Croatian Law on Regulation of Local Citizenship 1880 – Context and Change. In HOMOKI-NAGY Mária, VARGA Norbert (szerk.): *Codification Achievements and Failures in the 19th–20th Century*. Szeged, 2018. SZTE Állam- és Jogtudományi Kar.
- KOSNICA, Ivan: Državljanstvo i Opći građanski zakonik u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji od 1853. do 1879. *Zbornik pravnog fakulteta u Zagrebu*. 2013. 5–6. sz.
- KOSNICA, Ivan: Gubitak državljanstva u Hrvatskoj i Slavoniji od Bachovog apsolutizma do raspada Monarhije. *Pravni vjesnik*. 2013. 3–4. sz.
- KURUCZ Mihály: A német-osztrák telekkönyv mint a joglátszat egyik mesterműve. In RÁCZ Lajos (szerk.) *A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi: tanulmányok az OPTK és a BGB évfordulói alkalmából*. Budapest, 2011. Martin Opitz Kiadó
- MÁDL Ferenc: Kodifikation des ungarischen Privat- und Handelsrechts im Zeitalter des Dualismus. In CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán (Hrsg.): *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa*. Budapest, 1970. Akadémiai Kiadó
- MALFÈR, Stefan: Das österreichische Allgemeine bürgerliche Gesetzbuch in Ungarn zur Zeit des „Provisoriums“ 1861–1867, *Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte*, 1992. 14. sz.
- MÁRKUS Dezső: Az Országbírói Értekezlet emlékünnepe. *Jogtudományi Közlöny*, 1911. 4. sz.
- MÁTHÉ Gábor: Közjogi argumentáció. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 3. sz.

- MEGYERI-PÁLFFI Zoltán: A Kúria helyszínei és épületei háromszáz év tükrében: In BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *300 éves a Kúria*. Budapest, 2023. Kúria
- MEZEY Barna: „Törvények s törvényszékek javításának gondja” (A felsőbíráskodás szervezetének átalakítása a 18. században). *Jogtörténeti Szemle*, 2017. 1–2. sz.
- MEZEY Barna: Anfänge der öffentlich-rechtlichen Gerichtsbarkeit in Ungarn? Beiträge zur Rolle der Judexkurialkonferenz. In OGOLJUK-BERZSENYI Anett (szerk.): *Clio büvöletében. Válogatott tanulmányok Pandula Attila 65. születésnapjára*. Budapest, 2022. Szent István Társulat
- MEZEY Barna: Az Országbírói Értekezlet legitimitásához. In Margittay-Mészáros Árpád (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Siska Katalin 60. születésnapjának tiszteletére – Viginti Quinque Anni in Ministerio Universitatis et Iurisprudentiae*. Debrecen, 2021. Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
- MEZEY Barna: Egy jogászkarrier a 19. században. (Csemegi Károly 1826–1899). In: *A Praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899)*. Budapest, 2001. Osiris
- MEZEY Barna: Horvát Boldizsár az 1861. évi országgyűlésen. *Jogtörténeti Szemle*, 2007. 1. sz.
- MEZEY Barna: Horvát Boldizsár az Országbírói Értekezleten. *Jogtörténeti Szemle*, 2005. 3. sz.
- MEZEY Barna: Realitás és illúzió. Az 1843. évi büntetőjogi törvényjavaslat vitái. *Jogtörténeti Szemle*, 1992. 1. sz.
- MEZEY Barna: Strafrechtsskodifikation in Ungarn im Jahre 1878. In: MEZEY, Barna (Hrsg.): *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nachtes Jahrhunderts*. Budapest, 2003. Gondolat
- MEZEY Barna: Tömlöc és áristom (büntönök a középkori Magyarországon). *Jogtörténeti Szemle*. 1990. 3. sz.
- NAGY Péter: Tanulmánykötet az 1959-es Polgári Törvénykönyv születéséről. *Jogtudományi Közlöny*. 2020. 3. sz.
- NESCHWARA, Christian: Das ABGB in Ungarn. In BERGER, Elisabeth (hrsg.): *Österreichs Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB). Eine europäische Privatrechtsskodifikation Band III: Das ABGB außerhalb Österreichs*. Berlin, 2010. Duncker & Humblot
- NESCHWARA, Christian: Österreichs Recht in Ungarn. In *Der Österreichisch-ungarische Ausgleich 1867. Rechtsgeschichtliche Vorträge* 52. Budapest, 2008. Rechtsgeschichtliche Forschungsgruppe der Ungarischen Akademie für Wissenschaften an dem Lehrstuhl für Ungarische Rechtsgeschichte Eötvös Loránd Universität Budapest
- NESCHWARA, Christian: Über das Schicksal der ältesten Materialien zur Gesetzgebungsgeschichte des Österreichischen ABGB. In *Dny Práva – 2010 – Days of Law*. Brno, 2010. Masarykova Univerzita, Acta Universitatis Brunensis Iuridica No. 378.
- OGRIS, Werner: Der Rechtsstaat – eine Einführung. In MÁTHÉ Gábor – OGRIS, Werner (szerk.): *Die Habsburgermonarchie auf dem Wege zum Rechtsstaat?* Budapest–Wien, 2010. Magyar Közönlöny Lap- és Könyvkiadó

- PÁL Judit: Erdély uniójának ügye az 1860-as években. *Erdélyi Múzeum*. 2005. 1–2. sz.
- PÁL Judit: Unió vagy autonómia? Erdély uniójának törvényi szabályozása. *Magyar Kisebbség. Nemzetpolitikai szemle*. 2009. 1–2. sz.
- PAPP László: A rendes bírósági szervezet változásai Magyarországon 1849–1861 között. In *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*. 2014. 1. sz.
- PASTOVIĆ, Dunja: Unification of Criminal Law in the Interwar Yugoslav State (1918–1941). In *Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa* 2019. 4. sz.
- PERES Zsuzsanna: Ifj. Mailáth György országbíró életpályája (1818–1883). *Bírósági Szemle*. 2020. 1. sz.
- PESCHKA Vilmos: Grundlagen der ungarischen Privatrechtswissenschaft im Zeitalter des Dualismus. In CSIZMADIA Andor – KOVÁCS Kálmán (Hrsg.): *Die Entwicklung des Zivilrechts in Mitteleuropa (1848–1944)*. Budapest, 1970. Akadémiai Kiadó
- PÉTERVÁRI Máté: „Egészen új csődosztályzati projectum” – A csődjogi szabályok helyreállítása az Ideiglenes Törvénykezési Szabályokban. *Debreceni Jogi Műhely*, 2021. 3–4. szám.
- PÉTERVÁRI Máté: Az igazságszolgáltatás és a közigazgatás elválasztása járási szinten. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*, 2018. 1. sz.
- RÁCZ LAJOS: Adalékok Ausztria és Magyarország közjogi viszonyáról – a kezdetektől kiegészítésig. *Jogtudományi Közöny*, 1998. 3. sz.
- RÁCZ Lajos: Adalékok Ausztria és Magyarország közjogi viszonyáról – a kezdetektől a kiegészítésig. In MEZEY Barna – VÖRÖS Imre (szerk.): *150 év. A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma. Jogtörténészek 1848-ról*. Budapest, 2001. Logod
- RÁCZ Lajos: Unió Erdéllyel 1848-ban, avagy: az Unióhoz vezető út. *Jogtudományi Közöny*, 1998. 9. sz.
- RÁTH György: Mily jogi erővel bírnak az országgyűlésileg elfogadott törvénykezési szabályok? *Törvénytörvényi csarnok*, 1861. 110. sz.
- RÉVÉSZ László: *Die Bedeutung des Neoabsolutismus für Ungarn. Donauraum*. 1969. 3. sz.
- RÉVÉSZ T. Mihály: A magánjog „állócsillaga”: Szladits Károly – a jogtörténész szemével. *Jog-Állam-Politika*. 2020. Különszám.
- RÉVÉSZ T. Mihály: A magyar sajtószabályozás kezdetei és hőskora. In MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga: Ünnepi Tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2013. ELTE Eötvös Kiadó
- RÉVÉSZ T. Mihály: Szladits Károlynak, a magánjog „nagy magyar mesterének” életpályája. *Jog-Állam-Politika*. 2022. 1. sz.
- RICÓ Balázs: A büntetőjog történetéből II. Kora újkor – újkor. In FÖLDI András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*. Budapest, 2022. ELTE Eötvös Kiadó
- RICÓ Balázs: A kivívott és közben látenssé vált állampolgári jog. (Az angol esküdtszék története – Antal Tamás). *Jogelméleti Szemle* 2023. 3. sz.
- RICÓ Balázs: Alkotmányos változások az 1860-as évek második felében. *Acta Universitatis Szegediensis. Forum. Acta Juridica et Politica*. 7. Szeged, 2017.

- RIGÓ Balázs: Guild Support in Hungary (1307–1872). In HELLWEGE, Phillip (szerk.): *Professional Guilds and the History of Insurance. A Comparative Analysis*. Berlin, 2020. Duncker und Humblot
- SARLÓS Béla: Das Rechtswesen in Ungarn. In *Die Habsburgermonarchie 1818–1918. Verwaltung und Rechtswesen*. Band II. Wien, 1975. Verlag der österreichischen Akademie der Wissenschaften
- SARLÓS Béla: Deák politikai felfogása és az Országbírói Értekezlet. In *Zalai Gyűjtemény*. 5. kötet. Zalaegerszeg, 1976.
- SASHEGYI Oszkár: A neoabszolutizmus rendszere 1849–1867. In PÖLÖSKEI Ferenc – RÁNKI György: *A magyarországi polgári államrendszerek*. Budapest, 1981. Tankönyvkiadó
- STIPTA István: A tiszzaeszlári per és a korabeli büntető eljárásjog. *Jogtörténeti Szemle*, 2012. 4. sz.
- STIPTA István: Vármegyék a politikai publicisztikában (1860–1861). *Publicationes Universitatis Rerum Polytechnicarum Miskolciensis Series Juridica et Politica*. Tomus I. Fasciculus 10. Miskolc, 1985. Nehézipari Műszaki Egyetem
- ŠVECOVÁ, Adriana. Historic Premises and Limits of the Codification of the Hungarian Civil Substantive Law. *Studia Historica Nitriensia*, 2021. 1. sz.
- SZABÓ András: Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása. *Belügyi Szemle*, 1999. 10. szám.
- SZABÓ András: Recepció és kreativitás a büntetőjogban. In SAJÓ András – PALLÓ Gábor: *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban. Adalékok a magyarországi jog természetrajzához*. Budapest, 2004. Áron Kiadó
- SZABÓ Béla: A nagyszabeni jogakadémia megalapításának előzményei. In MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ T. Mihály – GOSZTONYI Gergely (szerk.): *Jogtörténeti Parerga: Ünnepi Tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2013. ELTE Eötvös Kiadó
- SZABÓ István: A bírói normakontroll bevezetése az 1869. IV. törvénycikkben. In HOMOKI-NAGY Mária (szerk.): *IV. Szegedi Jogtörténeti Napok. Konferencia a bírói hatalomról és az állampolgárságról*. Szeged, 2011. Szegedi Egyetemi Kiadó
- SZABÓ István: A bírói normakontroll bevezetésének hazai sajátosságai. In KOLTAY András – DARÁK Péter (szerk.): *Ad Astra Per Aspera: Ünnepi kötet Solt Pál 80. születésnapja alkalmából*. Budapest, 2017. Pázmány Press – Kúria
- SZABÓ Mátyás: A neoabszolutizmus igazságszolgáltatási reformjai. In KARLOWITZ János Tibor (szerk.): *Tanulmányok a kompetenciákra építő, fenntartható kulturális és technológiai fejlődés köréből*. Révkomárom, 2019. International Research Institute
- SZERENCSES Anna Réka: A Magyar Királyság és a Habsburg-birodalom közjogi kapcsolódási pontjai a Pragmatica Sanctiotól a Kiegyezésig. *Történelmi tanulmányok*. 2021. 73. sz.
- SZÍVÓS Kristóf: Az írásbeli polgári per jellemzői az 1868. évi LIV. törvénycikkben. *Állam- és Jogtudomány*. 2022. 3. sz.
- SZLADITS Károly: A magyar magánjog jellegváltozásai az utolsó száz év alatt (1840–1940). In ECKHART Ferenc és DEGRÉ Alajos (szerk.): *Emlékkönyv Dr. Viski Illés*

- József ny. r. egyetemi tanár tanári működésének negyvenedik évfordulójára. Budapest, 1942. Stephaneum
- VARGA Márk: A telek- és jelzálogkönyvek magyarországi kialakulása és annak előzményei nemzetközi kitekintésben: Az 1855. évi telekkönyvi rendtartás. In MÉHES Tamás – TÉGLÁSI András (szerk.) *A jövő közigazgatás-tudománya: A Közigazgatástudományi Doktori Iskola doktoranduszainak jubileumi tanulmánykötete*. Budapest, 2018. Dialóg Campus Kiadó
- VÉKÁS Lajos: Az osztrák polgári törvénykönyv (Optk.) utóélete a magyar magánjogban. In GOSZTONYI Gergely – RÉVÉSZ T. Mihály: *Jogtörténeti Paregra 2. Ünnepi tanulmányok Mezey Barna 65. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2018. ELTE Eötvös Kiadó
- VÉKÁS Lajos: Az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar magánjog fejlődésére. In RÁCZ Lajos (szerk.): *A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi. Tanulmányok az OPTK és a BGB évfordulói alkalmából*. Budapest, 2011. Martin Opitz Kiadó
- VÉKÁS Lajos: The Codification of Private Law in Hungary in Historical Perspective. In *Annales Universitatis Scientiarum de Rolando Eötvös Nominatae Sectio Iuridica*. Budapest, 2010. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar
- VILÁGHY Miklós: A polgári törvénykönyvről. *Valóság*. 1959. 5. sz.
- ZLINSZKY János: A nemzetközi magánjog kezdetei Magyarországon. *Jogtudományi Közöny* 1981. 11. sz.
- ZLINSZKY János: Ungarn. In COING, Helmut (Hrsg.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Band III. Das 19. Jahrhundert. Teilband II. Gesetzgebung zum allgemeinen Privatrecht und zum Verfahrensrecht*. München, 1982. C.H. Beck
- ZLINSZKY János: Ungarn. In COING, Helmut (Hrsg.): *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte. Band III. Das 19. Jahrhundert. Teilband III. Gesetzgebung zu den privatrechtlichen Sondergebieten*. München, 1986. C.H. Beck

INTERNETES FORRÁSOK

- D. TÓTH Béla: Az Erdélyi Királyi Főkörmányszék visszaállítása (1860–1861). <http://epa.oszk.hu/00400/00458/00045/kiraly.htm>
- HOFFMAN István: Közjogi viták 1848–49-ben. Kézirat. 2001. <https://www.jogiforum.hu/publikacio/2001/11/03/kozjogi-vitak-1848-49-ben/#axzz1Q6GiCpUf>
- KÉPESSY Imre: Országbírói Értekezlet '160. In: **JOG.történet**. Az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport blogja. 2021. január 31. mtajogtortenet.elte.hu/blog/kepessy-imre-oroszagbiroi-ertekezlet In: **JOG.történet**. Az MTA–ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja. 2021. május 3. mtajogtortenet.elte.hu/blog/kepessy-imre-oroszagbiroi-ertekezlet-osszehivasa

- KÉPESSY Imre: Szladits Károly megemlékezése Deák Ferencről. In: JOG.történet. Az MTA–ELTE Jegtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja. 2023. január 23. mtajog-tortenet.elte.hu/blog/kepessy-imre-szladits-deak
- MÉGYERI-PÁLFFI Zoltán: A 150 éve indult elsőfolyamodású bíróságokról. In: JOG.történet. Az MTA–ELTE Jegtörténeti Kutatócsoport (ELKH) blogja. 2022. január 10. mtajogtortenet.elte.hu/blog/megyeri-palffi-zoltan-150
- NAGY Iván: Magyarország családai. Tizedik kötet. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szacsvai-csalad-leczfalvi-es-esztelneki-A42B/>

FÜGGELÉK

Ghyczy Kálmán emlékiratainak az Országbírói Értekezletre vonatkozó része

„Én Deák meghívására egy pár nappal az országbírói értekezlet megkezdése előtt Pestre lementem. Deák igen szívesen fogadott és azt mondotta, hogy a teendő javaslatok irányt Szalay Lászlóval együtt fogunk tanácskozni: amint azonban a tárgyról bővebben beszélgettünk, hamar kitűnt, hogy köztünk elvi nézet különbség létezik. Deák az abszolút kormány által hozott magán jogügyi rendeleteket és megállapított törvénykezési eljárást lényegében fenn akarta tartani s csak némely részletekben a magyar jogrendszerre alkalmazva módosítani s azt vélte, hogy ez iránt az országbírói értekezlet, illetőleg a kir. Kúria a törvényhozás nélkül is – a viszonyok ziláltságát tekintve intézkedhetik. Az én szemem előtt az 1790. évi törvényeknek hasonló viszonyokra vonatkozó példája lebegett; én minden intézkedést az országgyűlésnek kívántam az igazságszolgáltatás anyagi részét illetően fenntartani – kívántam a magyar bíróságoknak és törvénykezési eljárásnak azonnali visszaállítását és a folyamatban lévő pereknek felfüggesztését a törvényhozás további intézkedéséig azon esetekben, amikor az osztrák törvény a magyarral összeütközik.

Nyilvánvaló lévén közöttünk az elvi véleménykülönbség – én Deákkal és Szalayval nem tanácskozhattam, nem is tanácskoztam.

Eljárásom az országbírói értekezletben – annak jegyzőkönyvéből tudva van – arra nézve tekintetbe veendőnek tartom, hogy meghívatom az országbírói értekezletre csak néhány nappal annak megkezdése előtt jövén tudomásomra, eszméimet a szóbanforgó nagyfontosságú, oly sokoldalú tárgyban kellően rendezni képes nem voltam: még most is meg vagyok győződve arról, hogy az én véleményem alkotmányos szempontból correctebb volt s nem is okozta volna a magánügyeknek azon megzavarását, melytől tartottak; mert az én nézetem szerinti eljárása az országbírói értekezletnek az akkori kormány által biztosan el nem fogadtatott volna, folytatva lett volna tehát az akkor fennállott törvénykezési eljárás továbbá is az alkotmány tényleges visszaállítása után a magánjog ügy és eljárás iránti intézkedés egész kiterjedésében a törvényhozásnak lett

volna fenntartva, mely habár az absolut kormány által kiadott rendeleteket legnagyobb részben s akkor már jogérvényesen fenntartotta volna is, hozhatott volna oly törvényeket, melyek az osztrák schemától eltérve, a perek folyamának rövidítését, költségeinek apasztását s a birtokos osztálynak a magyar nemzet érdekében kiváltképen fontos fenntartását a fennálló törvényeknél jobban eszközölhették s azon czélt, melyre az agrariusok most már sikertelenül, sőt károsan törekszenek, akkor ildomosan előmozdíthatták volna.

Én jelezvén az országbírói értekezlet kezdetén álláspontomat, annak elvetése után abban többé részt nem vettem, sőt Pestről is azonnal haza távoztam azért, mert az értekezletet magát s így az abbani további részvételemet is alkotmányos szempontból törvénytelennek tartottam s mert láttam, hogy az országbírói értekezletbe meghívottak legnagyobb részben az absolut kormány által megállapított rendeletekbe és bírósági eljárásokba beleszokott, sőt beleszeretett bírákból és ügyvédekéből áll, kik nagy részének a valódi alkotmányosságról, a régi magyar törvényről, az osztrákon kívül lehető más jogrendszerrel fogalmuk nem volt, meggyőződtem, hogy ott minden további közreműködésem teljesen sikertelen lenne.”

Forrás: Ghyczy Kálmán emlékiratainak gépelt változata.

Készítette: NAGY Miklós. MTA Kézirattára. Ms 4856/79. 156–158. p.

Jogtörténeti Értekezések

(alapította Kovács Kálmán)

1. RÉVÉSZ Tamás: *A központi állami ellenőrzés szervezetének kialakulása Magyarországon 1867 után*. Budapest, 1971
2. BUZÁS József: *Székesfehérvár és Fejér vármegye közigazgatása az 1918–1919. évi polgári demokratikus forradalom idején*. Budapest, 1971
3. MÁTHÉ Gábor – RÉVÉSZ Tamás: *Az esti- és levelező tagozatú oktatás fejlődése az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán (1945–1970)*. Budapest, 1972
4. RÁCZ Lajos: *A polgári házasság intézményének megvalósulása Magyarországon*. Budapest, 1972.
5. BUZÁS József: *Veszprém vármegye közigazgatása az 1918–1919. évi polgári demokratikus forradalom első két hónapjában*. Budapest, 1973
6. KOVÁCS Kálmán (hrsg. und eingeleitet von): *Rechtsgeschichtliche Studien zum Zivilrecht. Studienband*. Budapest, 1974
7. NAGYNÉ SZEGVÁRI Katalin: *A jogtörténet-tudomány kutatási eredményei és perspektívái a felszabadulás után (helyzetelemzés)*. Budapest, 1975
8. DEGRÉ Alajos: *A magyar gyámügyi jog kialakulása a dualizmus korának gyámügyi kódexéig*. Budapest, 1977
9. RÉVÉSZ T. Mihály: *A sajtópolitika egyes kérdései Magyarországon a kiegyezés után*. Budapest, 1977
10. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A tanács hatalom jogpolitikája 1919-ben*. Tanulmánykötet. Budapest, 1979
11. MEZEY Barna: *A Rákóczi-szabadságharc országgyűlései*. Budapest, 1981
12. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A magyar politikai és jogi gondolkodás történetéből. XVIII–XIX. század*. Tanulmánykötet. Budapest, 1982
13. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *Az állami és jogintézmények változásai a XX. század első felében Magyarországon*. Budapest, 1983
14. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A jogászképzés a magyar felsőoktatás rendszerében*. Tanulmánykötet. Budapest, 1984
15. KOVÁCS Kálmán (szerk. és előszó): *A jogalkotás és a jogalkalmazás egyes kérdései Magyarországon. 19–20. század*. Tanulmánykötet. Budapest, 1986

16. KOVÁCS, Kálmán – RÉVÉSZ, T. Mihály (hrsg. und eingeleitet von): *Zu den gegenwärtigen rechtsgeschichtlichen Forschungen*. Studienband. Budapest, 1987
17. MEZEY Barna: *A magyar polgári börtönügy kezdetei*. Budapest, 1995, Osiris–Századvég Kiadó
18. POMOGYI László: *Cigánykérdés és cigányügyi igazgatás a polgári Magyarországon*. Budapest, 1995
19. MEZEY Barna (szerk.): *Hatalommegosztás és jogállamiság*. Tanulmánykötet. Budapest, 1998. Osiris Kiadó
20. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEZEY Barna (szerk.): *A magyar börtönügy kutatásának alapjai*. Tanulmánykötet. Budapest, 1997 (2. kiadás, Budapest, 2000. Gondolat Kiadó)
21. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – MEZEY Barna (hrsg.): *Strafrechtskodifikation im 18. und 19. Jahrhundert*. Studienband. Budapest, 1997
22. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga (szerk.): *Tanulmányok a magyar börtönügy történetéből*. Tanulmánykötet. Budapest, 1998. Gondolat Kiadó
23. GÖNCZI Katalin: *Magyarok az amerikai Legfelsőbb Bíróság előtt*. Budapest, 2000. Osiris Kiadó
24. POMOGYI László: *Szegényügy és közösségi illetőség a polgári Magyarországon*. Budapest, 2001. Osiris Kiadó
25. FÖGLEIN Gizella: *Államforma és államfői jogkör Magyarországon 1944–1949*. Budapest, 2001. Osiris Kiadó
26. MEZEY Barna (szerk.): *A praxistól a kodifikációig. Csemegi Károly emlékére (1826–1899)*. Budapest, 2001. Osiris Kiadó
27. MEZEY Barna (hrsg.): *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes. Studienband*. Budapest, 2003. Gondolat Kiadó
28. MEZEY Barna (szerk.): *Eckhart Ferenc emlékkönyv*. Budapest, 2004. Gondolat Kiadó
29. HAJNAL Hugó: *Csemegi Károly*. Budapest, 2003. Gondolat Kiadó
30. KÉPES György: *A tökéletesebb unió: az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya*. Budapest, 2003. Gondolat Kiadó
31. MEZEY Barna (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Kovács Kálmán egyetemi tanár emlékére*. Budapest, 2005, Gondolat Kiadó
32. BECCHI, Paolo – SEELMANN, Kurt: *Gaetano Filangieri és az európai felvilágosodás*. Budapest, 2005. Gondolat Kiadó
33. HORVÁTH Attila: *A magyar magánjog történetének alapjai*. Budapest, 2006. Gondolat Kiadó
34. LADÁNYI Andor: *Törekvések, kísérletek a jogászképzés reformjára 1890–1944*. Budapest, 2007. Gondolat Kiadó
35. CHAUVEAU, Adolphe – HELIÉ, Faustin: *A bűnrészesség*. Budapest, 2008. Gondolat Kiadó
36. HORVÁTH Attila – KOLTAY András – MÁTHÉ Gábor (szerk.): *Sapientia iniuria non potest fieri. Ünnepi tanulmányok Zlinszky János tiszteletére*. Budapest, 2009. Gondolat Kiadó

37. KÉPES György: *Dánia alkotmánytörténete a 13. század végétől napjainkig*. Budapest, 2009. Gondolat Kiadó
38. MEZEY Barna (szerk.): *Szimbolikus kommunikáció. A jog színházától a jogi rituáléig*. Budapest, 2011. Gondolat Kiadó
39. MEZEY Barna (szerk.): *Bor és jogtörténet*. Budapest, 2011. Gondolat Kiadó
40. BRAUNEDER, Wilhelm – KOHL, Gerald: *A jogtörténet-tudományi kutatások Ausztriában*. Budapest, 2011. Gondolat Kiadó
41. KÉPES György (szerk.): *Az abszolút monarchia*. Budapest, 2011. Gondolat Kiadó
42. ROKOLYA Gábor: *A közjegyzői intézmény fejlődése a polgári korban*. Budapest, 2013. Gondolat Kiadó
43. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk.): *Szuverenitáskutatás*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
44. STIPTA István: *A magyar történelmi alkotmány és a hazai közjogi-közigazgatási jogvédelem*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
45. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga – GOSZTONYI Gergely (szerk. és előszó): *A rendszerváltás harminc éve, avagy determinált volt-e a jogrendszer transzformációja?* Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
46. NAGY Noémi (szerk. és előszó): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
47. KARÁCSONY András (szerk. és előszó): *Szuverenitáskérdések. Elméletek, történetek*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
48. BÓDINÉ BELIZNAI Kinga: *Hivatás és függetlenség*. Budapest, 2020. Gondolat Kiadó
49. RAYMUNDUS PARTHENOPEIS: *A törvények rövid, könnyű és hasznos foglalata*. (Fordította, sajtó alá rendezte, jegyzetekkel ellátta és a bevezető tanulmányt írta BLAZOVICH László) Budapest, 2021. Gondolat Kiadó
50. MEZEY Barna (szerk.): *Kölcsönhatások. Európa és Magyarország a jogtörténelem sodrásában*. Budapest, 2021. Gondolat Kiadó
51. MÁTHÉ Gábor: *Közép-Európa újkori születése. A magyar közjog elemi forrásai. 16–20. század*. Budapest, 2021. Gondolat Kiadó
52. HORVÁTH Boldizsár: *Emléktöredékek köz- és magánéletemből*. (Sajtó alá rendezte CIEGER András és MATOLCSI Réka) Budapest, 2021. Gondolat Kiadó
53. MEGYERI-PÁLFFI Zoltán (szerk. és előszó): *Ábrázolt és épített jog*. Budapest, 2021. Gondolat Kiadó
54. GOSZTONYI Gergely (szerk. és előszó): *A velünk élő történelmi cenzúra*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó
55. LÁSZLÓ Balázs: *Az 1811. évi erdélyi büntető kódex-javaslat*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó
56. NAGY Janka Teodóra – BÉLI Gábor (szerk.): *A jog kulturális holdudvara*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó
57. KOVÁCS-SZÉPVÖLGYI Enikő (szerk. és előszó): *Kihívások a büntetőjogi jogalkotás terejében a 19–21. században. Külföldi minták és nemzeti megoldások*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó

58. BEKE-MARTOS Judit (szerk. és előszó): *Összetett állammodellek és a hatalommegosztás elve*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó
59. KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina: „*Csalfa áméttások által többeket megkárosított*”. *A stellionatus a 18–19. századi magyar jogban*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó
60. KORSÓSNÉ DELACASSE Krisztina – MÁTHÉ Gábor – MEZEY Barna (szerk.): *A közép-európai régió és a nyugati hatások. A tradicionális jog alakváltozásai*. Budapest, 2023. Gondolat Kiadó